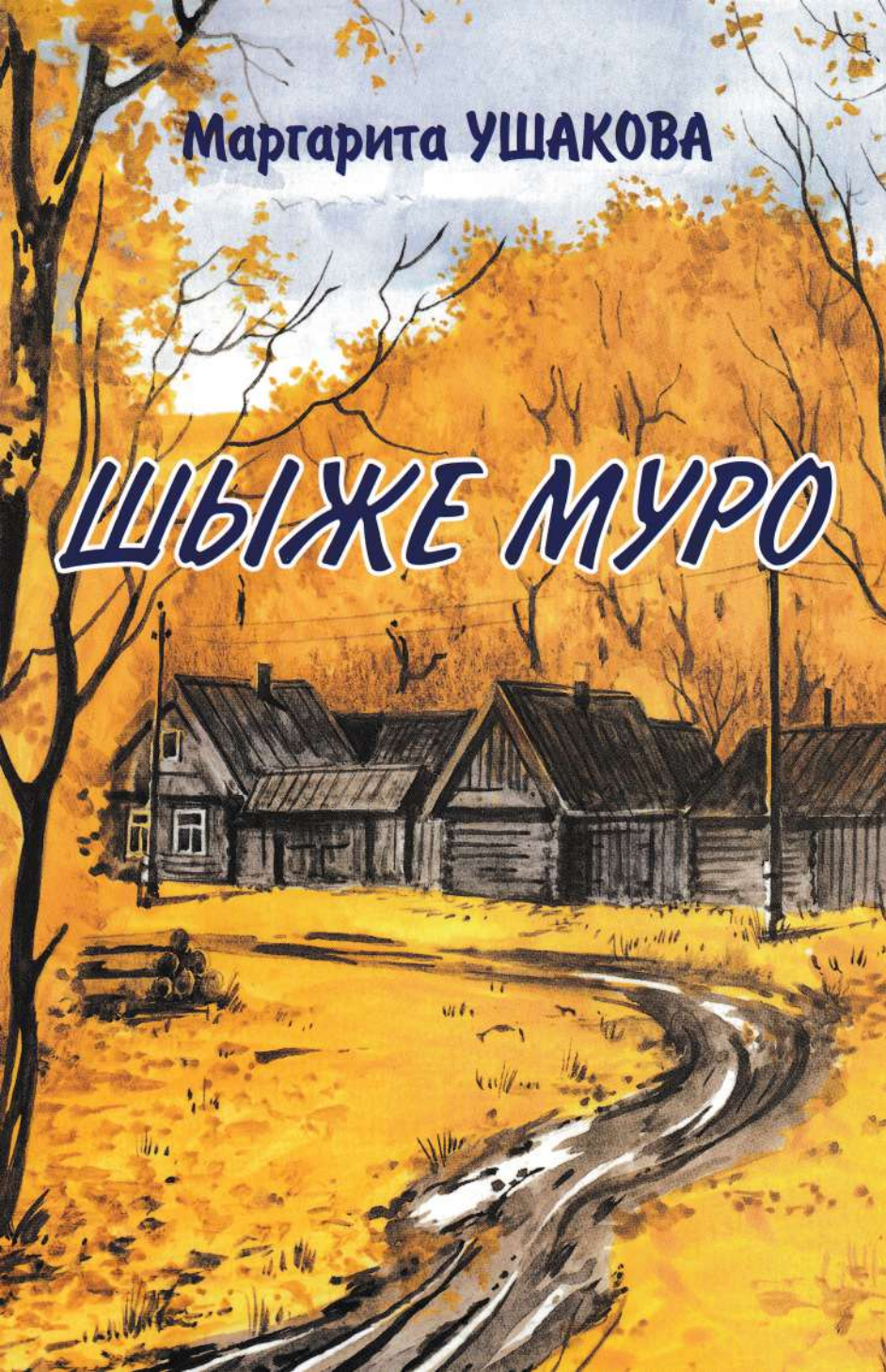

Маргарита УШАКОВА

ШЫЖЕ МУРО

Маргарита УШАКОВА

Шыже муро

ОЙЛЫМАШ ДЕН ПОВЕСТЬ-ВЛАК

Марий книга савыктыш
Йошкар-Ола
2009

УДК 821.511.151
ББК 84 (2Рос=Мари)
У 93

*Книгам Финляндийысе М.А. Кастрен ушем
полшымыж дене лукмо*

*Книгам Марий Эл Республикысе тӱвӱра, печать да национальность
наша шотышто министерствын «Массовый информации
да книга лукмо навам 2006 — 2009 ийлаште нӱлталын,
вияӱден колтымаш» целевой программыж
почеш савыктыме*

Ушакова М. Т.

У 93 **Шыже муро: ойлымаш ден повесть-влак. — Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш, 2009. — 224 с.**

ISBN 978-5-7590-1016-6

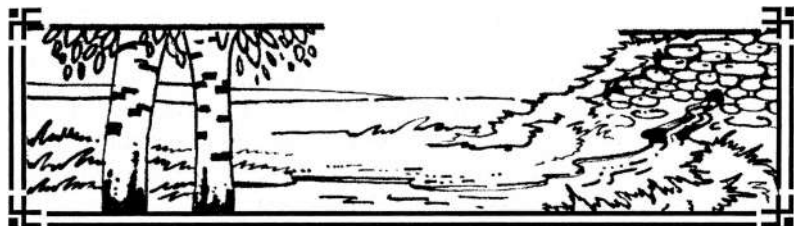
Прозаик Маргарита Ушакова марий сылнымутышто у лӱм огыл. Тудо лудшылан «Авамын куэже» (1989), «Янтаршудо олык» (2000), «Умыло мыйым» (2004), книгалаж дене палыме. «Шыже муро» лӱман у кингашкыже повесть ден пыртатш ийлаште возымо ойлымашыже-влакым чумырен.

Илышым тӱткын эскерыше, айдемын шӱм-чонжым, койыш-шоктышыжым шымлыше автор тачысе марий ешын проблемыжым тошто марий йӱла гоч ончыкта. Шӱм коржман, юзгунамже пӱрымашлан ӱпке шомакан возымаштыже шочмо йылмын сылнылыкшым, калык ойпогым мастарын кучылтеш.

УДК 821.511.151
ББК 84 (2Рос=Мари)

ISBN 978-5-7590-1016-6

© Ушакова М. Т., 2009

ОЙЛЫМАШ-ВЛАК

Мардеж нангайыш шўлыкым

Почтальонкын капка кылеш керал кодымо газетым налын пурышат, вужгырен шогышо электросамовар шогымо ўстел декыла чакрак лийын, Вера ласкан гына пўкеныш волен шинче. Кече каватўрым кушкыжын, сомылка чыла ышталтын — каналташ-шўлалташат лиеш.

Теве чай шуо, тамлырак лийже манын, якимшудым ешараш кўлеш. Шкет йўаш йокрок, да нигём ўжаш! Чу! Капка тўкё кылдык шоктыш — ала-кё толеш. Пёртёнчылнё йойўк шокта. Омсам оласыла пералтышт, да пошкудо марий Ондруш ден палыдыме пёрьен пурен шогалыч. Вера колын ыле: ватыжым кырымылан тюрьмаште идалык шинчен толшо Ондруш пеленже йолташыжым конден.

— Лиеш? — шинчажым модыктале Ондруш. — Эртен каена — туалет коеш. Пурен ончена, манам, Верай деке. Палыме лий Володя дене.

— Шичса, — ўдырамаш трук шокшешт кайыш, — чайым темем.

— Ну-у, ме костенечым конденна, — Ондруш ик минутланат ок чарне, эре кутыра, — чай дечат тамлырак лиеш. — Костюм пинчак кўсен гыч арака кленчам лукто.

Вера сервантыште шогышо рюмка-шамычым кондыш, холодильникыште эше шинчалтыме понгыжо шога ылят, тутат кўлеш лие. Озаватын тыш-туш коштмыжым Володя пеш шеклана, пуйто шымла.

— Мый утыжым пўтыркалаш ом тўнал, — мане Ондруш, велын пытыше ўпан чара сангажым копаж дене ўштыльё. — Изи отыл, умылышаш улат. Тый шкет илет, Володянат нигёжат уке. Можыч, пырля илаш тўнал ончеда ыле?

— Но... чокым ок лий вет, — вашештыш Вера. — Тыйже ынде чылт намысыш пуртен пытаретыс...

— Могай тушто намыс да монь. Кызыт илыш вестүрлө. Адакшым тыйым өкымеш огыт туларте. Пытартыш мутетше садак тыйынак лиеш. Шонен ончо: Сергей колымылан ынде мочол жап эртыш. Ситале. Володя мый денем пырля шофёрлан пашаш пура. Саде муро семын «Йонгылыш лиям гын, вuem корштыжо» манаш сөрал огыл. Тоже мыланем — шкалан шке кузе тыге сугынылаш лиеш? Чынак коршташ тўналеш гын, вара кушко пура? Тыге огыл мо? Ха-ха-ха!

— Вера, чуланыштет гармонь койо. Тудо көн? — Володя шыртыжал йодо. Шыже энгер тўсан сур шинчаже йўштө келгытшым шылташ төча.

— Мариемын ыле, — шинчавўдшө толмым ончыкташ огыл манын, ўдырамаш, писын савырнышат, гармонь деке кайыш. Тудым нумал лукшыжла, чулан омсасе занавескеш шинчалукшым ўштыл шуктыш.

— Шоктен моштет мо тыят?

— Шукертсек кидыш налын омыл. Пу-ян, ончалам — кузе ты инструмент мыйын кидем умыла да колыштеш.

Шокталтыш гармоньым Володя, муралтен колтыш:

...Курыкыш күзен, курык гыч волаш
Ачам тоям пуэн коден огыл.
Ўмыреш сайын-ласкан илаш
Авам пиалым пуэн коден огыл.
Солышаш олыкemat ынде шуко огыл,
Ик изи лукеш веле кодын.
Илышаш ўмыреmat ынде шуко огыл,
Ик күчык жаплан веле кодын...

Шинчажым кумен, ни Верам, ни Ондрушым ок уж, ушыж дене ала-кушто тораште докан. Вара пел мутеш мураш тўналме вес мурыжым чарнышат, гармоньым коранден шындыш.

— Ну, ме тачеш каена, — кынел шогале Ондруш. — Тый шоналте. Эрла вара адак толын ончена. Гармонетшым ала мыланна пуэн колтет?

Почешышт кудывечышкак лектын, тўкылкален пурымеке, Вера тулым йёртыш да пычкемыш пёртыштө шып шонкален шинчылте.

...Сергей дене коктын ялыште ик эн мотор мужырлан шотлалтыныт. Марийжын ача-аважат тыштак илат, вес уремыште суртышт. Ваш келшен илымышт, кеч-могай пашаштат эре пырля

лиймышт калыклан келшен. Вера ўдырым ыштыш. Иринаш-тым кузе йӱратен пытарашат огыт пале ыле: чияшат, кочкашат чаманен огытыл. Икымше класс гычак Йошкар-Оласе интернатыш нангаен кодышт. «Тыгай изим кузе шыч чамане? Йӱслана вет ӱрдыжтӱ», — маныныт. «Нимат огыл. Кушкеш да эше вара таум каласа. Искусствым умылаш, сценыште выступатлаш тўналеш», — вавештен ава. Шкеже арня вуешак Ира деке миен толаш тыршен. Йочаж дене кугешнен.

А вара Сергейын ўмыржӱ лугыч лие — мотоцикл дене кудалмыж годым ваштареш толшо машина дене тўкнен, кам-возын, корнешак колен.

Весе... Кузе тудын деке тунем шуаш? Сергейын ача-аваже мом ойлат? Чынжымак, тиде толшо марийым илаш пурташ гын, йонгылыш ок лий ала-мо? Пӱрӱен деч поснажат ялыште путырак неле. Шкет ўдырамашым кӱ пешыжак шотла?

Такшым, Володя сын-кап дене удан ок кой. Но вет тудат тюрьмаште шинчен, янлык ферме гыч кум кроликым шолыштмылан логалынам, манеш, да кӱ пала вет адакшым...

Пелйўд деч вара, иктаж кок шагатыштырак, капкам пералтыме йўк шоктыш. Вера халатым чийыш, содор кудывечыш куржын лекте.

— Кӱ тушто?

— Поч. Ме улына, — Ондруш сӱрвала. — Володялан польыш кўлеш.

Почын колтыш капкам — Ондруш йолташыжым пеле нумалын шога. Пӱртыш пурымеке, Вера лўдынат нале: Володя чылт вўрвузык, ончыл пўйжат лектын возын, шинчаже карген, нугыдо шем ўпшӱ товангын.

— Тый дечет вара клубыш савырнышна, — умылтараш тўнале Ондруш. — Тунаре чот руштынжат огынал вет. ӱрдыжъеным ужынытат, мемнан ял каче-шамычет ияла койыт, ойлен умылтараш ок лий. Вот и пижынна. Йӱра, каем — мӱнгыштӱ ынде йомдареныт.

Тыге Веран илышышкыже Володя пурыш. Первый гана чот чаманыш, эмлен куржтале, мончаштат шкеак мушко. У пелаш сурт кокла сомылалан пеш полша: вўдымат конда, вольык декат лектеш, пакчаш лекме капка воктене печымат тӱрлатыш, мом куча — чыла мошта адак, кунештара. Мутланаш пеш мастар, мом гына ойлен ок пытаре — колыштат да ӱрат.

— Мый вет ялеш кушкынам, — ойлен Володя. — Нылле ий гыч пельже утла олаште илен коштынам гынат, мом изинек тунемме, тудо ок мондалт.

Пашаиш пурыш, грузовой машинажым, канде кабинетжым Вера умбачынак пала. Кечываллан Володяиш кочкаш толмыжым вуча, тамлыракым шолта. Ик шуматкечын Иришкам мӱнгыш кондыш, когыныштым палымым ыштыш. Лу ияш йоча изачажым Володя изай манаш тӱнгале. Кельштарьшт коктын. Нимо уто-сите ыш лек. Чылажат ты суртышто сай лийшаш ыле...

Тылзе гыч возалтыч. Нигӱн мутым Вера ыш колышт. Йӱратен шынден, уждымо сокырыш, колдымо сонгыраш савырнен. Адак йӱратем манын шонен огыл ыле.

— Мӱшкыран ит лий. Пален налам гын, чумем, — мане Володя.

Ӱдырамаш икымше гана тыгай шучко ончалтышым ужо.

Вера марийжын осал лийын кертмыжлан ыш ӱшане, шӱмжӱ ыш ӱшане. Мыскарам ышта, тыглай гына каласыш дыр манын шоныш. Но умбакыже мо лиймым суд гочын гына палаш лие.

Володя ойырлаш йодмашым возен, уло суртпечым пайлаш йодын. Вера шортын, но шинчавӱд полшен огыл. Судшат кудывечысе изи пӱртым Володялан пуаш ыштен. Тудыжо тидеч вара утларак талышнен: пакчам шкаланже шелын, пелыжым налын, кудывечымат...

Тиде ок сите — райцентр гыч вес ӱдырамашым конден. Ял калык Верам шкенжым вурсен: «Ласкан илен шыч мошто. Онченак ом пурто ыле. Эре йытыра да ковыра кӱлеш. Мариетын вургемжым чыла чиктышыч. Сергеетше ынде колоткаште савырнен возын чай...»

Нимом ышташ, да ойган ӱдырамаш шӱгарыш миен: «Ой, Сергушем, проститле мыйым. Шке кузе вучыдымын ӱмыр лугыч кайышыч, туге тиде шучко айдемым суртна гыч поктен лукташ полшо. Ӱмбалнысе рокетым нангаем, йолкышашыже шавем, ӱж Володяиш тышке, вӱден кондо».

Уке. Рок ыш полшо. Вера черкыште, сортам чӱктен, кочо шинчавӱд йӱре Юмым сӱрвален: «Ой, Кугу Юмыжат, йот еглан тынар порым ыштенам, нимо деч посна толын пурыш вет. Ончыч пеш сайын койо, кидше ласка да эпле ыле, мыйым курчакла кучылто, а вара кӱзым ончыктыш. Кондымо ӱдырамашыже мом шонен толын? Ик капкаш пуреден коштына. Намысше уке — шоганым кӱсын йодеш. Коктын каят, кидпӱан гыч веле икте-весеыштым кучат. Мый шке нунын дене пайлышаш улам. Мыйым мыскылат, игылтыт. Проститле мыйым, Поро Юмо. Тек Володяиш кузе чыла куштылгын логалын, туге куштылгын лектын кая...»

Шинчавӱдшӱ шуо. Ты туткар историй кузе вучыдымын

түнгале, тугак вучыдымын пытыш. Ик кечын йўшывуя чот кудалмаштыже Володя шке машинаж дене пўяш кумыкталтын, кабинже гыч лектын кертын огыл. У ватыже содор гына ял гыч лектын чымен, мыняр уло оксам погкален, ик тенге-мат коден огыл. Чондымо улмаш мо тиде? Илыш тудымат на-казатла манын ок шоно — самырык ораде.

Мом ыштет? Тойымо сомылым адак Вералан ышташ перныш. Куш пурет — от кийыкте вет, мландыш чыкымыла.

«Тетла ик пөръенгымат омса лондем гочем ом пурто», — тоен толмеке, шкаланже мане.

Пуэн илыш корштышым

Сандалыкын ала-кудо ужашыштыже кунам-гынат чыла иктешлалтеш манын ойлат: ўшан, чытыш, шояк, аңыралык, кўлдымаш, йоратымаш. Нуным аклаш нимучашдыме кугу вий кўлеш докан? Вет южгунамже молан лач тыге лийын кайымым нигō умылтарен ок сене.

«Изи пōрт ешым пога, кугу пōрт ешым йомдара, — манеш ыле ковам. Вара, ешарен, кужун шўлалта да окна гыч ял уремыш ончалеш: — Но изи пōрт гынат, тўнъык гычше шикш лекшаш...»

Алюш шке ачажым ок шарне. Куш лийын, куш каен? Уке да уке. Йодыштмо шуэш гынат, ўдыр шып коштын. Жап шуэш — садак пален налам манын шонен. Аваж дене коктынат пеш сайын иленыт, нигōлан өпкелаш. Лизавет гын паша коклаштак книгам шуко лудын, кидпашам ыштен, Алюшым, икте манын, чаманен локтылын огыл — пеленже кажне сомылкалан шупшкедылын, вашмутдымо кангашым йодышташ йōратен, эртак мутланен.

Теве ынде ўдыржō латвич ийым темыш, ынде кеч-момат ўчаш-ўчаш ыштат. Ордыж гыч ончен йōратет: шўртō дене вургемым пидыт — кудыжын эн чатка лиеш, кочкаш шолтат — кōн тамлырак, шорыкым тўредыт — кō эн яндарын, йытыра радамын межым пўчкын налеш, шудым салат — почеш пондаш шу семян шогылт ынже код. Лизавет фермыште дояркылан тырша. Моло паша изи ялыште уке. Икмыняр вате пошкудо суас ялыш ковыштам ончен куштышо бригадыш коштеш. Телым парникыште росота дене толашат, кенезым пасушто пўтырнылыт. Пашадарым огыт уж — ковыштавуи тудым алмашта. Тидыжлан тау эше!

Лизавет самырыкше годым тунемаш шонен ыле, каяшат тарваныш, но шочмо суртшым шкетшым, поснак ача-аважын ончен куштымо кушкыллан поян садым, ыжалайыш, ялешак вожане.

Алюшын ачаж дене ик гана веле вашлийын. Шуко шочшан самырык пӧрӧен (Лизавет тудын лӱмжым келгын «тоен», йӱкын нигунам нигуштат каласен огыл). Тудо ӱдырлан ойлен моштыдымын келшен, но тыгай языкан шонымашым поктен илен, ӧрын да лӱдын. Лач шӱмжӧ «Ты айдеме деч огыл гын... весе деч... ит ыште, тидак веле, тидак веле» манын кырен. «А мо? Марлан каяш, оралтым кодаш, суртыш иктаж-кӧм илаш пурташ — шотан каче лишне ок кой: арака кленча эртак кӱсе-ныштышт, ентавате-шамыч вученак кият. Мыланем икшыве кӱлеш, и чыла», — Лизавет тыгай пунчалым шканже луктын да Арсуткам ванген авырен. Тудыжо ватыжым черетан йоча ышташ ужатен, имным тереш кычкен, автобус шогалме марте намиен. Поран тарванен, корным петырен. Эше вич менге тораш каяш кӱлын. Пыкше-пыкше ялсовет марте миен шуыныт. Вашкеполыш машинам ӱжыктеныт. Чанукум шынден колтымекше, Арсутка йӧршеш пычкемышеш киен кодо.

Лум лонгаште корным имне йолшӱм дене шижын кая. Арсутка, кугу шӱшан ужгаш пӱтырналтын, олым ӱмбалне пеле йӧрлын, йӱк пуыде кия. Кенета имне шогале.

— Мо тугай? — пӧрӧен вудыматыш. — Йомыч огыл чай, Карина? Айда, намиен шукто-огыла. Мӧнгыштӧ икшыве-шамыч вучат, а тый икымше корем воктенак канаш шогалат. Э-э, да тыште ен уло.

Арсутка тереш сукен шинче, а тер деке лум вузык ӱмылка лишемеш.

— Тый кӧ улат? Таргылтыш але корно водыж?

— Мыйымат терешет шынде, пожалуйста, — манеш ӱдырамаш йӱк.

— Лизавет?! Тый? Йӱкетше вет мемнан ялыште тыйын веле тыгае — ик гана колат гын, ӱмыреш от мондо: пуйто лучко изи ший онгыр орылме воктенет верланеныт. Шич, шич.

— Чанук адак аза ышташ кайыш мо? — палыдымыла йодо ӱдыр. — Ой, Арсутка, кылмышым, нӧрышым. Йӧра, тау тылат, мыйын пиалеш лектыч (оролен, почешыже толмым нигӧ ок пале, иктат ужын огыл да...).

— Ужатышым. Мом тӧча тынарыже, кузе чылаштым пукшен лукташ, ала? Ойым ок колышт. Уке гын мый дечем кает, манеш. Ораде улам огыл вет.

Ужга полдышым мучыштарен, Лизаветым пеленже чакрак ондалын шупшыльо, урвалтыж дене омашла петырыш.

Карина эркын йорта. Сай игече гын, ялысе тулат коеш ыле, а кызыт йөршеш нимат ок кой.

Лизавет пөръен пелен пызнен, шкеже тунар тургыжлана, чытыра. Арсутка ўдырын түрвыжым, кычал муын, туге пенгыдын, кужун шупшале — Лизавет шўлен кертдыме лие. «Кызыт але нигунам», — шоналтыш.

Тыге кок шўмым ужга йымал ушыш. Сўанвате семын лум пырче-влак пёрдыч, свидетельлан Карина лўман имне келшыш, загс олмеш корнывож шотлалте! Мален колтышо Арсутка ден Лизаветым имне ферме ончыко намиен шогалтыш...

Чанук толмешке, Арсутка, эше ик гана вашлияш шонен, Лизавет деке миен, но ўдыр тудым пуртен огыл. Вес корнынат палыдымыла койын илен. Уремеш вашлиеш да саламлалт эрта. Арсуткаже «Мо ту йўдым мыланем тыгай пөлекым пуэн? Молан мый ты йомакыш логалынам?» шонен да вигак ырен, йошкарген, эшеат моторештын, пужарен ыштыме гай ош чесле тўсшө утыр рвезештын. А Чанук, тудлан көра марийже эре саемын, шонен да адакат мўшкыран лияш ойым пидын.

Декабрь тўналтышыште Лизавет ўдырым ыштыш. Ял ыш өр. «Фермыште чылан шала койышан улыт», — маневе. «Шортын ок керт, шинчавўдшө уке. Кужу ўмыран огыл ты йоча. Теве ужыда але, — ой гыч ой шарлыш. — Ала-могай нестерка* шочын-я. Лизавет шкеже — кечыгайык гын, ўдыржө — иргеде». Калык вет ик гана каласа, а пижеш ўмырешлан.

Лизавет нигудо вечлат Арсутка дене шочшан лиймыжым ыш ончыкто. Шочмо кагазыште Алюшын ача лўмжө «Абдухалик» шоген. Марий ўдырын таджик ачаже. Тыгайже ваштаран, пызлан да шопкеан коремла лонгасе ялыште лийынжат ок керт. Алюшын кушмыжым вучен шуктен, тўсшө гыч пален налаш шонышат лектын. А изи умшан, кужу шинчапунан, ужар шинчан ўдыр пазарыште ужалаш ямдылыме, түрлө чия дене сөрастарыме писте шўдырла пўртүс кидыште койдымо кўнчылавондо йыр пёрдын, ковырангын. Ымбалныже тошто тувырат туге шинчен, пуйто тиддеч сайже лийшашат огыл. Чанукын кажне йочаже шкежла койын, ачаж велке каен огыл, сандене Арсуткат южгунам шолып тангастарен да мөнгысө икшывыже-шамыч деч Алюшын моторрак улмыжым куанен ончен.

Талукушто ик кечын, Арсуткан шочмо пайремже годым,

*Нестерка — моло гай огыл (диал.)

Лизавет тудлан верысе радио гоч саламлымашым колта. Латвич ий почела Чанук марийже деч яча: «Кö тиде? Кушечын? Молан лүмжым огыт каласе? Школышто пырля тунемме йолташет мо?» Арсутка такшым тогдая, пала — тиде Лизавет йочан лиймыжлан таушта, но вачыжым гына туртыкта. Тудын мөнгыштыжö пластинке уло, кеч эре колышт: А. Пушкинын «Поран» повестыше почеш Г. Свиридовын вальсьше...

Лизавет шке шочшыжым арулыклан туныктен. Түрлö литератур почеш йүштö вұдын пайдалыкше нерген пален да Алюшым изинек чывылтен. Тудыжо вара-вара шке йодаш тўналын. Шокшо тōшак гыч ий гай вұд йымак кынен шогал-ян! Лизаветше ныл шагат эрдене уже пашаш кая, ты жапыштак Алюшымат кычкыра...

Тыгак умбакыжат илат ыле дыр, но куکشо кўдырчын волгенчыже сурт ўмбаке шогалме семын чылажат вашталте. Лизавет шōрым шупшыктышо машина дене райбольницыш мийыш. Тылзеш ик гана колхоз шке шōр лектышыжым черле-влаклан пōлекла. Саде больнице гычынак Лизавет почеш Алексей тольо. Тольо веле мо? Илаш кодо. Нимом ышташ ыш лий. Поктенат ончыш, шылтален умылтарашат пиже — арам. Алексей кўчыкын, пентгыдын мане: «Ватем от лий — пуштам».

Кумытын илаш тўнальыч. Кў пōртын кўжгö пырдыжше гоч йырве-ярве шомак-влакым ышт пурто веле. Алексей Лизавет деч лу ийлан самырык, а Алюш деч лач тынарланак кугурак. Садлан кōра докан Лизавет деке йодышт-йодышт кычал толшо Алексейын аваже, шонто туныктышо Вера Максимовна, эргыж дене моткоч кужун мутланыш, сōрвалыш, но тудыжо тарваташ лийдыме ий курык гай шогыш. «Авай, — мане, — илышемлан тореш ит шогал. Лизавет деч моло мыланем ок кўл. Йōратем, и чыла. Мо мыланем тўня? Ынже лий тўнясе калыкшат, мыйын пиалем ваштареш лиеш гын. Эше! Можыч, тиде ўдырамаш деч поряточныйжым вашлийынжат омы!».

Э-эй, могай сайын илышт нуно теле гоч! Лизавет да Алюш Алексейлан ала-момат пидын чиктышт. Выставкыш нангаяш ситале пидме вургем погыныш.

Лизавет дояркыланак пашам ышта. Алексей эре сурт коклаште. Салтак радам гыч сусыргышо толынат, кужу жап эмлалтмеке, больнице деч вара пенсийым налын илаш темлышт. Алюш латкуд ийым темыш — луымшо классыш куржталеш. Алексейым тудо ончыч ни чўчў, ни изай, ни ачай ыш ман, аважымат ыш шылтале. Алексей англичан йылмым сайын пален, Алюшлан урок ышташ полшаш шинчешат, ўдырым но-

йымешкыже «поктылеш», «Визытан отметкым от кондо — логалеш» манын воштылын. Англичан йылмылан келшышынак мыскара йөре Алюш изача лийшыжым Алиоша манаш тўнгале. Вара тыгак и кайыш: Алиоша да Алиоша. Алексей шуко фотографийым ыштылын, чевер тўсан снимке-влак дене ятыр альбом темын. Утларак пўртўсым йөрәтен.

Ойгым ты сурт вучен огыл, а тудо тольо содыки. Ойго веле мо? Катастрофа. Пуйто энтек мешакым кудывечыш пуртен кодышт.

...Сад пелед шогалын. Шўлен руштат — тугай пуш. Лизавет эрден эрак ушкал лўшташ куржо. Муче дене йўштө вўдым пеленже налын, садыш Алюшат лекте. Савар чапле — вошт ок кой. Ёдыр пеледше шошо эр гаяк чара шога. Йымыктыше кече алын нўлталташ ямдыалтеш. Ведра почеш ведра Алюш ўмбаке ястаралтыт. Пўгырнен, халатшым нўлталнеже ыле, ўдыр шинчашөржө дене пўртөнчылнө шогышо Алексейым ужо. Помыжалт лектын, шкежат чара могыран, трусик дене веле. А могыржо, ойлен моштыдымо мотор, ўжшө. Шемалге-сур шинчаже йўла. Алюшым онча. «Иргеде, иргеде!» — Алексейын вуйыштыжо ўдыр нерген ялыште колмо шомак тарванале. Вальсыш ўжшыла, мардежшат нине кок самырык енгым икте-весьышт деке шўкале. Олмапу пеледыш — ал, кечыйол — ал, шудыжат — ал: «Алиоша!» — «Алюш!» — «Алиоша!» — «Алюш!» Ты татын нуно кушто улмыштым паленыт, умыленыт мо? Уке докан.

Иктаж шагат гыч ферме пашаен куржын тольо, поген шўла, шўлышым налын ок керт:

— Алексей, Алюш! Лизавет... Лизавет терыс вынемыш пурентаен. Кызыт... тушто... лукташ тўчат. Айста! Вынемже чот келге, кодшо ийын «Беларусь» трактор алжынек ты отстойныкыш пурентаен ыле, трактористшым утараш ыш лий, кабиныштак колен шинчен.

— Лизаветше кузе туш логалын?

— Ала-кузе, ужын огынал. Яклештын ала-мо... Экскаватор пургед коден вет, чот келге шол...

Лизавет пурентаен шкетын, а тойышт кум чоным: ўдырамаш йыгыр аза дене мўшкыран улмаш. Алексейлан ойлен шуктен огыл, сюрприз шотеш ашнен, йышт куанен илен...

Тоен толмеке, Алексей Алюш могырыш ончал ыш керт. Чуланыш пурен, шкет шинчен, ойгыжым арака дене луштараш шонен, йўын-йўын, а руштын огыл. Тудым ончалашат йёсө лийын.

Алюш то изи пинегыла йынгысен, то кугу пийла урмыж

пёрдалын. Йүкнат оралген. Кок велке лўнген шинчыше Алюшым Алексей уш кайымешке чаманен, но лишкыжат мяшш тоштын оғыл, нимо денат полшен кертдымыжым улылен.

...Пелйўд эргымеке, Алексей лўялтын. Пел вуйжо вўр ораш савырнен. Уш каен кычкырыше Алюшым милиций пашаен-влак «Паленат мо оружийым аралымыжым? Кушто кучен?» манын рўзаш төченыт, а ўдыр, нимом пелештыде, сава ўмбал шудо пырчыла йөрлын.

...Алексейым аваже шочмо верышкыже нангайыш. Военкомат гыч толшо ен-влак сомьылан чот полшышт. Вара, ялыш миен, вольыкым ужалкалышт, пёрт окнам йыр пудален кодышт. Вера Максимовна Алюшым шке декыже илаш нангайыш, строительный училищыш маляр-штукатурлан тунемаш пуртыш.

Лывырге, шып ўдыр гыч Алюш вучыдымын вашталте: тамакым шупшеш — кечеш ик пачке ок сите, кредалаш тўналеш, туге пижеш — ойырен утарен от керт. Первый семын ўдырым ыжалайышт, вара йыгъжгышт. «Ярушина тидым ыштен, Ярушина тудым ыштен», — мастержат нерат лийын. А кунам Алюш пырля ик групшышто тунемше ўдырын ончыл пўйжым мушкынден эмгатен, ўпшыш кўрын да кырен какартен — тудым судыш пуышт. Училише гыч уда характеристикым возен намиеныт, эше кўсенла гыч тыгыде оксам наледымыж нерген ешареныт. Шындышт Алюшым, кок ийлан эрык деч посна кодышт. Зонышто тудо эрге азам ыштыш. Лўмжым Алиоша манын возыктыш. Учашен, шотым ышт му, «Тыгай лўм лийын ок керт» манме вашеш ыш чакне. Аван кумылжым шуктыман: Алиоша гын Алиоша. Тышкат Вера Максимовна шуо, уныкажым нангайыш, чыла документым шотыш конден кертын. Алексейым йомдарен гын, Алиошалан шке йоратымашыжым мучаш марте пөлеклаш шонен.

Эрыкыш лекмеке, Алюш арня утла шке пёртшым эрыктен кийыш: пидме вургемым когарш тўен, пурак парня кўжгыт возын. Ик лукымат ыш кодо, пёрт тувраш, вўтамбал, монча марте чыла ўштө, мушко, почкыш, рўзыш. Пуйто оралте пелен шкежат ала-могай койдымо лавыран нумалтыш деч утлыш. Ирыш каяш тўналше садыштат паша шуко ыле. А кажне ныл шагат эрден Алюш олмапу йымалне шоген, чара мogyржым йўштө вўд йөршан мардежлан ондалыктен.

Илаш кўлын. Ынде пенсийым тўлымым чарненыт. Латиндеш ийыш каен. Суас ялысе ковышта бригадыш, калык коклаш, кайымыже ыш шу. Пасу гыч сакырушменым шолышт

нумалеш, нүжеш да аракам шуктен шында. Самогоным ужален, оксан лияш тўнгале. Алиошам ыш кондо, йоча Вера Максимова «авай» манеш, чын аважым ок пале.

Сайын чияш (эртак ошо да ал тўсан вургемым йўратен), шергакан аппаратурым наледаш тўнгале. Урем воктене ошкыл кая — вес кугыжаныш гыч толшо енг, шонет. Рвезылыкын шке сўраллыкше, шке чияже.

...Арсуткан йоча-шамычше шымытынат лектын кайышт, тўрлў вере верланен чакемыныт, уныка-влакым южгунам пўрт тич конден темат. Йўлымышт деч вара Арсутка ден Чанук кугу пўртым ыштен ышт керт. Телым коктынак илыштыт. Пенсий-ыштым эре толын налын кайышыштат улыт. Кертмышт семын вольыкымат ончат — шыл вет олаште шерге, а уныка шуко. Арсутка саде пластинкыжым пеш шуэн кольыштеш. Шкенжым шке шочмо кечыж дене радио гоч саламлен куана. Молан тыге ышта — ынде шкат ок умыло. Ала так гына тыге веселанда, ала шонен илыме чон ойгыжым лыпландара... Кў пала. Тамак шупшаш уремысе тентгылыш лектын шинчешат, кужу-у жап Алюшын эртен кайымыжым вуча. Ужеш да ик кок мутым пелештыде ок чыте. Йўдым омешыже Лизавет конча, поран да Карина...

От пўртылтў

— Мыланем, пожалуйста, ик конвертым пуыза. Колыда? Мый вашкем!

«Мо пеш палыме йўк? Тиде лийынжат ок керт. Славикын-ла веле шокта», — ушышко волгенчыла йолт толын пурышо шонымашлан ўшаныде, янда авыртыш шентелне ала-мом возен шинчыше ўдырамаш вуйжым нўлтале.

— Ариша? Вот те на! Палашат ок лий, — шентекрыла чакналтен мане кумло ияшрак, ошалге тўсан, нугыдо шинчаланан пўркен. — Проститле, но чынак куржаш кўлеш. Мый лўмын вара савырнем. Кунам кечываллан петырет? Аха, кокытлан. Йўра. Кызытеш...

Почтыш енг-влак пурат, лектыт. Омса йўршеш ок тўчылт гаяк. Кунам кечывалжат шуэш? Шагат умдыжат пуйто ик верыштак тошкыштеш, юватылеш. Тўкылалташ йўра, кок минут кодын.

— А теве мый, — тюльпан аршашым кучен пурен шогалше Слава кугу сур шинчаж дене шыргыжале, шўртнў пўйжў

түсшым эшеат сорастарыш. — Ах, Ариша, нигунам ом уж, шоненам ыле.

Вазе укелан көра пеледыш-влакым янда банкыш верландарыше Аришан умылтарен моштыдымын кумылжо волыш. Лу ий уждымо егым вашлийын гынат, первый семын öрын куанымыже йöршын шулыш. Неужели алят проститлен огыл? Мутланымашеш мо лиеш? Кузе толын, тугак кая. Ужат могай, почто мучко озала веле коштеш, кондымо пакетше гыч олмам, шере рулетым, кугу коробкан конфетым луктеда.

...Ариша ден Слава пырля ик заводушто пашам ыштеныт: үдыр — лаборанткылан, рвезе — слесарылан. Слава шочынжо ял гыч. Тушан тудын ача-аваже да шүжарже кодыныт. Аришан гын нигöжат уке — общежитийысе йолташ үдыржö-влак веле. Пöлемыште шымытын иленыт. Ариша ден Славан келшаш тўналмыштлан южышт көраненыт (рвезыже чынжымак утыждене мотор да ала-мо), южышт тўрлö ой-канашым пуаш төченит, а шентгечышт «Молан Славик лач Аришам ойырен налын, пуйто весе уке» маныныт.

А үдыр Славиклан моткоч ўшанен, рвезын сöралын каласкален моштымыжо, кеч-кö денат мутланен, ойым вашталтен келыштарымыже чонешыже перненыт. Икмыняр ийлан самырык үдырын, нимом шылтыде, чўчалтыш марте чон почын ойлен пуымыжо варажым тудлан йöратыме айдемыжым йомдараш веле полшыш.

Загсыш йодмашым намиен кодымекышт, сўаным кузе, кушан эртарен колтымо шотышто шагал огыл тумайышт, кангашышт. Цех начальнигышт у ешлан посна пöлемым ойыраш сöрыш. Ариша училище деч вара цехыш толын, эре шинча ончылныжак, да тулык икшывым вуйлатыше чаманен, окса полышымат, йöным муын, ойыраш темлен. Южгунам Савосин лабораторийыш пуреден, деталь-влакым тергымым эскерен да Ариша дечын кузе илымыж нерген йодыштын. Олег Витальевичын тыгаяк ийготан үдыржö лийын, институтышто тунемын. Аришаланат пешак күлеш ыле, да тунемаш полшышыжо уке лийын шол. Адакшым шинчымашым умбакыже погаш эше эр манын, изишак йолымбак шогалаш шонен. А вара теве Славик Гришаткиным вашлийын. Рвезе шке мöнгышкыжö миен толын, но ава-ачаж деч нимогай уверымат конден огыл. Сўан марте кок арня веле кодын, пырля илыше үдыр-влак пöлекымат налын ямдыленыт. Заводын столовыйыштыжат уке Савосинын ойжо дене изирак залжым пайремлан ямдыленыт.

Кугу пашадаран огыл гынат, аныклен, йöным муын туне-

мын ылыше Ариша ош кружеван, шонла койшо платыым, йылгыжыше ўмбалан катам да кужу фатам шкеак налын сенгыш. Нигудо вечлат ойгым вучымо шуын огыл. Но куш пурен кает — от вучо, а тудо, на тыланет, толеш да вуйым ангырара.

Заводысо поликлиникиш гинеколог профессорым ўжыныт. Тўшкан-тўшкан, пашам чарен, ўдырамаш пашазе-влак врач деке миен толыт. Ариша ынежат кае ыле, профессоржо пеш лўмлў, чот палыше, маныныт, ужаш гына шонен пурыш. Учўный айдемет шке йодшашыжым йодышт нале, Аришан латкандаш ийыш тошкалмыже, но але марте тылзе еда «посна пайрем» кечыже уке улмым колмеке, очкижым нўтталын, ўдырым вуй гыч йол марте ончале, ик жап заводысо гинеколог ўдырамаш дене икте-весеыштым кўтышт, умылаш лийдыме медицина терминым кучылтын пелешткалышт. Умбакыже профессор ўдырым олымбалан возаш кўштыш, Аришан мўшкыржым темдыш. Пытартыш мутшо приговорла йонталте: «Марлан каен кертат, а икшывет нигунам ок лий». Моткоч чаманыше, титакан гай самырык еным ончалын...

Ариша ыш инане. Чўнжо гына ишалте, иралте, шинчапун йымач шинчалан вўд йоген волаш корным муо. «Ынде мом ышташ? Тугеже ава лияш мый йўршеш йўрдымў айдеме улам? Сўан марте арня веле кодын. Ойлыде возалтам — ондален, языкан лиям. Тудо «йочам йўратем» манеш. Нигунам мыйым ок проститле...» — шонен йўдшў-кечыже ўдыр.

Кастене, гитарым нумалын, пеледыш букетым да торт корбкам кучен, Слава тольо. Удыр-шамыч, амалым муын, почепоче лектын шылыыч, кенезым пўлемыште нигўн шинчымыже огеш шу.

— Славик, — шыпак пелештыш ўдыр, шкеже ўпвож марте йўшкарген кайыш, вожылмым пыкше сенгыш, — мый тыланет марлан ом кай.

— Весым муыч? — ўрў рвезе. Мыскара, шоныш.

— Уке. Мый... тый... ужыч вет: цехыште профессор толмо нерген увертарынамаш кеча ыле...

— Вара ынде?

— Мийышым мыят... «Йочат ок лий» мане.

Славикын онгылашлужо кўэмалтмыла тўнў, шинчаончалтышыже йўкшыш, няне.

— Нимат огыл, Ариша, — кўргў йўк дене мане тудо, — тугакат илаш лиеш. Икте-весым йўратена — тидыже эн тўн. Мый тыйым ом кудалте!

Трук кынел шогале, йырже савырнен ончале, гитаржым

нөлтале да уло вийже дене койко вуеш рошт лупшал шалатыш. Тетла нимом ыш пелеште, лектын кайыш.

Икмыняр кече гыч Аришан кокымшо сменяште улмыж годым пөлемыш угыч пörтылын. Тумбычко үмбачын загс гыч толшо возалташ үжмө кагазым, альбом гыч шкенжын фотографийже-влакым погалтен, пөлеклыме статуэткыжым (ош гипс гыч ыштыме балериным) перен шуэн, шырпын шалатен, лектын каен. Күпчык йымалан Войничын «Овод» книгам пыштен коден. Ариша, пелйүд эртымеке, паша гыч пörтыльö — үдыр-шамыч огыт мале, чыланат вучат. Пөлем тич волгыдо тул — йүдлат ок чуч.

— Мо лийында? — авырен шогалыч Аришам йолташ үдыржö-влак.

— Чыла сай ыле вет?

— Орен мо Славикше?

— Огеш йү ыле вет, а тачыже молан руштын?

— Загсын үжмашыжым молан нангайыш?

— Сүандаже ок лий мо? Нимо уке гыч кудырчыжö ок рашкалты!

Шаланен катлыше изи статуэткым Ариша чот йöрата ыле, моторлыкшылан көранен ончен ашнен, а ынде шун пудырговлак кийылтыт, да чаманенат колтыш. Вакшышым вакшаш тунгале — книгам вереште. Ты книгам эре налаш шонен коштын, но нигушанат верештын огыт, а ынде уна — конденак пуымо. Книгам почо, Славикын шер гай почеркше дене возымым ужо: «Ариша, пүрымашетын жертвыже ынем лий. Тый сай үдыр улат — мыйым умылет. Проститле!»

Ариша Славик почеш ыш кай, умылен ыш йодышт, үдыршамычлан «Нимомат ом пале, кайыза да шкеж деч йодса» манын вавештыш.

Цехыште манеш-манеш шарлыш, планёркышто Савосинланат каласен шуктеныт. Олег Витальевич кечываллан кочкаш кайыде шинчыше Аришам янда омса гочын ужо да лабораторийыш пурыш.

— Удырем, — шыман мане вуйлатыше, — иктаж-мо лийын кайыш мо? Каласе-ян мыланем. Гришаткин титакан гын, мый тидым так ом кодо. Тендан гай мужырым омат уж, шонышым, пеш икоян ыльдас.

Але марте шып чытен коштшо үдыр йöсын шортын колтыш, шүлышым нелын-нелын нале да Олег Витальевичлан чыла каласкален пуыш. Савосин нимом ышташат öрö. Тыгай годым кузе полшет? Нимогай мутат утарен ок керт. Йодышы-

жо вет адак пеш тугай, деликатный. Тиде тыланет паша планым кузе темыме, күлеш металлм кушеч муын кондымо йодышет огыл шол. «Ариша, — мане Олег Витальевич, — ылышетше але тўналеш веле. Врач-шамычат йонгылыш лийын кертыт. Славик гай енже лўдын гын, лўдшў, шўвал шынде. Тыйым ок шого Гришаткинет. Теве вес качым вашлият, марлан лектатат, эмлалташ тўнالات — чыла сай лиеш. Можыч, эше иктаж вич икшыван лият, ораде. Айда, огына коляне. Нука, шырғыжал. Нимогай трагедий тыште уке. Ит шорт, ковыра шинчатым ит локтыл. Пыжашеш шуэн кодымо киса иге отыл вет. Каныш кечылан мыйын ешышкем миет, ўдырем дене палымым ыштем, дачыш каена. Олма тений пеш шуко шочын, погаш полшет, ўдыр-шамычетлан общежитийыш кондет. Сита, ит шорт. Чыла эрта. Вескана вара шкеат воштылат веле...»

Ўдыр тетла Славикым ыш уж. Эркин-эркин румбыкангше вўд семын турлыш сўан лийшашлык нерген муторгаж. Пундашке шинче тарваналше ошма йошкын.

Ик кастене вахтёр Аришам ўжаш пурыш, «Тый декет толыныт» мане. Ўдыр фойешке лекте. Онча — илалше пўрҗен ден ўдырамаш шогат. Ўдырамашыже чылт Славикла коеш. Тиде Гришаткинмыт толыныт улмаш. Славикын аваже, Аришам ондалын, шорташ тўнале:

— Тиде мый, мый титакан улам — мый Славикым чарышым, тыйым налаш волям шым пу. Палыдыме шешке ок күл, шонышым. Ялыштынак пошкудо ўдырым налыктынем ыле. Изинекак нунышт келшеныт. Авиационный училищыш тунемаш пурымекыже, ме ачаж дене коктын да тудо ўдыр училищышкыже миенат коштынна. Вара тренировочный чонештылмаш годым аварийыш логалын, самолётшо пудырген, шкеже пыкше ылыше кодын. Тазалыкше лунчырген, да комиссовайышт. Тольо ялыш, минутымат посна илен огыт кертла чучын. Ме ачаж дене куаненна веле. Славик заводыш пашаш пурыш, тыйым вашлийын. Марлан Аришам налам манын мийымекыже, чот мўгыренам, тупшо гыч салмавондо денат перенам. Ит сыре ынде, ўдырем, тунам тыйын нерген уто мутымат ойлыштынам. Таче вет ме судыш толынна...

— Могой судыш? — первый гана йўкым лукто Ариша.

— Славиклан кок ийым пуышт, — ачаже ынде умылтараш пиже, — аракам йўыныт, йолташыж дене вурседылыныт, кредитлыныт. Славик йолташыжым күзў дене шуралтен. Келгын огыл, ила, уже тўрланен гынат, эргынам судитлышт. Славик тый декет пураш йодо. Вот и толынна.

— Мый сўаным ом чаре ыле гын, ушнеда, нимогай туткар ок лий ыле. Палет-я тыге лийшашым, — коклаш пурыш Славикын аваже, шинчавўдышым шовыч лушко дене пытыдымын ўштеда. — Ялысе ўдыржым мемнанак ман шотленам да, а Славикшын кидыштыже кугу сусыр палым ужынат чай? Ўдыржынат тыгаяк. Мом товатленыт, коктынат, кидыштым пўчкын, вўрыштым ваш ушеныт да монь. Ме тыге йўратенжат огына мошто...

— Мыйже мо дене полшен кертам? — эркын йодо Ариша. Славикын аваже шылланыш, ўдырым адак ондале, вўчкалтыш:

— Нелеш ит нал. Раз ик гана толын улына, тыйымат ужын каена. Тюрьмашкыже передаче дене от кай докан?

Чеверласышт, йыде-йўдў лектын кайышт. А Аришан шўмжў пустанге, ярсыш. Пуйто нимат лийын огыл ты тўняште. Лач лектын кайыше Гришаткинмытын ойгышт южышто кышам коден, но кужун кучалтын огыл...

...Командировкыш толшо Слава почтыш конверт налаш ок пуρο гын, ала нигунамат огыт уж ыле.

— Кузе илет? — тыглай йодыш гыч тўнгале Славик.

— Киндым кочкам, — вашештыш мыскара йўре Ариша.

— Мариет уло?

— Уло. Ўдырна кушкеш. Шым ияш.

— Тугеже тый тунам ондаленат?

— Уке. Шойышт моштем гын, кызыт ме марий ден вате лийына ыле.

— Ойырлаш от шоно? Тый садак мариетым от йўрате — кидым руалаш пуэм. Айда, нангаем пеленем. Кок гана ватан лияш тўчен ончышым — пиал уке: я лювык, я яжар логалеш, я авамлан ок йўрў.

— Аватлан?.. Пу кидетым, шраметым сайынрак ончалам. Чынак. Умылтарен отыл тунам — кушеч тудо да молан лиймыжым. Мыйын вўрем тылат кўлын огыл, — Славикын вашталтше тўсшым тўткын ончен, пеле йўкын мане Ариша да лугыч сўан татшым шарныктыш.

— Мо лийын, лийын, Ариша. Сур пирьла тўнямбалне шкет кошгам. Тендан олаш грузым конденам, экспедиторлан тыршем. Ты олаш илаш куснен толметым пален омыл. Мый вет общежитийышкет тюрьма гычат шуко серышым колтеденам. Ны мўнтеш толын огытыл, ны вашмут ыш лий. Авам ялышке мийымем еда «Аришатым от йомдаре ыле гын, сайын илет ыле» манын йыгыла. Пўренак улмаш мо вара? Омсамат тўкалат, ен-шамыч толыныт. Кондо, ик гана шулшаламат, йимем вара.

— Ок күл, — коране Ариша, кужу жап пеш шуко пачаш шортмыжым шарналтен, кенета шкаланже келге рашемдымашым ыштыше айдемыла куштылгын шүлалтыш. Ұдыржө аш-наш налме, марийжат южгунам паша гыч подыл толеш. Но кәлан тиде күлеш? Тиде уже вес илыш, вес пүрымаш. Мо эртымым от пөртылтө. Лач «Овод» лүман книга шөрлыкыштө первый радамьштак шога. Поч да луд: «Ариша!.. Проститле!»

Шолып пөртсий

Касвычырангын шинчашыже шовычым пидат гынат, шке пелашыжым ала-кушеч мұндырчынак шижеш да садак тудым вашлиеш, маньт. Касвычыранте семынак Земфират, шинчам кумен, Кариков Изосим деке корным муын моштымыжла чучеш. Ик кечым ок уж гын, шинчен-шоген ок керт — иктаж амалым муын, тудым кычал кая. Ушыж дене умыла: Изосим шукертсек ешан, шочшыжат кумыт, нигунам өрдыжкыла огеш ончышт. Ватыже — чесле ұдырамаш. Но нигузе шкенжым сапыште кучен ок сенте. Шонаш тўналеш — тўням монда. Шкетын илыме ик пөлеман пачерыштыже кажне лукшым сөрастараш төча, нойыде эрыктен, ұштеден, мушкын луктеш. Кочкаш шолта ма — «Изосимлан келшыже», платтым шымарта — «Изосим изи куптырымат ынже уж», букетым вазыш шында — «Изосимын йөратыме пеледышыже» малдалеш.

Земфира мебель комбинатын ик отдeлыштыже пашам ышта. Изосим — тўн инженер. Шыже пыл гай шинчаж дене тўткын ончалешат, тудын мутшым тунамак шукташ вашка. Земфира воктене пытыдыме шуко пөрьен пөрдеш: шофёржо, снабженецше, тўрлө командировочныйжо. Паша шотышто мучашдыме шомакышт лектеш, а ұдырамаш семын эше ик ганат ужын огытыл. Кинош огыт ұж, пайремлан духи атым огыт кучыкто. Паша верже пөлемын лукыштыжо, пурышо-лекше деч тораштырак. Садлан шинчаже могай — ниғө вашештен ок керт. Изосим первый ужо. Вес ола гыч пушкыдо диван-влаклан рекламаций толын ыле. Брак верештын. Тўн инженер, ты серышым кучен, снабжений отдeлыш пурыш. Кумылжо волышо, шкеже чот сырыше.

— Кушто Саражин? — отдел вуйлатыше нерген йодо.

Вашмутым ыш кол. Земфира воктеке миен шогалят, кажне шомакым шуйдарен пелештыш:

— Те мо, тышке мален шинчаш толында? Садлан теве мемнан продукцияй верч йошкаргаш перна!

Земфиран йылмыже пешак писе. Изосимын пытартыш мутшо, кугемдыме йүкшö ўдырамашым пуйто кава гыч волтен шуышт.

— Мыйын верч брак лийын огыл, ямде продукцийым вагоньш мый ом опто, — кычкырлен мутланыше ег дене Земфира, мөнгешла, шыман, ныжылгын, лышташ тарваныме семын түрвыжым сöралын ыштен, вашкыде пелешта, вара ешара: — Тиде икте. Весе. Мөнгысö койышдам мөнгешак кодаш күлеш ыле: кайыза да ватыда ўмбақ кычкырлыза. Ынде кумшо. Тендан Саражинда командировкышто — тидым сай палышаш улыда.

Изосим ўмбаке тура ончале гын... Юмет! Кариков тыгай түсан шинчам эше вашлийын огыл. Но тиде кок пеледыш кенета вўдыжгыш.

Изосимлан йөндымө-йөндымө лие. Ўдырын шинчавўдшö йоген ынже лек манын, лектын кайымыж годым титакан егла шўлалтыш, шенгекыла чакналтышат, нелеш ида нал манын пелештен кодыш.

Земфиран пылышначкаштыже лўмын сўретлен шындыме гай шочмо тамгам ужо, эше шкаланже шижде, шўмышкыжö шарнымаш семын нале.

У ий пайремым вашлияш Земфира эн чот йөрата. Ты ганат Кристина (пырля санаторийыште каненытат, ынде пеш кугу йолташ лийыныт) «Айда, мемнам когыньнам ик вере ўжыч, тый дечет посна низаштат ом кай» мане.

Земфира ыш ўшане. Садлан Кристина вес амалым шонен лукто. Ондал кучышат, пöрдыктен нале.

— Палем-палем: пыжашет гыч лекташ лўдат, нигөм ужмет ок шу. У ий — посна йўдет, но кеч ик гана тошто йўла деч коран ончо. Ала келша? Сай ешыш каена, огыт обижатле, — воштыл-воштыл каласыш.

Ег деке пöлек деч посна кузе кает? Ямдылаш перныш, оксамат чаманыде кучылто. Ешартышлан кужу вурдан розавлакым, оранжерейыште пўчкыктен, шырве-шорво шоктышо у целлофан кагазеш вўдыл кондыш.

Латик шагат йўдым Кристина налаш пурыш. Адак торешланаш төчышö Земфира дене изиш ўчашале, вара йолташыжын йылгыжше шўртö дене түрлыман микровельвет гыч ургымо платыым чийымыжым вучыш. Коктын йыгыре шогатат, никузе икте-весеыштан огыт келше: Кристина йыргешке мogyран, лапка капан, кудыр ош ўпан, канде шинчан; Земфираже шемалге чуриян, кужу яшката кап-кылан, ўпшö ваче гоч нугыдын толкыналт кеча, ужарге-сур шинча йырже — чиям

палыдыме кужу шинчапун. Койышыштат түрлө, таңастараш лийдыме. Кристина — весела, нойыде мутланаш йөратыше, куштылгын тарванылше ўдырамаш, а Зема шоналтенрак ыштылеш, ырынрак мутым лукташ, ең ойлымым ырдыж гыч колышт шогаш гына кумылан. Йодыт — пелешта, огыт йод гын, ок мутлане гынат, тудлан йөра. Кристина кызытсе эстрадым пагала, семым чотак кутемдыме годым путырак ыльжеш, Земфира авадын самырык годсо муро-влакым утларак колыштеш, пеле йўкын муралта, кажне мурын мом каласаш шонымыжым шымлен, умылен налаш төча.

Южышт йодыт: «Кузе теже келшеда, каватүр ден шонанпыл гай улыдас?» Кө пала — можыч, вес семын лиймеке, огытат келше ыле. Икте-весьшт дечын огыт шыльте, йўдвоштат мутланен кертыт. Конешне, шукыжым Кристина ойла. Тудын мом ужмыжым мыскара тұсаным ыштен моштымыжо пеш онгай.

Ола уремыште ең шагал, южгунам гына иктаж-кө ошкыл эрта. Калык ўстелтөр воктене тошто ийым ужата. Ментгыласе лампе-влакын тулышт кандалге түран лум ора-влакын ўмылкаштым волгалтарат, мардеж пуалме еда ты ўмылка-шамыч, тарванен, почешет кайымыла чучыт. Кажне окнаште — волгыдо тул. Тўжемле пачерлаште кажныже шке моштымыжо семын У ийым вуча. Пиалан лийнеже, ончыкыкылан моткоч ўшана. Земфира тебе йыгыр йочам ышташ, нуным сайын ончен кушташ, пеленышт кугешнен ошкылаш шона, да але марте марланжат ыш кай. Кумло ик ийышкат тошкале. Ик Йўштө Кугызат тудын нерген ала-молан ыш шоналте, пөлек шотеш кож йымалан марийымат шынден ыш кодо.

— Кушко содыки нангаеште? — ыш чыте Земфира. — Мо вара, тугай секретан верыш каена мо? Пуйто вигак умылтараш ок лий. Так, тыйым!!!

— Маньым, нимолан колянаш. Ужат тебе — тыланет тачысе кас келша. Тунемме годсо йолташ ватем деке каена. Тудынат марийже уке. Тетла нигөмат ўжшаш огыл ыле, такшым... Ой, ай! Ите! Лумыш пурен лектам гын, йолем нөра.

Весела кумылан, коктынат пачашан пөртыш пурышт, визымше этаж марте лифт дене күзышт. Күрен дерматиным пеледышла ыштыме вуян пуда дене кырен шындыме омса воктене шўлышым налычат, йынгырым пуышт. Омса воктенак вученыт ала-мо — вигак почын колтышт. Ош костюмым чийыше, кидеш сигаретым кучышо... Изосим шога. Земфира ужат, чакналтыш, но шкенжым кучен сенгыш.

— А-а, вараш кодшо-шамыч, уремыште йомында докан

але посна транспортым, энгертыман терым, вучышда? Пурыза. Чуза, ужгадам кудашаш полшем.

— Но... Теже тыште иледа мо? — йодо нимом ойлаш өршө Земфира.

— Уке. Мыят тендан гаяк уна улам. Ватем ден суртоза ўдырамаш пашам пырля ыштат. Айста вашкерак, жап шуко кодын огыл. Лыстанай! — пөлемышкыла ўжө тудо пелашыжым. Изосим вате ден пачер оза Пани, Прасковья Кирилловна, коктынат түрлеман ончылсакышым чийыше, коридорыш лектыч.

— Салам, салам! Ынде чыланат погынышна. Ўдыр-влак, вара ковыртатылыда, жап ок вучо, ўстембална эше пеле яра. Кухньо гыч пельменным нумалаш полшыза. Шинчына веле. У ий уже эрвел гычла тышке ошкыл шуэш. О-о, могай аршаш! Тыгайжым муаш блат манмет күлеш, очыни? — Пани куанымыж дене шинчам каралтыш, вазе деке миен тольо, вўдым темыш да телевизор ўмбалам вучыдымо пеледышым верландарыш — пөлем вигак сълнеште.

Кристина тиде йўдым йолташ ватыжым нигунам уждымо айдемыла ончыш. Зема тыгай лийын кертеш манын, йөршынат шонен огыл. А тудыжо чот веселитлыш: куштыш, мурыш, көргө чонжо гычак көгөрченын гай шыма йўкым луктын воштыльо, мыскарам ыштыле, шампанскийым йўө. Иканаште мотореште, самырыкеме, кумло ийже гыч пелыжым йомдарыше гай койо.

Изосим гитарым шокта. Ош пинчак йымалнысе ал тувыржылан көра чыганым шарныкта. Марла мурымат шуко пала улмаш:

Клендырым пуышым, клендырым кочкыч,
Мочылажым куш шуышыч?
Мўгиндым пуышым, мўгиндым кочкыч,
Кагаз пакетшым куш шуышыч?
Пўкшым пуышым, пўкшым кочкыч,
Куштыражым куш шуышыч?
Куд ий годым коктын келшышна,
Тудо жапшым куш шуышыч?

Мура Изосим. Шинчажым ок нөлтал. А Лыстанайже чылан ўмбаке кугешнен онча, палыза, кузе мыйын марием кертеш маншыла коеш. Подылалын, шинчаже йылгыжеш, келанымыже койынак палдырна.

Вара магнитофон гыч танго йонгалте. Изосим изишак ватыж дене пөрдө да, тудын деч корангын, Земфирам кушташ

лекташ йодо. Танцеватлаш тўнгалыч. Изосим шўмлан келшыше ўдырамашым эплын вўда, а тудыжын уло капше кўсле кылла чымалтын, сем почеш чаткан тарванылаш тырша, йонгылыш тошкал колташ бреш. Кариковат шўлышым ишен, шинчаже Земфиран пылышначкасе шочмо тамгам онча. Эх, могай мотор, лишне-лишне. Ыш чыте — ала-кудо савыртыш жапыште писын, йышт саде тамгам шупшале. Лыстанай садак ужын шуктыш: шыдыже поро пайремыште кўдырчыла рашкалтыш.

— Тый, — тўршталтыш Кариков вате Земфира могырыш, — фира-кефира! Коран марием деч! Ен марий пелен нечыве пызнен шогылташ! — Роза пеледыш аршашым руалтен налят, Земфирам шўргыж гыч лупшале. Икмыняр пеледыш кўварыш возо. Вес ганаже Изосимлан логале. «На тылат! На тебе тыланетше!» веле шокта. Пайрем пужлыш. Изосим, ош мамык кўрган шергакан курткыжым чийышат, пачер гыч лектын ошкыльо, почешыже кечыше гипс маске камвозо да шырпын шаланыш.

— Ой, намыше могай! — йынгысале Земфира. — Кузе ынем тол ыле, шўмем шижын улмаш.

Кристина тудым лыпландарен ыш керг. Роза укшын имыже-влак Земфиран шўргыжым веле огыл эмгатеныт, вўранденыт — чоңжымак шуркедыл пыгареныт...

Тылеч вара нуно икмыняр жап ышт уж. Изиш лиймеке, Изосим ден ватыже мўндыр Сибирьыш илаш куснен каяш тарваненыт манме увер шарлыш. Кў пала, У ий йўд тидлан амал лийын ала весе иктаж-мо — нигў умылтараш ыш пиж.

Кайымышт кечын Изосим снабжений отдельш чеверласаш пурыш. Лач кечывал жап ыле. Земфира пўлемыште шкетын шинчылтын. Шуко ышт мутлане. Мутшат оккўлла чучын. Кок мужыр шинча икте-весеыштым умыленыт. Коклаштышт койдымын, чаракым ыштыше вийла Лыстанай шоген.

Изосим кўсен гычше йошкар тўсан шарым лукто, кугун шўлалтен, тудым пуэн овартыш, юж ынже лек манын, шўртў дене пенгыдын кылдыш да Земфиралан шуялтыш:

— Кучо! Шўлышем пеленет лийже. Шар пудештеш але шулен иземеш гын, пале: мый денем мо-гынат уда лийын.

— Тау,— мане Земфира. — Нелеш ида... ит нал — тыге лийын кайымыжлан мый титакан улам.

— Куснен кайымаште мо? Уке. Ме такшым уже тарваненна ыле, ончылгоч возен колтымо почеш вызовым нальым. Арам шкендым ит йўсландаре.

Пўгырнен, Земфирам тўрвў гычак шокшын шупшале. А вара писын лектын кайыш.

Кок ий эртыш. Земфиран илышыштыже нимо ыш вашталт. Чонжо гына эре ала-мом вучен. Почто яшлыкыштыже кече еда лач газет-влак веле киеныт, серышан конверт лийын огыл. Манеш-манеш кузе ылыжын, туге шулен пытен. Ойлашыжат тунаре кӧ пешыжак ойла? Кызыт кажныже шке нерген гына утларак азаплана. Южгунам тиде пеш йӧнлӧ, а кунамже йӧсылыкым веле конда.

Земфира шкет илен тунемын. Тудын деке ончычсылак Кристина чӱчкыдын толеда, касым эртараш полша. Иян корнеш чот шӱртнен камвочмекыжат, больницыш Кристинак веле кошто, паша гыч ик гана толын каеныт, «миенна» манмым ыштеныт. Вуйдорыкшо чытырналтмылан кӧра кызыт Земфиран вуйжо чарныде коршта, эмым шуко йӧмӧ агыртара веле. Омешыже эре кугу ийсӧс, оралте тӱр гыч утлен, южым пӱчкын воымыла чучеш, пуйто тетла нигуш коран керташ ок лий...

Больнице гыч тылзе утла киен толмекыже, врач-влак тудым пашаш колтен огытыл, мӧнгыштак эмлалташ кӱштеныт, больничный листым пуэныт.

Кас. Земфира пӧлемыште тулым чӱктен огыл. Пычкемыште шинча тунарак ок нойо, вуйланат ласкарак.

Кенета омсам тӱкалтышт. Кынел почаш але уке? Кристина толшаш огыл — дежурствышто. Тудо телефонисткылан ышта, смене дене пашаш коштеш.

— Кӧ? — шыпак йодо Земфира.

— Поч, пожалуйста. Тиде мый, Изосим... — шоктыш омса вес могырым.

— Но тыгай ег кызыт тыште лийын ок керт.

— Земфира!.. — сӧрвала пӧрӧен йӱк.

Омсам почын колтымеке, Земфира чынжымак Изосимым ужо. Тунаре лишыл, моткоч вучымо айдеме Земфиралан кӱлешлыкшым тудо эше мучаш марте ок умыло. Алтыраныме койышыжо вик коеш — Кариков уке-уке да шенгекыла савырнен ончалеш, пуйто Лыстанай деч разрешенийым ушыж дене йодеш. Лыстанай. Тиде ӱдырамаш деч посна Кариков илен кертшаш пӧрӧен огыл — характер манмет лшкыдырак. Лыстанай вет шукуж годым ешыж верч тырша. Тек, мутлан, тошто халатым чия, но йоча-влак ӱмбалне эре у деч у, сай деч сай вургем. Изосимлан кажне кечын ару тувырым чиктен колта. Кочкаш шолтымаште тудын деч мастар уке, шонет. Икте гына

Изосимын чонжым йүкшыктара — шүрдылаш амалым муын моштымьжо: «Тиде пүкен тыште ок шого ыле, молан тудо шке верыштыже огыл?» але «Вич минут вара толынат — кушто лийнат?», «Телефон дене шуко мутланет — тый декет йынгыртен логалаш ок лий» да тулеч молат. Телевизор ончаш шинчеш гын, эре тудым веле колышт: тидыже тыге огыл, тудыжо туге огыл. Витарен шукта вара. Мален колтымешкыже, умшаже ок тўчылт...

Упшыжым кидешыже налын, волтен шуаш огыл маншыла, Изосим омса воктене тошкыштеш. Чынак тудо толын. Чынжымак, Изосим! Шинчаштыже — ныжыл-ныжыл ончалтыш да ты жапыштак йодыш: «Вученат але уке? Мом каласет тый мыланем?»

— Ты-ый? — шыргыжале Земфира. — Кузе муычшо? Пуро тывеке.

— Салам, Зема. Черле улметым палем. Кристина дене мутланышна. Мый переговоровым заказатлышым, а тудо заказым нале да йўкем палыш. Тольым теве.

Изосим упшым нўлтале, копаштыже изи гына... арбуз.

— Ой, кушеч тыгайже? — йодде ыш чыте Земфира да орайын почылтшо халатшым сайракын петыраш пиже.

— Мўндыр костенеч. Коч. Тўрлане. Витамин тыланет уто огыл, шонем.

Пале лие: ешыгже угыч шочмо мландыш пўртылын. Эн изи эргыже тусо юж деке нигузе тунем шуын огыл, чўчкыдын черле киен. А врач-влакын «Климатым вашталташ кўлеш, йочада тунам гына паремеш» манме канашым пуымекышт, угыч корныш гарваненыт. Ныл пўлеман пачерыштым тышкыла кумытан дене вашталташ йўн лийын. Контейнер дене вургем, мебель, чыла арвер толын шумешке, Кариковмыт Лыстанайын ача-аваж дене верланеныт. Шкаланже пашам муын, но вес вере. Лыстанай тыге ышташ пенгыдынак йодын, эре ушкала, эртак тунамсе У ий нерген шарнен ила. Мо эртен касн, тудлан сай кыша лийын кодын, витне. Манмыла, колымешкыжак ок мондо. Ушкалымашынат шке ийготшо улмаш...

Койко вуйышто верланыше сўрал светильник кылеш пижыктыме йошкар шарым ужын, шыргыжалде ыш чыте:

— Аралет? Мыйже, чылт йоча гай улмашем. Мондыдыметлан, шарныметлан тау.

Земфиран кидшым шыман ниялтыш, куштылгын нўлтале, шупшале, ик жап ыш колто. Шуко мутланен шинчышт. Изосим йоча годсо пагытшым шарналтале, шке нергенже ка-

ласкалыш. Земфирамат колышто. Чеверласымышт гоным ұдырамаш օкымешак, но пенгыдын мане:

— Тый тышке тетла ит тол. Пошкудо-влак ужыт, ег кызыт шкет ұдырамашым ок акле — тошкал каен, мыскылен кертеш. Тыге илымем ок шу. Але марте почешем уто шомак шоктен огыл, ончыкыжат тыгак илынем. Вашке пашаш лектам.

— Келшем. Мыйынат, шкат палет, кува-влакын вакшкү гай козыра йылмышт коклаш йонгыштатт лекмем ок шу.

— Тудлан веле огыл. Лыстанай пачеремым пала. Онгай огыл: тудо, тышке толын, тыйым вашлийын кертеш. Ватетын могайжым палет. Төр ом ойло мо? Но толметлан, шочмо верышкет пörтыметлан куаненам. Икшыветшат тыште төрлана — тебе ужат.

— Тыште ынде уже мыняр йүд пеш ласкан мала. Тушто гын эре шортеш ыле.

— Тышан шочшо енлан пүртүсшат полшышаш.

...Вара Изосим пашаш йынтыртыш.

— Таче але нигунам, — ончыч мыскара йөре мане, — тыйым шке декем унала ұжам. Справоч кидыштем, пачер ярсен. Илаш тўналме деч ончыч чыла экшыкым төрлатылам, чиялтылам, пужен ыштем. Паша тыште эше шуко. Адресем возен нал але вуйышкет пыште... Толат? — «Йөра» манмым вучен шуктышат, телефон трупкам пыштыш.

Йүд толмым Земфира чытен кертде вучыш. Сумкаш кочкышым нале, шокшыракын чийыш да ола гоч йолын у стройкышкыла ошкыльо. Куснен кайыше-влакет у пачерым налынты гына улмаш, илен шуктыдеак вашталташ көненыт. Мом ыштет, ты илышыште кажныже эре сайракым кычалеш, йөнан у верым кычал коштыт, илаш тунемыт.

Ожно кө, шке суртым коден, ала-куш палыдыме верыш да монь каен? Ынде вес саман толын — куштылгын тарванат, нимом утым коляныде, йот кундемыш миен лектыт, пашаш пурат, илаш тўналыт. Вара уэш пörтылыт...

Кагашен келшыме семын подъездым кычал муо. Туштыжо нимогай тулат уке. Илаш пурышо-влакат шагалын койыт, куснен шуктен огытыл.

Изосим пачер омсам почо, Земфирам пуртыш, көргө вечынла тўкылалтше көгөным көгөнлыш. Савырнышат, Земфирам өндале.

— Ну мо? — шыргыжале, пычкемыш пөлемыште ала-кудо лук гыч вашйүк шыпак тудын ойжым пörтылтыш. — Пörтсийым пайремлена?

— Шолып пörтсийым, — рашемдыш Земфира.

Окна петыртыш укедан көра окнаш газетым пижыктыме. Пөлемыште уремысе деч пычкемыш, яндар шүдыр-влак тышкат вожылынак ончалыт, пөрт йыр пөрдмыла чучыт. Пуйто каласы-нешт: «Кай тышеч мөнгышкет. Яндар чонетым ит амырте».

Кўвареш кагазым шарен, Изосим үстембал шотым ыштыш. Шере ликёрым почо. Ончылгоч кондымо шелсортам ыльжтыш. Земфиралан шинчаш фуфайкым шаралтыш. Пеш ямдыл-кала, тырша. Киндымат теве вичкыжынак пүчкеден оптен, апельсинным йытыран ужаш-влакдан шеледен.

Земфира шижеш: илышыште нуно нигунам пырля огыт лий. Шолыштмо вашлиймаш айдемылан пиалым ок кондо, күчык жаплан чыла мондыктарен, ушым налеш. Ала тышке толашыжат ок күл ыле? Умбакыже вет садак шкенжым шылталаш, йолйымал лыпгашла шижаш тўналеш. Молан вара вўранлыдыме марийым ыш вашлий? Молан ыш кычал? Мо лиеш, лийже манын, шкем от чаре гын, кушко шуаш лиеш? Лыстанай — кеч-могай ўдырамаш лийже, садак Изосимын паспортшыже возалтше ватыже, шочшыжо-влакын авашт. Тудат шке ешыже, пыжашыже верч азаплана. Кузе лияш?

Кө вашмутым пуа? Кава ок сўмырлө, мланде ок чытырналт. Эше вараш кодын огыл — тарванаш да каяш. Но... Ала мардеж дене чонештен толшо йўратымаш иктаж-могай лектышым пуа? Ала тиде йўд Земфиралан йочан лияш йўным ышта? Юмо полшыжо ыле! Шолып пөртсийым пайремлыме годым шолып шыматыме паша, өкым огыл — уке, мўшкыраным ыштыкта? Земфиралан телла нимо огеш күл. Тыге мўшкыранме икшыве утларак мотор шочеш, маныт. Калык мут чыныш лекше ыле!..

Авамын куэже

Вагоныш шичмекше, Начукын шўмжылан йөсын-йөсын чучын колтыш. «Кушко каем?» — шоналтыш тудо. Ўдырын шонымыжым шижшыла, вагон йымачын ончыч шуэнрак, вара чўчкыдын куш-ш-шко, куш-ко, кушко шокташ тўнале. Вашке ола шенгелан кодо. Йўд. Пассажир-влак малат.

Ик Начукын гына омыжо уке. Уш гыч аваж нерген шонымаш ок лек.

...Эх, ўдыр, ўдыр! Ойган ўдыр. Аватым тойыметет, тудын пытартыш йодмыжым шукташ манын, кужу корныш лектынат... Марий мланде деч торасе кугу олаш шочын-кушкынат

гынат, ават тыйым марла ойлаш туныктен, марла лудын-во-
зен моштет, эше ик ганат уждымо шочмо калыкетын мурь-
жымат шуко палет, куштенат кертат. Ават тыйым сайын ончен
куштен. Шкенжын гына теве ўмыржө күчкык лие, неле черлан
көра шинча ончыланак шулыш...

Аважын пытаргыш мутшым Начук нигунамат ок мондо.

— Ўдырем, изи падырашем, — аван йүкшө пыкшерак лек-
теш, шўлышыжө неле, — мый ынде шуко ом иле, шкетын
кодашет верештеш. Сайын иле, пиалан лий. Ен коклаш ит йом.
Пытаргыш мутем каласен кодынем. Ўдырем, мый тыйым сөрва-
лен йодам: миен тол мыйын шочмо ялышкеш, му тушто Ово-
ка кокайым. Эше ила чай. Тудо ласка чонан айдеме. Ужаш ыш
перне — пеш шоненам ыле иктаж-кунам тый денет пырля
тудын деке миен толаш. Витне, тыге пўралтын. Ўрдыж млан-
деш возаш логалеш. Ялыштына энер серыште памаш уло. Вок-
тенже куэ шогышаш. Тудо... мыйын куэм. Тый саде куэ йыма-
чын изишак рокым налын кондо да шўгар ўмбакем шавалте...

Ава эше ала-мом ешарынеже ыле, но ыш керт. Начук ава-
жын йүкшым пуйто рашынак кольо, савырненат ончал кол-
тыш, но вагон окна вес могырым мучашдыме пычкемыш,
вагон орава тугак икшырымын мура...

Начук волен кодшаш изи станцийыш поезд кече шичшаш
годым толын шуо. Тышан ўдыр шкетак волен кодо. Вучымо
залыш пурыш — пуста, шып, кран гыч вўд чыпчыме гына
шокта.

Ўдыр уремыш лекте. Ик жап ала-мом шонкален шогыш.
«Ст. Помары» манын возымым пачаш-пачаш лудо да, кугун
шўлалтен, урем мучко ошкыльо. Ваштареш толшо кугыза деч
аважын ойлымо ялыш каяш корным йодо. Вара, кугорныш
лектын, машинам вучаш тўнгале.

А йўд койын лишемеш. Ала-кушеч мардеж лекте, шкет
шогышо ўдыр йыр ўрын пўрдеш, но лишемше машина йўкым
колын, коремыш каен йыма.

...Чотак пычкемышалте. «Ала пиалемак уке, — шоналтыш
Начук, — толаш лекмем годымат йўд ыле, толын шуым —
адак йўд». Чемоданжым шындышат, умбакыже мом ышташ
манын шонкалаш тўнгале.

Теве толын шуын. Ял мала. Палыдыме, нигунам уждымо
ял. Кушто икте гына окна волгалтеш. Мўндырнат огыл пий
опталгыш да уэш шыпланыш. Юалге. Сентябрь тылзын йўштө
шўлышыжө ўдырын кидшым кылмыкта.

Тораштырак гармонь йўк шергылте. Омыдымо гармонист

Начуклан моткоч лишыл, чоным пудыратыше семым йонгал-тара. «Авамын семже!» — ўдырын чонжылан йөсын чучо, шўргыж мучко шинчавўд йоген волен кайыш.

— Ой, Кугу Юмо! Мо тиде тыгай? — кенета ўдырамаш йўк ўдырын шонымыжым кўрльö. — Молан пычкемыште корно покшелне шинчет? Ия куча.

Ўдыр шентекыла савырныш — воктенже ала-могай нумалтыш дене ең шога. Тарванымыж еда нумалтышыже кыж-гож шокта. «Шудо, витне», — шоналтыш Начук, но нимом ыш пелеште, кенеште мутымат ыш му. А ўдырамаш тугак вычымата:

— Кö деке толынат? Молан агулыш от пуро? — йодыш почеш йодышым пуа тудо. Вара, ўдырын вургемжым ужын, рушла кутыраш тўнгале:

— Я сено ташим, чуть чебя не убил вет, ай-ай. Темно, ничо-во не видач. Чово на дороге сидишь? Ну, ладне, айда к нам.

Вашмутым вучен шуктыдеак, ўдырамаш ончыкыла каяш тарваныш. Начукат öрынрак-аптыраненрак кынел шогале, чемоданжым нале да тудын почеш ошкыльо. «Тыгай йўдыштö эше куш кает? Йöра кеч поро чонан ең лекте», — шона семынже. Ўдырамаш шантысыжлак изишланат лым ок лий, шканже йолташым мумыжлан куанышыла каласкала да каласкала:

— Осень пришел, корма эшо мало собирал. Один живу. Скотине держим: коров есь, овец есь. А без скотине жить скучно. Эшо ягнят родился. Кочел один старый овец резать, а он взял да родил. Когда гулять успел — вот каянный.

Начук тугак шып ошкеда, ик мутымат ок пелеште. Нояшыжат ноен, кочмыжат шуэш, омыжат шуын.

— Пришли тебе, открывай ворота, — мане ўдырамаш.

Кудывечыш пурышт. Озавате нумалтышыжым леваш йымак нангаен пыштыш. Йўкшым колын, ушкал энгыралтыш, вўташте пача магыраш тўнгале.

Пёртыш пурышт. Электротул вурт волгалте. Начук шке ончылныжо изирак капан, чумыраш чурийвылышан, илалше ўдырамашым ужо. Тудлан иктаж кудло ийым пуаш лиеш. «А йўкшö могай самырыкын йонга», — шоналтышат, ўдыр шыман пелештыш:

— Тау, кувай, мый куш каяшат öрынам ыле...

Ўдырамаш шентек чакналтыш, шинчам каралтен, эрдыжым роп пералтыш да воштылал колтыш.

— Марий улатыс! А мый, шонго ораде, рушла ойлышт толашем. Кудаш айда, эрте тöрыш, мöнгыштет гаяк лий.

Кочкаш-йўаш ямдыкалаш пиже. Сомылка кокла гычак

уна ўдырын шкеж нерген каласкалымыжым колыштеш. «Сопин...» манмым колят, ведра ўмбалан парентым эрыкташ тўналме пашажымат шуыш, кидшым шуялтен, юбкешыжак ўштыльё да, Начук воктен шогалын, ўдырым вўчкен-вўчкен, шорташ тўнале.

— Сопин ўдыржё улат?! Кай, кузе илышыште чыла савырныл толеш-я. Тыге лийшашым ынде кё пален кертын? Вет мыйже Овока улам, аватше тыланет мыйын нергенак ойлен. Э-э, монден огыл улмаш. Колымыж годымат лўмем шарныш, манат? Юмо конден тыйым мый декем, юмо. Уке гын пасугапка деран она вашлий ыле...

Начук аваж дене кузе илымышт, могай сутынь почеш тышке толмыж нерген умылтарыш. Илыш-корныш лекташ гына тўналше ўдыр ден кужу ўмырым илен эртарыше ўдырамаш, малаш вочмекат, ятыр жап мутланен кийышт.

Эрдене, Начук кынелмешке, Овока кува мончамат шуктен, конгашат олтен петырен, кочкашат кўктен. Куанымыж дене ўнарже ешаралтын.

Коктын мончаш пураш кайышт. Монча кудывечыштак. Тудым у семын ыштыме, ондакысе гай шем монча огыл. Начук тыгай мончаш эше нигунамат пурен огылат, чылажымат ўрын ончыштеш.

Овока кува вуешыже упшым упшале, тупешыже мўйым йыгыктыш. Могыржым ужын, ўрат: кызыт гына кўрлын налме кияр гай, кудло ияш кува тыгай могыран лийын кертеш манын отат шоно.

Шокшо вўдеш лазыргыше лышташан выныкым налын, кува лўкамбак кўзен шинче. Ик жап гыч шкенжым вынык дене лупшаш тўнале. Шке кыра, шке ойла, воштылалеш:

— Ужат, ўдырем, могай улам? «Тыйым эше марлан пуаш лиеш, мо йўршынат от шонтем» маныт вате-шамыч. А мый шуко енлан порым ыштенам, садлан, манам, ом шонтем.

Икаша кырен налмеке, Овока адак могырешыже мўйым йыгыш, кодшыжым атыж гыч подыл колтыш да, шокшым кудалтен, угыч лўкамбак — кыдыр-годыр веле койо — кўзен кайыш.

Начук, шокшо пушым чытен кертеде, тўгё лекте, а монча кўргыштё вынык дене пошт-пошт-пошт лупшымо йўк веле шокта.

Монча гыч толмеке, тарай гай чевергыше чуриян Овока ден Начук кужу жап чайым йўын шинчышт. Устел покшеке кугу самоварым пуртен шынденытат, тудын вужгырен шинчымыж почеш пеш мутланат, пеш коктын икте-весештым

умылат — лишыл родо-тукымла веле койын шинчат. Овокан йылме рудалтын, мутшо вўдла йога.

— Эх, ўдырем, кызыт гын шарнем да шинчавўдем лектеш. Ават вет изинекак тулыкеш кодо. Тудым ял ончен куштыш. Кө мом пуэн, мом чиктен, тудын дене илен кушко. Таче ик суртышто мала, эрла — вес суртышто. Ял калык Сопим черет дене ашныш. Шуко гана йочапөртышкат пуаш манын кутыреныт, а намиенжак кодаш иктынат кидше ыш нөлталт, шочмо ялже деч йочам йўкшыктарымышт ыш шу.

Кандаш ийым темымекше, тудым школыш пуышна. Сайын тунеме. Изиш кутеммекыже, кенгежым күтўм күташ кошто. Ял гыч нигуш ыш кай. Шижынат ышна шукто, ават тугай мотор ўдыр лийын шогале — өрат: ош кыляш ўпан, памаш вўд гай яндар шара шинчан. Но эн чаплыже — тудын йўкшө. Так муралта, кеч-могай мурым, кеч ойганым, кеч весела лийже, муралта — шинчавўд лектеш ыле. Күтўм күта — мура, иктаж кувалан сомылым ышташ полша — адак мура. Чонжо моткочак поро ыле. «Ыле» манам, да нигузе Сопи колен манын ўшанымемла ок чуч. Э-э, мемнан гае куваже теве илена, а самырык уке лийыт. Сопим мо? Сопим чыла чонанже йөратен. Вольык денат айдеме семын мутланен, пуйто нуныжо тудым умылен кертыныт...

Теле почеш теле, кенгеж почеш кенгеж эртен кайышт. Латкандаш ият аватлан теме. Кап-кыл тўвырген шумо, пеледме жап. Каче-шамыч Сопим ончалыт — шинчашт йыма. Чиемжат проста веле улнеже, а ўмбалныже тунаре чаткан шинча, ошкыл кайымыжлан келша. Но ават икте денат келшен огыл. Шкенаан ялыште кажне рвезе тудлан шке ешысыла чучын, очыни, вет пырля кочкын-йўын-модын кушкыныт.

Икана, بازار гыч толшемла, ончем: Сопи вольыкшым кечываллан вўд воктек колтен, а шкеже рвезе дене мутланен шога. Мужыр йўксыла веле койыт. Сайынрак ончалыым — рвезыжат палыме: пошкудо ял Элексейын эргыже, Валюк. Кастене Сопи мый декем малаш тольо. «Сопи, — манам, — мый денемак илет гын веле? Шкетын улам (кугызам тунам колен ыле уже), а тый ынде вуешшушо ўдыр лийынат, сурт еда илен кошташ онгай огыл». — «Йөра, кокай», — мане тудо да мыйым аважла ондале, шүргемат шупшал колтыш. Коктын илаш тўнална. Шижам: Сопи Валюкым моткоч йөрата. Муро семжат йөршын вашталтын: тугай ныжылге, илышлан куаныме, юарлыме семан. А шомакше поро-поро. Мый тыгайым нигуштат колын омыл. «Сопи, — малдем, — муро шомакет йөршын палыдыме,

шкеак шонен от лук дыр?» — «Ала, — шыргыжалеш тудо, — уло чонем мура, да ушыштем шочынат кертеш...»

Кастене күтүм пуртымекше, Сопи кочкаш гына шинчын шукта — Валюк окна йымакат толын шогалеш. Сопи йоратыме танже деке тыманмеш куржын лектеш. Валюк тудым имне тупыш нөлтал шында, шкеже, шөрмычкылым кучен, имне воктене ошкылеш. Воштылыт, мулланат. Тупышт йоммеш, окна гыч почешышт куанен ончен кодам.

Пелйүд лишан веле Валюкшо ужатен конден кода. Пөртыш пурен ок шу — Сопи мыйым шушшал пытара. «Сита, — манам, — мом мыйым, шонтым, толаштарет, Валюкет омыл вет. Малаш воч, кузе эрдене күтүм нангаяш кынелат? Йоратымет дене вуетым ит йомдаре...» — вурсышын коям.

Но ик кечын Сопин чурийыштыже куан тулым шым уж. «Самырык-влак коклаште чылажат лиеш, сыратат, поремытат», — шонем. Но эрлашынат, кумышешынат тудын чурийже ыш волгалт, утыр веле шўлыканге. Валюкат ок тол. Шижам, ўдыр ойгыжым кенета ынеж поч, мыят, кузе лияш, őрынам. Шым чыте — пошкудо ялыш коштын тольым. Валюкын ача ден аваже эргыштым игылт пыгареныт улмаш. «Э-э, чара ўдыр молан мыланем суртыш күлеш? — Элексе вате Сопим карген. — Ны вургемже, ны суртшо, ны родо-тукымжо. Айда тек күтўжым күтўжő, а мый шке эргымлан чапле деч чапле ўдырым налын пуэм». Йўаш да вурседылаш пеш мастар Элексе вате. Эргыжын Сопи дене тангым кучымыжым пален налын да ял мучко тыге ойлышт коштын. Кўртнбым, саде, шокшынек таптат манмыла, тудо кечылаштак Валюкшылан ўдырым ончаш вес агулыш каеныт, вигак йўын толыныт.

Теве могай уверым пален налым. Кастене Сопи күтўм кондыш, мөнгыш тольо. Ончем тудым, да йылмемат ок савырне, шўмем коршта. Алже каен, тўсшő őшемын. Пукшынем — ок коч, йўктынем — ок йў. Шыпак малыме верышкыже пурен возо. Мыят шып коштам, ушем дене эре Сопи верч колянem: «Мо дене полшем гын?»

Йўдым помыжалтым — Сопи верыштыже уке. Шўмыштем шуй чучын колтыш. Сортам чўктен, пөртөнчык лектым — туштат уке. А уремьште шыже йўр ложга, тылеч молым нимом ом кол. Вара иже пылышемлан кудывечыште Сопин йўкшő солныш. Эркын омсам почым. Ужам: Сопиэм кудывече покшелне йымал тувыр дене шога, кок кидшым кавашке нөлталын, ўпшő шаланен. Нимом ышташ őрынам, тарваненат ом керт, кўэ-малтше гай шогем.

А Сопи кавашке ончен ойла, йүкшө тугай ойган, чытен от керт — шкеат шортат: «Шымле шым түрлө калык шөртным, шийым, вүргенным кузе ончен йөрата, туге тый мыйым йөрате, Валюкем! Кок көгөрчен кузе икте-весьштым ончен йөрата, туге тый мыйын шинчамым ончен йөроте, Валюкем. Ош пыл, шем пыл кече йыр кузе савырнат, туге шүмет мыйын шүмем пелен пидалтше, Валюкем! Колат мо мыйым, Валюкем? Палет мо, Валюкем, вет шүм йымалнем тыйын йочат уло. Ой, мом ыштем? Ой, ачийжат-авийжат, молан мыйым вигак пеленда ышда нал? Молан шкетемым коденда?»

Шке ойла, шке шортеш. Кунам, кушечын тыгай мутшым поген, кө дечын колын — өрам веле. Нөрөн пытыше, кылмыше Сопим пөртыш вүден пуртышым. Шокшыракын левед пыштышым, мален колтымешкыже, пеленже шыпак шинчышым.

Тиде йүд деч вара Сопи мурымым чарныш. Тетла нигөат колын огыл тудын ныжыл семжым. Йүкшым күрыштмыла чучеш кызытат. Кажне кастене Сопим энгер воктенсе куэ йымачын үжын конденам, виешак иктаж-мом да пурлыкташ тыршенам.

А Валюкын сүанже тунам ыш лий. Сүан лияш пүрен огыл, очыни. Ала Сопин мутшым кава колын да Валюк деке шуктен. Кеч-мо гынат, тудлан салтакыш каяш повестке толын.

Ужатыме кечын мыят шым чыте, автобус шогалме верыш ошкылым. Тушто кок-кум ял гыч калык погынен, рвезе-влакым армыйыш ужатат. Куштышыжо кушта, мурышыжо мура. Гармоньын йүкшат оралген, ала озаж гай йүшө лийын — кө ынде пала. Кайышаш рвезе-шамыч, погынен, үдыр-влак воктене шогат. Шинчам дене Валюкым кычалам, эре руштшо-влакым ончалам. А тудо йөрнеш айык, рюкзакым кучен, автобус пелен шогалын, каяш ямдылалтын. Ала-кудо могырым аваже толын лекте, руштшо, мураш төча. Ай, шотат уке гын, уке. Ордыжтырак шогышо үдырым руалтышат, эргыж деке шүдыраш тунале. «Шешкылан налаш шоньмо үдыржө, аман?» — пылышемлан шокта.

Кенета мурымым, куштымым чарнышт. Гармонь, мре-ек шоктен, пел семеш шыпланыш. Тымык-тымык лие. Чылан мыйын вельшкем ончат, а Валюк, кидшым сокыр егла ончыко шуялтен, мыйын веке толеш. Калык, кок вельш корангын, тудлан корным пуа. Нимом ом умыло. «Мо тиде тыгай?» — шонем, Валюкын чурийышкыже тütкын ончем, а тудын түсшө колоткаш вочшашлык гай — ошо-ошо, шинча йырже вүд налын. Аваже, эргыж почеш төршталтен, тудым кучен шогалташ

төча, но Валюк ок чарне, мый декем лишемеш. А мый, шонго ораде, тугак тўнғын шогем. Вара роп ушышкем возо, савырнен ончалыым — шентелнем Сопи шога!

Нигунам ом мондо, эре тиде ушыштем — пуйто чылажат таче лийын. Валюк Сопи деке лишеме, тудым чот ондале, шупшале, ўмырешлан шындалаш төчышыла, Сопин чурийжым кужун ончен шогыш, тудын кидшым шыман кучен, шке шўргыж деке ныжылгын лишемдыш. Вара, писын савырнен, куржын колтыш, вигак автобус омсашке тўрштен пурыш. Тунамак машина мўгыралтыш, пурак тўтырам луктын, тарванен кудале.

Эрлашыжым эрдене Сопи шке куэже дене чеверласен тольо, вара, мыйым ондалын, шупшалын, тошкем шентеч кужу корныш ошкыльо. Ик ганат савырнен ыш ончал. Тулеч вара аватым ужын омыл. Теве ынде тый, Начук, Сопин ўдыржў, ончылнем шинчет. Тыге лийын кертеш манын шоненат омыл. Ынде Сопизм ала-кушан вуйжым йомдарыш, шоненам. А вет тый аватла от кой, ачатлан келшенат, Валюклан. Тудат, служитлен пытарымекыже, ялыш ыш пўртыл, тушанак заводыш пурен манын ойлышт. Аваже йўын колыш. Вара Валюк ачажым шке декше нангаен. Но ешыже уке манме гыч колынам. Вот тыге, Начук. А ынде аватын куэже деке каена.

Тура сер. Шўртнў тўсым налше лышташан куэ шыже кечийолеш тулла йўлен волгалтеш, шинчам йымыктара. Куэ воктенак памаш, вўдшў яндар-яндар. Памаш вўд, шаргўла ўмба чўрштылын, чўчкен йога, мурен, тура сер гыч ўлык шунгалтеш, энерыш ушна.

Начук, сукалтен шинчын, памаш вўдым подыльо. Вўдшў тунаре йўштў да тамле. «Шочмем деч ончычак мый тиде памашым, энерым, куэм, ялым, пўтынъ мландым йомдаренам... Кў тыште титакан? — шона ўдыр. — Кў?»

Кок арня наре аважын шочмо ялыштыже илымеке, Начук корныш тарваныш. Овока тудым кугорно марте ужатен лукто. Шонгын вуйыштыжо — ўдырын пўлек шотеш кондымо пушкыдо-пушкыдо шовыч. Начукын кидыштыже — чемодан, ўдыр тудым эплын нумал кая. Чемоданыште изи мотор яшлык, тушто — куэ йымач налме рок, аважын пытартыш йодмыжо. Тидлан верчынак Начук палыдыме ялым кычал толын да, шкежат шижде, тудым уло шўмжў дене йўратен шынден.

— Мый пўртылам, кувай, — машинаш шичшаш годым ўдыр Овокалан порын пелештыш. Шонго кенета куанен ончал колтыш, кидшым рўзен шоген кодо.

Кужу йӱд

Операций деч вара врач Раялан тетла нелым нумалаш ыш темле. Кычал, мане, куштылго пашам. Але марте почтальон ыле, а ынде кушко, могай пашашке миен пураш — ок пале...

Ик жап мӱнгыштӱ шинчен ончыш, изи сомылкам да монь ыштыле, но аваже, ийгот шуде шонтемше Ойок, ӱдыржын черле улмыжлан нигузе ок ӱшане. Шойыштат, мыйын шӱйыштем верым муынат да пашам ыштыде илынет, манеш. Тудлан кеч-кузе умылтаре, справкымат уэш-пачаш лудын ончыкто — шкенжынымак тӱя: «Ончен куштышым, марлан пуышым. Чылалан вием ситыш. Ойырлен тольыч, нимомат шым ойло: иле айда. Мыйын колхоз пенсем дене кок енлан куштылго огыл. Кошартыше, калер. Кунам шот дене илаш тӱнгалат, ала...»

Кажне кечын тыге шомакше шолаш пурышо шӱрла ташла. Эше вет эреак чоныш витарыше мутым кычал муаш тырша. Тӱнгалеш да тунаре ойла, йылмыж дене кийыше тоямат нӱлгал кертеш, шонет.

Рая аваж ваштареш ик мутымат ок пелеште, шыпак колыштгаш тырша. Аважын могайжым пала. Изиж годым мыняр кыралтын! Я тидым тыге ыштен огыл, я тудет йӱрен огыл. Ойок тунам Раян «авай» манмыжланат чот сыра ыле. «Авай ит ман, акай ман!» — кажне кастене ӱдыр-рвезе-влак лонгаш кушташ-мураш каяш тарванымыж годым тудо кычкырен. Йочан ентым марлан огыт нал манын шонен. Садак иктыланат каен ыш керт, тугак шонтеме. Ӹнде йоргалыкшат катыкемын, ожнысыла ковыртатылмыжат ок шу. Кызыт теве энтекыш логалше ӱдыржым пила самынак йыга, тугакшат ойган енлан ласкан шӱлалташ ок пу. Но келшыше паша Раялан вучыдымын лекте. Окна воктене тӱрым тӱрлен шинчышыжла, пошкудо марий Апасым ужо. Тудыжат самырык ӱдырамаш воктеч шыпак эртен ыш кай, чарнен шогале, тамакым ыльжтыш. Ужар йыран, йошкар шӱдыран картузшым кудашын, палисад онгаш сакалтыш.

— Пашат ушныжо, ӱдырем, — нугыдо шинчapun йымачын порын ончале.

— Салам, Апась изай. Тау лийже, ушна изиш, — шыргыжале Рая. — Кушеч тыге толат? Чийымет дене салтакла веле коятыс.

— А мо шонет, — кугешненрак тӱнгале тудыжо, — мый кушто улам, палет? Проходнойшто контролёр. «Военизированной охране» маналтеш.

— Вара пычалымат пуат? — ыш чыте Рая.

— Уло пычалат, но тудо начальникын күртнӧ шкафыштыже тӱкылымӧ кия, — кокыралтен, шикшым кужун пуал лукто Апась. — Кольым пашам кычалметым. Мемнан деке пуру. Ен эре ок сите. Паша нимо неле огыл. Яра жапетат ситышын лиеш: ик кече кечывалым, вес кече йӱдым оролет, вара кок кече канет. Мо шонет, чынжымак мий.

— Йӱдым лӱдмашан огыл?

— Кӧ тыйым лӱдыкта? Комбинат — чодыра огыл. Эше цехлаште посна орол-влак улыт. Эшежым телефон кид йымалнак.

— Ой, йӱршеш ӱшандарышыч. Миемак ала-мо... Мыланемат тыгай вургемым чиктат, ужат?

— Пу-а-ат: телым иктӱрлым, кенежым — весым. Вара тыят салтакла веле кояш тӱнгалат.

* * *

Ечым ыштен лукшо комбинат Юл сереш верланен. Тудо кугу огыл. Юл могырым нимогай саваржат уке. Раялан тыште келшыш. Тӱн проходнойшто кечывал сменым шоget гын, шинчаш жап уке: эрдене пропускым терget, кече мучко — комбинатыш пурьшо да мӱнгеш лекше машина-влакым вашлият я ужатет. Пилашӱкым шупшыктышо машинам тергаш лӱмын кӱкшӧ эстакадым чонгымо. Кужу күртнӧ тоя дене кузовым шуркеден ончет; уке гын пилашӱк йымалан онгам шылтен луктын кертыт, маныт.

Кокымшо сменяште пашам ыштыше-влак мӱнгышкышт каят. «Комбинатыш сумка дене пураш ок лий» манын возымо плакатым нигӧ шотыш ок нал.

— Молан сумкам конденат? — йодат южыж деч.

— Кочкаш пелен нумалыштам, — вашешта.

— Кастенат буфет почмыс.

— Мӱнгысӧ тамлырак, адакшым буфетыште черет. Жапым йомдарен шогылтмо ок шу.

Кажне кечын иктымак колат. Кажныже мом-гынат нангаен кергеш манын шонет гынат, сумкаштым тергаш от тошт — еным обижатлыме ок шу. Паша кече пытыме жаплан коклан милиционер-влак толын лектыт. Нуно ӱрын огыт шого — сумкатым почын ончыкто, и чыла.

Икте янда атеш лакым оптал налын.

— Молан?

— Үстел үмбалым йоча локтылын, удырен. Төрлынем ыле.
— Йөра, нангай. Вес корнын тыге ит ыште, — милиционерат пушкыдемеш.

— Ой, тау! Конешне, огым.

Весе кок күсен тич пудам оптен. Ястарыктен кодет — эше тылатак шыдешка:

— Шонгемам гынат, ороллан ом ыште ыле, а тый самырык вует дене күтен шоget. Мо лийын вара, налынам гын? Шүдө дене йол йымалне кия, тошкалтеш — ода уж, а мый изиш кормыжтал пыштенам, да вигак уждыда.

— Нал кевытыште. Обязательно паша гыч нангайыман мо? Неужели пуда налашат оксат уке?

Кумшо рейкым кучен кая.

— Ом лук омса гыч. Шогалтен кодо, — ойлет тудлан.

— Уремыште пий шуко. Каяш лүдам. Авырат гын, трукышто тоям от му вет.

— Ужам-ужамат, кажне кечын ик рейкым налын кает. Идалыкыште мыняр погына? Ик пөлемеш кырен шындаш ситале. Тый ик йытыра тоям ыште да эре пеленет коштыкто.

— Шотлен моштет, арифметикым палет. А мый тоя дене мөнтеш-оньыш кошташ але инвалидшак омыл.

Эре кө дене гынат үчашен шогыметым ужытат, тыйымак осал енеш пыштат, шентечет вурсат. Шып шогышо, уждымыла койшо орол сае, а тый шке пашатым күлеш семын шукташ тыршет — каргыме лият. Вара тыйын дежурствет годым ниго ок нал гын, «сай» орол шогымо годым кө мом кертец, пеленже луктеш. Шолышт кертмыжлан йывырта. Уло государством пычырикын-пычырикын толаш ямде, а шкенжым, кеч пушт, ворлан ок шотло. Яндар шинчаончалтыш дене тўням онча, пагалыме ең улеш: аракам ок йў, ок шурго, йочажым да ватыжым йөрата. Икшывыже ечим чиен коштеш — спорт сатум ужалыме кевытыште налме, шонет? Уке, комбинат гыч лукмо. Эше пошкудышто көранат: «Эх, мемнан пашаште ни мом тугай онайым огыт ыштен лук!» Йочашт школ гыч пор моклакам конда, монден кодымо ручкам я карандашым погкала, «муынам» малда — ача-авалан пуйто тыгак күлеш.

Теве ик мастер ны шовыным, ны выныжым, ны кидеш йыгаш кремым нигунамат оксала ок нал — пашаштыже уло. Пилашўк шупшыктышо водитель ик самосвалым намиен пуа — шолып теңгем шкаланже күсеныш пышта...

Рая ынде чыла тидым пеш сайын умылен шуктен.

Кодшын ечылык она-влакым нумал лукташ төчышө па-

шазым авырен, актым возыш, цех вуйлатышылан намиен пуыш. Вара тудо пашазылан штрафым тўлыктеныт, премийжым пуэн огытыл, погынымаште уда койышыжым кангашеныт, шылталеныт. Саде пөръен тылеч вара Раям ужешат, вуйжым кумык чыка да эртен кая, а орол ўдырамашлан ала-молан каньысырын чучеш, пуйто тудо шкеже титакым ыштен.

Кокымшо номеран постышто сайрак. Молан манаш гын тыште ниго уке. Энер серысе аркаште шырчыкомартала койшо она пёртшым будко маныт. Будкын ончыл могыржо кок менге валне, шентелже — мландыште. Орол пёртын кум пырдыжше — янда, омса могырым веле пушенге пырдыж. Йўштö але мардежан кечыште кылмаш огыл манын, контам верандыме.

Суткаш ик гана ангысыр күртныгорно дене тепловоз толеш, вагонеш йытыра куэ пырня-влакым конда, мөгешла кайымыж годым ямде ечым нангая. Рая машинистымат пала, умбачак шыргыжалеш. Тудыжо — пеш онгай айдеме, ош öрышан, витле ияшрак пөръен, лүмжö — Гусман. Тугай мыскараче, пеленже мом-гынат костенечым конда: я олмам, я кампеткым. «Ку-чо-о, шўжарем!» — манын кычкыралешат, Раян накладнойым пыштыман урзышкыжо шолен колта. Южгунам тудыжо руалтен налын ок шукто, а Гусман воштылеш: «Эй! Омо корак! Помыжалт изишлан!»

«Ик, кок, кум...» — шотла Рая вагон-влакым, накладноеш ончыктымо номерла дене вагон пырдыжеш возымо цифр-шамачым танастара. Вара тепловозын пычкемышеш йоммешкыже ончен шога да, эркын пу капкам петырен, кугу көгöным сака, «шырчыкомарташкыже» пурен шинчеш. Тулым ок ылыжете — тыге йöнанрак, шинча тунем шуэшат, чыла ужаш лиеш. Орол пёрт ўмбалнысе прожектор Юл серышкыла тул оражым виктара. Прожектор воктен тўжемле тўрлö тыгыде лывыже, ўвыраже, копшангыже пёрдыт. Мо нуным тушко шупшеш? Могай вий покта? Леведыш ўмбач порсын шўртешышт кечалтын, йолыштым чарныде тарватылын, энгыремыш-влак альпинистла койын волат, окна яндаш ончат. Пёрт йымалне, выж-выж-выж шоктен, ала-кö чонан коштеш. Тиде шоншо. Рая тудым вашлийын. Пёрт йыр, сер мучко уала ден шоло кушкыт, чара верыштырак йолваншудо пелед шогалын, иявондат коеш.

Уремыш лектат — Юлышто пароход кая, кажне окнаште тул волгалтеш, мўндыркö-мўндыркö муро сем йонгалтеш, эркын торлен, тутат шыплана. Пычкемышыште энер малышыла коеш. Ончет гынже, чарныде йога...

Эр велеш, эше рўмбыканыштак, колызо-влак толаш тўнга-

лыт. Нуно пырня ора вачын колым энгырат. Комбинатыш чо-дырам вүд денат кондат, шуко жап кийымылан шагал огыл пырня нелемеш да вүд йымак кая, үмбакышт эше ешаралтеш. Чодырам серыш шупшишо трактор-лесотаске-влак, гүрлен-гүрлен, пырня-шамычым ойырат, но нуно огыт шагалем...

Телефон йүк вучыдымын йынгыртыш. Рая пурт лие да шүлышыжымат шылтыш. Кидшагатшым ончале — нылыт. Кө гын тыгай эр кутыра? Трупкам нөлтале.

— Малет? — пөръен йүк шоктыш.

— Уке. Оксам шотлем, — мане Рая.

— А мый, шкетын йөсланен шинчет, шонем. Йокрок мыланем таче. Кеч айдеме йүкым колыштам. Мурен моштет?

— Орадым муынат мо? Эр мурышо киса кечывалым шортеш, — шыдешкыш ўдырамаш. — Кушеч лектыч тыгай айдеме, мурым йоратыше?

— Кава гыч. Йомакыште илем, тыйымат ўжнем, — шыпак шүлалтыш палыдыме йүк.

— А-а-а, ну, колышт тугеже. Мемнан чыве теве тыге му-ралта:

Аяла-саяли-и!
Кок муным мунчышым.
Кум муным мунчем гын,
Пүкташ шинчам ыле-э,
Игым луктам ыле-э,
Озам сайын пукша гын.
Ко-ко-ко-о-о!

Эй, шояк йомак эрге, куш йымышыч?

— Ох, чыте, шүлалтышым налап. Ну, артистка, кузе кер-тат улмаш! Воштыл колет тый денет, юмат. Кольшт-ян, чечас сер воктечын мыйын йолташем эрген кая, кидыштыже кум мужыр ече. Тый тудым ит кучо, ит ване, ит кычкырле. Умы-лышыч? Ме тыланет вара духим але шовычым налын пуэна.

— Теве молан звонитлет улмаш! Чоя-а-а улат! Тугеже, тый цехым оролет, йолташет шолыштеш. Ик мужыр чапле ече, па-лет, мыняр тентем шога, а те эше кумытым налында. Уке-э-э, мый духилан ом ужалат. Колат?

Трупкам писын верешыже пыштышат, Рая курык сер гыч кужу тошкалтыш дене куржын волыш, вүдтүрышкыла ошкы-льо. Аха-а, койылалтыш саде ворет. Кужу вичкыж капан, лу-дын гай лаштыра неран, вичкыж тўрван качымарий. Рая ту-дын вашгареш лүдде мийыш.

— Пу мыланем нумалгышетым. Тыланет неле, вачетым пызыра, — мане.

— Но Петя тый денет мутланен келшышыс! — өршыла койын вачештыш рвезе. — Коран! Мо эше тылат ок сите?!

— Ом коран! Кызытак тун проходной гыч толыт, садак от утло, — шойышто Рая.

Рвезе нумал шогымо ечыже-влакым мландыш пыштышат, кенета Раям шўкал колтыш. Тудыжо пинчак урвалтыжым руалтен кучен шуктыш, ыш камвоч.

— Ах, тый тыге, — пуй вошт чужлале рвезе да Рая дене кучедалаш пиже. Ёдырамаш кычкырал колтыш, но полышым нигушеч вучаш. Куатше садак пөрьенгын наре огыл. Ошмаште пёрдал пытышт. Рвезе кў моклакам руалтен налын шуктыш да поче-поче Раям вуй гычше перыш. Ушым йомдарыше оролым шуэн коден, ече-влакым нёлталын, ворет писын куржын колтыш.

Умбакыже Рая нимом ок шарне. Омым ужеш: ала-кө, коля гай сур тўсан, орол пёрт ментым рўза, кычкыра: «Ирем, шалатем! Будкетге вўдыш чыкем!»

Помыжалте — воктенже ош халатан ёдыр шога. Рая вуйжым кучен ончыш — вўдылмө. Больницыште улмыжым палыш. «Мурымем чынак шола мурыш савырныш аман», — шоналтышат, пўкеныште шортын шинчыше аважым ужо. Ойок шинчавўд йөре адакат шылталыде ыш чыте:

— Куштылго пашат кушко тыйым шуктыш, Раяк. И ом колто тетла, ик ёдырем вел улат, пуштын шуатат, мыйже кузе илем? Шым ёдырын — шым пиал, а тыйын шкететын нигузе пиалет уке. Кём ыштенам ыси? Эх, юмыжат!

— Йбра, авай, ит шорт. Колен омыл вет але. Суртеш кём коденат? Кай кудыш, ынде тёрланем.

Но тылзе наре больницыштак эртараш перныш. Пытартыш дежурство кужу йўдыш савырныш. Пашаш лекмекеже, Раям комбинат директор кабинетышкыже ўжыктыш, таум ыштыш, ворым кученыт манын увертарыш, пытартышлан, санаторийыш эмлалташ каяш путёвкым кучыктышат, каласыш:

— Тыгай орол дене пашам ышташ лиеш. Эмлалт тол, таза лий... — Шўдыкане, вара ала-молан увертарыш: — Тентече ала-кө коло литр бензиным оптал каен.

Кокымшо тошкалтыш

Удаш лекше енын кид гыч кум пырчым мардеж напгаен. Ик пырче корныш камвозын. Весеже кў ўмбақ верештын. Кумшо пырче шогалыме аңаш волен. Корныш вочшо пырче вожым колтен, кушкын, но вуйжо пырчан шуын огыл. Кў ўмбақ верештише пырче кошкен. Аңаште кумшо пырче шытен лектын, варажым тудо вуян лийын.

Южо ең корнышто кушо уржа гай: илем, шона, но пуста тудын илыш, нигө таум ок каласе. Весе илен шуде кошка. А кумшын пашажат тунаре ок кой — уш дене ила. Пеленже молыланат ласка, поро ой-канышыж дене эреак весылан полша.

Ковамын Библийын ик ужашыжым шке шотшо дене умылтарымыж гыч

1

Почто узелым вуйлатыше Сибатров ик эрдене оператор Светлана шке декше ўжыктыш. Михаил Тимофеевич почто пашаште коло вич ий ышта, пўтынь районысо связьлан мутым куча.

Сибатров шуко кутырен ок шого: каласен — ыште. Еным тудо вошт ужеш, садлан айда-лийже ыштыше тудын пелен кужунак ок чыте. Пашажат вет тугай: окса, тўрлө документ, кугу акан почто, серыш-влак... Чокым енлан ўшанет мо?

Михаил Тимофеевич кагаз ўмбақ вуйжым нўлтале, чал ўпшым копаж дене комдык ниялтышат, вучыдымын шыргыжале. Сибатров шуэн воштылеш. Но шыргыжмыжым ужат гын, тудым кугу вуйлатыше манынат от шоно. Тыгыде куптыр-влак шинчаж лукуш кечыйолла чымалтыт, кўреналге ужар шинчаже пуйто кўргө велым чўкталтеш. Самырыкше годым моткоч мотор лийын докан.

— Ну мо, Юрьевна? — Сибатровын йўкшө пеш лыжган йонталте. — Сита операторлан шинчаш, кушкаш кўлеш. Пашам палет, чыла ыштен моштет. Арня лиеш, Порансола отделений вуйлатыше деч посна кодын. Почтальон-влак шкет толашат. Полшо, Юрьевна. Молым нигөм колташ. Ял, чыным каласем, пешак улак верыште. Кенезым, кушо годым, машина пура, а телым трактор коштеш. Почтым кугорно гыч почтальон-влак

нумалыт. Телым леведыш марте лум оптен шында, араман огыл калык Порансола лўмым пуэн. Почтым вич ялыш кондышман. Лўмжө веле — вич ял, калык тушан шагал кодын. Тудыжат шонго-влак. Кок шўдө утларак сурт, тўнгалтыш школ, ялсовет, сөсна ферме, изи гына клуб, кевыт... Эрла мый шке тыйым нангаем. Мо күлешым поген ямдыле. Отделенийштак илаш тўнгалат. Пу сита. Кок машинам намиенна.

Михаил Тимофеевич эше шуко жап Светлана дене кутырен шинчыш.

Ўдыр каяш кōныш.

2

Порансолашке почто машина кечывал деч вара кок шагатлан иже миен шуэш. Олаште шым шагат эрдене свежа газетым лудыт, Порансолаште — шым шагат кастене. Отделенийым, парымым веле кутемда манын, шукертсек петырынешт. Но калыкым почто деч посна кодаш ок лий. Вес почтыш мўндыр — коштын савырнаш кече йомеш. Ялысе моло сурт деч связь отделений нимо дене ок ойыртемалт. Пōрт, пōртөнчыл, кугу пулдыр. Тўжвал пōртөнчыл леведышдыме, кум тошкалтышан. Урем вел пырдыжеш ош гербан канде яшлыкым сакыме. Изиш ордыжтырак орол семын шонго пызле шога. Пызлыгичкыже чевергаш тўнгалын. Окна йымалне палисад. Тушан георгиным шындыме. Пеш одарланен нōлтеш, яндар пеледыш шинчаже-влакым пычат огеш ыште — канде-ужар тўням орын, куанен кўта.

Георгин — Светланан йōратыме пеледышыже. Тыште тудым ужат, чонжыланат сайын чучо, куштылгын шўлалтыш: «Те пеленем лийыда гын, у вер дек вашкерак тунемам».

Михаил Тимофеевич дене коктын почтыш пурышт. Почтальон-влак ваштарешшышт кынелыч.

— Салам лийже, Михаил Тимофеевич! — мане илалшыракше. — Пеш шуэн мемнан деке толыда. Тендам ужын, таче Порансола волгалтмыла веле чучеш.

— Салам, салам, Евдокия Николаевна. Айдемым куандараш тый мастар улат. А Порансола мыланем кōра огыл волгыдемын. Уна, ончалза-ян, у вуйлатышым конденам, мотор ўдырым. Качым муын пуыза, тетла почто тулык ынже шога.

Мыскара йōре Сибатров Светланалан паша верым ончыктылеш, почтальон-влак дене палымым ышта. Вара сравоц орам, страховой йыргешке печатьым пуыш. Документым Шы-

маева лүмеш возышат, ўдырын кидшым ача семын кучыш:

— Ну, чыла сай лийже, Светлана Юрьевна. Ўшанем шукто, чын вуйлатыше семын пашам ыште, жаплан толынам манын ит шоно. Почтальонет сай улыт, мом от пале, нуно умылтартат. Чеверын. Неле лиеш — телефон воктенак, пўтырал мыланем, йўдшымат, кечыжымат ит ончо.

Уазик, урем мучко кудалын, энер кўвар гоч вончыш, почеш пўтырнышў пурак лонгаш йомо.

3

Район узел дене тангастарымаште, Порансола почтын пашаже уке гаяк, манаш лиеш: райцентрыште Светлана деке кечеш кумло посылкым да нылле-витле бандерольым кондат ыле гын, тыште тудын кид гоч арняш кок-кум посылке веле эрта. Йўра, первый кечылаште паша лектынак лекте, нойымеш ситыш. Ўдыр ик лукымат ыш кодо, чыла эрыктен мушкын лукто. Эрдене эрак тўнгалеш да йўд марте толаша. Пулдырым мушкаш тўнгалмек, тушто чия банкым муо. Эх, куаныш!

Бндыжым Светлана маляр лие. Кокымшо кече чиялта. Почтальон-влак полшаш мо маншыла койыч, но Светлана шиже: шуын пижынак полшаш кумылышт уке. Мўнгыштышт парентге лукшаш уло, почтым пуэдаш кўлеш. Волгыдо канде чия дене пўрткўргў койын веселанеш. Бнже ўпшў манын, ўдыр омсам комдык почын.

«Ала-могай малыше кугыжаныш, — ялым ола дене тангастара Светлана. — Шып. Уремыштат, почтыштат. Эре тыге лиеш гын, кузе кутырыметымат мондет».

— Пашада ушныжо! — шоктыш. Омсаште спортивный костюмым чийыше кужу капан рвезе шога. Тудын пурен шогалмыжым шижын огылат, ўдыр кенеташте нимом ыш пелеште, вийнен шогале, толшо енын шинчашкыже тура ончале.

Рвезе кужу жап шып шогышат, Светлана ўрў. Помыжалтмыла лийын, порын шыргыжале:

— Кольштам тендам. Сомылда уло мо?

— Уке. Чия пуш нерышкем керылте, да пурышым. Ужам: кистычкыда уда. Мый весым конден кертам. Японскийым.

— Японийын гын, шке чиялта, ужат? Садак вет кид кўлеш, — пўшкылде ыш чыте ўдыр.

— Тудо тугай мотор, пушкыдо да чиялташ пеш йўнан, — рвезе савырныш, писын лектын куржо. Изиш гыч толынат шуо. Кистычке вургыжо эр ўжара годсо кава гай — нарынчал-

ге-йошкарге. Модышла веле коеш. Светлана чынак куаныш: у кистычке төр да йывыжан чиялта, ыштымет веле шуэш.

Кеч Японийыште, кеч иктаж-могай вес элыште лукмо лийже — у годым кажне ўзгар сай. Кошкен кийыше, пуракеш варныше дене от тангастаре. А рвезе тугай кутырчык, чарныде мутлана, радио гаяк колта. Светланан лўмжым пален налят, куаненак колтыш:

— Волгыжшо лўман улыдас?

— Кузе? — ыш умыло ўдыр.

— Тендан лўмдан значенийжым словарьыште тыге умылтарыме: светлая, ясная, солнечная.

— А тендан мом ончыкта?

— Александр — защитник, — кугешненрак мане рвезе. — Такшым, Санюк маныт. Чепакое Санюк.

— Вара эртак аралет мо?

— Тугай татеш логалам гын, аралем. Мый шке лўмем волтымаш уке. Мом воштылдыда? Те мыйым йоршын ода пале...

— Йора, йора. Ох, шоншыла пуштылатыс. Мый тыгай йомакым палем, кушто изи шоншым рывыж йората. Йоратыше шўм сокыр манмыла, саде шоншет рывыжлан шке коваштыжым кудаш пуэн. А рывыж тудым нелын колтен. Ала тыят рывыж гаяк улат?

Рвезын чурийже трук йошкаргыш, пуйто энгыж вўдым опталыч, сырен кудалтыш докан. Но нимом тугай шыде мутым ыш пелеште, шкенжым сенген керте, ойым весыш кусарыш:

— Йомак-шамычдам, Светлана Юрьевна, тетрадьышкем возен налам. Келшеда? Мый вет студент улам. Марий университетыште тунемам, йылмым, сылнымутым шымлем...

— У-у-й, могай кугу айдеме лият. А кызытше мо — каникул?

— Эхе. Кенжежым стройотрядыште тыршышым, ынде ик тылзым канем. Авамлан паренте лукташ полшем, пум кондем, пўчкын-шелыштын, артанашке оптем. Маныт, почтышто — у вуйлатыше. Ончалаш пурышым.

— Вара кузе? — воштылале Светлана.

— Рушарнян мом ыштеда? — коране вашмут деч каче.

— Э! Рушарнян мыланем каныш кече огыл. Ме шочмын канена, газет шагал лекме кечын. Уло районысо почто тиде кечын кана.

— Тугеже, тачеш чеверын. Мўнгыштў йомдарышт дыр. Куржам.

Ўдыр ден рвезе коклаште вўд шўртў гай вичкыж вончак койын-койын чоңалте да тунамак йомо.

Ик тылзе гыч Санюк деч серыш тольо.

«Салам дечат салам, Светлана Юрьевна! «Тый» маннем, но ом тошт. Сõрышым гынат, тетла ужын шым керт. Кайыдем кечын мийышым — уке ыльда, кастенат тулда ыш йӱлӱ. Ушанем: ужына эше. Те вет Порансолам ода кудалте? Шуко шонышым йомак дене туштен каласымыда нерген. Умылышым: тунам мый моктаныше йочала койынам.

Йӱран шыже кечым кузе вара эртареда? Ик онай книгаг налынам, лудаида колтем. Тек кужу касым кӱчыкемдаш полша, йолташ олмеш лиш.

Мыйын жап пеш шыгыр: курсовой пашам возем, конспект-влакым ышташ библиотекеыш куржсталам. Группо дене театрыш коштына, ик премьерынат коден огынал.

Светлана Юрьевна, «Марий-влакын чий верашт» статьяште — а тудо тӱжем индеш шӱдӱ лӱымшо ийыште лектын — ӱдырамаш лӱым верештым: шукерте ожно, манеш, марий княгиня илен. Лӱмжӱ — Сылтий. Моткоч сӱрал лӱм. Те кузе шонедда? Шижде, ике семынем «Сылтий — Светлана, Светлана — Сылтий...» уэш-пачаш тӱем. Кӱргыштем пуйто муро шочеш. Ушем дене когындам танастарем. Сылтийын княжествыже шаланен, а Светланан тӱзланен шогаиш тӱнӱалеш. Коклаштыда ик курым веле огыл. Сылтийын тӱсшӱ могай улмаш — палаш ок лий, но лӱмда, товатат, иктак. Мыланем Те княгиня Светлана улыда. Тунем пытарем — уло тӱням ончен кошташ каена. Келишеда? Мыняр тӱрлӱ пеледыш уло — чыла йол воктекет опытем шуэш. Аватат ойла: «Санюк, тиде ӱдырым йомдараиш ок кӱл, латеш толшо». Авай темлыме деч поснат мый ике чонем Порансола почто вуйлатышын сейфешыже тӱкыленам...»

Рвезе вашмутым вучен ыш шукто.

Омса пошт шоктыш. Йӱкым колын, Светлана пӱлемже гыч лекте. Илалшырак ӱдырамаш кӱкшӱ омса лондем гоч вашкыде пурыш.

— Колыштам тыйым, кувай.

— Оксалан тольым. Кажне ийын ӱдырем пӱлек шотеш переводым колта.

— Ой, кувай, таче нигузе пуэн ом керт, кассыште ик тенгеат уке.

— Мо... кузе тыге пытен кертын? Мыйын лүмешем толын гын, нигуш кайышаш огыл.

Удырамашын кидше йывыжа барьерым нияткала, үстембалым үштмыла, пуйто койдымо кинде пудыргым иктыш чумыра.

Светланалан пеш йондымө, но нимом ышташ.

— Чаманаш логалеш, кувай. Умыло тый мыйым. Почто дене окса огыл, бланкше веле толеш. Удыретын колтымо окса тудо верешак кодын, а тыште мый тынар тентемак, но весым, тысым, пуышаш улам. Иктаж-кө сберкасыш пышта але тылат колтымо семынак кәлан-гынат переводым ыштат, тунам веле окса пура. Теве райцентрыш пүтыраламат, йодын ончем — ала эрлалан пыштен колтат. Палет вет — почтыда изи, окса шапаш уке.

— Ало! Узел? Тамара? Тиде — Порансола. Эрлалан — «тополь», «груша». Лиеш, манат? Тугеже тау. Тачеш чеверын.

Удырамаш өрө.

— Могай тополь, могай тушто груша? — шке семынже вудымата. — Мыскыла мо тиде?.. Эрлаже чынак лиеш мо? — омса кылым кучышыжла йодо кува.

Светланан чонжылан йөсын чучо. Тынаре умылтарыш, уэш-пачаш ойлыш, адак йодеш, игылтмыла веле чучеш. Огеш күл ыле, но мане:

— Эрлашлыкым агытан ок муро.

Шке мутшылан тунамак öкыныш, да мом ыштет — мо лийын, тудо лийын.

Удырамашын шинчаже шем пыл дене вудылате. Сырен, вийнен шогале, омсам почо, шентекрыла чакнен-чакен, пөрт-өнчыкө лекте. Шыдыжым сенгаш төчен, пачаш-пачаш ойла:

— Мыйын агытанемжат уке, мыйын агытанемжат уке.

Омсам — лүн! Окна янда 3-3-ой веле чытырналт нале. Эше ик гана пөртөнчылынө «Мыйын агытанемжат уке!» шоктышат, чыла шыпланыш.

Светлана шоналтыш: «Әх, тарватышым. Пытара ынде. Ял мучко вурсен-вурсен кая...» Изиш тарваныде шинчышат, кенета уло кертмын воштыл колтыш. Воштылмо йүкшым мужыр онгырла телефон шуйыш.

— Колыштам. Аллю! — воштылмыжым чарнен кертде, трупкаш пыкше пелештыш үдыр.

А тушечын Сибатровын йүкшө:

— Салам, Юрьевна! — веселан шылтала. — Шижам, от йөслане. Мыланемат каласе, пырля воштылына. Кузе пашат кая? Тыйын отделений подписке дене ондакат эре шентелне ли-

йын. Куржталашет перна. Кае колхоз вуйлатыше деке, шко-
лыш миен тол, фермылаш, гаражыш пурен лекташ уто огыл
ыле. Кушто кӱлеш — умылтаре. Кузе-гынат газет ден журна-
лым калык коклашке шукырак шараш тырше, — мучашлан
ала-молан шӱлыкане, нойышо йӱкан лие. — Тый, ӱдырем,
пожалуйста, мо кертметым веле огыл, кертдыметымат ышташ
тырше. Палем, але марте тый подписке пашашке ушнен отыл
ыле, тиде тылат у сомыл. Тый тушто почтальонет-влаклан шу-
кыжым энгерте, потомушто нуно еным палат, кӧ мом лудаш
йӱратымымат шинчат. Ну, тачеш чеверын.

А саде агытандыме ӱдырамаш эрлашыжым эрдене Светла-
налан, ӱйым йогымеш шӱрен, шокшо мелнам кондыш:

— На, коч. Кызыт кӱэштым. Поштыштет ачадыме-авадыме
илет. Мом кочкат, мом йӱат, ала? — целлофан пакетеш
вӱдылмӧ мелнам луктын шуялтыш.

Перевод бланкеш, ручкам пенгыдын пызырен кучен, па-
шаш кӱжгемше шельшталтше парнялаж дене кажне буква-
жым уэш-пачаш пӱтыралын, кидшым пыштыш: Окашева.

6

Кас. Уремыш лектын, Светлана почто ончылно шкет шога.
Чодыра велым лыжга мардеж пуалеш, понго пушым конда,
пелен шогышо пызле тамлын ӱпшалтше кичкыжым виешак
шуна — ынет нал, пурлын ончыде от чыте. Ваштареш суртын
садыштыже йомын кодшо чевер олма годсо жапым шарныкта.

Могыр сӱсана, да ӱдыр почтыш пурыш. Шукат ыш лий,
окна йымалне мотоцикл йӱк шоктыш, поче-поче тӱрвынчат,
шыпланыш. Нелын тошкалын, кок рвезе омса гоч шыргыж
толеш. Вигак пале: руштылдалыныт. ӱдыр лӱдынат колтыш,
шӱмжӧ лӱкш кугыт веле кодо чай — турто. Пӧлем омсажым
шӱкале. Автомат кӧгӧн шылт шоктыш — тӱкылатте. Сейф вер-
ланыме чуланымат петырыш. Тургыжланымыжым шижтараш
огыл манын, шкем лыжган кучаш тырша. Ӱстел коклашке
шинче. Ручкам кидыш нале.

А рвезе-шамычын шинчашт чыли-вули йӱла. Иктыже,
ошалгырак да лапकारакше, Светланан могырыш ончалын, йол-
ташыжын тупшым пералтыш, шинчам пӱяле, оралге йӱк дене
муралтен колтыш:

А ӱпет тыгане кудыр-кудыр —
Ончалат да шаланен возат.

Весыже тидын ваштареш пörтым темен воштыл колтыш. Мурышо рвезыже шинчалукшым кидтуп дене ўштыльö, почеламутым лудмо семын тўнгале:

— Ай, Светланочка Юрьевна! Кузе вара илымашда? Клубышкат коштмашда уке. А мыланем Санюк Чепакоев веза: «Мемнан дене тугай почто вуйлатыше, тугай мотор, чылт княгиня Сылтий. Шкетланже йокрок, кеч те пеленже лийза». Айста, Светлана Юрьевна, клубыш. Шынден нангаена, вара ужа-тен кондена...

Светлана кенета шокшешт кайыш. «Ну, тиде Санюкым, мумо лўмжö нерген мылам возен колтымышжо ситен огыл, ниныланат увертарен шуктен, эх! Мо ия конден пуртыш тышке тендам?» — чон йöсын шоналтыш.

— Паша дене пурен огыдал гын, шке корныда дене каяш йодам.

— О-о-о! Нач-ча-аль-ник! Ужат, кузе сырен мошта улмаш... Ныжыл ўдырет умдан. Огына лек, огына кай гын, мом ыштет? Шинчына да шинчена эр марте. Милицийым ўжат? Ха-ха-ха! Пу-ян стаканым!

— Эше мом?

Но тулвуй гай шем ўпан, тумо гай пентгыде капан рвезыже ведра воктеч стаканым руалтыш, помышыж гыч кленчам шўдырен лукто, стакан тич аракам темыш, барьерыш шындыш.

— На. Ала йўын колтет? Кызытсе ўдыр-влак огыт шўкал, маныт, кочывўдетымат, тамакымат.

Светлана стаканым солалтен колтыш — тудо омса тўрыш чонештыш, шырпын шаланыш. Пöлем тич арака пуш теме.

Шем ўпанже, кленчам руалтен, мөнгеш он кўсенышкыже пуртен шындыш, ала-мом пелешташ тöчышö лапка рвезым ваче гычше кучен савырале да омса велыш шўкале. Лектын кайыме деч ончыч ўдырым тўткын ончал шындыш. Йўд гай шинчаже вошт йўлалтен луктеш, шонет. Тыгай ончалтышым шўмет чыгыже. Ўдыр чыгыш, шинчажым ыш коранде, пўтынь капше дене лўяш ямдылалтше, чымалтше пикш гай лие. Каче шке тўсшым куртко сога коклаш тойыш.

Ик жап гыч тўнö мотоцикл мўгыралтыш, клуб велке фар тул каен йомо.

Светлана вынык дене кўварым ўштын лукто, омсам виш ыштыш. «Изиш шинчалтем да тўкылкален пурем», — шоналтен ыле — мотоцикл уэш кур-р да кур-р пылышыжым йыгыжтара, уэш почто велыш толеш. Кенета пöртөнчылнö рўн-н шоктыш, почто пöрт оранек лўнгалтмыла чучо.

Светлана, мом ышташ, ок пале, омса воктенсе включательным темдале, вуйым луктын, көргө пөртөнчыкө ончале. Тушто кагазла ошемше чуриян рвезе шога. Трук чүктымө электро-волгыдеш шинчаже йыменат, нимом ок уж, путырак мыскыныла коеш. Ик жап гыч рвезе омса лондем гоч вончыш, пүкеныш волен шинче, шүргыжым кидкопа дене петырыш. Келгын шүлалтыш, вара, вуйжым нөлталын, шинчажым окна велыш вкытыш. Туге онча, пуйто тудын ончылныжо мучашдыме пасу але олык, ни үдырым, ни пөрт пырдыжым ок уж пуйто. Южгунам тыге лиеш: ик татыште пүтынъ илышым шерын лектат, тыгай годым сокыр да сонгыра лият. Светлана шекланенрак рвезе воктеке лишеме, рвезым вачыж гыч тўкалтыш. Тудыжо, помыжалтмыла лийын, Светлана ўмбаке őрын ончале.

— Проститлыза, Светлана Юрьевна. Йўмаш нигунам порыш ок шукто. А ме эше мотоцикл дене... Илук ала-кушан камвоч кодо, а мый пөртөнчылдам шенгын лектым. Пиал, маныт... Таче мый чынжымак пиалан улам: эсогыл чўчалтыш вўрем лектын огыл, а вет колен кертам ыле. Шкеже — керек. Авамже кузе чыта? Логарем пешак кошкен, вўдым пуыза, пожалуйста...

— Стакан... шаланеныс.

Рвезе койын йошкарга. Төршталтен кынеле — Светлана вачыж декат ок шу. Көргө йўкын мане:

— Ох-хо-хо, таче чылажат тугела савырныш... Эрдене авам шортын-шортын мўгырыш, тыште те... Тиде ок сите — пөртөнчыкыда толын керылтым. Тетла аракажымат умшаш налаш ок кўл да... Тыланда товатлем. Нигунам, нигөлан тыгай мутым пуэн омыл. Йөра. Ситыш. Каем. Эрла олмыктем мом сўмырымем. Чеверын!

Писын савырнышат, пенгыдын тошкалын лектын кайыш.

Светлана пөртым тўкылен пурыш, уто тулым йөртыш. Шке пөлемжым почын пурышат, лудаш төчыш, но книгасе мут-влак ушыш огыт пуру.

Малаш возо — омо уке. Ушыж гыч шўдырла йўлышө шинчан рвезе ок лек. Кө тиде? Кушеч толын лекте? Молан мыланем товатлыш? Йодыш почеш йодыш лектеш.

Светлана товар йўкеш помыжалте. Ончале — куд шагат веле. Кө тушто коштеш? Содор чийыш, тўгө лекте: рвезе пөртөнчылым ачала. Мөнгыж гыч у онга-влакым конден. Па-

лисад воктене лунчыргышо мотоциклже кия. Пече менгат шӧрын каен.

Светланам ужын, рвезе вийнен шогале. Ёдыр тудын кумда вачыжым, патыр кидшым онча.

— Малаш эрыкым шым пу? Поро эр, Светлана Юрьевна. Тентече кастене лӱдыктыл пытарышым. Орадыла коштмем дене лӱмем мойн каласаш шотемат лийын огыл. Василий Окашев, просто Вася, — рвезе кидшым шуялтыш.

«Окашев?.. А-а, теве тый кӧн эргыже улат улмаш», — Светлана пушкыдо, шокшо, ёян мелна тамым шарналтыш.

Когыляныштат тентгечысе вашлиймаш онгайын чучо, да воштыл колтышт. Чоныштлан куштылго лие.

— Василий, — кенета йодо Светлана. — Тендан чынак агы-танда уке?

— Уке. Кекырек пазарыш нангаенам. А тый укежым кушеч палет?

Ёдыр шыргыжале да почтыш пурен кайыш.

8

Ала Порансола лӱмлан келшаш тыршен, ала вес амал дене — лум тыште моло вер дене ончымаште кок пачаш утларак йога. Почто машина кугорнеш шогалеш, ялыш пурен ок керт, ваштареш налаш толмым вуча. Почтальон-влак, Светланат кече еда газет мешакым, кокланже посылкымат ялыш нумалыт. Ик могырыш кум ментге наре кает, тунарак мӧнгеш толат.

Колтышаш почто йӧршын уке гаяк: шым але лу серыш, ик-кок перевод. Толшо мешак газетан, садлан нелырак. Светлана шукыж годым кугорныш шкет лекташ толаша. «Гимнастика семын айда тек коштам, ешем-почем уке, почтальон-влаклан тугакшат нояшышт сита», — шона тудо.

Южо кечын ёдыр лӱмын ондакрак лектеш, шонкален ошкылеш. Корно кок велнысе вичкыж куэ-влакын укшышт чылтин-чылтин шоктат — иянше воштырышт эр мардеж дене модеш. Тыгай годым Светлана кугу йӱкынат кутыраш ок тошт, пӱртӱсым шулен колыштеш, чарнен шогалын, йырым-йыр эскера, шӱмышкыжӧ, чонышкыжо утыр келгын шыныше Порансолам йӧратен онча.

Светланан пылышыжлан кенета муро йӱк шоктыш. Марий сем йонта. Ёдыр писынрак ошкылаш тӱнгале. Теве ынде тораштат огыл, мутшымат умылаш лиеш:

Йўшаш вўдем румбыкан,
Кочшаш киндем шинчалан,
Изи, кўчык ўмыремже
Шинчавўдан, пеш ойган.

Светлана йўкым пуышыла кокыралтыш, мурышо ўдырамаш шентекше савырнен ончале.

— Молан тынар ойган мурым мурет, кувай? — ласкан йодо ўдыр.

— Менггат мура, да мыят мурем. А-а, тый пошто кутуракет улат аман. Адак машинатым вашлияш кает мо?

— Корныжо шотан огыл — машина пурен ок керт. Почтальон вате-шамычим чаманем.

— Ай, ўдыремжат, сайжат, мо юмыжо тыйым меман деке конден? Ойлыметым колыштмо веле шуэш. Тый дечет ончыч поштыш толат ыле — эре омса тўкылымө. Кызыт пеш тауштаг: пенсат жапыште мия, телефонышкат ўжаш от өркәне, шкак куржын миет, маныт. А мый тышке, кўртнывоштыран менте деке, сөрвалаш коштам.

— Кузе? — ыш умыло Светлана.

— Мый черкыш ом кошт, ўдырем. Мурышо телеграф менгылан кинде-шинчалым пыштем. «Тый чыла ужат, чыла коллат, мыланемат уверым пу, мом ушем монден — шарныкте, мо йомшем уло — кондыкто, налше енгжым мөнгеш мыйын кудывечыш савыре», — манам. Пешак полша. Пошкудо ватымат туныктенам. Ик гана пелйўд годым тышке толын да сөрвален каен — ушкалже төрланен.

— Ка-ай, ынде ала-момат ойледа. Тыгайжым колалтынат огыл ыле. Чынак полша мо вара? — Светлана ўдырамашын мутшылан ок ўшане гынат, шонтыенг нелеш ынже нал манын, сайрак шомакым кычалаш төча.

— Ўдырем, мый ынде ик гана веле огыл тергенам...

Чеверласен, Светлана луман корно дене ошкылеш. Тўняште эше шуко умылыдымо явлений улмо нерген шонкала.

9

Почтым налын, мөнгеш савырныш, йолжо, шижде, пысынрак тарвана, чоңжо ончыко, паша верышкыже, ўжеш. Пөлемыш пурен шуо але уке — телефон йынгыртатымым кольо.

— Юрьевна, кушто лийынат? Мыняр гана пўтыральым — трупкам от нал.

— Ой, Михаил Тимофеевич! Колыштам тендам. Мый по-что машинам вашлияш миен коштым. Уке ылым.

— А-а, йбра туге гын. Вот мо: эрла лу шагатлан Шеланте-рыште — кустовой совешаний. Чыла отделений гыч вуйлатыше-влак погынат. Йошкар-Ола гычат представитель лийшаш.

— Мием.

— Узел воктене автобус лиеш. Вараш ит код.

...Кужу докладыште шуко күлешаным ойлышт. Вара паша опытышт нерген районла гыч толшо-влак каласкалышт. Теве икте пеш моктана:

— Мемнан почто планым ий гыч ийыш темен толеш. Ик радиодобиторат уке, посылке озажым вучен ок кий — толмыж кечынак почтальон телым издер дене, кенезым велосипед дене мӱнгышкак намиен пуа, намийымыжлан оксам налеш — тидыже эше почтылан парыш.

Светлана ыш чыте, вер гыч йӱкым пуыш:

— Теве кузе уто доходым кычалыда улмаш! Доход, а айдемыж нерген одат шоналте докан. Почтальон тугак неле сумкам нумалеш, тиде ок сите — издер дене посылкым шупшеш. Ял ден ял коклаште корно могай — тыланда керек. Почтальонын пашажым куштылемдыме олмеш южо енже, тудым утларак веле кычкаш шонен, вуйжым пудыратылеш. Тиде сай мо? А вет чынжымак ончыл отделенийлаште эн ондак почтальонын пашажым куштылемдаш тыршат.

Залыште шинчыше-влак тыгак шоненыт докан: кенета рӱжте совым кыраш тӱнгальыч, а Михаил Тимофеевич ала-молан шыпак мушкындым ончыктыш, хулиганка маншыла, шинчаж дене шыргыжале да шкежат совым кыраш пиже.

Мӱнгеш толмыж годым автобус гыч волыш — Василий шога.

— Тый... те тыште мом ыштеда? — шижде йодо ўдыр.

— Тендам вучем, — вашештыш рвезе.

— Кылмен пытенда вет? — чаманыш Светлана. — Кунам толмемжым паленат огыдал...

— Кум автобусым веле колтышым, — Светланам чыл ончале да шинчажым шылтыш Василий. — Сумкатшым пу, тый тугакшат эр еда почта мешакым нумалат.

— Ужын шуктенат? — ўдыр шып пелештыш.

— Кажне гана пеленет ошкылнем, да ала-можо куча. А таче теве вучен ыш сенге — толым.

Шошым армий гыч пörтылмекше, Василий ял гыч кайыме нерген шонкалаш тўнгалын ыле. Öрдьжтö илыше йолташыже-влак шке декышт ўжын возенят. Ик кечын ава ж денат тидын шотышто мутым лукто. Ава нимом пелештен ыш керт, пүкеныш ўнгыргышö гай волен шинче, шўлыкaнге, шўргö куптыржо-влак коклаште шинчавўд чўчалтыш йоген волыш. Уло тўняштыжат эн шерге айдемын шыпак шортмыжым ужын, Василийын чонжылан йöсын-йöсын чучо. «Нигушко ом кай, кодам», — шоналтыш.

Вашке тудо бульдозер дене ышташ тўнгале. Кенез гыч колхоз делянкыште пушентым йöрыкташ, вожым куклаш полшыш. Шокшо кабиныште кечыгут трактор рычагам шупшыштын чот ноя да, паша гыч пörтылшыжла, вик кевытыш пура. Сайын кочмет-мочет — кленчам ястаренат пышта. Самырык шўм кушко-гынат ўжеш, шке ийготан рвезе-влак дене мутланаш кумыл шочеш, ўдырымат чон ок шўкал. Мотоциклеш шинчешат, кас мучко ик ялым веле огыл шерын лектеш.

Ондакшым изи кисала чучшо Светланан стаканым перен шалатымыж деч вара Василийым пуйто шинчалан койдымо вий кепшылтен шындыш, эсогыл тудо кечын пошкудо ялышкат каен ыш керт, почто пöрт деке угыч савырныш. Тиде нарынче ўпан ўдырлан моткоч шерге мугым каласаш шонен ыле — ыш керт, пöртөнчылым веле шалатен пыштыш. Эрлашыжым пеш вожыльо, ойгырыш. Но варажым вучыдымын куаныш: товар йөкеш помыжалт лекше ўдыр тудым порын вацлие, Василийлан полпаш тўнгале, шаланыше тошкалтышым ачален шуктымекышт, Светлана рвезын чонеш тулым чўктышö ончалтышым пöлеклыш. Лач тиде келге, поро шинча, ныжыл йөк рвезылан вийым ешарышт.

Тиддеч вара тудо кузе-гынат Светланам куандараш, тудлан сайым ышташ тырша.

Бригадыштат Василийын вашталтмыжым шижныт. А рвезе, куаным шылтен кертде, бульдозер гыч лектеш, чодырам шеңын ошкылеш, чарнен шогалеш, он тич южым шўлалтен кычкырал колта: «Светла-а-ана-а!» Вара, содор пörтылын, кабиныш пурен шинчеш, шым ең олмеш пашам ышта.

Икана, кулкен лукмо пундыш воктен шогышыжла, Василийлан пушентын ик вожшо пүчö вуйла койо. Локтылаш огыл манын, рокым эплын почкалтыш, кўзым луктын пүчкын нале. Чынак — пүчö! Ай пүртүсшат! Могай тудо мастар. Ну, тау веле

тыгай пӧлеклан! Василий тиде вожым почтыш нумал кондыш. Светлана отчӧтым ямдыла ыле, шершот дене пеш шотлен шинча. Пӧлемыш пурен шогалше Василий ўмбақ ончале.

— Колыштам тендам, — ўдырын йўқшӧ йўштынақ шоктыш. Рвезе кенеташте ӧрын колтыш, моғыржат ырыш. Тыгай кугу қап-кылан айдеме, а изи ўдыр ончылно йочала аптырана. Шкем сененақ, Василий пўчӧ скульптурым ўдырлан шуялтыш:

— На, — молгунамсе се­мын «налза» оғыл, а «на» мане.

— Ой, могай ӧрықтарыше вож! Вож оғыл, а мотор шордо! Тиде мыланем? Кушто муынат?

— Мыйын пашаштем, могайым шонет, тугайым муаш лиеш. Тыштак, мўндырнӧ оғыл, чодыра делянкыште.

— Василий, мыйымат пеленет нал. Нангает? — Светлана рвезын шинчашкыже онча, изи йочала куанен.

— Йӧра, рушарнян каена, — Василийын йўқшӧ пентгыдемдыш, — паша кечет пытымашеш обязательно налаш пурем.

11

Икана яшлык гыч лукмо серыш коклаште Светлана палыме почеркан конвертым ужо, конверт ўмбала­н возымо салтак адресым лудо. «Векат, Василий йолташыжлан колта», — шоналтыш. Но тунамақ шўмжым пуйто ала-мо ишыш, шинчаже вўданге. «Мо тиде мый денем? Йӧратенақ шындышым мо вара тиде шордо озам?..» — у шонымаш пылвомыш гыч кече ончалмыла шочо ушыштыжо.

У ий вашеш ик кечын телефон йынтыртыш. Телеграммым возен налаш шўдышт. Линий уда, да пеш начар шокта, садлан телефонистка буква-влакым лўм дене диктоватла:

— Порансола, Окашеву Василию.

— Кушеч?

— Монгохто гыч. Мария, Ольга, Николай, Григорий, Ольга, Харитон...

— Умылышым. Текстым диктоватле.

— Поздравляем близнецами...

— Мо!?

— Поздравляем близнецами. Ты отец двух девочек. Мать их не стало при родах. Подпись: Новоселов... Эй, Светлана! Шымаева! Кушко йомыч? Малет оғыл чай? Мыйын вет тый шкетын отыл!

Светлана умшамат почын ок керт, йӧршын тўнтын шинчын.

— Улам... чыла колам, — пыкшерақ вашештыш.

Шып. Уремыште кава сўмырлымыла лум велеш.

Леве поран тўням петырен, шўргеш ош маскым чикта — ала шортат, ала лум шулен вола... Светлана Юрьевна телеграммым Васлийын суртышкыжо нангая. Ўнгыргышö гай лийын, пöртгышкö пурен шогалеш. Ойлаш — логар пиктежалтын, кидыштыже нöрышö ош ластык гына чытырналтеш.

— Светлана, мо лийыч? Лана, шергаканем, Ланочка! — рўза ўдырым Василий. Ўдыр ўмбач лумым почка, тудын кылмен йошкаргыше изи кидшым пуэн ырыкташ тöча.

— Тылат... телеграмме, Васлий...

— Кö? Мо?.. Соня колен?

Ўстел коклашке йыгыре пурен шинчын, кок енг шортеш. Мўндыр Сибирьыште ўмыр лугыч колышо руш ўдырым чаманен, шочынак тулыкеш кодшо кок аза верч...

Василий эрлашыжымак Монгохтошко, вигак роддомыш, телеграммым колгыш, мийымешкыже вучаш кўштыш. Арня гыч шкежат тушко самолёт дене чонештыш. Лу кече утла эртымеке, нылытын Порансолашке тольыч: кок одеял пўтыркаште кок ўдыр падыраш да нуным ужатен толшо медшўжар, самырык ача.

Манеш-манеш ял мучко шарлыш гынат, Василий ик ойым колын огыл. Тугак пашаш коштеш, кастане мöнгыжö вашка. Пошкудо деч шöрым нумалеш.

Светлана деке Василий лум кайымеке гына пурыш. Вигак ужо: ўдыр эшеат иземын, кыдалже кўрлеш, шонет, тунаре вичкыжемын. Ўпшö вачыж марте ыле гын, кызыт тупшымат эртен. Шинчаже, ой, юмет, шинчаже... Тушко пуйто уло тўнян ойгыжо погынен, теве-теве тўргоч йоген лектеш.

— Колышт, Светлана, — ойлаш тўнгалын ыле Василий — енг толын пурыш. Адак весе тольо, тудын почеш — кумшо.

Василийын чытыш кўрльö — пöртöнчык лекте да омсам тўкылен пурыш, ўдырын кидше гыч ручкам нале, öрдыжкö пыштыш, Светланам барьер шентеч вўден лукто, öндал шогаля.

— Колышт, Светлана. Лек мыланем марлан. Лектат? Мый тыланет вара умылгарем. Кызыт «йöра» ман. Ну!? — рўзалтыш Василий нимом ышташ öршö ўдырым. — Вашке, Лана!

— Йöра, — шыпак мане ўдыр да лыдырге волен шинчаш тўнгаля. Василий тудым, ныжылгын шупшалын, барьер ўмбака нöлтал шындыш:

— Мый тый дечет посна ом керт, — мане да содор савырен лектын куржо.

«Тый дечет посна ом керт, ом керт...» — мурыла йонга Светланан пылышыште.

Сўан деч ончыч Светлана теве мом пален нале: посёлкышто, кушто Василий служитлен, Соня лўман ўдырамаш улмаш. Тудо воинский частыште телефонисткылан ыштен. Василий связист лийын. Икана нуно пырля дежуритленыт. Паша деч вара Василий Соням мўнтыжкў ужатен миен... Мо нуным ваш ушен — кызыт нимом каласен ок керт. Вашке рвезе демобилизоватлалтын. Соня почешыже серышым возен, но Василий кукшо вашмут дене гына серлаген. «Мом возаш? — шонен тудо. — Мемнам нимо ок кылде. Марий деч ойырлышо, ийгот денжат кугурак ўдырамаш». Вес письмаштыже Соня «Тый дечет мўшкыран лийынам» манын увертарен. Но рвезе тидлан ыш ўшане... Тыге лийшашым пала ыле гын, ала Василийын илыш-корныжо йўршын вес семын савырна ыле. Ынде нимом ышташ ок лий. Титаклаш нигём. Ўдыр аза-влак Василийынак улыт: шинчаштат, чурийыштат чылт тудынак, эсогыл шинчапунышт ачаштынлак кўшкыла кадырга.

Эргыжын ўдырым налаш шонымыжым пален налят, ава мучашдымын йывыртыш.

— Чылтак ярненам йыгыр азам ончен. Ава деч посна, манаш веле, нуным кушташ. Шкеже таза лиям гын, айда-адак. Ала колен колтыман лиеш — шкетын караулым веле кычкырашет кодеш, эргым. А кў вара пелашет лиеш? Шешкылыкемже кў? Йочан улметым пала? Кок икшыве ваке толаш ок лўд мо? Ала изиш илен онча да куржеш?

— Уке, авай, тудо ок курж. Светлана Юрьевна тугай огыл.

— Ой-ой, тудыжо туге да... Ял пашалан тунемше ўдырым конден пуртет, шонышым. А Светланатым шкенжым туныктыман. Адакшым пеш изи кап-кылан, пошто пашалан, пўрткўргыштў шинчаш йўра ынде...

— Ит коляне, авай. Теве ужат — чыла сай лиеш. Мо нелыжым мый шке ышташ тўнгалам, полшем. Лана мыйым йўрата — тиде тачеш мыланем эн шерге. Йомдарымом ок шу. Вара кузе илем? Пашалан кўра ала-кўмат кондаш лиеш, но могай шот...

— Кунам вара сўанжым тарваташ шонеда?

— А мом шуйкалаш... Кеч толшаш шуматын, — эше кўлынак кутырен шуктен огыл гынат, Василий ўшандаренак каласыш. — Шуматкечын эртарен колтена, мўндыр корныш кошман огыл вет, пеленак.

— Уке-е, эргым, тыге ок лий. Айдеме ик гана шочеш, ик гана ўдырым налеш. Сўан кечет ўмыреш шарнаш. Кузе тудо

эрта, вара тыгаяк илышет лиеш. Родым ўжман, йолташет-влак-лан увертарыман, акатат толеш. Окаш Илук ватын эргыже ўды-рым налеш манмым колын, моло-влакат толыт. Шке еш лўмым волташ ок лий.

— Чын, авай, мутет чын. Эрла чылалан телеграммым колтем.

13

Но эрлашыжым эрдене эрак тудым, машина дене толын, пашашке шынден нангайышт.

— Авай, — мане Василий омсам лекмыж годым, — колты-шаш серыш, телеграммылан ямдылыме кагаз — ўстембалне. Светлана-лан намиен пу — тудо чыла ышта.

Илук вате, уныкаж-влакым пошкудо ўдырлан кодышат, почтыш кайыш.

Светлана тудым ёрынак вашлие, кенеташте мом пелешта-шат аптыранен шогале. Василийын аваже ўдырлан кагаз орам шуялтыш. Светлана-лан шинча ончылно кагаз-влак чўчат:

«Лана, сўан — шушаш шуматкечын. Тый денет канашыде, тыге палемдымемлан ит сыре. Кастене ужына — чыла умыл-тарем. Авай мия, телеграмме-шамычым колто. Вася».

Светлана-лан шўргыжлан тул гай чучеш, вуйжым утыр ўлык волта. Моло ластыклаш возымым лудеш.

— Ўдырем ден венгымлан тыге возо, — колеш тудо Васи-лийын аваж йўкым. — «Вашке толза. Авада чот черле, колаш шуын кия».

— Уке, тыге возаш ок лий. Таза улыдас.

— Мом ыштыман вара? Сўан манына гын, паша гычышт огыт колто. Иктаж-могай пайремлан але чот ужмо шумо го-дым эре тыге возен колтат ман колалтын. Могой телеграммым колтымештым, чын але чын огыл — кў пала? Кагазыште ок кой вет?

— Паша гыч тыгай амал дене ўжын кондаш сай огыл. Венгыч станок воктен шога. Кажне ег тыге ышта гын, шонен ончыза, мо лиеш. Але тебе Сергейлан колташ ямдылыме телеграммыдам налаш. Коеш, тудо мўндыр эрвелне служитла. Адак ондалымаш...

Василийын аваже мом пелешташат ок пале. Шогыш-шогы-шат, кидшым лупшалын, почто гыч лектын кайыш.

Кастене Василий вигак почтыш пурыш. Светланам ужын, чонжылан моткоч ласкан чучо, пашаште лийше тыгыде азап-шат, нойымыжат, шужымыжат мондалте.

— Лана, Ланочка, — пеле йўкын мане Василий, барьер

гоч пўгырген, Светлана сангаже гыч кудыр онгым пуал корандыш. — Кузе кечет эртыш? Авай тый декет тольо?

— Тольо, Вася, — шўлалтыш Светлана. — Но нимо ыш лек. Лишылрак адресла дене телеграммым колтышым, а акат ден Сергеетлан ом керт. Аватше «Колаш киём, черле улам» маныктынеже ыле. Мый ондален тунемын омыл, шканем уда лиеш гынат, эре чын корно дене кайынем, чонем өкымлен ом керт, шояк телеграммым колташ правам уке. Айда тыге ыштена: сўан нерген увертарена. Толын кертыт гын, толыт, уке — уке. Еш ылышнам первый кече гычак шоякеш чонгаш она тўнал, Вася.

— Лана, Ланушка, — Василий ўдыр шинчыме могырыш пурыш, тудым ондал шогале, пачаш-пачаш шупшале.

Сўан тора уна-влак деч поснак эртыш. Туге гынат тудо Порансола калыклан пеш келшыш.

А авадыме ўдыр-влакым Светлана первый кече гычак авагтлак йўратен шындыш, шерге падыраш-шамычым кид гычшат колтымыжо ок шу. Нунышт у ава деке писын тунем шуыч, изишлан ковашт деке колтет — кизаштым Светлана могырышкак шуят.

«Авай» манмыштым колам гын, могай пиал. Нунылан чын ава лийын керташ ылышемат ом чамане», — шона Светлана. Палыдыме Соням чаманен шортынат налеш, ушыж дене «Проститле мыйым пиалан улмемлан» манын шона.

14

— Салам, ўдырем, шкет шинчет?

— Поро кече, кугызай. Мо сомыл дене пурышыч?

— Пеш шўрчаланем, да ынде тый ит сыре. Войконов улам, Пўтыр. Пенсем налнем. Пуэт чай?

— Але ом пу, кугызай. Пенсийым визымше числа гыч колымшо марте тўлена, а тый кок кече ондак толынат.

— Нимат ок лий, пу. Олаш миен толнем.

— Кок кече гыч почтальон намия. Мўнгыштет вучо.

— Ай, ўдырем, пеш сўрвален йодам, пуэн колто! Мо ынде тудо лиеш — кў палаже? Шке вет оза улат!

Йўтыран подписьым шындыш. Оксам нале да ўмбач-ўмбач таум ойлен лектын кайыш.

Эрлашым эрдене, урем гычак чарга йўк дене шурген, ўдырамаш пурыш. Светлана ўмбака туге кержалте — лу гычет шылым ойыра, шонет — тунаре йыга, вурса:

— Почтальон Лиза деч йодым, тудо «Оксам налме» манеш.

Кө налын? Кутызам колен возын, ынде пенсыжымат ынет пу.
Шке налынат!

— Могай пенсым? — өрө Светлана.

— Войкон Пётырын пенсийжым... — яча. — Эше палыдымыла койын шинчылтеш! Чечасак луктын пу!

— Но вет тудо шке подписатлен нале, теве поручений.

— Омат ончо, омат ончо! Ала-мо тұрлынат подписаен моштеда. Кагаз коклаште шинчыше енг ынде мом ок мошто!

— Ушда каен ала-мо. Тыпланыза. Кутызада колен гын, оксаже пеленже лийшашыс, ышда ончо мо? — Светланан чонжылан моткоч йёсын чучеш.

— Нимогай копекат уке. И ом ўшане, налын огыл Пётыр оксам. Мый чечас милицийым кондем. Уна, пошкудыштак — аваж дек толын.

Лектын куржо. Светланан шинчавүдшө йога, шкенжым йөршын кучен ок керт. Окса пашаште тынаре ышта, енын ик ыржым налын огыл, а тиде ўдырамаш тыманмеш лавыраш варен шындыш.

Почтальон-влак толын пурышт. Вуйлатышын молан шортмыжым пален налмек, лыпландараш тóчат:

— Ида шорт, Светлана Юрьевна. Тиде тыгаяк айдеме. Йылме шотшо уке. Войкон Пётыр ватылан нигунам нимом ойлен от сенге, от умылтаре. Тудо мо — тудо шкеже урем ковыра. Йылмыжлан верч латан огыл кыралт пытен, садак тугай. Шанте мыйым вашлие да тұнгале. «Пётыр водно йўдвошт вуйжым койко вуеш лупшыш, орадылана, шонышым, а тудо колен веле возын», — манеш. Ынде тиде шот мо? Марийже йўдвошт орлана, вате врачым ўжаш шоненат огыл.

— Пётыр ватын ой дене шорташ тұнгалат гын, эре магырен веле кий, — вес ўдырамаш ешарыш. — Тудын кажне мутшо ыльчыкла* шуркеда. Ок пелеште гын, көргешыже шўеш, шона ала-мо...

Почтыш Войконова милиций вургеман самырык пөръенным конден пургыш. Светлана кузе лиймым умылтарыш, пенсионный порученийым ўстембаке луктын пыштыш.

Милиционер, титакан егла ончалын, ўдырлан кагазым мөнгеш кучыктышат, Пётыр вате велыш савырныш:

— Тыште чыла закон почеш ыштыме. Нимогай подделке уке. Енг ўмбаке лавырам кышкымылан ме тендам мут кучашат шогалтен кертына. — Козырятлыш да лектын ошкыльо.

*Ыльчык — вой.

Кужу йўштō теле шентелан кодо. Йонгыдо, канде каван, турий муран сото шошо тольо. Светлана тиде жапым эн чот йōрата, санденак пеш эр тарвана да, мужыр ведрам налын, кў лончо гыч шырғыктен лекше памашышке яндар вўдлан ошкылеш. Йочавлак пелен пōрдмō дене самырык ўдырамаш ынде пўртўсшымат вес шинча дене онча. Теве памаш йўкым колыштеш да «Кенезым ўдыр-шамычем тышке кондыде ом код, тек ший йўкын мурышо йогыным шке шинчашт денак ужышт, шке пылышышт денак колышт пўртўс семымат» манын шоналта.

Василият мален кияш ок йōрате, ватыж дене тōр кынеш, содор мушкылтын, кудывечыш лектеш, могай-гынат сомылкам ышташ пижеш: сурт изи, а паша ўмбалан паша, ик вечла ыштен пытарен кает, вес вечла тыйым ваґа. Ватыжын вўдым конден, эр кочкышым кўктен шуктымешкыже, Василий шорыкым кудывечыш луктеш, вўтам эрыктен шында, вашке шулыжо манын, ўмылан вер гыч лумым шалатылеш, вўдым кора, уремьшкыла виктарен колта.

Кочмеке, ўдыржō-влакым вўчкалта, ватыжым ўпшō гыч ниялта да пашашке лектын ошкылеш. Тудо бульдозержым колхозын рўдō усадьбешыже верланыше машинавечеш кода. Сандене кажне кечын эр да кас кок менте торашке йолын коштеш.

Светланат изи ўдыр-влаклан кочкашышт ямдыла да, моло сомылкам Илук ватылан коден, пашашке лектын кая. А ньога-шамычым ок кынелте, «Айда тек шерышт теммешке малышт» шона. Кечываллан толмеке веле, нунын дене чонжо лушкымешкак шинчылтеш, ўпыштым шереш, онгыр гай йўкыштым колыштын, кажне вўргорныж дене илыш йыжыгын эре ончык кайымыжым шижеш.

Таче Светлана пашашке ондакрак тольо. Почто машинам вашлияш эше эр. Узельш пўтырале, Михаил Тимофеевич дене мутланыш, шиферым йодо, «Почто ўмбалым леведаш кўлеш» мане. Корно кошкен шумашеш ала ямдылен пыштат.

Воктенжак «Смена» журнал кия. Уке-уке да ластык почеш ластыкым савыралеш. Кенета лудаш тўнгале:

«Йолташ-влак! Кōн это книгаже уло, кō тулык йоча-влаклан полшаш шона, мемнан редакцийыш колташ йодына. Ме тышечын книга-влакым йочапōртлашке пуэдена. Тек нунын поян библиотекеышт лиеш».

Светлана, шкежат йочапōртеш кушшо ўдыр, увертарыма-

шым эше ик гана лудын лекте да журналым, моло дене лугаш огыл манын, посна пыштыш.

Почтым вашлияш ошкылмыж годымат, варажымат тулык йоча-влаклан книгаг погаш полшымо нерген ятыр шонкальыш. Кастене журналым пеленже нангайыш, Василийлан лудыктыш, шке шонымашыжым луктын каласыш:

— Айда меат погена, посылке дене колтена. Ял мучко коштын савырнаш гын, садак муат: шукаштын йочашт тунем лектын, книгашт так гына кия дыр. Умылтарен гына мошто — иккат тореш ок лий.

Василий шыргыжале:

— Эх, поро чон. Палем: енлан полшыде, сайым ыштыде, иленжат от керт. Айда пого ыне гын. Мыят полшем, бригадыште мутым луктам.

Светлана мариийжын вачыш вуйжым тушкалтыш, куанымыж дене шинчавүдшат толын лекте...

16

Светлана книга погымашке кўлынак ушныш. Шкежат ял мучко коштын савырныш, почтальон-влакат изин-изин сумкашкышт книгаг кондаш тўнгальыч. Василий райцентрыш мийымыж годым магазин гыч мотор сўретан, чапле коман книга-влакым налын тольо.

Вашке кум шўдў утла книга Москвашке «Смена» журнал редактор лўмеш кайыш.

Шукат ыш эрте — тушеч вашмут тольо. Конверт кўргў гыч лектын вочшо открыткеш почмо книгаг сўретлыме, а книга шентеч йоча вуйым луктын да куанен шыргыжеш. Уланже возымо:

«Порансолаште ылыше поро ен-влак! Шерге йолташна-влак! Порылык, икте-везылан полшымо — тўняште эн шерге. Йоча-пўртысў икшыве-влак лўм дене ме тыланда пеш кугу таум ойлена. Палыза: тендан книгагад нуным шкендан гаяк поро шўман айдемым ышташ полша».

Светлана ватман листым нале, шолдыра буква дене чыла тидым возен шындыш, буква-влакым йошкар карандаш дене ковырандыле. Вара фанер онаш пижыктыш, урем пырдыжеш луктын сакыш.

Эртен кайыше-влак иктыжат, весыжат чарнен шогалыт, моторын сылнештарыме ватман листеш возымым лудыт. Южо енже ок чыте, почтыш пура, лодыманден-лодыманден йо-

дыштеш. Москва гыч толшо серышым кучылт онча, лудеш.

Кас велеш колхоз вуйлатыше машинаж дене кудал тольо, пеленже Василийым кондыш.

— Погынымашым эртараш шонат, бригадирлан шогалты-нешт. Мом каласаш, Лана, кагашым пу, — ватыжым öрдыж-кырак ўжын, Василий йодо.

— Тылат ўшанат, а тиде пеш сай, — шыргыжале Светлана.

— О-о, могай те молодец улыда! — председательын йўкшö шергылте. — Порансолам Моско пала! Мокталтыман тендам, мокталтыман. Очыни, Светлана Юрьевнан инициативыже?

— Тудын, — ватыжым йöратен ончале Окашев.

— Светланан! — шокта погынен шогалше колхозник-влак кокла гыч. — Мемнан шешкынан!

— Ик ешыжак тыгай погынен гын, уло ялжым мом ойлаш, — воштылале председатель, — те пырляже саде курыкы-тымат савырал шуэда.

Почто пöрт ончыко ен-влак погынат да погынат...

Шофёр ўдыр

Райцентрыш миен шумек, Катя Шальнова СПТУ-м пеш кужу-жак ыш кычал. Первый вашлийме енак ласкан гына, вашкыде, чыла корным умылтарыш. Таум ыштен, ўдыр урем мучко анысыр энгерла кадыргыл кийыше пу тротуар дене ошкыльо.

Апрель але вўданрак, садлан Катя резинке кемым чиен. Кем таганжын тротуар онга дене тўкнен мутланымыжым Катя колышт-колышт кая. Пуйто шокта: «Тык, тык, тык... Уна отыл дыр? Тык, тык, тык». Ўдыр семынже шыргыжале, чонжым куан кумыл нале: садак тунемаш толын, ынде мöнгеш корно уке. Аваже ойгырен кодо. «Ынде енге мом манеш? Мыскылаш ок тўнал? — шинчалукшым ўштылале. — Иктаж вес пашам муам ыле кеч, калтак: шокшо пöртыштö шинчыманым, моторын, арун чийыманым».

Катя эше школыштак, нунын классым шофёрлан да ургызылан туныкташ тўналмек, ўдыр-влак дене ургаш огыл, а рвезе-влак дене пырля автомашинам шымлаш пиже. Кудалышгаш гына пиалышт ыш лий — туныктышышт школ гыч кайыш. Весе ыш тол. Туте гынат ик гана чўкталтше тулым нигö йöртен ыш керг. Катя машина деке чотак шўман шуо. Экзаменым сдатлен пытарымеке, ўдыр нигуш ыш кае, ачаж пелен комбайныште полышкалышылан шинчын кошто, тиге ўмырыштыжö

икымше уржа-сорлажым эртарыш. Еш экипаж семын ачаж ден когыныштын фотоштым газет страницешат савыктеныт ыле. Шофёр-влакым туныктымо вич тылзаш курсым почмо нерген уверым «Марий коммунышто» ужат, шўмжө тёршталтымыла лие — куаныш. Тыге тебе Морко селашке логале...

Вуй йырже түрлым пўтыркален, шонкален толмыж дене Катя училище воктек толын шумыжымат ыш шиж. Сöрастарен возымо плакат, «Самырык вийым ял озанлык вуча!» манын, ўдыр ден рвезе-влакым ўжеш. Кугу капкам комдык почмо — пуру, ит öр маншыла коеш.

Училище кудывече йонгыдо, ик мучаш гыч весыш куржат гын, нояшет сита дыр. Икте-весыштым кидпўан гыч кышкар-ла кучен шогышо полат-влак ару яндан окнашт дене кечыйо-лым модыктат, поро шинчан кочала койыт. Столовый ончылно, тошкалтыш воктен, лузга пунан шем пий мален кия. Катям шиже гынат, вер гычшат ыш тарване. Пылышыжым веле ик секундлан нöлтале, вара уэш шинчажым петырыш. Тунемме пöртшö кок пачашан. Пеленже тополь верланен, укшлажым оралте ўмбак шаралтен, пуйто канен шога. Лышташнер-влакше ужаргын койын лекташ тöчат. Пöрткайык-влак леведыш мучко ўячала койын шинчылтыт, пеш чочоклат, икте-весыш-тым огытат кол, шонет.

Директор шинчыме пöлемым муат, Катя, шўлышым ку-чаш тöчен, омсам пералтыш. «Лиеш!» — шоктыш. Ўдыр пурен шогале — кенеташте нимом ыш уж. Шинчаже кечан уремеш кодмыла чучо. Öрашыжат нимолан, да тыгай годым шкем кучен сенаш ок лий шол. Йöра эше директор телефон дене мут-лана, Катян йошкарген-ошемын шогылтмыжым ыш уж докан. А директор тидын годым ўдыр нерген шонкалашат шуын: «Тыге-е, черетан романтик... Капше пеш изи. Кидшат нöрö-нöрö чай. Тыгай кидкопа дене техникым пўтыркалаш огыл, шершотым шўкедыл шинчаш йöра. Ава помыш гыч вигак то-лын ала-мо...»

Телефон дене кутырен ситарышат, чеверласен, трупкам пыштыш. Эше ик гана Катям, вуй гыч тўналын, йолыш шумеш ончал лекте да кукшын йодо:

— Могай сомыл дене мый тыланет кўлынам, шўжарем? — манят, шинчаже йўштын йылгыжатте.

— Мый... шофёр лийнем. Налза мыйым, пожалуйста, — вожылмыжым сенген, Катя пыкше шўлалтен лукто.

— Мда-а, тылат але курчак дене модмыла... Полшен öм керт. Адакшым вараш кодынат. Шофёр группа кумло еган лий-

шаш, а ме такшат кумло нылытым налынна, — мутшым кошартыш директор да кагаз ўмбақ лап лие.

Коридорыш кузе лектын шоғалмыжымат умылен шуктыде, Катя, окна воктек миен шоғалят, йўкын шортын колтыш. Кумылжо мечыла пуйто ала-кушко корем пундашке чыма.

Ты жапыште тура тошқалтыш дене илалшырак пөрҗенг пысын күзен шоғале. Шуэн кушшо ош өрышьжө сынжылан келшыше, шинчаштыже нигунам вачталтдыме порылык палдырна. Пөрҗенгын тарванымьж еда кўваронга йынғысалта — тошто, шукым ужшо училище Иван Андреевичым сайын пала. Шортын шогышо ўдырым ужын, Иван Андреевич шоғале, сангажым куптыртыш.

— Уремыште тыгай мотор кече, а тыште йўр йўреш аман? Тыгай ковыра ўдыр улат, кузе шорташ от вожыл? Кызытак урын вўдым чаре! Ала тый йомакысе Несмеяна улат? — мыскара йөре, тыгодымак шылталыме пуш дене пырля кутыра кугыен. — Лўмет кузе? Да чарнет але уке — чытен ом керт, кунам нюслат! Ну, кө тый улат?

— Катя... Шальнова.

— О, Катя-Катушок, шальной пастушок. Тунемаш толынат мо?

— Туге ыле да... Ок нал, — ўдыр директор кабинетышкыла кидшым йөсын лупшале, а шинчаже гыч адак шўргө мучко йоген волен каяш ямде вўд ала-кузе пыкше-пыкше шинчапун дене чарақлалте.

— Кушто кагазет? — ок чарне туныктышо. — Мый директор дене шке шоям шойышт лектам. А тый мылам мутым пуэн кертат — чынак шофёр лияш шонен толынат але так веле?

— Так огыл, так огыл. Шофёрак лийнем.

Катян кагаз-шамычшым налын, Иван Андреевич директорын пөлемышкыже пурыш. Чот ойлымо мутлаже ўдырлан раш шокта: «Николай Артемьевич, Шальновам налаш темлем. Тыршаш тўналеш. Айда тудын шонен пыштымыжым огына кумыкто. Группа кугу гын, вара мо? Кушто кумло нылыт, визытшат туштат». А директор: «Андреич, тыйын ушет кайыш мо? А иктаж-мо лиеш гын, кө мутым кучаш тўналеш? Ик ўдыр икшывым тынар рвезе-влак коклаш налаш темлен шо-гет...» Тетла нимом колаш ыш лий. Катя тўнгын шоғалмыла лие, угыч лўдө: «Чынжымак огыт нал мо ынде?»

Ик жап гыч омса почылто да Иван Андреевич почеш шыл шўшқалтен петырныш. Туныктышо Катялан документшым шуялгыш:

— На, кучо. Пуро секретарь деке, теве йыгыре пөлемыште шинча. Тунемаш толынам, ман. Лекметым вучем. Мий. Чыла пашам ыштен пытарымекет, латнылымше номеран кабинетыш пералте — тушто лиям. Йөра вет? Тыге Катя Иван Андреевич Ловырев дене палыме лие. Ловырев училищыште посна фигур — курсант-влак почешыже пачала коштыт. Тудо машина дене уремыште кудалыштме правилым туныкта.

Иван Андреевич Катялян училищым ончыкташ, каласкалаш, умылтараш тўнгале, гаражыш машина-влак деке нангайыш. Гараж омса виш. Кўргыштō чодыр-р, чодыр-р шокта, сварке тул ошалгын-кандын чарашке шыжалтеш. Ловырев ден Катям ужын, омсаште шемалге тўсан, кўчык кўжгō капан пўрєн койылалтыш. Мундырала писын пўрдшō ошкыл дене нунын ончык толын шогале. Тиде — Семен Ильич Полосухин, мастер. Паша комбинезон кўсенышкыже индикатор-отвёрткым кералме.

— Теве тыланда, Семен Ильич, у курсант, кызыт гына оформитльышна. Тендан группыштыда лиеш. Шофёр лийнеже — омынешат коеш, манеш.

Ойгыжым монден, Катя чытен кертде воштыл колтыш. Пурен! Тунемаш пурен!

Гараж кўргыш пурышт. Кажне машина йымалне вынем. Гараж кўргыштō ик шўкшакымат от уж. Машина-влак у огытыл, но нуным арун мушкын шогалтыме, пеш йытыран койыт. Катя иктыж деке мийыш, йыр савырныш, кабинышкат пурен шинчын ончыш. Кок туныктышо, икте-весеыштым ончалын шыргыжалычат, ўдырым шкетшым коден кайышт: тек шўмжым луштара.

Гараж гыч лектын, ўдыр тунемме классыш пурен ончале. Пырдыж мучко шуко тўрлō плакат кеча. Окна воктен, волгыдо верыште, двигатель шога. Леведышыже почмо. Ўстембалне карбюратор-влакым шўтен оптымо. Класс курсант-влакым вашлияш ямде. «Чыла сай лиеш», — ўшандарыш шкенжым Катя да общежитийыш ошкыльо. Тушто комендант тудлан ведрам, выныкым, занавескым пуыш, илышаш пөлемым ойырыш.

— Верланет, вара мый декем мий. Формым пуэм, — кўжгō йўкшō дене мане илалшырак ўдырамаш. Ни ыш воштыл, ни иктаж-могай вес мутым ыш пелеште, нелын тошкалын, шке декыже кайыш. Коридорышто тудын йолым шупшын кайымыже шоктышат, чыла шыпланыш.

Катя кўварым писын гына мушкын лукто, пөлемым сōрастарыш, чемодан гыч вургемжым луктын, шифоньерыш сакал-

тыш, а книга-влакым тумбычкыш оптыш. Пытартышлан пөлемым тўкылышат, комендант деке куржо.

Но тачылан эше ик чарак лекте: мыняре кычалыч — ўдырлан йбрале вургемым ышт верешт. Чылажат рвезылан йбрьшө веле. А шонет гынже, мо лиеш вара? Рвезе вургем гын, рвезе вургем лийже. Воштончыш ончылно вискален шогылтат, кудашын, изишак кўчыкемдыш. Ўдырын пөлемыштыже пелйўд марте тул йўлыш.

Занятий тўналмешке, эше кок кече кодын. Тунемше-влак эркын-эркын училишыш толын темыч. Общежитий мўкш омартала чучеш. Тыш-туш куржталыт, погынен шогалын мутланат, кудывечысе тенгылыште тамакым шупшын шинчат. Шукуышт кумло ияшрак улыт: ешанат, шочшанат. Улыт армийышке мийдымыжат, салтак лийын толшыжат. Икманаш, тўрлө калык.

Тунемаш тўналме кече пайремла чучо. Эрдене, кандаш шагатлан, шўдө нылле ен стройыш шогале. Саламлаш туныктышо-влак лектыныт. Мутым директор, Николай Артемьевич Водеников, нале. Моторын чиен, ош тувыржо да шем костюмжо капыштыже чаткан, чаплын шинчат, тўсшылан келшат.

— Салам лийже, шергакан курсант-влак!

Иканаште шўлышым налын, строй вашештыш: «Салам!» Пёрткайык-шамыч кенета верышт гыч ўштылмыла тарваньшт, ву-у-уж койын чонгештыл пыгышт.

— Те таче кече гыч октябрь марте мемнан дене тунемаш тўнальда. Кажныда у профессийым налаш шонен толын, да садлан, лийже манынак, занятийлан ямдылалташ тўналыда манын ўшанен кодына. Чапле специалист лийын лекташ тыланена. Училишын могай техникыже уло — тачысе кече гыч тендан кидыш вонча. Нуным сайын арален кучылтса. Те кызыт тўрлө верла гыч тышке погыненда, ик кугу ешыш ушнышда. Коклаштыда ик ўдыр тунемаш тўналеш. Тудымат угыш ида лук. Шўжарда семын полшаш тўчыза, пагалыза. Кушто тыланда куштылго — тудлан неле. Койдараш да монь ида тўчө — палем мый тендам.

Строй тайналте, кажныже шке пошкудыжым онча — уке, ўдырла ок кой. Чыланат веселангыч, воштылыт. Директорат, шыргыжалын, Катям шинчаж дене кычал муат, шкеж деке ўжө. Катя строй гыч лекте, Николай Артемьевич воктеке миен шогале. Шўргыжө йўла — вожылын айдеме, мом ыштет? А директор ўдырым вуйжо гыч шыман ниялтыш да мане:

— Эше ик гана йодам: ида обижатле. Улыжат теве тудо икте веле, — Катялан шокшо кугу копажым шуялтыш. — Ну, курсант Шальнова, шогал стройыш.

Классыште кумло ныл мужыр шинча Катям онча. Кө кызыт мом шона — палаш ок лий. Теве ик рвезе, ўдырым ончыктен, чотак мане:

— Корабльыште ўдырамаш ойгым конда, маныт. Ончена — мом мыланна тиде ўдыр йолташна пөлекла.

Тудым лугыч ыштен, весе коклаш пурыш:

— Мом тый ожнысо йомакым каласкалет? Кызыт тыге ниго ок шотло. Космосыштат ўдырамаш-влак чонгештылыгыс. Ала, мөнгешла, Катя мыланна пиалым конда.

— Рульышко кидше шуэш мо? Кузе тудым кабиныштыже кычал мумыла? Руль шентелан йомеш, — мўшкыржым ондалын лорга кужу ўпан канга рвезе.

— Кузнецов, ит лўд, тылат кычалаш ок логал, — ала-кудыжо пўшкыльö.

Туныктышо пурен шогалмеке веле, ты содом шып лие.

Катялан верым ончыл ўстел коклаш коденыт, пеленже ниго ыш шич. «Пушо сай», — шоналтыш ўдыр.

Чылаже кок предметым шымлат: машина дене уремыште кудалыштме правил ден автомобильын көргыжым. Но тунемаш куштылгыжак огыл, тыршыде от умыло. Мыняр схемым лудын моштыман, мыняр системым палыман, двигательным деталь марте шымлыман.

Эркин-эркын группо пентгыдеме. Группышто уда ен уке гаяк. Икте-весеылан полшаш огыт торешлане, кушто неле йодыш лектеш, пырля сентат. Катялан шукуж годым Валентин Кечин полша — полшаш йодмат ок күл. Армиыш миен толшо, танкист лийше рвезе машинам сайын пала, праваже гына уке. Группышто Валентин эн талын тунемеш.

Кум машинам эр еда кудалышташ ямдылат, вўдым темат, пуракым ўштыт, двигательным мўгырыктат, пашам кузе ыштымыжым кольышташ тунемыт. А кудалышташ эше ондак.

Арня эртымеке, рвезе-влак Катям старостылан шогалтышит. Яра жапше йөршыг гаяк ыш код: кечывалым — занятий але дежурство, вара — художественный самодеятельность. Жап шыгыр, но лишыл ен пелен укелан көра ниго дене шўмым почын кутыраш, да, йўдомыжым кўрлын, шофёр ўдыр дневным возаш тўнгале.

«Тунемаш мыланем туге келша, ойленжат ом мошто. Чылажат пеш оңай. Авамлан чўчкыдын серышым колтылам. Тудат воза: «Инде лўметым ит шўктö, пеле-пуле ит тунем. Книгам лудаш йöратет, библиотек гыч налын оптен, оккўл литературым лудын ит кий, шинчатым арале, водитель лийнет гынже», —

манеш серышыштыже. Шинчем, пеш палем: авай тыге лұмын
воза. Уто гана шылталыме нимат огыл, шона. Рвезе-влак кок-
лаште тунемам, да тидланжат коляна, иктаж-мо лийын ынже
кае манын, чонжым пудыратыл коштеш... Иван Андреевичлан
паренге шындаш полшаш мийышым. Ватыже тамле мелнам пук-
шен колтыш. Коктын веле илат. Йочашт уке...

Пырля тунемме Валентин ала-молан ушем гыч ок лек. Пеш
поро чонан айдеме. Палаш ыле, мом тудо мый нергенем шона.
Пеленем эре инструктор олмеш шинчын коштеш, машинам вўдаш
туныкта. Тудо уло годым нимо дечат ом лўд...»

Вес кечын Катя дневникешыже тыге возыш:

«Пеледыш пайрем. Ме Валентин дене олыкыш мийышна.
Уло группылан пеледышым кондышна. Эн оҥайже — йўр авы-
рыш. Лева-лева, шўр гай пушан, мўй таман. Валентин мыйым
первый гана шупшале...»

Пайрем лўмеш концертм училище кудывечешак эртарышт.
Рвезе-влак деке унала ўдыр-влак толыныт, туныктышо-ша-
мычше ешыштым конденыт. Кок машинам йыгыре шогалтен,
сценым ямдылышт.

Концертм Катя почо. Пелен кондымо марий тувыржат
пеш кўлеш лие. Яндар кава йымалне, шара шинчаж дене раш
ончен, лывырге капше дене гармонь йўкым вучен, пальдыме
ўдыр сценыште шога. Кушеч тудо лектын? Кў тиде? Рвезе-
влак кенеташте шке курсант йолташыштым ышт пале. Да вет
тиде Катя Шальнова! Нунын Катюша шўжарышт! Ынде тудо
изи рвезе огыл, а мотор ўдырыш савырныше, куан дене тўргоч
темше шўман чечен айдеме. Рвезе-влак Валентиным кўранен
ончалыч: тудо нунын гай сокыр огыл, ўдырым вигак ужын
шуктен да солалтен налын. Пиалан.

Машина дене шкетын кудалышташ тўналме жап шуо. Тиды-
же чылалан келша. «Мыят кертам, мыйынат тептерем сита», —
руль воктен шинчыше кажне курсант шона. Эше кокымшо
скорость деч писын кошташ огыт пу, «Реакций ок сите» ма-
ныт. Опыт вет вигак ок тол.

Кудалышташ тунемме вер пасушто. Тушто лўмын опымо
ошман корнат, вўдан вынемат, тыгыде кўан верат уло. Куры-
кыш кўзаш, ўлыкў волаш, кўварым вончаш — чыла тунемаш
кўлеш. Катя капкашке кудал пураш нигузе тунем ок шу. Кеч-
кузе тырша гынат, эртак «капка менгым» удырен пурен кая
але йўршеш шўкал шуа. Рвезе-влаклан воштылтыш, а ўдыр
коляна. Полосухин нигунам йўкым ок кутемде, Катялан уэш-
пачаш тўчен ончаш пуа.

Вашке чеверласыме жап толын шуэш, да Валентин ала-мо эреак Катя нерген шонкала. Йӱратен шынден. Мом ыштет? «Марлан налам гын, садак шофӱрлан ом ыштыкте ыле», — шонкала шке семынже.

Экзаменым сдатлен, чыланат веран-верышкышт каен пытышт. Пӱртыльӱ мӱнгыш Катят. Валентин дене нуно вашке вашлияш товатлышт.

Колхозышто ӱдырлан вигак у машинам ышт пу. Дизтопливым шупшыктым тошто ГАЗ-51 озаде шога. Лач тудым Катялан кучыктышт. Тӱнгалтыште, э-э, мыняре чыташ вереште: кажне менгым эртымеке, вӱдым темаш кӱлын — радиатор начар, вӱд йоген; аккумулятор тоштылан кӱра эрдене пыкше заводитлалтеш... Катя вуйым ок ший, машинаж йыр эреак шып пӱрдеш.

Шыже лавыртыш тӱнале, эр еда кылмыкта, кечываллан корно кышал гай лиеш. Торфым лукшо бульдозер-влак деке дизтопливым нангаен толшыжла, Катян машинаже изирак тайылыш кудал кӱзен ыш керт, мландым вичкыж ий леведын, кӱшыч шӱраш гай лум йога. Пельшыкырак шуэш да уэш шенгекыла мунчалтен вола. Цистерныште топливо пеле наре гына кодын, тудо шентел могырышкыла куснат, эшеат нелылыкым кугемда. Пеш чот йӱсландарымыжлан ӱдыр машинажым чаманен колта. Двигательжат пуйто ӱпкельшыла мӱгыра.

«Ну, пытартыш гана тӱчен ончемат, вара ом индыре», — шоналтыш Катя. Но ты жапыште капот йымалне бдун шоктен пудеште, кабинышке тул пураш тӱнале. Газым йӱртен, машинам шогалтыш да Катя тӱжваке лекте, капотым нӱлтале — бабина (зажиганий катушко) пудештын, двигатель ӱмбалым шем вар дене амыртен.

Тулым пыкше йӱртен керте. Ынде кабиныште йӱршын йӱштӱ лие. Пычкемышалтеш. Шкетын лӱдыкшӱ. Машинамат шуэн кодаш ок лий.

Ик жап гыч пычкемыш каватӱрыштӱ волгыдо койо, машина йӱкат шоктыш. «Ынде ом йом», — куаныш Катя. «Эй! Мо лийынат?» — шоктыш. Кугу КраЗ гыч рвезе тӱрштен вольш да ӱдыр деке лишеме. Йӱкшӱ! Валентиныныс! «Кушеч тый тиде корныш верештыч?!» — шоналтышат, Катя кабин тошкалтышыш ӱнардымын волен шинче. Валентин (а ӱдыр йонгылыш лийын огыл) умшаж гыч сигаретшым луктын шуыш да ӱдыр воктек шинче.

— Ну, салам, Катя-Катушок, шальной пастушок. Шарнет кузе тыйым Ловырев лӱмда ыле? Тросет уло? Сейчас мый тыйым тышеч утарен луктам.

...Пүрен гын, садак вашлият. Кок шүм тыге пырля лие. Кызыт Катя ден Валентинын эргышт кушкеш. Пешак машина-влак чача дене модаш йөрата. Товат шофёр лиеш.

Лавыран серыш

Пырля модын кушмо ўдыр-шамыч кокла гыч Арсений нигудыжмат ойырен огыл: пеш лишыл да палыме лийыныт, икшочшо гаяк. А нунышт тудын гармоньым талын шоктен моштымыжлан кōра «Ай, мыйым ончалашет, мыйым ужашет» манын коштыныт. А якте гай чатката, кўкшō кап-кылан, шара шинчан рвезе парняжым вўдотыза налмешке шоктен, ўдыр-влакым куштыктен, а вара мōнгыжō шкет ошкылын. Мутланаш шагал мутым кучылтын, мо кўлешлан пелешта да адак шыплана — кеч кучен рўзō — тетла ик ойынат ок лук.

Мыняр тыге лиеш ыле, нигō ок пале. Чылажат иканаште ышталте. Ик шуматкече кастане Арсенийын пошкудыжо, Йошкар-Оласе пединститутышто тунемше, мыскара койышан Варя пеленже йолташ ўдыржō Оксанам унала кондыш. Коктынат визымше курсышто тунемыт, дипломым налаш пел ий гына кодынат, шкеныштым туныктышо семынак серьезнын кучаш тыршат, ийготышт веле нуным сенга — уке-уке да иктаж-молан туге воштыл колтат — кўвар мучко тыгыде шер кыш-калалт кайымыла чучеш.

Кастане клубышто кинон ончыктышт. Кино деч вара ожнысо семынак калык кушташ кодо. Ондакшым пластинке почеш тōрштылыыч, вара ала-кудыжо Арсенийым кычкыраш куржо. Тудыжо клуб деч тораште огыл ила. Лач мончаш пурен толын, чайым йўын шинчылтын. «Айда» манмылан ыш торешлане, вашкыде чийыш да, гармоньжым налын, ўжаш толшо рвезе пелен клубыш ошкыльо.

Ончыч Арсений Оксанам ыш уж, шоктен шинчымыж гōдым еным ончыштмо койышыжо уке. Семым вашталтыл-вашталтыл шокта, эше ночкырак ўпшō кошкымо семын онгын-онгын савырнылеш, ўдыр-шамычым кōранаш тарата. Рвезылан веле тиде ушешыжат ок воч.

Палыдыме йўк шылталыме-игылтме семын, койышан моторлыкшо дене ойыртемалтын, Арсенийын пылышыжлан солныш:

Мо от ончал? Мо от воштыл?
Танет сыра, шонет мо?

Өрдыж вел гыч перный толтым —
Яжар манын шонет мо?

Гармоньчо вуйжым нөлтале: шўлышыжат ишалте — ну, ўдыр гын, ўдыр! Моло каче-шамыч ўмбачше шинчаончалтышыштым коранден огыт керт. «Варя, молан йолташ ўдыретым ик ганат шыч кондо?» — малдат. А Оксана нойыде пөрдеш, ката таганже дене апшаткудысо изи чөгытла шоктыктен тавалта, шкеже эре Арсенийым эскера. Рвезе вучыдымын ўдырлан муро дене вашештыш:

Толынат гын, ит өр веле —
Пурлын огына нангай.
Ала келша мемнан велне —
Угыч толашет онай.

Оксана тыманмеш савырале:

Шокто, шокто-огыла,
Мутет келша уналан.
Угыч толаш ом сөрө —
Колтат мыйым вес вере.

— Кушко вес вереже? — шоктымым трук чарнен йодо Арсений. Чылан өрын ончат, умбакыже мо лиймым вучат.

— Дипломым налапат, направленийже Эрвельш лиеш, — мане Оксанаже, Варям кидпўанже гыч налят, өрдыжкө коран шогале.

Вара нуно икте-весеыштлан шошо марте ваш-ваш возкалышт. Государственный экзамен деч ончыч Оксана тургыжланен серен:

«Арсик! Мыйым утаре, тол писынрак! Мўндыркө кайымам ок шу».

Рвезе Йошкар-Олаш кудале. Тунамак писын гына возалтыч. Кузе Оксана загыште мутланен кельштарен — иктат ок пале. Сўаным студент-шамычын общежитийыштышт эртарышт. Ик йўдлан ўдыр-влак пөлем гыч корангыч. Омсаш гына плакатым сакен кодышт. Пеледыш лонгаш верланыше кугу чевер буква-влак ўшандараш төченыт:

Если Арсик не разиня —
Будет Ксана героиня!

Ни Оксанан, ни Арсенийын ачашт-авашт вашке кўктымө сўаныште уке ылыч. Да кўлынжат огытыл.

Оксана диплом пашам аралыш, туныктышо-филолог лўмым нале. Жап уке манын, ик ганат тетла марийжын ялыш ыш тол. «Ну и шешкывай, вуйжымат ок ончыкто», — ۆрыныт Арсениннын ачаж ден аваже. Аваже, пөрт ўмбалне курныжын шодо логарже дене кычкырен кайымыжым ужын, титакдыме кайык ойгым мужедеш шонен, почешыже «Умшаштет — ўй, нерешет — коля, умшаштет — ўй, нерешет — коля» манын, кидшым рўзкалыш, пуйто энтек лийшашым поктыл колташ төчыш. Но туткарже чынак лийшаш улмаш, кайык вет арам огыл сурт вач чонештыл эртен.

Серыш чўккыдын толеден. Иктыже путырак ойган лийын:

«Арсик! Мый мўшкыран ылым. Шыгыр автобусеш шинчын кайышыमत, чот ишенит — йочана лектын возо. Ынде паремам. Вашке миём».

«Ача лияш пўрен огыл улмаш», — колянен шонкалыш Арсенин. Аваже эргыжын йолашым мушкаш тўнгалын да ты серышым күсен гыч муын луктын, лудын лектын. Кенета аламом шижше егла вийнен шогалын, «Эргым! Тол-ян!» кычкыралын.

— Молан, авай? — занавескым шергалын, вуйжым ончыктыш эргыже.

— Тыйже ынде йөршеш окмакыш лектатыс.

— ..?

— Мо, кунам ынде автобусеш ишен луктын шуэнже? Мўшкыранат лийын, мўшкыржымат ястарен, коеш. Тудын тыйын мийымет деч ончычак улмаш, очыни? Шыч шиж мо? Сайынак «полшенат», эргым: лўмжат ок воло, мыскылтышышкат ок лек, шөртнө шергашат кидыште. Ну, кертыт вет кызыт ўдыр-влакат. Ай, адакшым тыйын гай ньомойжым тугак күлеш. Кеч иям ыште ынде: шке муынат, тыланет күлеш лийын, а мыланем тыгай шешке ок күл!

Ава шорташ тўнгале. Эше шуко уэш-пачаш ячыш, вуйыш огыл, вемыш витарыш, но Арсенин торжа мутым ыш лук, пероскым ылыжтышат, кудывечышке лектын кайыш, товарым кучен шогалын, шыде пуш дене ик машина пум шелышт опгыш. Но шўмжын ала-кудо лукуштыжо садак Оксаналан ўшанже шылын шинчен. «Пырля илаш толмекыже, чыла раш лиеш», — мане кудывечыш лекше аважлан.

Но Оксана ыш тол. Суд гоч ойырлашлан повесткым гына колтыш. Повестке дене ик конвертешак «ватыже» кужу серышым поген пыштен, но Арсенин тудым ыш луд. Лавыраш шуэн тошкале.

Иянше кинде курика

Паша верем пачерем деч мўндыр огылат, кечываллан мўнгыш коштам. Тыге изиш каналташ йён уло. Тачат ик шагатлан мўнтө толым. Ончем — подъезд ончылно олымбалне иктаж нылле ияшрак ўдырамаш тамакым шупшын шинча. Мыйым ужат, кынел шогале. Пурак тўсан шинчапун лонгаште канде кугу шинчаже палымыла чучеш гынат, айдемым вигак шым тогдае. Өрын-аптыраненрак мыйым ончалын, ўдырамаш шыргыжале да кенета шорташ тўнгале. Ой, юмет арале! Маша! Маша Рябченко! Өрмем шылтен шым керг:

— Тый кушеч толын лектыч? Кузе мыйжым муынат?

Нимом ок ойло, шортеш веле. Коктын пачерышкем пурышна. Газым ылыжтен, чайникым ырыкташ шындышым. Шкеже Машам ончем. Коло ий ончыч училищыште пырля тунемынна, тылеч вара вашлийын огынал. Тудлан кызыт кумло куд ий темшаш, а ончымаште шукурак пуаш лиеш. Кидыштыже изи сумка деч моло нимат уке. Мўндыр корныш тыге огыт кошт докан. А Маша чарныде тототла:

— Люба, Любаша, мый тыйым тунар ужнем ыле, эре ужаш шонен коштынам. Кызыт чемоданем Озан олесе вокзалеш коденам, тушто, арвер аралыме камерыште, кок яшлык фруктем кия, тыланет конденам. Нумал толаш неле, эшежым адресетшымат шот дене ом пале. Эрла савырныл толамат, чыла кондем. Украинысе слива, груша ден олмам да пўкшым костенечлан налынам. Шкетынак илет, марьет уке, витне, — пөрьен вургем ок кой да...

— Айда, Маша, эн ончыч ванныйыште чывылген лек-я, корно гыч ноенат да монь.

Чияшыже яндар вургемым, ўштылташыже солыкым кучыктылымат, ванныйыш вўдым темышым. Маша ўмбал-йымал вургемжым кудаш шуыш гын, ушем кая, шонышым: чылажат тунаре лавыран, көршөк кучылтмо ластыкат яндаррак лиеш, очыни. Тазыш шокшо вўдым опталын, пел пачке мушмо порошокым пыштышым. Лазырген кийыше вургем гыч лавыра лектеш, вўд койын шемемеш. Кийыже, манам, ик жап, вигак ок эрне. Мушкылт лекмекыже, Машам кочкаш шындышым. Ужыда гын, кузе кочкеш — шужышо пират кочкыш дек тыге ок пиж, изиш шўлышым налеш...

Машам малаш пыштен кодышым да пашаш куржым. А вуйыштем шарнымаш койын овара, шарла, радам дене сўретлалтеш.

...Тунам ме кугу посёлкышто иленна. Авам газет ужалыме киоскышто пашам ыштен, мый кандаш класс деч вара училищыш токарьлан тунемаш пурышым. Училище изи энгер воктене, посёлко түреш, верланен. Группышко сай ўдыр-рвезе-влак погыненыт. Тунемашат тале, пашаланат өрканыдыме улыт ыле. Веселиленат моштеныт. Йылгыжше кужу ўппунеман татар ўдыр Неля Ахтямова тале куштычо лийын, ошкылмыжат куштен кайыме гай. Немыч рвезе Володя Шефер мураш йöратен, тöпката капан Нина Пахтусова мыскара лудышмуру-влакым мучашдымын шонен луктын. «Кумшо группысо курсант-влакым артистлан тунемаш колташ күлеш, а нуно шканышт токарь пашам ойырен налыныт», — мыскара семын ойленыт тунам. Концерт дене мийымынам лишыл яллесе клублаште эре куанен вашлийыныт.

Маша Рябченко моло дене танастарымаште нимо денат ыш ойыртемалт. Мутланымыже гына онгайын йонген. Но його улмыжо нигöланат келшен огыл. Тудлан нимо ок күл: занятийлан шот дене ямдылалтын ок шукто, субботникыште жاپым шуйкален гына пернылеш, токарный мастерскойышто станок воктене пуаншыла шогылтеш, икманаш, нимоланат шотшо уке. Чертёжым лудмо нерген шоныманат огыл — тептерже ок сите. Детальым күлеш семын ыштен ок мошто, аламогай моклакам пöрдыктен луктешат, шкеже элнен каен воштылеш. Воштылаш тудлан пу веле, умшаже нигунамат ок петырне. Резецым шумен ок мошто, көм-гынат сөрвален толаша.

Мемнан ушышто тунам косметика манмет эше уке, могай тушто түрвым да монь чиялташ, латвич ияш лийынна, йоча койышнат пытен шуын огыл. А Маша эн первый шинчапуным, күчым, түрвым нугыдын чиялташ тунгале. Ешыже мемнан посёлкышто илен. Аважым паралич перенат, врачын ылыме верым вашталташ кангашым пуымекше, нуно шочмо кундемышкышт пöртылыч. Но тунемаш Маша тышак кодо. Тудо училищын столовыйыштыжо кочкеш гынат, ме тудлан кажнына деч ик тенге дене поген пуэна, польш шотеш лийже, шонена. Каныш кечылан мый Машам шке декаем ўжынам, молышт тудын дене келшаш көнен огытыл. Авамат Машам чаманен, эре мом-гынат тамлым пукшаш тöчен, мыланем иктаж-могай вургемым урга гын, Машаланат тыгайымак ышта.

А икана авамын күсенже гыч витле тенге окса йомо. Авам нигунам мыйын ўмбака кидшым нöлталын огыл гын, тунам чот кырыш. Öпкелен, мый мөнгö гыч Маша дека общежитийыш лектын кайышым. Нигунам тетла мөнтö ом пöртыл, шонышым. Авам училищышке кужу серышым возен колтен, түрлын игыл-

тын, погынымаште кангашаш йодын. Но секретарьна, Женя Кузьмин, серыш нерген мутым нигуштат ыш лук, мыланем шкаланем конверте кучыктыш, вачем гыч вучкалгышат, шўлы-кын мане: «Ўшанем, Любаша, тый тугай отыл. Тиде ала-могай йонгылыш лийын каен. Ит тургыжлане, чылажат эрта».

Лач теле каникул тўнгале. Училищыште нигў ыш код, веран-верыш каен пытышт. Общежитийыште ме Маша дене коктын кодынна. Кок пачашан тошто пу пўртыштў илаш куштылгак огыл: конгаш олтыман, вўдым уремысе таве гыч кондыман. Каникул жаплан «сухой паёк» шотеш кочкыш продуктым пуэн кодышт, практикыш райцентрысе заводыш коштына ыле, ыштен налме пашадарнан кумшо ужашыжым мыланна кидыш пуэныт. Ик жаплан ситышашлык, шоненам.

Маша кас еда, мыланем нимом ойлыде, шке сомьлжо дене ала-кушко лектын каяш тўнгале, олаште шкаланже у йолташ-влакым муын, южтунам малашат ок тол. Мо тудо ола — автобус дене пел шагат кудалат да пыта, а посёлкышто клуб деч моло нимат уке, киножымат пеш шуэн пўтырат. Мый нигуш коштын омыл, эртак книгаг лудын шинчылытынам. Шкет улмемлан кўра ала-могай островышто илымемла чучын. Эсогыл комендант толын коштын огыл. Мом ышташыже тудлан? Кокымшо пачашыш пурымо омсаш кўтўным сакалтен каенат, нержымат ок ончыкто. Кызытат умылен ом керт, умылтаренат ом сенге — молан общежитий воктенсе леведыш йымалне пу шагал лийын, ала иктаж вес вере оптен шындыме улмаш? Сарайыште пу пытыш. Уремыште йўштў, пўлемыште изиш веле левырак, окна янда кўр гай кылмен, лукышто пўрш налын. Матрасым шарен, матрасым леведам, вара вургемге пурен возын ыраш тўчем.

Икана йўдым уремыш лектым, ончыштым, лишыл пўртла воктен йлгыран оптен шындыме артана деке шўмем тунаре шупшеш, но лўдам: трук озаже лектеш, да кучалтам. Палем — тыге ышташ ок йўрў, но тетла нигузе чыташ ок лий. Адакшым мўшкыр шужен. Кочмо шумым чыташ путырак неле. Шонем: «Ик комыля гыч налап, пале ок лий. Конгаш олтем, вўдым ырыктемат, кеч чайым йўам. Лўдын-лўдынак, ик гана нумал тольым. Конгаш олгышым да, ну, куанышым вет! Мо иялан тынар ўскыртланаш кўлын, авамжат посёлкын рўдў уремыштыжак ила, кае веле, но ала-можо чарен. «Колем тышан, а ом кае», — шонем.

Эр велеш пўлем адак йўкшыш, да плита ўмбап кўзен возым: ик велым ырыкта, вес велым кылмыкта. Адак пу деке лектым. Лум лумеш, кышам вигак петыра. Суртлаште чылан малат, нигушто тул ок кой. Пугомыля-влакым кидпўаныш погаш

тўналмекем, кинде курикам муым. Кө ынде пала — молан тушко тудым пыштыме улмаш: ала кайыклан, ала юмылан сөрвален кодымо. Саде иянгше кинде курикам кужу жап кочкым. Ўмбақыже шўлем, кидем дене ырыкташ төчем, нигузе ок леве. Пурлаш тўналам — умшам кылмыкта. Но ту курика пеш тутлын чучеш. Колымешкемат ом мондо саде кылме киндым. Кызыт кевыт гыч шокшо суқырым налын кондем гынат, тунаре тамлын ок чуч. Логарышкем комбля толеш.

Эр велеш мален колтенам. Умбақыже нимом ом шарне. Черланенам. Ик жаплан ушым налмеке, ужым: Маша омсам почын лектын кая. Кычкыралнем — йўкем ок лек. Ала-куш лўнталтыш дене чонештен кайымегла чучеш, угыч шинчамлан пычкемыш-пычкемыш лие. «Авай, колем вет... Вара чаманет, да уке лиям», — шонем. Комдык киEMAT, шинчавўдем, йоген волен, пылышыш тич темын, шўемлан ночкын, йўштын чучеш. Кокыртыш пижын, уло капем чытырыктен коқырыкта. Эре пычкемыш: ала йўд, ала кечывал — умылен ом керт.

...Шижам — пеленем ала-кө уло. Маша толын мо? Пөлемыште шокшо, мыланемат шокшо. Умша чот кошкен, чыташ лийдымын йўмө шуэш. Мўндырчын-мўндырчын, шыри-вури лонга гыч, «Ўдырем, на, подыл изиш» манме шокта. Вуем пушкыдо кид дене нўлталыт, умшашкем стакан гыч вўдым подылтат. «Авай... мый оксам налын омыл... енын пужым изиш налынам», — вудыматаш төчем. «Шып, шып, тылат шуко мутланаш ок лий», — манеш ўдырамаш йўк. Уке, тиде авай огыл. Тугай изи, шонго кува. Конга көргыштө тул мўгыра, пу пу-дештылеш. Коштеда кува тышке-тушко, шкеже эре мутлана. Шомакше лывырге, йўкшө сай, лишыл енын гай: «Нигө кызыт тыште лийшаш огыл», — шонем.

Вара ужам: ала-кө коеш... «Э-э, ораде ўдыр, чыте, мый тыйым эмлем, йол ўмбак шогалтем... Э-э-э, калтак, ораде икшыве — мый декаем веле вет пураш, садак шкет почанам... Чечасьже могыретым куштылемдена», — вудымата саде шонго. Теве кружка ўмбак вашкўзө онгым пыштыш, онго вошт вўдым темыш, ўмбақыже вудыматаш тўнале: «Пуда вуеш шымле шым тўрлө калыкым ик минутышто кунам пукшен-йўктен кертат, тунам веле... Лўмет кузе? Люба, ну, Люба лийже... тунам веле Любам мучие, кугорно пурак дене чержым чонен, пурак дене попом ыштен, тудлан чоным пуэн, нылле ик обедням кунам лудыктен кертат, тунам веле Любикым чуриктаре... Тьфу-тьфу... Кидвургет дене под варам сакенат, вуйгоркат дене подым сакенат, орылмет дене арланым шогалтенат, арлан

ваке вўдым оптен, рокмалтарен, кунам рўзалтен кертат, тунам веле, осал чер, Любам сенген керт... тьфу-тьфу...»

Кружкесе вўдым, умшашкыже подылын, мыйын ўмбакем кум гана пўргале.

Мыланем куштылгын-куштылгын чучо, шўмыштө колятулла йўлен шинчыше колаш шонымем йомо. Угыч мален колтенам, тетла мо лийын — каласен ом керт.

Тыге мый тўрланаш тўнгалым: ала Мачонга (куван лўмжө тугай ыле) шўведылмылан, ала шокшо шўрым кастрюлеш нумал пукшымыжлан... черым сенгышым. Пўлемым тўкылен, Мачонга кува деке куснышым. Тушечын мыйым авай мўнгыш нангайыш. Мый дечем посна Маша авам деке миенат, тўрлым шояклен пытарен, авамын кидшагатшым нумалын нангаен. Тунам гына Машан кидан улмыжым, оксамат шолыштмыжым авам умылен, моткоч колянен да мыйым чаманен налаш миен. А Маша деч «Кушто Любаже» манын йодын да «Кө пала тудым» манмым веле колын.

Училищыште Маша нерген нимом каласкален омыл. Тетла шкенам декат ик ганат шым ўж. Колынам — аваже колен, ачаже весым налын. Маша нигўланат ок кўл лийын. Мутланаш — мутланенна, пырля тунемат вет, каже кечын ужат, урокыштан пеленемак шинчен. Полдалгыжлан кўра икана пырт ыш тўнчыгө. Токарный мастерскойышто улмына годым кажныже шке заданийжым шукташ тўченна, контрольный детальым ыштенна. Машалан ходовой валым ышташ кўлын. Станокышто скоростышат изи. Халат шокшыштыжо полдыш кўрлын, тудым урген шындаш тептерже уке. Пўгырнылын, ўрдыш ончыштын... Халат шокшет валеш пўтырнен. Ик минутышто Маша кыдал марте чара лийын шогале, а станок умбакыже вургемжым пўтыра да пўтыра, теве-теве айдемыжымат станок гоч налын шуа. Уже ўпшым пўтыраш тўнгалын ыле, мый, куржын миен, станокым чарышым. Вара веле моло ўдыр-рвезе-влакат уда паша лиймым ужын погынаш тўнгалыч. Халатем кудадын, Машам вўдыл шогалтышым. Уло капшыге чытыра, ни ок кычкыре, ни ок шорт. Санчастыш намийымекем, эмганыше верлашкыже йодым йыгыме годым гына вачыжым туртыктыльо.

Тыге лиймыж деч вара Маша станок воктек мияшат лўдын, тетла тунем ыш керт, училищым кудалтен, ачаж деке кайыш. Варажат тудым ужын огынал. Государственный экзаменым сдатлен, меат шаланен пытышна. Серыш-влакат пыгартыш ийлаште шуэн толедат, кунам икана пайрем вашеш открыткым на-

ледем. Авам гына, кушто ыси Маша кызыт, мом ыштылеш гала манын, южгунам шарналта ыле.

Мачонга кувам шкетшым коден огынал. Колымешкыже мемнан дене ылыш. Тояшат мыланнак логале. Пöртшат петырыме шинча, пел векрыла шўйын волен. Мыняр йомакым пала ыле, эре колыштмо шуын. Мыскара йöре каласкалымыже кызытат ушыштем: «Шонен ончо-ян, мо ияже тыге ыштылын? Кажне ийын чывем кандаш игым пўктен луктын. Шукырак муным пыштем гын, молыжо садак шувырчык лиеш. Кандаш чывиге гыч кудытшо обязательно агытанаш, коктынжо веле чываш. Кокытшо гыч иктыжым корак нангая. А ик чыве дене ончыко кает мо? Нигузе чывем самырыкемден шым керт...» Шыргыжалеш, кугун шўлалта... Порылыкшо шуко лийын.

Чу, але шўгарлашкыже миен толаш ыле. Тетла кö мия?..

Эр марте Маша помыжалтде малыш. Пашаш тарванымем годым помыжалтын, кошкышо вургемжым чийышат, «Люба, мыланем корнемлан пу... Озагыш миен толам, фруктым кондем» мане. Пуышым, ужатен колтышым.

Але мартеат толеш. Коштеш докан элысе корнылаште. Мом шона? Кушто ила? Ала.

Ик тылзе эртымеке, самырык годсо йолташ ўдырем Нина Пахтусова деч серышым налым. Тудо кызыт Урал кундемыште ила. Кок йочан, ешан.

«Люба, — воза Нина, — ушет ок кай тиде уверемлан? Маша Рябченко мый декем толын лектын. Шкеже тунаре лавыран, лишкыжат мияш йырнык. Йоча-шамычем ончылно тыгай палымемлан намысын чучо. «Оксам пу», — манеш. Тыйын нергет ала-мом куктылаш тўнале, да поктен колтышым. «Тый Любам от шого», — маньым. Лупшал шумем шуо. «На, кае, тетла пушетат тыште ынже лий», — маньым. Тугаяк шояче».

Пўгыр ўмыл

Финансово-экономический институтым тунем пытарымеке, кок тылзым канышат, Зина шке шочмо ялже деч коло менге тораште верланыше колхозышто бухгалтерлан пашам ышташ тўнале. Пальдыме ялыш логалмылан ыш коляне. «Йöн лектеш — вигак мöнгышкыла куснен толам», — шоныш. Кенжежым сай кечылаште эр еда пашашке, а кастене мöнгыжö автобус дене кудалыште. Коло кум ияш ўдырлан кечеш нылле километр нимынярат нелын, йыгыжтын чучын огыл. Мардеж-

вакш гай чулым улат гын, нойымо нерген шонет мо? Адакшым ялыште тудым рвезе вуча. Да могай рвезыже! «Тыйын шинчат сирень тўсан. Ен-влакат тидым шинчат, мыят ужам», — чарныде йонга ўдырын ушыштыжо, шўмыштыжō. Тимошыжат йōратыме ўдыржын тунем лекмыжым вучен, сўан деч вара илаш тўналаш у пōртым чонен, тудым тўрлō семын сōрастарен, моторын чиялтен. Зинат, каникуллан толмекыже, ѳрдыжеш кодын огыл, ты йомак суртыштым сылнештарышаш верч уло чон дене тыршен.

Пōрт шуын, конга опташ веле кодын. Моло оралтыже вара шуэш, маньыч. Урем могырым кок сирень вондым шындышт: ошым да Тимошын шинчаж гай тўс дене пеледаш тўналшым...

Но чылажат шоныдымын вашталте. Мо лийшаш — ыш лий, мо лийшаш огылжо — лие. Лияк.

Зина шыже велеш контор пеленак пачерым нале. Ик пōлем гынат, пеш йōнан. Отчōтым ышташ нигō ок мешае — кеч йўдвошт шинче. Пашалан кўлынак пижмеке, тўнг бухгалтершке олмешыжат кодаш тўнале. Тудыжо шонго, вашке сулен налме канышыш кайышаш. «Зина, ўдырем, — чўчкыдын ойла тудо, — мыйын пўкенышкем шындаш моло нигōм ом уж...»

Ик йўдым Зина мотоцикл йўкеш помыжалте. Пычкемыште шып колышт кия, шўмжō гына йорт лие — име шуралтымыла чучо. Мотоцикл, пōрт ончылно онтым ыштыл-ыштыл, чарныде пōрдеш. Мўгырымō йўкшō трук кўрылтō, да Зиналан Тимошын йўкшō раш шоктыш: «Пока мый тудым ом му — ялжыге унчыливуя шогалтем. Садак тышеч ом кае!»

Кыдыр-годыр тōрштен кынелше ўдыр малаш чийыме кужу тувыржо денак пōртōнчык куржын лекте, нимом пелештыде вийнен шогае. Тимош тудым ужо, мотоциклжым шуыш да, кужун тошкалын, танже деке лишеме. Тошкалтыште шогышо ўдырын онышкыжо вуйжым тушкалтыш, ишен лукмо юж дене пырля шортшыла мане: «Садак ом керт тый дечет посна. Проститле!»

Зина рвезын вуйжым ѳндак кучыш веле — кенета чонжо ишалте, кычкырал колтымо деч лўдын, умшажым петырыш. А Тимош уло могыржо дене чытырналт кайыш, Зинам шўкалын корандыш, кийыше мотоциклжым нōлталын шогалтыш, виян тошкалын заводитлыш, кушкыж шинчат, ўдыр ўмбак ончалдеак кудал колтыш.

Фара тул йоммеш тўжвалне шогышо Зина йōршеш кылмыш. Вара пōлемышкыже аңыргыше гай пурыш да вакшышыш шунталте.

Эр марте түрлым шонен почанге: «Молан тыге ойлен кодыш? Молан кычал толынжо — эрла садак миём ыле вет. Йўшат огыл. Нимом умылаш ок лий».

Эрлашыжым Зина кынел ыш керт. Черланыш. Больнице гыч лекмашешыже аваже унала мийыш, уверым кондыш: Тимош ўдырым налын, нылле ватан чапле сўаным ыштен, Зина дене пырля тунемше, школ деч вара фермыште ыштыше Ларисам конден. Зинан аваже, Тимошым вашлийын, йодышташ төчен. «Мо лийда, эргым?» — манын йодын. Но рвезе шыдын вашештен: «Ўдырет деч йод!»

Иктат нимом умылен огыл. Олым ораш тулым тушкатгымыла түрлыжымат ойлыштмаш шарлен. Лариса гына чыла пален. Но тидым нигунам-нигунам тұжвак ок лук. Лариса эре Зиналан көранен коштын, Тимошым шупшын налаш шонен илен. Рвезын тувыржым мушкын сақыма гыч шолыштын, коремыш нантаен, пундышыш чиктен. Тимошын шўорым шупшыктымo машина дене фермыш мийымекыже, рвезым саде пундыш деке намиен да «Теве тыйын Зинушет — овда, тудо — мужанчын ўдыржў, тыланет шўведыш вўдым йўктен, а тый, ораде, эше тыгай локтызым суртышкет намийынет. Йочам ышта гынат, керемет-шамыч дене модшо лийыт» манын. Тиде ок сите, вес гана ешарен: «Мыйын чўчў ентам Озаныште ила. Зина институтыштыжо азам ыштен, шочшыжым йочадыме ешыш оксала ужален, манеш».

Тимош нимом ышташ ўрын. Чот йўын шынденат, йўдым ферме пўртыш миен, дежуритлаш кодшо Лариса пелен возын, мален колтен. А эрдене моло доярка-влак толмашеш Лариса, вургемжым кудашын, Тимош воктеке чараматын возын. Рвезе помыжалтын — нимом ок шарне... Тыге, ондалалтын, Ларисам налашыже пернен. Лач тунам тудо Зинаж дене чеверласаш миен улмаш.

У пўртыштў Лариса озавате лие. Иленыт удан огыл. Чыла нунын уло. Йоча-влакат шочыныт. Лач Тимош гына южгунам ўрыктарен — нимолан огыл кужу жап мутланыде коштын...

Зина марлан ыш кай. Шке семынже шып шонтемеш. Тудын пиалдыме улмыжым колын, Тимош шкенжым титакла.

А Ларисан чонжо ик ганат веран-верыште огыл. Иктаж-кунам шоякше тұжвак лектеш манын лўдын ила. Неле титакше тудын вачыжым пызыра. Тимошынат чонжо тогдаен шуктен, икана «Тыйын капет тура, а ўмылет пўгыр» манын.

Шуко йочан ача пала: пунышкен огыл йўратымашын кинде шултышыжо, но тудым кокыте катен, пелыжым пукшышаш енге нигунам ок лий.

Тергыде, шкендымат от пале

Марий йылме да сылнымутым шымлыше студент-влакым практикым эрташ республикысе газет редакцийлашке, телевидений ден радио комитетыш ужатат. Лина Ипатоват диплом деч ончычсо практикыш группыж дене огыл, а шкевуя мөнгө вельшке каяш шонен пыштен. Декан тудым ынежат колто ыле, но Лина пеш ўшандарен сөрвалыш, да факультет вуйлатыше келшыш. Ик жап гыч ўдырлан «Юл серыште» газет редакци-йыш каяш кагазым кучыктышт.

Райгазетын тиражше кугу, вашке, очыни, республиканский газетымат поктен шуэш. Тидыже газетым калыкын йоратымыж нерген ойла: тудым кажне ешыште налыт да лудыт.

Практикыш толшо ўдырым редакцийыште шокшын вашлийыч. Редактор, күжгө линзан шинчалыкшым кидыштыже пўтыркален, кужу жап Лина дене мутланыш, йодышто. Пытаргышлан шыргыжалын каласыш:

— Ангелина Романовна (коло кум ияш Линалан тыге лўмдымō йōндымынат чучо), мыланна кызыт радиоорганиза-тор кўлеш. Верысе радиопередачым вўдышō енгым рўдолашке налыныт, тетла нигōм шогалташ. Приказ дене оформитлен кер-там, пашадарым тўрыснек налаш тўнгалыда, эше стипендийда лиеш. Уда огылыс?

— Но мый... ты пашам йōршын ом пале, нимоат ок лек гын, вара намысыш пурен кертам, — вәшештыш ўдыр. — Тōчен ончаш гын веле... Мо лиеш — лиеш.

— Кунам-гынат садак тўнгалман, — серьёзнын мане редак-тор. — Мыят тыгак тўнгалынам: армий деч вара тышке толын пурышым, возаш кумыл деч посна, нимогай опытем уке ыле, а ынде вашке пенсийыш каем. Ыштен ончет — тунемат, уке — палыдеак кодат. Эше иктым каласем: кажне газет номерыш кудло строкам возен пуышаш улыда. Тиде тендан нормыда. Арняш кум гана эфирыш лектыда: шочмын, вўргечын, кугар-нян. Жап ситышын пуалтеш, шукташ лиеш. Шкендамат терген ончеда, мыланнат раш лиеш — ончыкшым журналист лийын кертыда але уке. Чыла сай эрта — тендам тышкак пōртылташ йодын, тунемме верышкыда возена. Кōнеда? Теве тыланда мыйын кидем.

Лина келшыш. Ынде первый передачым ыштышаш. Кушеч тўнгалаш? Эрлалан чыла ямде лийшаш, а материал уке. Паша кече пытен. Нигуш миен толын от шукто. Ончыч ыштыше ег

деч кодшо материал коклаште ревматизм нерген врач возалт каен. Иктаж лу минут чоло. Эше вич минутлан ситарыман. Первый ганалан огыт вурсо чай...

Лина студийыште шкетын кодын, тўрлымат шонкален, кок могырышто тошкышто, микрофоным кидше дене тўкален ончыш. Тўналтыште кузе ойлаш? «Поро эр, пагалыме йолташ-влак!» Уке. Йўк келшен ок тол — вашталтыман. Кокыралтыш да угыч: «Поро эр, радиом колыштшо йолташ-влак!» Тыгеат ок йорыла чучеш. Эше ик гана: «Поро эр, йолташ-влак! Верысе передачынам колыштса. Ончыч увер...» Изи паузо. Вара: «Кинде заводысо кондитерский цехын пашазыже-влак тенийсе кумшо кварталым мучашке сайын шуктеныт. Производственный планым шўдў шым процентлан теменят...»

Икте лие. Ынде весыжым лудман. «Марий АССР-ын заслуженный строительже Павел Леонидович Садовинын вуйлатыме бригадыште кажне еҥ коллективын сенымашыж верч тырша. Пашам ыштымаште бригадный йўныш куснымашат сенымашке шуаш полша...» Йўра мо тыге? Шке йўкшым уэшпачаш ўштын, кажне ойжым раш каласаш тыршен, Лина шуко жап мутайкалыш. Передачым тўрысnek ямдылен шуктымышж годым лу шагат йўд ыле.

«Тидын дене передачына мучашке лишеме. Ме тыланда сай паша кечым тыланена. Вес передачынам кугарнян, куд шагатат латвич минутышто, колыштса. Чеверын, йолташ-влак!»

Чыла ала-мо? Уф-ф! Йолеш шинчырым вўдыл шындымыла чучеш. Логар кошкен. Вуй пенгеш.

Лина ты йўдым шот дене маленат ыш керт: пўрдале, почане, ик век да вес век савырныле. Тыгак куд шагатым шуктыш. Ой, латвич минутшо чытыдыме кужун эрта. Шагат стрелкын ўнарже укеда чучеш. Теве. Чу. Верысе передачын тўналтыш семже. Вара эфирыште Линан ныжыл йўкшў озаж дене саламлалте. Первыйлан палаш ок лий — палыдыме да лывырге. Передачым мучаш марте колышт пытарымек гына, ўдыр кугун шўлалтыш: «Ура! Лектеш!» — шке семынже куаныш да иканаште колышыла мален колтыш...

* * *

Ола ден районушто кажне кечын могай-гынат вашталтыш лиеш, у увер шочеш. Чыла вере шуаш кўлеш. Кушко каен от шукто — телефон полша. Передаче-влак келгырак да онгайрак лияш тўналыч. Редактор планёркышто газет пашаен-влаклан

ойлыш: «А вет тиде ўдыр деч шот лектеш. Тудын паша кумылжо кок енлан сита». А Линан жапше эре ок сите. Омыж денат микрофоныш ойлен кия. Общежитийыште пырля илыше ўдыр-влак воштылыт: «Шу пашатым. Айда дискотекекыш миен толына. Тый вет практикыште веле улат, шуат, вес ганат пашам ыштен ноет. Пенсийыш лекмеш ом нойо, шонет мо? Ужат, воштончышыш ончалашат виет кодын огыл...» Но Лина библиотек гыч радиожурналистын пашаж дене кылдалтше литературым нумал толеш, эре лудеш, мо кўлешым возен луктеда, шинчымашыжым келгемда.

Шке ялсовет кундемшытыже Ипатовам куанен вашлийыч, кертме семын вуйлатыше-влакат полшышт. Шочмо школыштыжо туныктышыжо-влак йоча-влаклан Лина нерген ойленыт да пример шотеш конденыт. Пошкудо-влакат 6рын, куанен вудыматеныт: «Майрукын ўдырж6, ужат, кушко шуын! Радио дене кутыра, а йўкш6 могай ласка, колыштмет веле шуэш».

Но ик передачылан верч Линалан чот логале, манеш-манеш омарта гыч мўкшиге лектын кайымыла савыраш лийдыме лие. Редактор пыдал ок нал гын, самырык корреспондентын умбакыже пашам ышташ кумылжо й6ршын йомеш ыле. А историйже тебе могай лийын кайыш...

Ферме пашаен-влак нерген репортажым ышташ шонен, правленийыш пурыде, вигак Такырсола фермыш мийышат, Лина уло чоңжо дене колянен, когарген колтыш. Тушто мом ужмыжо шўмешыже чот перныш: п6лемыште витле презе сценыш кўзен шогалмыла терыс ора валне шога, пунышт лавыран, ночко. Вўта окналаште шуко вере янда шаланен, а уремыште — ноябрь тўнгалтыш, лумат возын шуктен. Презе-влакын й6сын ломыжмыштым плёнкыш возен налын, Лина тыште пашам ыштыше ўдырамаш-шамыч дене мутланьш. Нунышт, нимом шылтгыде, чыла каласкалышт:

— Терыс кышкыме транспортёр пудырген, вўдым келге корем гыч кид дене нумалына, колхоз председатель комплекслашке веле миен коштеш, а мемнан гай изи фермыш толынат ок ончал, презе кола — мыланна тўлыклат. Леведыш шўйын. Кенеж мучко плотник-влакым вучышна — але мартеат уке улыт. Кормам ситышын огыт пу — пасусо каван гыч олымым шолышт нумалынна. Вес семын ок лий...

Передаче лекме деч вара студийыш «Эр ўжара» колхозын председательже Александров звонитлыш да Линам шылтгалаш тўнгале:

— Шочмо колхозетын лўмжым волташ кузе тоштыч?

Өрдыжъен лият гын, йёра ыле... Пурем ыле ончыч мый декем, ончылъенна-влак нерген материалым ыштет ыле, а тый уло район мучко мемнам мыскылет. Тыге ок лий, ўдыраш. Ынде аватлан йёнан огыл.

— Мый вет чыным гына ойленам, — вaшештыш Лина, — эше ик гана миен толамат, критике почеш мом ыштымыда нерген угыч йодышым нёлталам.

Оласе предприятийлашке, мўндыр яллашке коштын, самырык корреспондент түрлө енг-влак дене вашлийын мутлана, шкежат шагал огыл пален налеш. Темылат ўдыр шижын мошта, вашкыде колышташ тырша, ўшандарен каласкала. Тудым уже пален шуктеныт, угыч мияш ўжыт.

Лина студийыште тугак йўд марте шинчылтеш. Монтажым ыштен пытарымешкыже, манмыла, шым пўжвўдым йоктара: тебе тыштырак плёнкыш кокыралтыме йўк возалтын, я омса петырыме йўк шокта, вес вере кужу яра вер каен. Чытамсыр енг тиде пашам ыштен ок керт шол. Түрлө йўкым колыштат, кажне енге шинчаончылан сўретлалтеш, кажныжын шке характерже, шке тўсшө.

Сенгымаш кече лишан Лина кугу очеркым ышташ шонен пыштыш. Колын толын ыле пеш пагалыме ик ветеран нерген, но шонгыенгым мўнгыштыжө ыш му. Захаров больницыште кия, маньыч. Ўдыр тушкат мийыш, но шодым эмлыме диспансерыште тудым тургыжландараш ышт көнө. Кокымшо гана мийымежыке веле, врач кидшым лупшале: «Йёра. Пурен лекса. Пален лийза — Яков Ивановичын тазалыкше пеш начар. Ватыже, кеч Сенгымаш пайрем марте илен шуктыжо ыле манын, мемнам сөрвала. Мом кертмынам чыла ышташ төчена. Айдеме шкежат шонго, шодыжо эше сарыштак сусырген. Вўр кўлеш, донорым ўжаш шонена...» — «Мый пуэн кертам, — писын вaшештыш Лина. — Налза, пожалуйста, мыйыным». Врач вуйжым савалтыш: «Кутырен лекса, вара ончалына. Шке кўнеда гын, таум каласена».

Палатыште Захаров шкетын кия. Палыдыме ўдырым ужат, эркин кынел шинче. Нелын шўла, южым налмыж еда онгыштыжо ала-мо тарванымыла чучеш.

— Яков Иванович, радиом колыштшо-влаклан ала икмын-няр ойым каласен пуэн кертыда?

— Мом ойлемже? Кушеч тўналам? Илышым ик-кок мутыш пуртен пышташ ок лий шол... Микрофонжымат нигунам кучаш пернен огыл. Мом ужмем-колмем тетрадеш возаш тарваненам, а жапым эре ом му, тиде ок сите — черланен возынам уна.

...Кумло индешымше ийыште педагогический институтым тунем лектым, — пыкше-пыкше, тукнен шогалын, каналтен-каналтен каласкалаш тунгале Захаров. — Монтгыш пörтыльым. О, мый тунам мотор качымарий ыльым! Умырсола школышто физика ден математикым туныкташ тунгалым. Ныллымше ийыште, шыжым... Удырым нальым. Ватемат туныктышо. Сар тунгалмек, мыйым вигак фронтовой разведкыш нальыч. Чылаже ныл гана сусыргенам, пытаргыш ганаже могырышкем нылле вич осколко пурен шинчын. Тетла кучедалаш ыш перне. Ик орденем да вич медалем уло... Сар гыч пörтыльым — угыч школыш. Шотлен ончаш гын, кумло вич ий утла школышто тыршенам. Ныл йочам, кандаш уныкам уло. Иктым шонем: мемнан ужмым тек нигö, нигунам ынже уж. Сар ынже лий. Уэш-пачаш тидын нерген ойлаш öрман огыл, шонем... Ох, нойышым ала-мо... Сита докан? Возам, киём изиш...

Очерк лие. Коклан шке мутшо дене ешаркален, коклан Яков Ивановичын йүкшым колтен, Лина уло материалым иктыш чумырыш. Передачым келшыше сем дене сöрастарыш. Эрлашыжым, кевытыште тамле сокым, пазарыште олмам налын, туберкулёзым эмлыме диспансерыш мийыш... Но костенечым ышт нал: тудо йүдым Захаров колен.

Лина кузе монтгышла савырнен лекмыжымат ок шарне. Воктечше эртыше черле енлан мом налын кондымыжым шуралтышат, уремыш лекте. Йол йымачше көгөрчен-влак вуж-ж койын шаланен пытышт. Ала-кушто вашкеполыш машинан йүкшö шоктыш — эше көн-гынат ойго.

Студийыш толын, лентеш возымо очеркым вес кассетыш кусарен возен нале да ветеранын ешыжлан нангаен пуаш шонен пытыш. Иктаж ик арня гычрак ярсен, Умырсолаш кудале.

Ял посёлкыла койын шинча: радам дене ош кў пöрт-влакым колхоз шке пашаенже-шамычлан чоҥен, урем мучко чүчкыдын-чүчкыдын пушенте-влак кушкыт. Кенежым тыште моткоч сöрал, очыни. Вес могырым шке ыштыме оралтан урем шуйна. Улыл мучаштырак Захаровмытын пörтышт поснак моторын коеш. Кызыт пörтым тыге пеш шуэн сöрастарат: пöртвуй, окна кок вел комдыш, капка, веранде — чылажымат пу гыч пүчкеден лукмо пеледыш-влак сöрастарат. Түрлö чия дене чиялтымылан көра уло оралте шонанпылла веле коеш. Ыштен коден вет айдеме тиде йомак-суртым. Шкеже гына ынде тыште уке, нигунам ок лий.

Лина веранде омсам шупшыльо — тунамак пöрткөргыштö шырчык йүк шоктыш. Шырчык? Клеткыште гын веле? Омса

кылым кучен ыле — омса шкак почылто да пöртöнчык шем шовычым пидше илалшырак ўдырамаш ончале.

— Кө тушто? Мый пешыжак ом уж да... Те пурыза, пурыза.

Пöртыштö библиотекеш логалмыла чучеш — кок пырдыж, күвар гыч тувраш марте эртак книга. Окна ден окна коклаште кандыра семын ужар кушкыл шуйналтеш. Ончыл пырдыжыште кугу фотографий кеча: Захаров ден ватыже. Могай мужыр! Лина фотом öрын, көранен онча.

— Теве тыге ўмыр мучко коктын илышна, — лышташ тарванымыла шоктыш шентелне озаватын шып йүкшö. Лина газетеш вудылмö кассетым ўдырамашлан шуялтыш:

— Мый тыланда Яков Ивановичын йүкшым возыман плён-кым конденам.

— Пеш кугу тау, ўдырем, но кызыт огына колышт — шорташ тўналам... Шич ўстелтöрыш, чайым йўына. Корнышто кылмышычат? — Линан шўйым пўтыркален ончыштыжым ужын, Серафима Кондратьевна умылыш: — Шырчыкым кычалат мо? Тиде мемнан омса воктен тыгай йынгыр кеча. Яша шке ыштен. Онгай вет? — Мый ынде тунем шуынам. Самырык годымжо мом гына шонен ок лук ыле... Шарналташ гын, мучашдымын ойлаш лиеш. Сар деч ончыч тысе школыш пашаш толмекем, Захаровем дене палыме лийна да икте-весеынам йöратен шындышна, мый дечем тудым мынярын шупшын налаш тыршенйт. У-уй, ўдыр-влак почешыже шкеак поктыл коштыт ыле, а Яша мыйым гына ужын. Палет, ўдырем, икана ончем: ик айдеме, мыйын йолкышам күртныгыльмо дене рокге нале да савырал пыштыш. «Мом ышта?» — шонем. А тудо, тек ял гыч кайыже манын, юлаш толаша улмаш. Кызыт воштылтыш, а тунам лўдынам. Кө пала, мом тысе калык кертеш. Эше вес гана мушкын сакыме вургемем шолыштыныт да пакча мучашсе пундышеш чиктен коденйт. Алят илем...

Озавате изишлан веселане. Унаенгым пеш ончаш тырша.

— Йў, йў. Эше темем, — темла Серафима Кондратьевна, пушкыдо шалыжым вачыштыже тöрлата. — Вареньым помидор дене шолтенам. Тыгайым кочкын отыл ала-мо? Уке вет? Вара кузе? Тамле?

— Пеш тамле, умшаш шула.

— Тугеже, ик янда атым пуэн колтем. Садак шкетын чылажым кочкын ом пытаре, шуко ыштенам. Пошкудыланат пуэденам. Вашке йöршеш каем, эргым деке. Шукертсек ўжеш. Ачаштым тояш толмеке, кажныже нантайынеже ыле, да нылле эртарымешке ынем тарване. Изирак эргына Озангыште ила,

вертолётчик. Молышт эл мучко шаланен пытеныт, мөнгеш-оньыш кошташ арня күлеш. Пөртнам школлан пөлеклен кодем, тек библиотекым почыт але клуб семын ыштат. Яша шке тыге күштен коден. «Ужале, мочол окса лектеш, оралте чапле», — маныт пошкудо-влак. Уке, ом ужале. Ме школ да йоча-влак пелен илышнам эртаренна, тек умбакыжат мемнан пөрт йоча йүк дене темын, куанен шинча... А тый, Лина, мале таче тышан, ит кай йүд ваштареш. Передачет-влак мыланем келшат, эре колыштам. Шкеже кушеч улат? Шкенан районак? Сайыс! Ойырен налме корнет чын да яндар лийже...

* * *

Практика мучашке лишемын. Лина Ипатовалан редактор пеш чапле характеристикым пуыш, пашажлан визытан отмыкым шындыш. Лина почеш университетыш редактор тыге возен колтен:

«Тендан студенткыда первый кече гычак практикант семын огыл, чын пашаенлак тыршен. Ипатова Ангелина Романовна сай специалист лийын лектеш — тыгай тунемшыда дене кугешнен кертыда. Дипломым аралыме деч вара тудым мемнан райгазетыш колташ йодына...»

Кузежым-можым...

Кас кочкыш деч вара Лена кидпашам кучен шинче. Тўналын тана*, но эре могай-гынат мешанчык лектеш, да шарф ок пидалт. Эрла каныш кече, шукрыак малаш лиеш, сандене таче йўдрўдў марте мутайкалымыжым ыш шиж. Пырдыжыште кечыше шагат кок гана дыг-дон пералтымеке гына, Лена диван гыч кынеле, йолжым виктарыш. Тупшо ноен, тарваныме еда кыдалат шуралта. Ўдырамаш вачышкыже пушкыдо ош шалым пыштыш, кухныш ошкыльо. Шордо коваште дене ургымо йолчиемже нимогай йўк-йўаным ок лук.

Кофе шолаш пурыш. Чашкам урзешыже кучен, шокшо напиктым лы-ышт** йўё. Мыняр йўдым ынде тыге малыде эртарат? Шотленат огыл.

Шонымашет шуко гын, от мале шол.

*Тана — шукертак.

**Лышт — кумыл шуын, келанен.

Ванным шўалтыш. Вўдым темыш. Чараматырын кодмешкыже кудашын, йўштылаш пурыш. Кум могыр пырдыжат вошт-ончышан. Шоягорем тураш чумыртен шындыме ўпшыш шалатен колтыш да кыдал дангыт мамык гай штор дене вўдылалте. Верыштыже йыр пўрдын, воштончышто койшо кап-кылжым ончышто. Уло, уло мом ончалаш! Шочьнавалан ўпкелаш намыс — ўдыржылан моторлыкым пўлеклен кертын. Ужар ер гай шинча йырже шем шинчапунжым лўмын сўретлыме, шонет, а вет тудо косметикым йўршын гаяк ок кучылт. Южгунам гына тўрвым изишак чиялталеш, «мардеж деч» малдалеш тидын годым.

Вўдыштў капше нелытшым йомдарыш, да ўдырамашлан моткоч куштылго улмыжла чучо. Шинчатым кумо — тый мучашдыме теңызысе, нигўн тўкаш лийдыме эрык тўнясе, колўдыр улат.

Ласканше ушым шепкаште лўнгалтыме семын омо авалтыш. Но тиде гана Леналан юзо тўняште ракатланен кияшыже ышт пу — омса йынгыр йўкым лукто. Йынгыр манаш ок лий, тудо ни ок кычкыре, ни ок варгыж, а... айдеме семын воштылеш. Леналан тудым шочмо кечыжлан пўлекленыт. Омса ўмба-лан верандыме клоун-маске моткоч онайын коеш: кугу умшан, тўрлын чиялтыме шўрган койдарчык чурий. Кнопкым темдалыч — тунамак чўкталтше лампычке-влак дене волгалтше чурий унала толшо кажне еным ўрыктарен воштылаш тўна-леш: ох-ха-ха, ох-хо-хо, хи-хи-хи, эх-хе-хе. Пел минут наре койдара. Кў ок пале гын, нелешат налын кертеш.

Теве ик кечын Ленан мўнтыштыжў ужеж годым страховой агент толын улманш. Кнопкым темдалын — вашешыже игылт-койдарен воштылым колын да лўмын тыге ыштат, лўмын огыт пурто манын шоналтенат, пўртыл каен. Варажым тудлан мыскараче йынтыр нерген умылтараш пернен. Вес гана толын, саде агентет омса воктен клоун чурийын койдарымыжым уэш-пачаш колыштын, шер теммешкыже воштылын.

А таче тиде элнен каен воштылмашет шып, ару пачерыш пуйто уло могырым сўсандарыше южым пуал пуртыш. Ночко могырешак писын халатым чиен, Лена чарайолынак омса деке ошкыльо, йолварняже-влак линолеумеш палыдыме янлыкын гай кышам кодышт. «Кў тыге кум шагат эрдене коштеш? — шоналтыш ўдыраманш. — Икымше пачаш, да лўдыкшў содыки. Адакшым йўршын шкетын улам...»

— Мў кўлеш? — шўлышым ишен йодо самырык ўдыраманш. А кидше дене ўпшыш содор иктыш погкала, вуйышкыжо кудалтыме пушкыдо солык йымак шылташ тўча.

— Милиций, — шоктыш омса вес велне. — Почса. Мыланна Голубчикова Елена Гордеевна кўлеш.

Көгөн йылме шылт-шылдик шоктыш, омса почылто. Милиций форман кок ең шога.

— Нелеш ида нал — помьжалтарышна, — мане сержантше. — Те сбербанкын 160-шо филиалжым вуйлатеда?

— Мый, а мо тугай?

— Тарваныза. Писыракын. Кассыштыда тревожка чўкталтын. Справочдам налаш ида мондо. Подъезд ончылно узик, мендам тушто вучена.

— Колыштса, мый ванна гыч веле лектынам, мушкылтынат шуктен омыл... — Лена шкенжыным ойлаш тōчыш. А нунет ыштат колышт, савырнышт, тошкалтыш дене ўлыкō волаш тўналыч.

«Ну вет! Пашаш пурен шым шукто — приключений тўналеш», — йўкын шоналтыш ўдырамаш да чияш ошкыльо.

А уремыште февраль. Теңыз помышеш шочшо йўштō мардеж лум шўрашым вигак шўргышкō, сога йымаке кышка, пальто урвалтым чытыдымын рўза. Шырпе коробкала койшо индеш пачашан пōрт-влак сопкылаште нерат. Кушто икте гына окна волгалтын.

Лена шинчын веле шуктыш — машина омсам кроп тўчыч, да, иян асфальтыште трук мунчалтен колтен, машина йōсын мўгыралтыш, вара, верже гыч тарванен, шола вельшыкыла савырныш, пычкемыш урем дене уло кертмын кудале. Кабиныште тулым йōртымō, прибор-влакым верандыме панель веле ужаргын-йошкаргын волгалтеш; адак раций, шыр-шыр шоктен, шкеж нерген шижтара, машинасе ең-влакын ала-кōмыт дене пенгыде кылым кучымыштым палдара. Чыланат шып шинчат.

Теве раций ылыже:

— Коло кудымшо! Коло кудымшо! Кушто улыда? Приём, приём.

— 160-шо кассыште сигнализаций чўкталтын. Тушко кудагына. А кызыт Патрис Лумумба уремыште улына.

— Морской проспектышкыла савырныза. Тендан вельшыкыла «Тойота» кайыш. Ик фарже ок йўлō. Тудо шольштво. Чарен шогалташ тыршыза, уке гын утлен кертеш, почешыже кудалше экипаж поктен шуде кодын кертеш. Чыла!

Лена верыштыже пыкше шинча: машинам тунаре лўнгыкта — кōргет лектеш, шонет. Кум минут чоло кудалмеке, ончылно сокыр пинегыла тарванылше ош машина койо. Очыни,

шенгел ораваже пудештын, писын каяш ок пу. Шенгеч поктышо-влак машиналан тыгай лияш полшенят докан.

«Чылт кино, — шоналтыш Лена. — Лўйылташ тўнгалыт гынат, ом ёр». Узик шогале. Милиционер-влак волышт, «Тойота» ваштареш лектыч. Тудат корно тўрыш пызныш, шогале. Тушеч водительжат лекте, милиционер-влак дене мутланаш тўнале, он кўсенже гыч документым лукто. Ты жапыште эше ик узик койылалтыш, анысыр урем гыч кумшо машина толын шогале. Авырышт, коеш. Мом кутырымышт Леналан ок шокто. Нимо тугай шучкылык да монь ок шижалт. «Тойотан» озаже — самырык рвезе, ончетат, иктаж-могай удам ыштен кертшашлат ок кой. Шкенжым моткоч лыжган, тыматлын кучышыла шогылтеш.

Раций гыч адак тургыжландарыше йўк шоктыш:

— Колыштса! Дискотека гыч магнитофоным нангаеныт. Шолыштшыжын ойыртегалтше палыже: кужу капан, волгыдо курткым чиен, шўйыштыжō — лудо тўсан шарф. Тудым кўртныгорно вокзал кундемыште ужыныт...

— Ну, кассем марте миен огына шу докан, — «Тойота» деч пўртылын, машинаш пурен шичше рвезе-влаккан Лена каласыш, — йўдшат эрта, кушто-гынат эше осал паша ышталт кертеш. Мыйынат тебе сейфыштем кандашле тўжем окса кия.

— Вашке тушто лийына, — лыпландарыш сержант, Лена вельш шыргыжалын ончале. — Моло сбербанкласе вуйлатыше-влакым чылаштым палем, а тендам тебе ужын омыл ыле...

— Ончышым контролёрлан ыштенам, а ынде ответственный пашаен улам. Кажне гана йўдым мяш тўнгалыда мо вара? — ўдырамаш йодо.

— Каласен огына керт, но тыгайже чўчкыдын лиеда.

Сбербанкым почын пуримеке, пале лие: тушто нимом ирыме огыл. Тале мардеж омсам шўкалын, пултышто сигнал чўкталтын. Чыла терген лекмеке, Лена кассешак кодо — мўнгешоньыш коштыжо ыш шу. Кўргō вечын тўкылалте да кухнылан лўмын ойырымо пўлемысе диваныш возо.

...Тиде олаш Лена поезд дене уло Россий гоч кандаш кече толын. Чылажат шоныдымын-вучыдымын миен лекте... но тыге гына шучко айдеме деч, орлык илыш деч ойырлен кертеш. Пеш мўндыран кодшо шочмо элже верч йўсланах тўнгалаш эше жапшат уке. Палыдыме кугу олашке толын лекмекше, кушко, кō деке миен энертшат аптыранен кошто. Ик йўдым военный гостиницын фойештыже шинчен эртарыш. Йōра эше уремыш поктен ышт лук. Малаш вер укелан креслыште эр марте

нерен шинчыш. Администратор ўдырамаш — тау тудлан — поро чонан логалын. Чайымат йўктыш, чемоданымат аралаш кодаш тореш ыш лий.

Эр кече дене Лена пашам кычалаш олашке лектын кайыш. Паша верым темлыше бюрошго нимом келшышым кычал ышт муат, «Шкеак ола мучко йодышт коштын ончыза» маньыч. Но омсам лектын каяш тўналме годым моторын чийыше илалшырак ўдырамашым вашлие, да ала-кузе йылмыже рудалге — мутланаш тўнале.

Тиде ўдырамашыже рўдö сбербанкыште кадр-влак отделе вуйлатыше ег лийын. Сбербанкыште пашаен-влак ситыдымылан көра арня еда бюрошко коштеш. Служебный пачерым, сай пашадарым сөрымыжö Леналан йомакысыла веле чучо. Чынжымак пиалан айдемыла куанен колтыш.

Но тўналтышлан, Ленан могай айдеме улмыж нерген раш пален налаш манын, Марий Элыш телеграф гоч характеристикым йодын колтышт. Уке гын кузе, вет пашаже окса дене кычалтын.

Ончычсо паша верже гыч вашмут толмеке веле, коммунальный услугылан оксам погымо кассыш шындышт. Квитанцийым пуышо аппаратшым шымлашат жапым ышт пу. «Ты кнопкыжо — тыгай счёт, весыже тугай организацийын» маньычат, шкетшым пашам ышташ кодышт.

Икымше кечын Лена, ушемак кая, шоныш — тунаре калык шуко, кече мучко черет. Кажныже вашкыкта, шургаш төчышыжат уло... Но кузе кенета писылыкше лектеш! Смене пытымешке, тўжем кок шўдö ег деч оксам налын. Паша кече деч вара отчёт дене иктаж кум шагат шинчылте, вурсалтат. Документ почеш ду тенге оксаже ыш сите: йонгылыш пуэн колтен, очыни. Шке чондайже гыч луктын пышташ перныш.

Эркин-эркын пашаже вийныш, тунеме, Ленан окнаже воктене ынде кугу черетым от уж. Но паша жапыштак шўмжым юрт шуралтымыла чучын колта. Тиде Юл воктенсе олаш кудалтен кодымо марийжым шарналтымекше тыге лиеш. «Ала кенета толын лектеш?» — лўдын шоналта, да уло капше чытырналтеш, пуйто Коляжын неле кидше уэш капышкыже толын керылтеш. «Кушеч муэш? Кö ойла? Садак ок му», — шоналтат, чонжым лыпландара. Туге гынат шинчаж йыр вўд погына — кум ий лўдын-örtкен илымыже нервжым чотак луштарен. Уремыште ош тасман, канде спортивный йолашан иктаж пöрьенгым ужын гын, Лена вигак тўнмыла лийын шогалын, тарванен кертде шоген. «Коля тыште! Тудо мыйым ужо!

Ынде уремшак кыраш тўналеш», — могыржылан йўштын-шокшын чучын тунам.

Эре тыге лўдын-чытырен илимыжлан кочкишыжат перкеш каен огыл. Тунаре вичкыжемын, кошкен — лужо ден коваштыже веле кодын. Икана палыдыме клиент каласен: «Тендам иктаж пел ийлан санаторийыш колтыман. Мо шкендам тыгайыш шуктенда? Эреак калык дене пашам ыштеда, тугеже моторешташ тыршыман». Мыскара йөре ойлен, но мутшо чын.

Служебный пачер көргыштө мо уло, чылажат у, чылажат сбербанкын оксаж дене налме: холодильник, телевизор, молат. Телефон улмат пеш йөнлө. Йынгырташ веле эше нигуш, южгунам лач пашашке пўтыралеш.

Ола келша. Тенгыз сереш верланыше олам нимо денат от танастаре. Амурский залив ўмбалам кече нөлтеш. Японский тенгызше каватўрым тўрла.

Лена пашалан кўлынак тунем шуо. Шижде шошат толын шуо. Ола эше чотрак мотореште, пеледе. Урем ден скверлаште тунар шуко пеледыш тўвырген, одарланен кушкеш — ончен шерет ок тем. Тыгай пеледыш-влакым Лена эше ужын огыл.

Тыгай сылнылыкым ончен коштшыжла, чўчкыдынак шонкала: «Неужели Коля мыйым кычал муэш? Могай намысдыме ең дене иленам?! Пытартыш йўдым вес ўдырамашым шўдырен кондыш, мөнгышкына, шкенан суртыш, шкенан койкыш... Шкемым залеш тўкылыш... Тымартеже кузе чытен иленам? Мо мыйым Коля пелен кучен? Лўдыктен пытарымыж дене чонем кулыш савырнен гын веле... О-о, Илья Максимовичлан тау дечат тау! Вуйлатышем мыйын шочмо ачам але изам гай логалын. Какаргыше шўрган толмемат пуйто ужын огыл, ик ончалмаште чыла умылен, чыла тогдаен да чаманен йөсланен. Тудак поездыш билетым налын кондыш, ныл шагат эрдене (Коля йўд сменяште лийын) чемоданем дене мөнгем гыч лекмым вучен, машинаж дене Озангыш шумеш ужатен нангайыш. Трудовой книжкамымат ик кечыште пуышт... Илья Максимович огыл гын, ала ынде тўнчыгемат ыле...»

Да, ынде тебе тудо серышым колтен, поро ой-кангашыжат серышыштыже шуко. Тыгай письмалан вашештыдежат нигузе ок лий. Тынар шуко полшышо айдемылан кузе от возо?

Кушеч палет ончыкыжым мо лийшашым? Йонгылыш йолтошкалтыш деч корангаш ушым кузе ситарет?

Илья Максимовичлан возымо серышыште нимо удаже лийын огыл. Но лач тышечла Ленам эше вес ойго толын перыш.

Вучыдымын Маркинын ўдыржө деч серыш толын. Серы-

шым почын лудмеке, ик жаплан Ленан ушыжат каен колтен.

«Тый, шакше ўдырамаш, ең ешыш молан шўшкылтат? Шке марьет дене илен, шотым муын отылат, ынде ачамым авам деч шупшын налнет мо? Каргем мый тыйым. Авам мыйын тый дечет шўдў пачаш сае. Пўтыремвочетым ончылгоч пален огынал, умшашкет тыгыдемдыме яндам оптена ыле. Ит возкале ачамлан, порволо кеч теңыз йымакет, мушкылт, вет лавыран улат вуй гыч тўнгалын, йолварнят марте...»

Тыгайым лудын, Лена тудо кастене колынежак ыле. Пашам пырля ыштгыше Алла Ивановна гына утарыш. Чаманыме, шыматыме олмеш чотак... вурсыш.

— Ончем-ончемат, йўршеш толыкдымо улат. Ит шорт, ит чытыре, вуйым ит ший. Нал шкендым кидыш. Йырым-ваш илыш шолеш. Мо тылат ок сите? Пашат, илыме верет уло. Шўвал шынде! Так адак шортметым ужам — почкем мый тыйым, ават олмешат, ачат олмешат. Кынел, нечыве молын ончылно сукушышо пулвуй дене кошташ! Мый теңызыште колым кучышо заводушто лу ий ыштенам. Лушкыдо лиям гын, кум сутка дене вахтыште шоген ом керт ыле! Марий? Пырдыж пелен йыгалтен кайышаш пўрўеңым тетла ит ончал, ит лишемде шке декет! Теме-ян ик стопко гыч, тебе пеленем коньякым конденам. А мо? Кў мыланем иктаж-мом каласен кертеш? Таче — шочмо кечем. Палемдаш правам уло! Тый, Ленук, мыланем келшет. Вуйым ит саке, неретым — кўш! Садак мый тыйым айдемым ыштем. Серыш, манат? А кў тудо, Илья Максимычетше? Отдел вуйлатыше? Фу! Иктаж-мо лийын мо коклаштыда? Уке? А мо иялан колянет?

Лена, изиш тыпланымеке, Маркинын ўдыржылан кўчыкын гына вашештыш:

«Ачатым тўняште эн чот пагалем да аклем, вуем савен тауштем. Но нигунамат ик ўстел коклаш шинчын кочкын омыл, а тый, еңгаватыже улам, манат. Кочо мутым шуко возен кертам, но ачатым пагален, молым нимом ом возо. Але самырык улат, кугемат, умылет, шонем. Тыгай ачан ўдыржў кунам-гынат ушышым шындышаш».

Лена серышым конвертыш шуралтыш да адресым возалтыш.

Теве тыге эртыш сбербанкын ик филиалыштыже вуйлатышылан ышташ тўнгалмекше, Ленан ик йўдшў. Вашке у паша кече тўнгалеш, а тудо таче чыр омымат ыштен огыл.

Чынак, ўдыр-влак Наташа ден Анжела толын пурышт. Йўдым вуйлатышыштым милиций наряд дене налын кондымым пален налычат, шыргыжалыч веле:

— Э-э, тиде эше мо! Южо йўдым кок ганат мўнгыш ку-
дал мият. Пашашт саде.

Сейфым пырля почыч, оксам паша верыш кондышт, ен-
влакым пурташ ямдылалтыч. Ленан пурла кид могырым, барь-
ер йымалне, пу вурган револьвер кия. Йол воктене — пулыт
дене ушымо педаль. Окса пашаште вес семын огеш лий. От
пале вет, калык коклаште осалым шонышан айдемаат лектын
кертеш. Шукерте огыл вес филиалыште кассирым перен шуэ-
ныт да уло оксам нантаеныт.

Тачысе смене нелын эртыш. Портыш йот эл машина-вла-
кым кондышо корабль толын. Ик машинам налашак кандаш
тўжем тенге пошлыным тўлыман. Таможня чекым гына налеш.
Моряк-влак сбербанкыш толын темыныт. Лена оксам шотлен
ноен, чекым возен аңырген. Пеш эскерен, шекланен ышты-
ман. Вует эре яндар лийже, шке нергенет ит шоно. Тыгай пра-
вил. Но тудым шукташ йўсё.

А Ленан вуйжо тўрлў кўлдымаш шонымаш дене темын.
Такшым, тьфу-тьфу, шукертсек кассыште уто-сите лийын
огыл ыле.

Инкассатор-влакын машинашт толмашеш банкыш сдатлы-
шаш оксам пачкылен ямдылыш, брезент сумкаш сургуч печат-
тым шындыш да ласкан шўлалтыш. Йўдлан шагалрак оксам
кодыман.

Ўдыр-влакын отчётыштым вучен шуктен, шкенжын кас-
сышкыже пурышо оксам шотлыш — лў тўжем тенге ок сите...
Кумытын тергышт, кажне бланкым, справкым, ордерым уэш-
пачаш шотлышт. Уке, ок лек. Кушто йонгылыш лийын? Йы-
жынжат кайыш, алжат пытыш. Кужун шинчеда, кассым пулы-
тыш огыда сдатле манын йынгыртышт. Документ-влакым
налын, мўнгыш нантаяш логале.

Электронный калькулятор дене цифр-влакым шотлен, ятыр
шинчылте. Ушышкыжо толын пурыш: «Чек!» Лу тўжемаш че-
кын контрольный талонжым пўчкын огыл, тугак пуэн колтен.
«Ой, вет ораде!.. Офицер, машиналан пошлин. Но кузе тудым
ынде муаш? Чу, фамилийже тыглай огыл. Ясин... Ясюкевич...
Ясекин? Янченко! Да-да, Янченко. Тудын эше сбербанкыште
оксаже уло, сберкнижкаже гыч ордер дене нале, молыла ок-
сам ораден ыш тол. Тугеже, адресше — кассыште! Эрдене
мўнгыжў куржман...»

Канде дермантинан омса ончылно Лена изиш шўлышым
нале да йынгыртыш.

— А, сберкасса! Мый лач тендан деке каяш тарваненам ыле.

Тенгече кастене чекем ончен шинчышым, тогдайышым — талонге пуэнда. Ай-йай-йай! Ышдат мале чай? Айста, пурыза. Кеч кофем йүктен колтем.

Тыге Лена ден Сергей палыме лийыч. Тиддеч вара вашлияш тўнгалыч. Сергейын тенызыш кайымекше, кандаш-индеш тылзе дене ужын огытыл. Икте-весе деч посна йўсланеныт. Но офицер «Айда ушнена, ватем лий» манаш вашкен огыл. Амалже улмаш докан. Нунылан тугак сай, шоненыт. Нигунам уждымо наста-влакым пўлеклен пытарен. Ленам чаплын чиктен шогалтен, нимом чаманен огыл. Сергей дене эреак сай, весела лийын, тудо пеш шуко онгайым пален, моткоч кельштарен каласкален моштен. Но... «йўратем» шомакым ик ганат ойлен огыл. Ленат нимом йодышташ ыш тошт. «Мо лиеш, лийже», — шонен.

Кузежым-можым записке умылтарыш. Ленан уке шентечын пачер омсаш керал кодымо кагаз ластыкыште сералтын:

«Проститле, Аленушка! Тетла огына уж. Корабль гыч кайышым. Пачерым ужалышым. Самолётем ик шагат гыч южышто лиеш. Тый сай айдеме улат. Честный. Мый веле... (ўштмў). Ну, чыла. Иле! Сергей».

Ыле йомак, да пытыш, шулыш.

Кў умылтара? Нигў. Паша да мўнгў веле Ленан илышыштыже кодыныт. Эрдене — пашашке, кастене — паша гыч. Эреак окса дене лиймылан омыж денат окса веле конча. А уремыште — мардеж. Йўштў. Эре йўштў: шўмыштў, вўрыштў, илышыште... Улыжат икте чоным ырыкта: тиде — шочмо кундем, Юл воктенсе мотор ола, тушан кодшо лишыл енг-влак. Мыняре шукырак ила тиде йот мландыште, тунаре чотрак чоңжо шупшеш тудым мўндыр да шерге шочмо вер-шўрышкыжў. Очыни, чытен ок керт, кунам-гынат тушко пўртылеш.

Писте мўй

— ...А мый манам, ом кодо шкетшым!

— Вара мо лиеш? Изи огыл, индеш классым тунем лекше айдеме. А тый тудым йочалан эре шотлет. Уке, шоналте-ян, Лиза, кўм ончен-куштенат: кўварым шке мушкат, вургемым шке туржат, вургемжым уютжитлен пуэт, имым шот дене кучен ок мошто, кочкаш шолтышашым ок пале, кудымшо класс марте ўпшым шерын пуненат. Марлан кая гын, пеленже сурт сомылкам ышташ кает мо? Курчак олмеш диваныште шинчыкташ

веле йӧра. Йӧдшӧ-кечыже книгаҥ лудын кия, телевизорым онча — тетла пашаже уке. Тау, кеч школыштыжо отличница. Эрге лиеш гын, мый тудым воспитатлен моштем ыле.

— Ончыза тудым: воспитатель лектын! Эртаҥ командировкыш коштат, частыште, салтак-влак коклаште, пел ӱмыртым эртарет. Мыйым шылталаш куштылго тудо. Но, кеч-мом ойло, — шкетшым коден ом кай. Путӧвкетшат йомжо!

Инна шке пӧлемыштыже ачаж ден аважын ӱчашымыштым шып колышт кия. Нуно ончыч отпускышто эре посна-посна лийыныт, тений Федор Кузьмич кок путӧвкым налын, но Елизавета Алексеевна ӱдыржым шкетшым пӧртеш кодаш лӱдеш...

Мучаш марте колышт шуктыде, Инна утыч мален колтыш. Ынде мыняр кече годсек тыгай мутланымаш шуйна! Шерымат темен.

Пӧлемыште волгыдо. Пырдыж мучко сакалтыме шӧрлыклаште верланыше мотор коман книга-влакым эр кечыйол шымла, ӱстембалсе йыргешке аквариумышто шӧртньӧ кол-влак ийын коштыт, йот элысе рвезе йӧрташ мондымо магнитофонышто ала-мо нерген пеле йӱкын йӧслана, тудым пӱкеныште шинчыше пушкыдо ош пунан маска гына колыштеш.

— Ӱдырем, помыжалт, — ава ӱдыржын шӱргыжым шыман шупшале, — мутланымаш уло.

Пӧлем омасште Федор Кузьмич койылалтыш.

Марусовмыт коктынат але самырык улыт, нылле ийышке лишемыт гына. Ик шочшышт веле, да ала-мо семын тудым йӧратат. Мом йодмыжым чыла шукташ тыршат. Федор Кузьмич военный, Елизавета Алексеевна врач, хирург. Икте-весе шылтан моткоч келшыше мужыр.

— Теве могай паша, Инна, — Марусов ӱдыржын кидшым кучыш, вачыжым вӱчкалтыш, — кочат дека, Тумнаялыш, кает, школыш кошгаш тӱнгалмешкет, ялыште илен ончет. Кочат куана, меат тургыжланаш она тӱнал. Кузе шонет?

Инна шыргыжале да ачаж пелен пызныш, куанжым шылтыде, тудын шӱйжым ӧндаде.

* * *

Самолёт дене Озангысе аэропортыш, такси дене кӱртньыгорно вокзалыш, электрикеш шинчын, Волжскыш, витле менгым автобус дене, эше кум менгым — йолын. Неле чемодан Иннан кидшым корштарен пытарен. Тумнаялым йыр корем-влак авырат. Эртаҥ куэрла ден пӱкшерме, куэ пелен куш-

то икте пызле кушкеш. Волет — күзет, волет — күзет. Кумшо корем аркашке чемоданым шүдырен күзюкташ перныш. Теве ял. Пытаргыш ментым кукуруз пасу гоч ошкедыман. Йолгорно ангысыр. Кукуруз лышташ-влак, платьеш да чемоданеш түкнен, вышт-вышт-вышт шоктен кодыт. Оварчык пылан яндар каваште түрий чүчка. Садер лонгаш йымыше пөрт-влакан ялым моктен мурышо изи падыраш түнян тыныслыкше нерген чарныде ушештараш тырша.

Пасугапка лишнырак кукуруз тошкалтын, тыштак ола презе коштеш, комбо түшкамат нигө поктышо уке. Капка менте үмбалне вич ияшрак йоча шинча. Иннам пеш онча. Кыдыр-годыр мланде үмбаке волен шогале, кидшым шуялтыш:

— Вич ырым пуэт — ялыш пуртем. Уке — капкам ом поч.

— Кузе тыге от пурто? Тый кө тыгай улат? — өршыла койо үдыр.

— А мый Валик улам — капкам оролем.

— Могай валик? Машинасе мо?

— Ай, акай, от пале, лүмем Валик ве-ет, — кугыенла кояш төчен, шуйкаленрак ойла йоча.

— Умылышым. На тугеже апельсин, — ваче гоч кечыше сумкаж гыч луктын, Инна рвезылан тамле кочкышым шуялтыш. — Орол улат, пасуштетше вольык коштеш. Молан луктын колтенат?

— Коштшан, тудат кочнеже, — күчык тувыржым үлыкыла шупшылын, шем полдыш гай шинчажым пыч ыштыде, апельсин шүмым писын кушкед кышкыштат, Валик кочкаш түнгале. Таум ышташ монден, капкам кумдан почын колтыш.

Түр пөрт ончылно модшо кугурак йоча-влак изишлан шыпланышт, вара угыч кычкыркален куржталаш түнгальыч. Инна-лан онгай — модыш мутышт ны марла огыл, ны рушла ок шокто, варкален пытарыме. Ик могырым визытын, кидым кучен, радам дене шогат, вес могырым кудытын улыт. Икте-весеыштлан йодышым пуэдат, туштак вашмут йонга:

— Кылим бамба?!

— Настась рукава!

— Начи бога?!

— На кө?

— На Люся!

Ик радам гыч үдыр ойырлыш да весеыш куржын миен керылте, но кормыжтен кучымо кид кылдышым ойырен ыш керт, садлан тудым ышт колто, тиде радамеш кодышт, вес радам шагале.

Йоча-влак куржталыт, пурак веле тўрга. Нунынат каникул. Кочажын пўртшў марте Инна, колдымо ой-влакым ушыштыжо пўтыркален, шонкален ошкыльо. Теве тоштемше пыр-нян сурт. Окнаже ош чия дене чиялтыме петыртышан. Телым петыраш лўмын ыштыме. Петыртышым пырдыжысе пудаш вичкыж кандыра дене кылдыме. Уке гын мардеж лупша. Окна ончылыно шарлака поланвондо кушкеш.

Инна кудывечыш пурыш. Тўжвал пўртўнчылым петырыме да омсаште кўгўным пижыктыме кўртнўй онгыш воштырым кералме. «Озаже мўнгыштў уке докан...» — шоналтыш ўдыр. Туге гынат ўрын-аптыранен ыш шого — омсам шўкале, саде воштырет мунчалтен лекте. Кўргывел пўртўнчылыно пычкемыш, юалге. Пўрт омса кылым нияткалаен кычал муат, ўдыр пўртыш пурыш, нойышо йолжо гыч корнеш пураканше катам кудаш шуыш, да чарайолжылан моткоч сай, ласкан чучо. Пўрткўргым йырге ончале да кужун шўлалтыш.

Чемоданым пу койко воктелан шынден кодышат, чуланыш вўд йўаш лекте. Ты жапыште омса почылто, нелын тошкалын пурышо шонгыен кокыралтыш. Инна, шўлаш тоштде, занавеске кокла гыч кочажым онча. «Чачай, — шоналтыш, логарышкыже ала-мо мешанчык тольо, — могай шонгемын, йўршеш чалемше вуян, шинчажат начарын ужеш...» Ыш чыте — куржын миен, кочажым ўндале.

— Чу, чу, кў тиде? Уныкам толын аман... Кушкынат. Кузе толын моштышыч? Ачат-аватше кушто улыг?

— Нуно Шем тенгыз серыш канаш кайышт, а мый тый денет сентябрь марте лиям.

— Ну-у, тугеже самоварым шындышаш.

— Кузьма изай! — шоктыш урем гыч ўдырамаш йўк.

Кугыза окнам почо:

— Мо, Насьтук?

— Вўдет конден пуаш ок кўл?

— Уло але тенгече кондымет пел ведра утла. Пуро. Печу-кын ўдыржў толын.

— Кернак? Сай велы! Кастене толам. Кызыт фермыш кур-жам — кечываллан лўшташ кўтўшкак каена.

— Тиде пошкудем, Насьтук, — умылтарыш коча. — Коват колымеке, эре мыланем полша: кўварым йыген кода, тувыр-йолашем мушкеш. Пенсе окса гычем кажне гана мыняр-гынат тудлан пуэм. Тый денет тўраш эргыже уло. Толя. Шарнет дыр, изиэт годым пырля модыда ыле.

Инна нимомат ыш пелеште, шыргыжале веле.

Пашам ужын мошташ күлеш, тудо эре йол йымалнак. Инналан первый жапыште шуко гана кочаж деч вожылаш пернен: кўварым ўштеш да шинчеш, умбакыже мом ышташ кўштымым вуча, ўстембалым эрыкта, а Кузьма, öрыш лонгаш койдарчыкым шыттен, «Уныкам, кудывечетшым покшелжым веле ўштынатис — йырже кодын» манеш. Угыч мушкыш дене ўстел йырым йыгымыла. Вўдлан урем ўлыл мучашке миен. Вўдвара вачым корштара, ведра гыч вўд йога, нигузе тич конден шукташ ок лий — пел корнеш шуэн кодымет шуэш. Эркын-эркын ўдыр вўдвара декат тунем шуо, вет ик гана веле огыл памаш деке ошкылын.

Ноя да «Лектын каем олаш, шыже марте ом чыте» шоналта, но ала-можо чара, кочаж пеленак кодеш.

Кочаже ондак малаш возеш, эрдене кече лекме деч ончыч кынелеш, Инна кынелмашеш конгаш олтен петыра, күтү кайышаш годем уныкажым каза лўшташ кычкыра.

Ик эрдене коча орваш имным кычкен кондыш, чодырашке погынаш тўнале: керемым пыштыш, товарым нале, кинде шултышым кўсенышкыже чыкале.

— Айда, Инна, мый Мамаснур коремыште кок кукшо пушентым йöрыктенам, таче кондена.

Кече ояр, шокшо, имне тупыш эртак пормо шинчеш да вўрым йўаш тўналеш. Эсогыл сапкандыра дечат огеш лўд.

Инна вуешыже нарынчалге шовычым кумык пидың, саңга ончылыңжо ош күляш тўсан ўпшö изиш веле коеш, кандалге шинчаже лупсеш мушкылтшо гай яндарын онча.

Корем тўрыштö тўрлö-тўрлö пеледыш кушкеш: полдыш-вуйшудо, коракйолаш, ошвуяншудо. Пелтевуйжо вошткойшо шулдыржо-влак дене моктана. Лыве чонештылеш, мўкш-влак ызгат.

Имным шогалтен, Инна ден кочаже коремыш волышт. Ўлнö юалге, нугыдо лышташ-влак кокла гыч тышке кечы-йол ок логал, памашшинча гыч йўштö вўд йыргыктен йоген лектеш, омыжвуй коклаш йоген кая. Воктенак пирывондо кушкеш.

Руэн йöрыктымö куэ-влакын укшыштым товар дене ойырен кышкаш күлын. Коча шонго гынат, кидыштыже товаршке пашажым ыштенак ышта. Вара, ик нумалтыш укшерла йыр керемым пўтыралын, корем аркаш шупшын кўзыкташ күлеш. Иннат кочажлан полша. Неле. Коктын, шўлешт-шўлешт,

нат ойлышт. Мый Кузьмазайын пошкудыжо, Насьтукын эргыже, улам, Толя.

— Тый? Тыгай кушкынат?

— Ончалза-ян тудым! Шкеже кушкеш, а мольжо ленгеш леведыш дене петырен шындыме улыт, шона. Ха-ха!

Имне ынде поктыдеак кая, шенгечын Инна ден Толя ошкылыт. Йўр чарныш. Угыч кече ончале. Южшо, южшо!!! Шўлен от тем. Мланде пуйто самырыкемын. Ончылно шым чиян шонанпыл пўгыла шогале. Толя кенета парняжым умшаш чыкыш да шоик шўшкартыш, ик семын, вес семын, парням вашталтылын, кайыкла, мардежла, тумнала, вараксимла — чылт концерт. Мастер!

Тиде ыш сите — муралтен колтыш:

Пўкшерме лўвал пўкшыжō
Ронгыж чоным йўлалтен.
Олым лўвал коляже
Маче чоным йўлалтен.
Курык серысе мōрыжō
Мыйын шўмым йўлалтен.

* * *

Толя — онгай веле огыл, пеш чулым, пашам йōратыше рвезе. Ик минутымат яра ок шинче. Инна дене нуно кугу йолташ лийыч. Рвезе мом-гынат шонен муэш. Инна шўкшудым сомыла — Толя полшаш толынат шуэш, парентге йырангым урен катманлашат йодмо ок кўл, кўтў пуртымо годым казам шке авырен конда. Пеленже эртак фотоаппарат коштеш. «Смена» веле гынат, озаже ок окынō. «Кумыл дене ыштет гын, кеч-момат сайын шукташ лиеш», — манеш тудо. Кўсеныштыже — шырпате. Тушто шырпе огыл, а изи гына кўзō аралалтеш. Воштырым ма, пангам але шанчашым ма куча, шулешгылеш, шоналта — могай-гынат настам ыштен луктеш. Але Инналан кўзыжым кучыкта, вондер деке намия да «Я, кычал му тыште фигурым, фантазироватьле» манын кўшта. Тиде ок сите — пыл оралаште еным але яндыкым ужаш туныкта. Южгунам Инна шинча нойымеш кычалаш тырша, мом ужмыжым умылтара. Толя иктым ужеш, Инналан весе конча. Шкешт тунаре мутланат, ала-кушеч ойыштат мучашдымын лектеш. Мōр погаш каят — уло погымо мōржым чыла Инналан опгал пуа. Пōртылыт мōнгеш, шōрым кўмыжеш опгалеш, мōрым туш пышта, лаштыртылеш:

— Коч снегым — ош-чевер лият.

Иннан конга воктен шогышо сондыкым ятыр гана почын ончымыжо шуын, но кочаж ончылно тоштын огыл. Кузьма кугызан энгер вес велнысе кевытыш кайымекше, сондыкым почын колтыш. Туштыжо — чыла ўдырамаш вургем. Марий тувыр, чапле тўрлеман, шке куымо ўштō, ўштō мучаште йолваже йылгыжеш. Келгыштырак шовыч кылдышым ужо. Рудыш, а тушто: онйолва, ошпу, поснамелволдыш — сўан ўзгар. Инна мелгандыран вынер тувырым чиен шогале, ший арверым сакаледыш, порсын ончылсакышым кылдыш, кум пачашан шерымат онешыже келыштарыш. Воштончыш ончылно пеш пōрдеш ыле — кочаже толын шуо. «Ох!» манят, йўкшō оралгыш, кукшо шинчавўд дене шортын колтыш.

— Мо лийыч, чачай? Молан шортат? — кочажын кидшым руалтен кучыш Инна.

— Юмо серлаге, — пыкше пелештыш шонгыен, — чылт коваетла коятыс, Иннукем. Самырык Кулий ковает ылыж шогалын, шоналтышым... Изи ылыыч, ковает тиде сондыкышто шарпаным кычалеш ыле. Тый йодат: «Мом ререт?» Кулий ок умыло. Тыйже угыч: «Мом чытет?» — «Э-э, мом ыштет маннеже вет, чочоём», — манеш коват. Вара каласыш: «Кушкат, чыла тиде тыланет лиеш». Илыш вашталтын, тыгай вургемым тетла ода чий шол, музейыш пуаш веле кодеш...

Кенеж эртыш. Инналан пōртылаш кўлмō нерген ушештарен, аваже телеграммым пуыш. Корныш тарванаш тўнгалмекыже, Инналан Толян аваже писте мўйым темыман кугу гына банкым кучыктыш, а Толя шўдō наре фотокартычкым ыштен ямдылен. «Тек тиде мўйын пушыжо тыланет Тумнаялым шарныкта», — малдыш Толян аваже, а Толя нимомат ыш ойло, шинчаштыже веле йоген лекдыме шинчавўд тич темын. Кузьма кугыза шуко мутланышан огылат, уныкажын ўпшым козыра кидкопаж дене ниялтыш...

Пōрткайык шўм

— Мыняре илем, — каласкала Витя изам, — а тидым ни-гунамат монден ом керт. Шофёр пашаште кушко гына миен омыл, а вот тиде ушем гыч ок лек.

Тунам командировко гыч пöртылынам. Корно чапле, асфальтым уэмден шарыме, нимогай лаке да монь уке. Мөнтгыштö ватем вуча, костенечым намийыем пала — телефон дене ончылгоч йынтыртен моктаненам.

Игече шокшо шога, мұндырчын асфальт шемалге-канде энгерла кадыргылеш, шокшо юж ондалчык йогыным шинча-ончылан сүретла, лой-лой-лой коеш.

Кенета ужам: ончылно кудалше машина-влак корнын ик ужашыштыже шола могырыш корангыт да корангыт. Мо тугай? Корнышто ны кү, ны пырня, ны янлык, ны айдеме ок кой. Лишкырак кудал миен шуымат, мыят рульым шолашкыла пүтыраш тўнгалым. Коранг кайышым, машинам шогалтен, кабин гыч лектым. Логарышкем комыля тольо: ик пöрткайык ала-кузе тошкалалтын, шолыжо чараш лектын, но эше ила, каен веле ок керт, почангеш толаша... А пелашыже, шулдыржым шаралтен, чон лекшашла кычкара, колымешке суыргышо йолташыжым авыраш тöча. Ой, юмет! Молан корныш лектын шинчын улыт гала? Пырче велын кодын улмаш гын веле? Мом ыштен кертеш ушыжым йомдарымешке лүддымö лийше пöрткайык? Изи, кормыж ситале кайык, ман, а чонжо тудынат уло, йöратыме пелашыжым, уна, кузе арала — тўжем пачаш кугу машина ваштареш шогал-я ынде! Да-а-а...

«Ачай, поч — мый толынам...»

Олаш илаш куснымыштлан Павук ден Варвар ончыкыжым шуко гана öкыненыт. Вет шочмо ялыштышт нунын чыла ыле. Пашалан коктынат чытамсыр улыт, шинчен-шоген кертдыме. Мом ышташ шонен пышат — тудо сомыл вара кидыштышт шолеш веле. Урем покшел корно гыч тўнгалын, шентел пакча пече деке шумеш Дочевмытын мландыштышт ик шўкымат, торымат ужын огытыл. Пöрткöргыштö нунын куштылго, волгыдо тўсан мебель гына шоген. А вет вольыкышт шуко лийын. Пöртышт корем воктене верланымылан кöра вўта-влакын омсаштым Павук кудывечышкыла огыл, тўжвакыла ыштен. Садлан кудывечыштышт йытыран гына пеледыш олыкым куштеныт. Варвар чарайолын кошташ йöратен...

Ик эргышт Дочевмытын ыле, сырен моштыдымо, поро. Аваже тудлан могай гына ныжыл иземдыме лўмым шонен муын огыл: Кадюша, я Кадичка. Шочмо кагазеш, конешне, Арка-

дий манын возалтын, но вет авалан ег деч ойыртемалтше шочшыжым мо дене гынат палемдаш кўлын. Чот йоратымыштланак кбра ала-мо эргышт сай рвезе кушкын. Тўсшө дене чылт ачаже: чалка шинча, толкыналтше ош кудыр ўп, нерыштыже пычырик арава тамга-влак посна сбраллыкым ешареныт.

Кунам Дочевмыт йбсылыкым шижаш тўналгыч? Могай татыште йбнысыр вўдыжгө тўтырала ешым авалтыш, вўдыльб? Варварын черланымекыже докан. Тувырым туржын шогышыла пўжалтын, а пий опташ тўналмеке, толшо еным пурташлан, вачўмбаке нимом лупшалде, чараш куржын лектын. Капкаште кечыше яшлыкыш почтальонка свежа газетым пыштен шоген улмаш. Ик-кок мутым вашталтымешке, юалге мардеж, сайын чучыктен, пўжвўдан ўдырамашым шыматен налын. Варварым, кугу температураным, больницыш нангайымеке, шкет кодшо Павукым пошкудо Саня ўжын пуртен. Изи тугай, шем моклака веле, пўгыр да окшак ўдырамаш нылле ийышкат вончен. Нигб тудын ўмбаке ончалынат, «почем» маншат лийын огыл. Кблан могай шочаш пўрен ынде. Саням неле пашаш шогалташ ок лий, да бригадир тудлан имне дене кошташ кўштен. Кычкен шогалтыме имныже ик гана тарванен каяш тўналын, Саня сапкандырам шупшын кучен сенен огыл, йолжо орва йымак пурен каен, тодылалтын. Вара йонгылыш кушкын.

Тулйылме гай капан чулым пошкудо пбръенгым Саня эре шып эскерен. Сад велке ўмылкала лектын шогалешат, шагат дене шоген кертеш. А мом тетла ыштаже? Нимомат ок ашне, лач пырысше да шым чывыже уло ынде. Инвалидлык пенсийже илаш ситале. Саня ялышкыжат йбршеш ок лек. Таве капка ончылнак, пел ведра дене вўдым пурта да адак йыма. Тудын декат нигб ок кошт. Почтальон тылзеш ик гана пура, и чыла.

Павукым кычкыралын, Саня электроплиткым олмыктен пуаш йодын. Налме аракаже улмаш — темен йўктен. Эрлашым адак амалым муын. Ну и мо, шонет? Павукшо кўртнбб гыч ыштыме огыл вет, бндалын. Келшен. Эше каен. Варвар эмлалт толмекат, пече гоч вончен толеден. Саня мўшкыран лийын. Лач тунам арален илыме ю мастарлыкшым кучылтын, нимолан оккўллыкым ыштылаш тўналын.

Варвар нимом тогдаен огыл, шке еш кышкарыштыже пбрдын, ферме пашаш куржталын. Кунам тудлан лым лияш? Жап ок сите. Кб Варварлан пошкудо ўдырамаш? Тыглай, тўсдымб сур коля. Павуклык мо? Уке, Санян йочам ыштымыж нерген почтальон гоч гына кольо. Тудо ок ойло ыле гын, и ок шоналте ыле. А вара Варвар кудывече покшелан шовыч

кылдышым муо. Кө да мом конден? Шүтен ончыш — чуч ыш өрткө. Кумьжвуйн кишкым тыгыдемден, пүчкеден оптымо. Кадик эргыже ынже уж, ынже лүд манын, шовыч кылдышым, шентечла лектын, коремыш нангайыш, вынемым пургедале да тушан тойыш. Изиш лие — адак туткар. Кастене таза шогышо, чапле аппетитан кугу сөсна, эрдене пукшаш лекмеке, колышо киен. Лийшаш огыл! Кузе тыге! Вет иктаж шүдө коло килоан лийын. Павук пөръен-шамычым кондыш, визытын ты сөснам корем вес могырыш пыкше шупшыш кайышт да тоен толыыч. Тунар ыжал. Кузе от шорт? Варвар ден Павук путырак колянышт, а нимом от ыште, от пале кө да моланжым. «Көранат дыр мыланна», — манын Павукшо.

Кеңеж гоч толашышт. Немыччывым ашненыт — нунат колаш тўнгалыч. Презе йолжым тугыш, ушкал водар пуале...

Варвар ден Павук чапле ораптыштым ужалышт. Налшат пеш писын лекте, оксаланат, акланат ыш торешлане. Тыге савырна манын, Саня шонен огыл. Тудо Варварым мланде ўмбаач корангынеже ыле, а эре вольыкклан да кайыкклан гына тольо. Санян эрге кө деч — ял пален огыл. Ача лўмжым колдымо пөръенгыным, Левановичым, возыктымо, да нигө мужедаш ыш тўнгал.

Дочевмыт эн чотшо вольыкым да садыштым чаманеныт. Пыгартыш кечын Варвар эре шорто.

Оласе пөртышт уда огыл, кандаш соткан пакча-сад, монча, кудывечыште вўд. Пу ок кўл — газ уло.

Кадик шыжым кумшо классыш кайыш. Руш йылмым начаррак пала, да лушкыдын тунемаш тўнгале. Тудо ок сите — кыралт толеш. Варвар шке уремысе йоча-влакым кудывечыш модаш пурташ, сайракын палыме лияш, тўрлө тамле кочкышым кўэштын пукшаш тōчыш. Арам ыш лий. Кадикын йолташыже ятыр лие, шкежат веселане. Дочевмыт пөртым чонгышо комбинатыште пашам ышташ тўнгалыч, коктынат ик сменыште улыт. Пашашт пуракан, ошман да бетонан. Неле, но сайын тўлат.

Кадик йолагай ыш куш. Пакчаштат эре полшен, кудо сомылкамат ыштен шоген. Але ачаж ден аваже толмашеш эше кочкаш шолтен ямдылен.

Иле веле, куане веле. Чияшат уло, кочкашат уло. Но ала-можо нимо оккўллан ты илышым кўрлеш. Арам огыл вет, көгөрченат ушым йомдара, шиштынат вуйдорыкшо чытырналтеш.

Латшым ияш Кадик шочмо кечышкыже йолташыже-влакым ўжын. Павук Юлыш кол кучаш лектын кайыш, Варвар

үстембалам мо күлешым ямдылыш да пошкудо суас вате деке кидпашам чыкалалын ошкыльо. «Тек самырык-влак веселитлат», — шоныш.

Шошо. Печыла воктене эше лум кия, но асфальт уже кошкен. Кече тунаре ырыкта — шинчам йымыкта, шыргыжмет шуэш, кумылет чонешташ үжеш. Кадикат таче подылын, шке классыштак тунемше ўдырымат таче вожылдеак ончалеш. Пөртыштö шыгырын чучо докан. Магнитофон колонко-шамычым уремыш луктыч, кушташ тўналгыч. Ты жапыште лач палыдыме рвезе койылалгыш. Первый тудым воштыл-воштыл авырышт. Онгыш налыч. Икте-весе могырыш шўкедылыч. Вара ала-можо ыш келше, ала арака чот вуйыш күзен шуын, чоныштым алгаштарыш. Саде рвезетым кө эн ончыч шеле — кызыт ниго шарнен ок керт. Тўналеве кыраш, чумаш да умбакыже эшеат шыдын, ажгыненыг, корштарашак, логалташак төчен, ўскырт ўшкыж койыш чылаштым авалтен.

Кычкыркалымым колын, Варвар куржын тольо. Шолшо кредалмашкак пурыш, шанжат ик-кок мушкындо логале.

— Мо лийында?! Орен улыда? Тендам кө пўшкыльо? — кычкырен Варвар, рвезе-влакым шўкедылын. Шыдешкымыж дене вийже ешаралтын.

Шаланен пытышт. Варвар Кадикым шинчаж дене кычалеш, а тудо ок кой. «Кушто ынде тудо?» А Кадик сирень вондо йымалне... мала. Руштшо.

Вашкеполыш машина дене лапашла кыралтше рвезым пыштен ужатымеке, Варвар Кадикым рўзен нале, пеле нумалын, мўнгыш пуртыш, нашатыркым нерешыже тушкыш.

Авыралтше рвезе реанимаций отделенийыште лу кече киен. Тудын ача-аваже титакан-шамычым судыш пуэве.

Кадик, Кадичка... Суд кечын Варвар шўгарлаш кайыш, ўмыр лугыч колышо енгын шўгар ўмбачше рокым кондыш (тыге «туныктеныт»). Ойго тўрлын толеш, тўрлын тудым ужатат. Варвар теве ыш чыте, аракам подыльо. Тыгаяк судыш кайыш, эн ончыч пурышат, кондымо рокшым ўстембалла ўмбаке шавен кошто. Ужыч, ўштыктышт, поктен луктыч. Шортын вурседылаш тчыш — милицийыш нантаен, айныктарыме верыш петырышт.

Кадиклан ныл ийым пуышт. Корнышко ужаташ Павук шкет мийыш, мо күлешым пуымыж годым чытен кертде пўгырнен шорто. Икте вет эргышт, икте...

Ой, юмет! Осаллыклан мастар акрет годсек ситале. Сайлыкшым мо дене вара ыштен сенаш?

Кадик чўчкыдын возен шоген, проститлаш йодын, вара

мучашдыме спискым серыш пелен пыштен. «Тиде кўлеш, тудым колтыза, тыгайым налза, тугайым муза...» Дочевмыт посылкым колташ, ужаш миен кошташ уло оксаштым кучылтыныт. А эрге зонышто ала-көм отвөртко дене шуралтен, тудлан эше, ешарен, эрыкдыме илышым шуеныт.

Варвар ўдырым ыштыш. Натале, Тале, Талкаштым. Шўжаржым Кадик фото гоч гына пален. Мөнгыш пөртылмыжө го-дым Талкалан латкок ий теме.

Изаже Талкам каласен моштыдымын йөратен шынден. Нимомат шўжаржылан ок чамане, мом гын ынде наледен пуэн огыл.

Дочевмыт ласкан шўлалгышт. Еш уэш погыныш. Варвар эргыжым пеш чамана, но нимом утым йодыштын ок тўлылта-ре*. Мален колтымекыже, Кадикын пөлемышкыже пура, койко воктене шинчеш, кужу-у жап ончен шинча, шинчавўдым шып йоктара. Чарныде шона: «Молан верч мыланем тынаре ойго пўрен? Сай йочам ончен куштышым, а тудо ынде преступник... Шўргө коваштыже чымалтше, торжанше, кок кидшыге пўккеден пыгарыме палан — веным почын. Оксам шуко конден. Кушан муын? Ончыкыжо лиеш мо калык семын илаш?»

— Кушеч тынаре оксат, эргым? — тоштын-тоштдеак йодо содыки.

— Авай, мый вет яра киен омыл, пашам ыштенам. Мемнан посна цех ыле, — вاهشтен Кадик.

А тыште пашаш пураш ок вашке. Йўдшө-кечыже музыкальный центрым чўктымаште куча. Поснак Саша Новиковым, Николай Гнатюкын «Белые ставни» мурыжым колыштеш, Вилли Токаревын кассетше-влакым тич налын конден. Ачаже пелен кол кучашат ок кай.

Ик кастене омсам тўкалгышт. Павук пашаште, кокымшо сменыш каен, Талка йолташ ўдыржө деке урок ышташ куржо, Варвар отгулым налын да мөнгыштө кўэштеш пеш. Ончылсакышеш кидшым ўштын, омсам почын колтышо ўдырамаш ончылно палыдыме пөрьен шога. Но Варвар вигак тогдайыш: тўсшө дене. Тушечын...

— Кушго Кадикет? Ўж-ян! — йўкшө кўжгө, шыде. Ончалтышыже неле.

— Тудо мөнгыштө уке, коваж деке ялыш каен, — шо-йышто Кадик шўдымыла ава.

— Йөра. Мый эше толам. Каласе эргычлан, оксам ямдытыже.

*Тўлылтараш — аныртараш (диал.)

— Могай оксам? — лүдө Варвар, а шүмжө йолвундашыш волен кайыш.

— А тугайым! Зона гыч пуэн колтымым. Шкаланже налын, гадёныш, көлан күштымө, тудлан пуэн огыл. Огына тол, шонен?

Эртен кайыше пырысым нөлтале, вуйжым пүтырале, бетон кўварыш кертмын шуэн колтыш. Пырыс тунамак колыш.

— Теве тыге Кадикетым ышташ кодеш. Ужыч? Тачеш чыла.

Шуй ончалын лектын кайыш. Варвар пыкше шўлышым нале. Шортын-шортын пөртөнчык пурыш. Духовкышто когылыжат когарген...

Латкок шагат йўдым Павук толшаш ыле. Варвар изишлан нералтен колтен. Палисад ончылно умылаш лийдыме йўк шокта, да трук помыжалтше ўдырамаш витак шагатым ончале — кокытыш вончен. «Ой, а Павукшо кушто? — руалтыш онгым. — Тиде вет тудо уремыште. Юмашне! Кадик, кудаш наушникетым, Талка, кынел! Ачада!.. Лўдам. Ой!»

Шўлышым налаш ок лий. Куржын лектыч — капка ончылно вўрвузык Павук почанеш. Шўргыжат шўргө огыл, упшыжат ала-кушто.

Больницыш намийышт. Врач лектын каласыш: «Вуйгонтыра шелын, нерлу пудырген, шондо кудо пудештын, огына пале — утарен коден кертына але уке...»

Кадик эрлашын сурт гыч лектын шыле. «Куш каем — ом пале, но мыланем көра тетла тышке ойго ынже пуро. Уверым пуэм иктаж-кушечынла. Чеверын».

Кум ий эртыш. Нимогай увер уке. Павук моткоч кужун эмлалте, но садак тазалыкше начар, инвалид лийын. Варвар пашам ышта. Талка шке ийготланже тунаре сылне ўдыраш кушкын. Чыла верыштыже. Янтаршудо гай, муро гыч волен шогалше манын шонет. Такшым, нигуш ок кошт, эре мөнгыштак. Школ гыч толеш, ачаже пелен пөрдеш, я тидым, я тудым ышта.

У ийлан школышто бал лийшаш. Варвар ынеж колто ыле Талкам. Кузе ынеж колто ыле шол. Но ўдыржым ончалын чаманыш. «Лу шагат марте веле лий», — мане.

..Латкок шагат. Талка уке. Пелйўдат эртыш. Варвар нимом шоналгашат өрын. «Ачаже, айда, эркын чий, миен толына», — мане. Школжо урем гоч веле, мўндырнө огыл.

Павук ден Варвар миен шумашеш школышто нигө уке лийын. Лач шонго ўдырамаш кўварым мушкын. «Бал шангак пытен», — кидшым лупшале тудо.

Дочевмытын мөңгышкышт толмашешышт окнаште тул ыш волгалт, ўдырышт ыш вашлий.

Вургемыгат огыт кудаш. Шинчыныт да вучен шинчат. Нимомат огыт ойло.

Теве омсам шып пералтышт.

— Кө? — оралгыше йўк дене йодо Варвар.

Шып. Пылышлан солныш мо?

Изиш лиймеке, адак тўкалтышт.

Павук кынеле, омсам почын, пөртөнчыкыла тулым чўктыш, да ўпшө ковыж тарваныш. Савырнен, Варвар могырыш ончале, омсаянакым кучен энертыш.

Варвар омса ангыш ончале, лўдын кычкырал колтыш: пөртөнчылнө Талкан кок портышкемже шоген, портышкемыште — пулвуй марте пўчкын ойырымо йол-влак, а кылмен пижше вўрыштө ошын койын кагаз ластык. Талкан почеркше дене возымо: «Ачай, поч — мый толынам». Тыгай шучко ен корнешыже лектын.

Ўдырыштын капшым нигушан ышт му. А шошым телеграмме тольо. «Кадикым колышым мумо, тояш нангайыза», — манме.

Дочевмытын мийымекышт, следователь умылтарыш: «Уголовный делам почаш ом темле. Тиде тыглай случай. Тендан эргыда йўшө улмаш, ала наркотикым нелын. Ошкылын кўртныгорно покшеч. Шентечше — товарный поезд. Машинист сигналым пуэн, пуэн, но витле вагонан составым вигак шогалтен кертын огыл. Кадикым шуко шўдырен нангайымеке, тудын чыла лулегыже пудыргыл пытен».

Кадиклан да Талкалан памятникым йыгыре шогалтыме деч вара Варварым парализоватлыш.

Нимогай полыш деч посна кодшо Дочевмыт деке вучыдымын... Санян эргыже, Сергей, тольо. Аваже колен, рвезе шкет илен. «Ачай, — мане, — мый ынде пеленда лиям».

Кукталтше йолгорно

— Лиеш? — шып почылтшо омса воктене илалше ўдырамаш пураш ала уке маншыла тошкыштеш.

— Салам лийже! Эртыза ончыко, шичса теве ты пўкеныш, — возыдем чарнен, вуйым савалтышым.

— Тый декет толаш темлышт, — окшаклымыжым ынеж ончыкто унам, йолтошкалтышыжым кўчыкын ышташ тырша. — Шинчам, канем. Кечыжат шокшо, чияшыжат кўжгын

чиенам, автобусыштыжат корно мучко шоген тольым. Ұдырем, леве вүдет уло гын, подырто. Весе-шамычше уке улыт — пеш сай, шкетет дене мутланынем.

Чайым темен пуышемла, ұдырамашым тўсленрак ончалым. 50 ияшрак, ошалге тўсан, лапка капан, чот какши. А самырык годымжо чот мотор улмаш докан. Шыргыжалеш, да шинчапунжо лыве шулдырла сўралын кўшкыла кўзен кая, шинчаже ошалге-канде. Ала-можо дене тиде ұдырамаш мыланем тунаре келша, лишыл егемла чучеш.

Палыдыме айдеме чайым йўэш, тоштем пытыше сумкаже ончылныжо кия. Тыгыде шырчан пўжвўдшым санга гычше шокшыж денак ўштылале, вара кужу-ун шўлалтыш. Мый тудын ойлаш тўналмыжым вучем.

— Ну, тау — йўым ынде. Умшам кошкен ыле, лывыртышым. Сомылемже кугу, сўрвален толынам.

— Мо вара тугае лийын кудалтыш? Тышке вет, шкет илыше шонгыен-влаклан польшым пуэн шогышо отделенийыш, тўн шотышто социальный пашаентым йодын толыт...

— Нангае мыйым интернат пўртыш, ұдырем. Ийготем келшен ок тол гын, инвалид улмо кагазем полша, очыни?

— Нигодат уке мо тенданжын?

— Эше кузе уло. Мўнгыштў марием ден ұдырем илат.

— ?!

— Ит ўр. Нунылан мый ом кўл, — ұдырамашын вичкыж шўртў гай тўрвыжў чытырналте, ийготшым шукемден шонгемдыше кажне куптыржо ойгане, шинчавўд дене нўрыш.

Кабинет пўлемыште пуйто тўтыра нале. Окна гоч уремыш ончалым — тушто кече волгыдо, эртен кудалше машина-влакын яндашт кечыйолым пеленышт нангаят, йолт веле койын кодеш.

— Жапетым налам — нелеш ит нал, йўра? — коржан пытыше, шемемше копаж дене ўстел лукым ниялта, парняже-влак кылмен кўчыштышыла чытырат, ұдырамашын тўргоч тургыжланыме шўм погынжо ятырак улмым палдарат.

Тиде паша кечем кужун шуйныш, мўнгыш кайышашемат монденам. Енын тованше илыш мундыражым шўташ полшенам, но ни тўналтышыжым, ни мучашыжым коктынат муын ышна кертла чучеш. Шкемын могойремлан гына нелелие — ўмбакем нумал кертдыме вакшкўм пыштымыла чучо. Рўдерым оролаш толшо Савли кугызан «Тимофеевна, таче кудышкет от кай мо?» манын пурен шогалмекыже веле, шататым ончалым. Но кузе мутланымым кўрлаш? Шым керт,

сандене ўдырамашым шке декем пачерыш ўжым. Тудат тореш ыш лий...

Унам ончыч ваннийыш пуртышым, тудын мушкылт лек-мешкыже, кас кочкышым ямдылышым. Малаш шаренам, а возын огынал. Эр марте мыйже тетла мутланен омыл — эре колыштынам веле.

«...Кечысерга кӱргеш тыйым ыштенам, витне», — манеш ыле авам. — Чынжымак, пентгыде да йўштӱ койышан лийынам. Чатлама теле годым гына кече йыр ты онгым ужат. Ачам лесничий лийын, кугу ял деч чот торасе кордонышто иленна, кызыт тушто пӱртнат кодын огыл. Ир кушкынам, лўдмым, ӱрмым пален омыл. Школыш лу менгым шкет коштынам, чодыра корнылам сай паленам. Пушенте-влак дене мутланаш йӱратенам. Пырля тунемме классыштем йолташем уке ыле, мо вуйыштем лийын — тўжваке лукташ кумылем ыш шоч. Огытат умыло ыле докан.

Пӱртна вўдыжгӱ верыште шоген, кумыжвуян кишке-влак оралте воктенна тич лийыныт. Авам мончаш олташ тўнгалеш, монча конгам лоп-лоп-лоп пералта, «Лекса, йўледа ала-мо» маналта да, шыргыжалын, кишке-шамычын коранмыштым вучен шога, вара тулым чыка. Мончаш пурен лектына, изиш лиймеке, омсам почын ончет — лӱка ўмбалне радам дене саде кумыжвуй-влакет кият. Лўдыктет — волен каят, лӱка йымалан погынышо вўдыштӱ лыве-льово веле шокта. Онгай ыле. Изи, ныл ияш, шочын вочшо пачан гай тыгыде (шераш йӱсӱ) шӱртнялге ўпан, шемалге-ужар шинчан Лиля лўман шўжаремым шкетшым пӱртеш шынден кодена, толын пурена — кидпўянешыже лентыла кишке-влакым сакалтылеш, перкален шинчылтеш, рўзкала, кышкылтеш — модеш. Тўкен огытыл.

Ачам пелен кошташ келшен. Пўртўсын кумылжым, тўрлын вашталтмышым умылаш тӱчышым, сылнылыкшым каже кечын ужмо, но нигунам икгай огыл улмышым шўм ишалтмеш, шўлыш шогалмеш эскерен кушкынам. Авамым нӱлпӱ, ачамым якте дене тагастаренам. Нунын деч сай енжат тўняште тетла уке ман шоненам.

Школым тунем пытарымеке, институтыш кайышым. Чылажат куштылгын чучын. «А!» манам, талын вашештем, нигунам йогыланен киен омыл. Молын жапышт ок сите, йўдшӱ-кечьке книга ўмбалне кият гынат, мый дечем удан вуйышкышт шынен. Мо мыламже полшен? Кӱ пала ынде! Каже эр кумныл менгым ола уремла дене куржтал толынам. Садак шкемым нигуш чыкаш ӱрынам. Ия, анят, кӱргыштем шинчен.

Марий йылме ден литературым туныктышо лийын лектым, шкеман районышкак, Шонсолаш, пашам ышташ колтышт. Пачер дене илаш пурымо сурт варажым и пиал, и ойго, и каргалт пытыме верыш савырныш. Озакува кутым авай лие — эргыж дене ушнышна. Мыйжынат койышем ситен. Данюк марием кече гыч кечыш, арня гыч арняш шкаланже ик цельым шынден — самырык ватыжым тодыл вашгалташ, тудын мутшо почеш гына илаш туныкташ. Аважлан вигак шым келше. Саде, ик муным кок гана кочшо енла, чылажымат аныклаш төчен. Шкеже шеме, кечешат кўаш ок кўл — чыган-влак азаж годым ялеш монден коденыт гын веле? Тошкалмыже еда тошто йўла-влакым кучылтеш, ала-момат пала. Ыресым ок нумал, черкыш ок кошт. Икана шке шинчам денак ужым: пошкудо ватын ушкалже мемнан пакчаш пурен каен ыле, поктен лукташ йёсö огыл, а Шумил кува ушкал деке лишеме, ниялтыш, вўчкалтен пералтыш — ушкал ўмбаç вўд йогаш тўнале. Тыглай каласкалымылан одат ўшане, очыни. Тиде веле мо? Ял тўналтыште илыше Генашмыт деке нигунам ок кошт ыле, а ик кечын пурен да шогалын. Йырже ончен савырнен, кок кидшым кўшкыла шаралтен, Генаш ватылан манын: «Э-э, могай мотор пöрткöргыда, кузе сöрастарен моштенда? Ен ойлат, сандене ончалаш пурышым. Оласе дачыла веле чучеш. Мыланнат тыгак ышташ кўлеш. Миемат, Данюклан ойлем. Сай-сай!» Лектын каен, а Генушмытын пырдыжышт ты кече гыч вўдыжген йогаш тўналын. Нимом ышташ öрын пытеныт. Ўштын онченыт — ок кошко. Туткар! Ўдырыштым туныктенам, классыште каласкален. «Вара мом ыштен сенгышда?» — йодым. «Авай вес ял гыч кувам кондыш, — мане ўдыр. — Кузежым шым уж, но ынде чыла кошкыш». Могай шинча вийже улмаш? Молан пўрымашем лач тыгай енлан мыйым шешкылан тушкалтыш?

Данюкым эртак ваштарешем тўрта. Тудыжат аважын ойжым колыштеш, шкенжым кугуэш ужеш, мыйын ўмбаке кидын шуэш. Шижде лишемеш да перен-перен колта. Йоча-влакын тетрадьыштым терген шинчымем годымат тыгайлан тептерже ситен. Школыш вара какаргыше тўсанат каяш логалын.

Мўшкыранмекем, еш илыш удалан кöра абартыш шолып миен коштым. Эрыктен луктыч, а мўшкыр садак кушкеш. Угыч врач деке миен ончыктен тольым — «мўшкыран улат» манеш. Йыгыр улмашышт, иктыжым луктыныт, весьеже кодын. «Ыште ынде», — маневе. Лўдым. Чолак шочын кертеш, шонышым. Тудыжымат пытарыктышым. Ни ойырлен каяш, ни илаш...

Ме Данюк дене ен коклаште чапле мужырла койынна.

Марием — ял озанлык инженер, тудын мутшым аклат. Иктаж ўжмашке я пайремыш каена — ончен кугешнет. А мўнгыштў гын торештоварже кыдалыштак — эре ваштареш ойла, койдаркала. Йўратен мо тудо мыйым? Але вара кўсенысе нершовычла кучылташ тыршымыже мыйым шекландарен огыл? Ушемжым мо налын? Лек, кай — тўня кугу. Ёрам шкаланем, ёрам шып чытымемлан, вуйым шийдымемлан. Школ директор (ялыште нимом пешыжак от тойо шол) шкет денем мутланаш тўчыш — лыпландараш гына тўнгальым, ыш ўшане гынат, вуйжым рўзалын коране.

Уэш нелемым. Кок ий почела эрге-шамычым ыштышым. Мўнгтў паша дене пўтырныл илышым. Волык — латан огыл, тунаре шуко. Кок изи йоча. Мыйын марий, шкенаан у машинанаш шинчешат, пурак веле кўзен кодеш — курортыш кудалеш. Чаплын чия, а мый — айда-йўра. Аракам кугым авай дене шолтена, ужалена. Окса шонгын кидыште, кўгўн срабоч — кўсеныштыже.

Ик гана шыдем дене руштмеш йўым, вес гана. Тыге йўшў ўдырамашыш савырнышым. Первый семын огытат шиж ыле, вара шылтен шым керг. Кочмо толыкемже уке. Ўмылкала коштынам. Эрдене паша шуко — кынел ом керг, вуем пўрдеш. Данюк ден аваже йоча-влак ончылнак мыйым чот кыренйт, вара, кок онам ыресла кылден, мыйым кудывече покшелан, саде онашет, кидем кок могырыш шарен, кандыра дене пидын, пўтырен пыштеныт. Тыге кужу жап йўрыштў, лавыраште киенам. Тудо ок сите — терыс вўдым ўмбакем опталыныт.

Ковыра, ег шинчаш перныше чапле марием судыш заявленийым возен, аваже ешарен. Тыге шочшем-влаклан авашт лийме права деч коранденыт. Сурт гыч луктын колтеныт. Шке ача-авам тунам уже вес тўняш каеныт. Лиля шўжарем осал ег корнеш лийын, кўзў йымалан колен. Нигуш пураш. Кенжежым вўта ўмбаллаште мален коштым, телым кў пурта — тушакын але шкем гаяк йўшў ўдырамаш-влак деке пуреденам.

Мыняре тыге иленам? Шотлашат ом тошт. Намыс. Йўра эше, намысемже мыйым кудалтен огыл. Эмлалташ возым. Паремым. Угыч Данюк деке йоча-влаклан кўра сўрвален мийышым. Пуртышт. Потомушто аваже шонгемын, сурт коклаште нигўлан шогылташ. Курортлашкыже кошташ кўлын, кўм коден кая? Лишкем ок мий марием, пырля ок мале, тудын вес ўдырамашыже икте веле огыл ыле.

Пасушто километр кужытан вич йыранеш ушменым ончен куштымо. Кажне суртын нормыжо. Шинчеда — тудо вожсас-

кам шкетынак луктынам. Кӧргемат лектеш, шоныштым. Йӱржӧ, икымше ночно лумжо, йӱштӧ мардежше мыйым чаманен огытыл, пытаргыш тазалыкем пытарышт. Йӱлем кылмыктенам, кужу жап эмлымверыште киенам да инвалид лийынам. Уэш йӱаш тӱнгальым. Пенсийым налам — йӱын колтем. Эрге-шамыч кушкын лектын кайышт. Ыштышым ӱдырым, ик гана тӱкнымем денак. Ала-кудо йӱдымжӧ кӱлеш лийынам, миен малыме верышкем Данюк. Тылеч вара ынде монденам кузе пӧрӱенг ондалмымат...

Ӱдыремлан мыйын нерген ачаже эре удам гына ойлен, тӱрлын мыскылен, койдарчык лӱмым пуэден, Вера Семеновна гыч ала-могай шукшыш савырненам. Наташа ӱдырем мый дечем койын йӱкшен, шке аваж деч вожылын, школышто мыйын нерген ойлымо деч шекланен. Погынымашлашке ачажым веле ӱжын нангаен. Илыше ава улмаште шкенжым пеле тулыккла кучен.

Кугурак эргым, Юра, ачамла койшо кушкын, да Данюк тудым пешыжак ок йӱрате ыле. Институтыш тунемаш пурымекыже, ялыш шагал толаш тыршен, вургемым налаш ситале оксам, Йошкар-Оласе уремлам эрыктен, пашадар семын налын, шкенжым шке ашнен. Изиже, Василий, койышыж дене Данюкмыт тукумыш перыктен. Армий деч вара ӱдырым налын. Мыйым сӱанышкыжат ӱжын огыл. Шешкымат ала-могай — ужын омыл. Сӱан кечышт, тойыма гыч аракам луктын, кленча гыч вигак подылынам. Пулдыр йымалне шинчен эртаренам. Шке нергенем шонаш йӱршеш жапем уке ыле. Мом ыштен кертynam? Шуэнам шкемым. А вет чыла умыленам, но мыланем тунам ӱлык мунчалтыше ечем воктен тоям нигӧ ыш пу, ыш чаракле.

Окшаклен толашем, вӱташке вольык деке чарайолын пуредем, йолым мушкаш мондем, чийымалынак малем. Шӧрлышӧ пружинан модыш машинала ал кайыше иленам.

Кумшо курсым тунем пытарыше Юрикем (шып кугешненам тудын дене: спортым йӱратыше айдеме, кок метр кужытан, нугыдын толкыналтше ӱпан сай рвезе, кочаж семынак лесничий лияш ямдылалтын) колыш. Кенгеж сессий годым Какшаныш йӱштылаш пурен, мӱнтешла лектын огыл. Вургемже серыште киен, кӱсеныштыже документше лийын, шкеже гына уке, маныт. Мыйын языкем шочшемлан толын, мыланем колаш кӱлеш ыле! Телеграмме Шонсолаш толын, Наташа налын лудын. Ачаж ден коважлан увертарен, мыланем ыш каласе. «Тело не найдено... Не найдено», — йӱдым мутланамыш-

тым, телеграммым уэш-пачаш лудмыштым кольым, но кӧн нерген ойлалтмым умылен керташ ыш лий.

Юрикым арня кычалыныт, водолаз-влак коштыныт, но верештын огытыл. Содыки ушышкем шыныш, толын пурыш — тиде мыйын Юрикем, эргым... эргым. Шинчаончыланем тул менте шогалмыла чучо. Лектым анте-сӱнтӧ, мончаш олтышым. Пич йӱд, суртышто малат, ышт шиж. Вӱдым нумалаш ок кӱл — кудывечышкак пуртымо. Монча шумек, ала-мыняр пачаш мушкылтым, уло мogyрем ныл-вич пачаш йыгышым, пытартышлан йӱштӧ вӱдым ӱмбакем опталым. А вuем кыл-мымужо семын лoгеш, пeгеш, лӱнгыкта...

Сай вургемым шып луктым, чийышым, кӱжгӱ ӱпем, неле пунемыш пунен, ночкымак пӱтырышым, шовыч йымаке тойышым да икымше рейс автобусыш лектын ошкылым. Тау, эше пенсий оксам чыла кучылт шуктен омыл.

Мийышым Йошкар-Олаш, милицийыш да монь коштым, вургемым кудын тураште мумым умылен налым. Паспортым ончыктыде, эше ынешт ойло ыле, ӱшандараш кӱлын шол. Сер воктене коштыштам, пляж тич калык, каен пытымыштым вучен ноен пытышым. Кереметешышт, латик шагат мартеат йӱштыл кият. Каныше калык ок вашке, йӱдат йӱд огыл — вӱдшӧ пушо леве веле.

Теве шкет кодым. Сортам луктым, шырпым удыралым, ыльжтышым. Серыште мумо яра консерве банке кӧргеш сортамым верандарышышат, банкым вӱдыш колтышым. Йогын почеш ийын кайыше банке почеш ошкылам, йӱк деч посна шортам, энгерлан шып ойлем (иктаж-кӧ ужын гын, орадеш пыштен, очыни): «Вӱд ава, вӱд ача! Ида кодо пеленда мыйын эргым, шочшемым пуыза. Ен семын шӱгареш тойыман вет. Эгер, эгер, сорта тул гоч йодам: чамане мыйым кеч тыйже». А пылышыштем Юран изи гонымсо йӱкшӧ:

— Авай! Мый коремыш каем? Тушто онгайрак. Уремыште моддем ок шу.

— Юрок, коремыште тыйым маска куча. Вара мыйже тый дечет посна кузе илем?

— Авай, айда модын ситарымешкем, тый маскажым оро-ледал.

...Кинде деч посна шӱрым кочкеш. Мыйже манам: «Коккум гана шӱрым подыдал, ик гана киндым пурлал. Вара тупвачет кумда лиеш». А Юра: «Онда-а-алет». Э-э воштылеш вет, йолжым рӱза.

Чодыраш каена, вынькашым тодына, шудым чеслым

муына, солалтен каем. Юра воктеном коштеш. «Юра, — мам, — тений шудо, ончал-ян, конгамбалнат кушкын — пеш чока. Сайын солена, ушкаллан да шорыклан ситъже. Тый куржал, чот мўндыркө ит кае».

— Кужыйолан шыга пурледа. Айда вашке, авай, вучен ом шукто ала-мо тыйым, мөнгыш кайынем.

— Юра, кужыйолжо молан шокшо, кукшо верыште ок чонештыл? Айда йодына.

— Айда! Молан, эй! — лышташан укш дене лупшкедылшыла воштылеш Юрик.

Ви-ичкыж йўк дене карме олмеш вашештем:

— Шокшышто йолысо коям левас.

Шудыш йөрлын, пёрдал воштылаш амал уло. Эй, изи колом! А мый умбакыже шугем:

— Пормо, пормо! Молан тый йўштө эрдене уке улат? Вара уэш йўкем вашталтем: «Хромовый кемем лупсеш нора!»

Могай весела ыле тунамсе жап. Нимо ок пёртыл. Ала-мом пуэн савырем ыле, да тыгай вий тўняште ок пуалт.

...А сортам йўла, банкем иеш. Теве чу! Ик вереш шогале, эркын пёрдаш тўгале, пуйто изи пёрдемыш логале. Лач ты верыште... вўд гыч... Юрикын вуйжо койылалтыш. Кертым! Шке шып шепкаж гыч нөлтале энгер эргымын капшым. Шўмем пудештшашла кыра, шкеже иянше пистыла кылменам.

Куржам автомат-телефоныш, йынгыртышым милицийыш, ойлышым вержым да кайышым вокзалыш. Шым кончо. Мом тетла ыштен кертам? Машинам тарлаш оксам ок сите. Тунаре шортынам, шинчавўд йөре вўрысө аракамын пушыжо йотке йоген лектын пытыш докан.

Миен пурышым ялыш, вўд таве воктене вате-шамыч мыйым шке суд гочышт колтат:

— Ужыда?! Эргыже колен, а тудо, ковыртатыл, йўын коштеш. Тыгай «ава» Шонсолалан икте улеш...

— А эше кўшыл шинчымашан! Учичыл! Пианса! Тьфу!

Нимом пелештыде, тупышкем ынышт шўвал ман шонен, писын-писын эрген каяш вашкышым.

Мөнгыштө нимом ышт ойло. Тунемыныт, огытат шоналте: каем-толам, пурем-лектам ма, шуженам ала темынам, уэш йомам ма. Ты корнын йөршеш айык улмемат ойыркалаш шотышт ыш лий...

Пурен возым пусақыш, занавескым петыренам. Пычкемыш. Шып тунаре. Кенета пылышыштем Юрик (молан лач йоча годсо йўкшө ушышкем толеш?):

— Авай! Тый мыйын эн-эн-эн йытыра улат!

— Шойыштат, эргым, весат уло...

— У-уке-е! Авай! (Куржтал савырна.) Мый коляигым поктыльым, кучынем ыле — шым керт, мучыштарен колтышым.

— Ит коляне, эргым, колятше ынде аважын чызыжым кочкеш, тый дечет писыракын кудал каен.

Ушым шындышт манын, пытаргыш мелнам йоча-влакелан нигунамат пуэн омыл — вольыклан лаканыш шуэнам. Ачаштлан йордымō лиймем дене шочшем-влакланат йотъенгыш савырненам.

Шонкален кийылтам. Пусак омса почылто, Данюк пурен шогале. Мыйым пырысигыла кучен нōлтале да вигак пōртōнчыкō луктын шуыш. Тупрūдем дене тошкалтышым шотлен волен кайышым. Кынел шогал шым керт, нушкын, куды-вече гоч вончышым, кужу нуж-влак лонгаш кайышым. Тушто шартышем уло ыле. Кием — мogyр коршта, шинчаш — пūгыр коршта, вуй дене шогалаш — вуй коршта, йол дене шогалаш — йол коршта. Колымем шуын колтыш, но чытышым, осаллан чонем шым пу, шкемым шке шым пытаре.

Икмыняр кече гыч пōртна воктеке мийышым. Ышт поч, ышт пурто. Наташа верандыш лекте.

— Удырем, пенсий оксамым тыланет пуэныт, мыланемже изишак кеч лук. Кочкаш налнем. Кеч лу тентем онга кокла гыч шуялте! Киндылан гына!

Ыш пу. Корангым, шортым чотак, лач маньым: «Колыме-кем, кышасе вūдым подылнет гынат, уке лиеш, ўдырем! Польш кидетым шуялташ чыгын койышет ок кūштō, ала ачат «пунчалым» луктын. Тынаржак казнитлыман мо вара? Шужен колымем вучеда, коеш?»

Ончыч школышто пашам пырля ыштыме годсо коллегем, шонго туныктышо Галина Григорьевна деке шūдō ийым вач-ўмбаке пыштыше егла йолем шупшын кайышым. Поктен ыш лук. Оксамат пуыш, эмлалгаш нантайыш. Теве справкем пеленем уло — огыда ўшане гын, ончал кертыда.

Ом йū, огымак! Кайынем интернатыш. Илышем шот дене ыш илалт. Шукат сита улмаш, шагалат уга улмаш. Кочмыла, йūмыла, енлан пашам ыштен коштын ом сенге, ўнар волен. Пожалуйста, Тимофеевна, Наташан кидше гыч оксам налын пуаш полшо. Изиш кеч вургемым да йолчиемым уэмдем. Уке гын шкаланже веле пытарен кия...

Коктынат мален колтенна. Йōра, каныш кече, мыланемже нигуш каяш ок кūл. А Вера Семеновна малыме годымжо пуйто

ик коло ийым йомдарен, самырыкрак, яндарле лийын. Проститла мо тудо шкенжым? Толыт мо тудын деке иктаж-кунам уныкаже-влак? Тўжвачла парем, саем, эрне, тўрлане, а шўметше могай тўсан?

Тунамсе, чодырасе, самырык ачаже воктене сонарыш кошгшо ўдырын илиш вуй валныже лапчык пыл гына шемалге лийын, а кызыт — пўтынь кава.

Овик ден Овоки

Нунын нерген манеш-манеш ынде эркын шулен пыта. Шкештат уто гана ойлышташ огыт йўрате, калыкат тунем шуо, витне. Южгунам, марлан каяш шушо ўдыржым эскерен, жою вате «Кокымшо Овик садак от лий» малдалеш да йыштак кужу шўлышым налеш.

Овокин аваже кужу ўмыран лийын ыш керт. Шочшыжын талукым темыме татыште тудо вучыдымын колен колтыш: орваш шинчын кайымыж годым, ваштарешла толшо грузовой машина деч лўдын, тудын имньыже тулен. Удырамаш, тўрштен кодам, шонен, но вигак машина йымак логалын. Шерекин Чимик нимом ышташ ўрын ыле: суртышто аза ончаш шонто кува монь уке, шкеже эре пашаште. Сандене шукак ыш шоно — Овокилан у авам конден пуртыш.

Тамара шкеже йочам ыш ыште, да уло ава койышыжым, моло ўдырамаш гаяк лияш тўчымыжым, чыла ты изи эргашлан пуаш тыршыш. Мураш мастар, Овокижат почешыже мураш тунем шуын. Школыш коштмыж годым концертлаште мастарлыкшым ончыктен. Так муралта, шкеак гармоньым шокта — клубыш погынышо калык шинчавўд йўре колыштеш. Армиыш кайымыж деч ончыч Овоки ни тамакым, ни аракам пален огыл. Удыр денат келшен ыш шукто. Ужатыше-влак коклаште пошкудын изи ўдыржым, Овикым, ужын воштылале: «Толмешкем куш. Вучо. Йўра? Толмекем, марлан налам вара». Латкок ияш ўдырым ўндал нўлтале, тудын онгылашысе йгытыра лакыж гыч шупшале да тыманмеш кўкшў савар менте ўмбаке кўзыктен шындыш...

Овик тидым ыш мондо. Тўнал пыштен Овоки нерген шо-наш — кажне йолтошкалтышыж еда рвезын лўмжў дене илаш тўнале. Кудымшо классыш кошгшо ўдыр яндар чонжо дене йўратен шынден, но тидым эше шкежат толык дене умылен, умылтарен кертын огыл. Шерекинмыт деке серыш толмеке,

пошкудыш мия. Тамаралан кō дене гынат шўмым луштараш кўлын, сандене эргыж нерген пытыдыме ойым муын, фотографий-влакым ончыктылын. Овоки ондак Читинский областыште служитлыш. «Чыла сай. Таза улам» мут-влак серыш-лаште тўн верым айленят. Умбакеже эртак пўртўс нерген возен: сопка-влак, поян чодыра, радиостанций, ваче дангыт шудо, уждымо пеледыш... (Овоки связист лийын.) Вара «Мый командировкыш каем, возымешкем ида йомдаре, ида тургыжлане» манын колтенат, ныл тылзылан йомын. Тамара колянен пытен. Чимикше лыпландарен: «Армийыште тўрлыжат лиеда. Можыч, секретан верыш колтеныт... Тыге воза».

Овик школыш куржталын, сайын тунемаш тōчен. Кўрен коман кўжгў тетрадеш кажне кечын Овокилан серышым возен. Мом ыштымыжым, мом ужмо-колмыжым — чыла тушан верандарен. Овокин ик снимкыжым шолып налын толын, пижыктен, йырже сўретлылын. Кок ият эртыш, кум ийыш кайыш. Овокин таҥаш-шамыч мōнган-мōнгышкышт толын пытышт, а тудо ыш пōртыл. Чимик ден Тамара уверым налыныт: эргышт госпитальыште. Ышт мутайкале, пеленышт тўрлō йокмам, шке кўэштме каватмам оптышт да кужу корныш кайышт.

Овикым сурт оролаш коденят. Изи ўдыр шортын-шортын пуал пытен. Аваже гын умылашат ыш тōчō, пашаже чот шуко, да икшыве чоныш ончалаш жапшат уке. «Шортат гын, вашке кушкат», — мане, ўдыржын шортмо шинчажым ужын. Ала модмаште кидшым корштарен, ала мўкш пўшкылын (Овик мўкш деч чот лўдеш) — магыра да чарна, шонен. Эше шылтален нале: «Кудышто тунаре паша, а тый еҥ сурт воктене чўчкен куржтат! Йолагай, калер. Чимикмыт капка воктене пинегыла пōрдат».

Овоки госпитальыште идалык утла кийыш. Моло семын значоклам пижыктыман салтак вургем дене огыл, а тыглай джинс йолашан пōртылō. Шерекинмыт пōрт ваштареш кушшо ўепу шентелан шылын, Овик почын шумо окна гоч пеш ончыш. Уна, родо да йолташ-влак коклаште йōршеш весемше, торжаҥше чуриян рвезе шинчен. Палашат ок лий: тамакым шупшмо дене йўкшō кўжгемын, аракамат чарка почеш чаркам колта веле — йўэш. Шинчаже йўштō нōреп гай пычкемыш, шинчасортажат пале огыл. Колышташ шонен погынышо-влак утыжым нимом пален налын ышт керт: ончыч моткоч кутырчык, еҥ ойым ончылгоч шолыштшо гай йылмызак рвезе ынде пуйто умшаш кўзым пурлын — тўрвым тарваташ лўдеш. Кō пала — мом ужын, мом чытен.

Ик жап гыч Овоки шкет кодо: ачаже, Чимик, пёрт пура-лык пырня-влакым кондымо годым машина ўмбач пёрдын вомыш, пырня йымак логале.

Ачажым тоен толмо деч вара Овоки кажне кечын подылаш тўнгале. У пёртым ышташ шонымыжат ачаж дене пырля шўта-рыш возо, очыни. Плотник-влак бригадыш коштешат, тушты-жат команде пеш айыкшак огыл. Тамара «Тыге илаш ок лий» манаш тўнгалын ыле, Овоки руале: «Кузе шонем, туге илем. Тый мыйым от чаре. Соровно авай отыл!»

Тамара ыш ўчаше. Кидшым лупшале да шочмо суртышкы-жо, Петеманыш, лектын кайыш. Овокиат «авай, авай» манын ончен куштышо ўдырамашым чарен ыш кодо, шўрын ончал-лят, ала-кушко коремыш лектын ошкыльо. Толмашешьже Та-мара уке лийын. Тыгеже ок йўре ыле, конешне. Коло ий утла ты сурт-озанлыкым кучен ылыше, пел ўмыржым, тазалык-шым тышан кодышо ўдырамаш мо дене титакан? А кайыш — нимомат ыш нангай. Жап паремда, Овоки весемеш ман ўшана ала-мо?

Овик гын тышке-тушко куржталеш, таве воктенат Ово-ким ужаш толаша. Но тудыжо ик ганат ок ончал, ок уж, ок шыргыжал. Тудын деке пытаргыш кечылаште лач пенсийым конден пуышо почтальонка веле пурен кертын.

«Молан монден? — шона латвич ияш ўдыр. — Толмекем, марлан налам манмыжым ок шарне. Ала-могай регенчанше чо-наныш савырнен...» Вашке шыдешкыше, шкем кидыште ку-чен кердыме Овоки кечым эртара да йўра веле. Пашашкыжат кокымшо группо инвалидностян улмыжлан кўра каяш ок лий, но кузе мўнтыштў шинчен туркаш? Тудлан намыс, намыс...

Енгататым муын, шкеж деч шукуylan кугурак ийготан Пашурка деке коштеда. Ялыште рвезым чаманеныт, шытгалаш гына нигў тоштын огыл.

Мыняр тыге шуйна ыле, юмо веле пален. Но ик эрдене Овоки мален помыжалте, шинчам почде колышт кийыш. Ала-кў пўртыштў тошкыштеш. Конташте тул йўла, пу пудешты-леш. Тамара пўртыльў огыл чай? Шы-ыпак чуланышкыла он-чале — Овик шогылтеш. Вуешьже ош шовычым кумык кылден, шокшдымо кўчык платыже ўдырын эше пеш нўргў улмы-жым шижтара. Парентым эрыктен пытарен, кўршўкеш шўрым шолташ шынден.

— Тыйым кў тышке колгыш? Тимуровский команде гыч улат мо? — Овокин мокмыран оралгыше йўкшў мут-влакым нелын вела.

— Нигө. Мый шке, — йошкарген кайыш Овик. — Сөрымем от шарне?

— Мом эше куктышат?

— Аха, армийыш кайымет годым «Уна тебе тиде үдыр толмашешем шуэш, мыйын ватем лиеш» маньыч вет.

— Ну-у?! — кенета түсшө волгыдеме, шинчаончалтышыже шем кава шенгеч ончалмыла яндареште. — Мыйже серьёзно ойлен омыл, мыскара йөре гына каласенам чай? Хм. Вара ынде мом ыштена коктын? Тений тыланет мыняре? Чу-чу... — вуйжым пудыратыл нале. — Латвизыт. Туте?

— Вара ынде мо?

— Мий, кай. Куш эше.

— Мутым арам кышкылташ ок йөрө. Раз мутым луктынат — ынде налашетак перна. Садак ватет лиям.

Овоки воштыл колтыш. Нугыдо кужу ўпан вуйжым рўзалтышат, шүргө мушкаш лектын кайыш. Онча — солыкат ару кеча, шовынат верыште уло. Кудывечышкыла шинчажым савыраде да эсогыл шўшкалтен колтыш: монча гыч шикш лектеш, пўтырналтын, толкыналтын, пакчашкыла иеш.

Эр кочкышлан ўстембалне понгым жаритлыман салма пушлана. Уйжө лемыште шуко, йылгыжалеш веле. Конгаште шўр шолеш, чывылык көршөкышат паренте ўмбал чеверген.

— Овикем, моторем, — ласкан пелешташ төчыш Овоки, — ийгот шудымо үдыр дене мыланем илаш ок лий.

— Судитлат ман лўдат мо? Кызыт ынде ала-могаят илаты! Тый ит шоно, мый толын пурышо омыл. Енгаватет деч гына утлаш полшынем.

— Кузе? — рвезылан чот онгайын чучо.

— Портышкемжым шолыштам, рокеш урем. Портышкем шўйын пытымешке ила, вара кола. А тыланет мый эн кўлешан улам. Тебе шкежат умылен шуктет. Ончычет капкам почшет, почешет тўчшет лиям. Умыльшыч? И сита тетла орадышланаш. Шот почеш илаш кўлеш. Шич, коч, мокмыретым шөрө и тетла арака нерген ит шоно. Мончаш пурен, чыла языкетым мушкын колто, эрне тый тачак. Кудывечыш угыч волыкым погыман. Мый полшем. Коктын, тебе ужат, поена.

— Ох, гипотенузет тыйын расквadrat! Поена, манат?! Оксан улмем пален налынатат, садлан пижедылат докан. Сберкнижкам кычал муынат? Онченат, миллион-шамычем ометым колтеныт?!

— Нимогай сберкнижкам ужын омыл, — мане Овик. — Арам мыйым ит обижатле. Мыланем тый шкеже кўлат. Нимо оккўл-

ланжат шкендым осал айдемыла койыкташ ит төчө — Юмо сыра.

— А-а-а! Лек! Кай! Мый нигөланат ом күл! Ом ўшане! Аламогай изи пичужко туныкташ толын шогалын! Мый... мый..

Овоки кўварыш йөрльө, түсшө шемеме. Шкеже шукшла кадыргылеш, йолжо дене чумедылеш, пуйто көргыштыжө шүдө тўжем име почанеш. Овик чорике кычкырале, уремыш куржо. Мөнтгыж гыч аважым вўден кондыш. Коктын рвезым койкыш нумал пыштышт. Изиш лиймеке, тудо шыпланыш, лыпланыш, сынже пурыш, вўдкашкала пўжалт возо. Нимом пелештыде мален колтыш.

Тыгай черле улеш, садлан көра нигөлан начар улмыжым ынеж ончыкто. Тамараланат тидлан верчынак, очыни, лўмын торжан ойлен. А вет Овокин чоңжо нигунам шыде лийын оғыл..

Шудо солымо тургымышто уло ялге олыкыш лектыт. Овикым каван тошкаш кўзыктен колтат. Тудо пеш куштылго могоран, урла кўшкө күзен кая, каванвуйым туге йытыран савыра — кутыен көранен налеш. Овокиат шудо удыраш коштеш. Уке-уке да ту-уй ончал колта, южгунам, ментгыла тўнгын шогалешат, ик жап тарваныде шога. Рвезым огыт тўкө — пален шуыныт. Тамарат эргывелже деке пөртылын. Сөрасен, проститлен. Я ава улмылан көра, я Овикын иктаж ойжо шынген — Овоки енгаватыж деке коштым чарнен. Ормыжө уло.

Ты кечын Овик пыкше илыше кодо. Каваным тошкен, кўшкө шумеш шуктымеке, ўлыкө юшт мунчалтен волаш тўнгалмыж годым, каван воктене энгертен шогалтыме шорвондын пўсемдыме вургешыже мўшкыржө дене керылтын. Ушым йомдарен. Овик йыр чумыргышо енг-влакым писын коранден, Овоки ўдырым, кидышкыже нөлталын, ял могорыш нумал каен. Кум ораван мотоциклже дене райцентрыш шумеш чымен, ўдырым больницыш намиен шуктен. «Овикым пинчак утарен, — маныныт врач-влак, — пинчакым шорвондо вурго вошт шўтен кертын оғыл. Да эшежым, те жапыштыже мемнан деке шуында — изиш вараш кодыда ыле гын, мўшкыр көргыш йогышо вўр ты самырык айдемым пуштеш ыле».

Паспортым налмекше, Овик Овоки дене возалте. Ялсоветыште тореш ышт лий. «Тунемаш каем варарак, но заочно, — мутым пуыш ўдыр, — а кызыт мый Овоким шкетшым нигузе коден ом керт. Тудо мый дечем посна йомеш».

Енг дене төр илат. Тамара, самырык мужырым ончен, шып йывыртен коштеш, кертме семен польшкала. Овикше вет чылажланат тунемеш веле. Тамара черланен колтен, лач пача-шамыч лияш тўнгалыныт. Нуным ончен налын мошташ кўлын.

Чызе олмеш тек межым шупшыныт. Пагарешышт кишан меж темын, кок пача колыш. Шорык чызе йыр кержалтше межшым түред налаш күлеш улмаш.

Мүшкыран лиймекыже, Овикым марийже чот переген, уло сомылкам шке ышташ төчен. Илат, мучымандылыг. Пөртышат эше тоштак, пура веле ямде — уремыште левед шогалтыме. Тошто сурт көргыштө порылык да йöратымаш пырля илат, нигунам огыт торло. Эше — шуко-шуко пеледыш...

Ок ырыкте колятул

Йүдым омса тўкалтыме йўкеш помыжалтын, Валя ик жап тарваныде, шып кийыш. «Почаш але уке? Кўлешлан толыныт але иктаж-могай вес амал дене? — шонкала. — А! Перкалат да каят». Но ындыжым, омса деч корангын, окнам тўкалат. Шытшыт, тык-тык, вараже рўн-рўн-рўн! Ох, яндажат лектын возеш ала-мо?»

— Колам! Ит лупшо тынаре. Ия мо тиде? Кө тушто? — келесырын мане ўдыр да, тулым чўктыдеак, кидшўма халатшovyрым муо, вашкыде чийыш. Окнашкыла кумык лие, пычкемыш кудывечыште ўмылкам гына ужо. А шўмжым пуйто иянгше вўдыш чыкен луктыч. «Тиде Андрей, моло огыл. Ынде кузе лияш? Поктен луктеш гын?» — пöртöнчыл омса деке ошкылшыжла тургьжлана помыжалт шушо Валя. Омса вес велне шып. Тамак шикш гына шижалтеш.

— Тынарак чот малет я көм-гынат тоен шукташ жап кўльö? — тўкылтышым корандыше Валялан койдарен каласыш толшо ег.

Пенгыдын тошкалын, пöртыш пурыш, йолчиемжым конга шентекыла кудаш шындыш да носки йола ончыко эртыш. Тунам гына тупысо рюкзакшым волтыш, тентгылыш пыштыш. Урем вес могырысо менте вуйышто йўлышö кугу лампычке мардеж дене лўнгалтешат, окна ончылнысо лаштыра ломбо укш ўмылка чиялтыдыме кўваронгаште шемын койын тарванылеш. Шып. Коктынат огыт пелеште. Андрей чуланыш кайыш, возак тўныкым почо, пероскеш тулым ылыжтышат, пўкеныш шинче.

«Тамакшым мо пеш чўчкыдын шупшеш? — Валя шонкала. — Нервыже ок чыте гын веле?» Пуйто ала-көм помыжалташ лўдшыла, йўк-йўаным лукташ огыт тошт. Андрейын ўстел пелен шогышо пушкыдо диваныш возын мален колтымыжым вучен шуктышат, ўдыр койко йымач шыпак гына чемоданым

шупшың лукто, диван могырыш йышт ончале да уремыш лекте — кўварысе ик онат ыш тарване. Уремыштак вичкыж пальтожом чийыш, вич полдыш веле — пел шагат полдыштен шогылто.

Волгыжаш тўнгалын. Сур тўсан кенгеж эр тўтыра вошт посёлкым ончалаш тырша. Тыгыде йўр шыжа. Валян шўмжб — чон корштышо моклака.

«Урем гыч тольым, уремешак лийым», — пеле йўкын вудымата. Автобус шогалме верыште нигб уке. Пеш эр. Икымше рейс автобус кок шагат гыч тыш толын шушаш. Юалге, но леведыш йымалне кеч йўр ўмбакет ок логал.

...Валя гай мыскараче ўдыржат ялыште тетла уке ыле аламо. Изинек атаман койышан кушко. Вўден нангая шке торашыже-влакым, ял мучко ўчим ыштыл коштыт. Сыртык Микалын тўныкышкыжб пырысым пуртен колтеныт. Кечываллан канаш вочшо да мален колтышо шонго кўтўчылан йолешыже кандыра онгым чиктеныт, а вес мучашыжым тыгак каныше ушкал йолеш кылден шынденыт. Ушкал кынелын, кўтўчим шўдырен каяш тўнгалын, кугызам ўрткыктен. Икана нуным шылтален вурсышо Пўклан уке шентечше пўртйымал рожышкыжо коракым шуэныт. Пўкла паренте деке пурен, ваштарешыже чонештен лекше кайыкым ия шонен.

Лу классым тунем лекте. Такшым, ең деч шентелан ыш код, ушыжо чолга лийын. Валян шинчен-шоген кертдымыже, эре мом-гынат шонен мумьжо кажньжылан келшен огыл. «Орапай Валька» маньтат, ни йытыра куштылго капшым, вўдпорсын тўсан шинчажым, нугыдо шинчапунжым огыт уж.

Мачайкинмыт, чынжымак каласаш гын, ялыште пагалыме ешлан шотлалтын. Нунын суртыш калык кумылын пуреден коштеш: поро ой-канаш кўлеш ма але иктаж сомылка уло — нигунам огыт отказае, мо кертмыштым эре полшаш тыршат. Ўдырышт тыгай манын отат ўшане шол. Можо вара самырык енгын қўргыштыжб тынар шолеш, умылтараш ок лий.

Мардежеш варныше писе ўдыр марланжат вырт-вурт лекте: тыгежак ыштен кертеш манын, нигбн ушыш ыш пуро. Андрей ялыште эн ўнышб, шинчалан койдымо рвезылан шотлалтын. Трактористлан тунем толынат, тетла каныш кечыжат уке. Эртактрактор воктене. Валя ден Андрей — вараш ден комбо. Алакудыжо ончычрак шонен муын, кузе ойым пидыныт? Товат, эн первыйже Валя тиде авантюрым шонен луктын докан. Ончат ялыште — коктын ялсовет гыч лектыт. Тыглай вургем денак. «Мо теже пырля коштыда? — ўрын вигак вашлийме ең да

«А ме возалтна, ынде марий ден вате улына» манмылан ўшаныде шыргыжалын: «Тиде Валя деч ала-момат колат...»

Ушнымо нерген кагазым кучен, ўдыр шке мўнгышкыжў ошкыльо, Андрей шке декыже соптыртатыш. Кок-кум мутшым ойлен шуктышт ала уке? «Шонымашкем шуым», — мане аважлан Андрей. Изинек аваж деч нимом шылтен огыл, сандене Полина эргыжым умылен, Мачайкин Кируш ден Лычайын ўдырыштым Андрейын йўратымыж нерген пален. Полина ден эргыже шукыж годым малаш вочмо деч ончыч мутланаш йўратеныт. Пасу гыч ноен толшо Андрейын кочмыжым ава ончен куанен. Ваштарешыже шинчешат, тидым пукшаш тўча, весым шуна. Валя нерген тетла нигў дене ик мутымат луктын огыл ыле. Рвезе шкенжым ўдыр деч ўлыкў шынден. «Мўндырчын тулгайыклан шотлен шекланем, да йўра айда, мый гайжым огешат ончал», — шонен коштын.

...Лычай, ну, ындыжым кертычак аман манын, олымбаке лоп волен шинче. А Валя, туслан мо, кеч мланде савырналтше, воштылеш веле: «Ай, авай, возалтынам гын, мо лиеш? Марланже садак ом кай».

— Кузе тыге? — эшеат чот ўрў ава. — Күшто илашыже тўнгалат? Кў тыге ыштылеш? Марлан кайымыла модат огыл чай? Э-э, шочмекет, больнице гыч кондымо годым, тайылыште чот лупшалалтна, тер гыч камвочшыла, тыйым кидгычем мучыштен колтышым, аза вўдылкам лумыш пўрдын каен. А тый почылтынат, чарашке лектын, лум моклака лийынат. Вара пел ий наре эре черле ылыч, республиканский больницыштат коктын киенна. Пыкше утарен кодышна. Молан йўрыш? Коло ыле ато гын! Ындыжым мом ужыктет эше? Теве кастене ачат толеш — пуа тылат! Икшыве койышым койын, намысыш пурен пытена. Сай енын эргыжым игылташ волям огына пу. Андрейже молан, оетым колыштын, почешет миен?

Лычай рошт кынеле, вес пўлемыш пурен кайыш да тушто веле шыде ден кочо йўре-варе шинчавўдлан эрыкым пуыш.

Тылзе гыч Валя паспортым вашталтыш, Андрейын фамилийжым нале. Тудыжо клубыштат орўенже дек лишемаш ыш тошт, шинчаончалтышыж дене йўрата. Икана йолташыжлан Валям уремышке ўжын лукташ ойлен ылят, шкеже капка менте воктене шылын шогалын. Валя лектын гына шуктыш — Андрейым ужо. Так сырен кудалтыш! Кычкырал лукшо рвезылан «Тый, можыч, мый декаем эше чили ротым конден шогалтет?» манын руале да чуй веле койо — кудывечыш пурен кайыш, капкасе кўшыл тўкым кроп шўкал шындыш.

Полина ыш чыте, шкак Лычай ден Кируш деке мутланаш мийыш. Мутланышт, тумайышт да пунчалым луктыч: сўаным ышгаш!

Бозалтышт деч вара кок тылзе гыч Валя ден Андрейын сўанышт лие. Ындыжым, вате лиймекыже, талгыде семын куржтал ок кошт, шонышт, но «шешке-шешке» манметлан нимогай чарак уке — нимом ойлыде, вате-марий семын возын малыдеак, ял гыч шылын. Кушко? Кӧ деке? Андрей пален, но, умшаш вўдым подылмыла, вуйжым кумык сакенат, ег деч шинчажым шылтен коштын.

А Валя ик йўдым йӧршеш ыш мале. Первый да пытартыш гана, манмыла, Андрейлан тунам пилорамыште пырням икмын-яр ужашлан пўчкеден шелше пила-влак коклаш логалмыла чучо. «Тый проститле мыйым, — самырык ўдырын мутшо пуйто шоягоремыш ий моклакам пуртен колтыш. — Шўмыштет осал шонымашым ит кондышт. Палет вет — ом йӧрате. Весылан ўчим ыштен, тыланет марлан лектым. Тый ласка улат, поро. Мый гай полдырманже илышетым веле, уна тебе, луга. Чыла пужышым, но тыглай вате ынем лий. Мый... олашке... икшыве да монь уке, кучен от керт, да мыланем нимат и ок кўл...»

— Тушто мо весетше? — ӧкымеш йодо Андрей, а шкеже шўргӧ мучкыжо пуйто тулым кышкалмыла шокшын чучмым шиже. Йӧра эше, пычкемыш пӧлемын петырыме окналаштыже волгыдо тўрат уке.

— Туге да-а... Ватан тудо, Андрей. Шарнет, командировкыш толын ыле, Йошкар-Олаште ила, институтышто пашам ышта?

— Валя, но вет нимогай негызет уке, ўшанле огыл. Тудо пӧрѐн садак тыйын ок лий. Мийышашетым пала? Уке? Пиалетше тыштак ман шонем. Чыла улмо годым мом эше вучаш? Мыйжым йӧршеш пӧрѐнеш ынет уж мо? Аватат тый денет нигунам торжан огеш кой, кажне ойыштыжо эртак «шешкым» гына манеш, ег ончылно шке ыштыме сомылкажымат тыйын ыштымашеш луктеш... Тулгайыкем ыльыч, ындыже колятулыш савырнынет мо? Тугеже тыланет нигӧм ырыкташ пўрен огылыс... Пышткойын, чолга капетым амырташ кӧнен кает?

— У-уй, сирлемыш тӧрштымем шуэш. Чыла! Каем, тудым ончен илаш тўналам гынат, пиал. Шупшеш мыйым. Умылет?

— А мыйже кузе илышаш улам?

— От йом, Андрюш. Весым налат да илет. Ала мый дечем ковырарак огылым, но пашачым, аватлан полишкалышым. Мый дечем чаплырак лиеш гын, утларак йӧнлӧ: тек киса йол гычат ўйым луктын моштышо лийже. Мыйын семын сарси-

варашла кидшым шаркален ынже шогылт. Икшывым ыштен оптеда, иледа вара...

Олаштыжат Валя шонымыжла илаш тўнал ыш керт. Ялышкат ыш пўргыл. Шонто кува деке пачерлан пурен ылят, шкенжым изиш «йолыштен», шуқырак шонкалаш тўгалын. Пален — Андрей Пермский областысе геологический разведкыш вербоватлалтын, вездеходым вўдаш тунемын да вич ийлан тушко пашам ышташ каен. Ялыш мийымеке, Полина деч адресым йодын ыле, но тудыжо ыш пу. «Пеш кўлат Андрейлан», — манын пўшкылале. Ну, уке гын, уке! Нимом ышташат ьрат. Южгунам саде институт пашаенже пелен «командировкыш» миен толеден, вара адак кужу жаплан шкет кодын. Андрей нерген шоналтен гынат, шўм лукышкыжо шўкалын.

«Сельская новь» журналым лудын шинчышыжла, «Палымым ыштыза» вуймутан страницыштыже мужыранаш шонышо-влакын увертарымашыштым вереште. Ончен лекте: ўдырамаш-влак утларак возат. Теве ик пўрѐнг, 20670 номеран, воза: «Шкет илем. Йўштў верыште, пашазе-влак посёлкышто, шке пўртем уло. Аракам ом йў, алиментым ом тўлў, тамакым шупшам. Кужу жаплан суртем пустам кодем — пашам тыгае. Толын пурымекем, мыйым вучышо сай ўдырамашым вашлиям гын, таум ойлем».

Валялан кенета весела лие, йоча койышыжо почылто. «Возен колтем, мо лиеш — лиеш», — йўкын мане да воштончыш воктеке миен шогале. Тушечын йўратымашым кычалше, ўдырсийжым арален кодышо, шинчам куандарыше могыран, вачўмбаке пушкыдын шаланыше пўртўсын кудыртен шочыктымо ўпан сўрал ўдыр онча...

Серышым кас мучко экзаменысе сочиненийла возыш, конвертыш пыштен петырымеке гына малаш возо.

Вашмут вашке ыш тол. Йўршеш ок лий манынат шоналтыш, но ик кастене яшлык гыч кўжгў конверт койылалтыш. Кандаш листаште тайга, Мараты посёлко, геолог-влак, сонарыш коштмо, колым кучымо нерген тунар онгайын каласкалыме — чарныде лудмет шуэш, пуйто изи гына повесть серышеш шынен. «Почеркем уда, садлан печатный буква дене кельштараш тўчышым», — манын умылтарымыланат Валя ўшаныш. Ни серыш мучаштат, адрес йымалнат лўм ден фамилий уке улыт. Конверт ўмбалне шифроватлаш лийдыме подпись гына коеш. Пўрт номерым раш возымо, индексат чын. Монден але лўмын тыге ыштылын? Рушла возымо да могай калык гыч улмыжым палаш ок лий шол.

Валялан «Салам, палыдыме тан!» манын возашьже перньш. Вес серыш гыч пале лие: пөръентын лүмжө... Андрей. «Пурылан але пурылан огыл мыланем эре Ондри-шамыч логалыт?» — Валян вуйыштыжо пёрдын. Тыглай пашазе улам, геологоразведкыште тыршем, манме. «А тый вес Андрейым, марий йылмым палышым, Пазекин — пеш онгай фамилияным, туштыла вашлийын отыл?» йодын возымылан «Уке. Тўня кугу, Пермский областьшат тендан республик деч кугурак», — вашмут лийын.

Эркин-эркын Валя шке палыдыме корреспондентше дека тунем шуо, илыш нерген шонкалымыжымат шылтыде возен, шке нергенже утларак да утларак каласкален. Вара Андрей ик серышеш «Тол уналыкеш. Ит лўд. Тыште тугай сылне вер, ужат — нигунамат от мондо. Толын кайыметлан от окын» манын.

Валян лач отпуск шуын. Ялыш шудым ышташ полшаш тарванен ыле. Но монтгыштө тудым мучашдыме шылталчык ойгына вучен. «Пеш кўлеш шудыштат, шөржым мый кочкам мо?» — умылтарыш озакуважлан Валя. Ыш мутайкале, корныш лекте, Пермь ола марте поезд дене шинчын кудале. Рўдола гыч адрес почеш автобус дене ныл шўдө ментгым Кочевский районыш каяш кўлын.

Ошман уреман, икмынар баракан да кок кўчык уремысе пёрт-влакан посёлко. Йырваш тайга. Теве могай вер-шөрыш толын шуо, но йонгылыш ыш лий гын? Валя кызыт веле шекланен колтыш. Автобус, изи гына паз, савырнен кудале, тудо Мараты посёлкыш кок кечеш ик гана веле кудалыштеш. Пурашак перна. Урем дене самырык пөръен толеш. «А-а, Валентина приехала! — шоктыш. — Ты что же так долго не хотела у нас появляться? Андрей все уши нам прожужжал», — кумдан шыр-гыжале да шке пашаж дене писын каен колтыш.

Ушет ок кай? Кузе вигак палыш? Тыге лийынжат ок керт! Валя серышеш колтымо фотографий почеш суртын могай улмыжым пала, да вашке тогдайыш. Пураш але уке? Кудывечыште шем лўштыра пий, палыдыме енгым ужын, кўжгө йўк дене ам! мане. Ёдыр капкам монтгеш петырыш. Кенета «Альфа, ком тушто от пурто?» пөръен йўк шоктыш. Но... тиде йўк... кушеч тудо тыгай палыме? Капка почылто — Пазеке Ондруш лектын шогале! Вичкыжемын, пондашым куштен, чалемын, ончалтышыже веле тугаяк ласка.

— Тольыч содыки, Валюш? Ну, салам, салам! Пуро. Вет тый мыйын ватем улат огыл мо? Официально ойырлен огыналыс? Але иктаж-мом химичитлен, печатьым ўштынат?

Валялан нимом пелешташ: «Тыге лийын ок керт. Уке-уке!»

— Кертыч ондален, коеш? — логарыш комья шичме йөре пелештыш Валя. — На, тугеже, чемоданем нумал пурто.

— Вуеш ит нал. Проститгле, конешне, Валя. Мыланем, журнал почеш тый возет манын, ушешем возын кертын, шонет?!

Пөрткөргым известка дене чиялтыме. Кўвар ару. Уто мебель уке: диван, үстембал, койко да кок пўкен. Конга пелен Альфан малыме верже, шартышыже. А пырдыж гыч Валям... Валя онча. Лу пачаш кугемдыме фотографийыште Валя, кенже платым чиен, куэ пелен шога, тўрвө тўрышкыжө висвисым лишемден, шкеже воштылеш, чонештен каяш ямдылалтшыла коеш. Мардеж урвалтыжым өрдыжкыла пуалын коранден, йытыра пулвуйжым чак гына ончыкта.

— Тидыже кушеч тый декет шуын?

— Шке ыштенам. Пеледыш пайрем годым. Тый шыч шиж. Вездеходыштем эше ик тыгай снимке, но изирак. Йолташем-влак чылан тыйын тўсетым палат. Ну, йөра. Каналте, шўлалте. Монча шокшо — корно деч ончыч эре олтен пурем. Яндар махровый полотенцым луктат, муат. Озалане. Тылзе гыч пөртылам.

Тич темыман рюкзакым шола вачешыже чийыш, пийым ўжө да лектын кайыш. Валя пөрт покшелан тўншыла шоген кодо.

У верыште первый семын Валя маленат ыш керт. Тўрлө шонымаш погынымо денат омет кая. Телевизорым колта да программе пытымеш ок чаре. Могай-гынат йолташ. Йокрок! Шкетлан кочкаш шолтымат ок шу. Тўгө лектеш, кудывечым йыгырая, шоган йырангым сомыла (Андрейын пакчаштыже лач шоган да чеснок гына кушкыт), пакча гоч йоген эртыше чот йўштө да моткоч яндар писе энгер гыч муче дене вўдым конда. Вара окнаште кийыше серыш орам шымлаш пижеш. Шотлен ончыш, ыш өркане. Куд шўдө угла ўдырамаш! Чыла тўрлө могыр гыч Андрейлан серышым колтеныт улмаш. Редакций нуным, номер дене возыманым, пачке дене тыш шўкен шога докан. Но ик серышымат почмо огыл. Ик конверт турат ни кушкедме, ни пўчмө... Россий мучко моткоч шуко шкет ўдырамаш улмым ўдыр кызыт гына раш шиже. «Андрейлан мый кўлынам, мый гына! — кажне шўм кўлткымыжө кычкыра. — Койышемем пален, лўмын тыге ыштылын. А мыйже, чынак, вўдпөрдемыш шупшын пуртымо семын торешланен кертын омыл. Онгай. Умбагыже мо лиеш? Вучен шукташ отпускем ок сите. Тўкылен каяш? Ончыкыжым вара кузе илаш тўнгалам? Кө мыланем ушым пуа? Авамын чын ойлымыжым таче веле шотыш налам ынде. Тагастараш гын, Андрей мемнан агулыш-

то эн-эн лывырге, эн-эн! Ай, мынар «эн-эн» ик рвезе пелен?..

...А таче йўдым трук толын пурыш. Возо да вигак мален колтыш. Сырышым, корныш лектым. Кушто рюкзакше? Кушто Альфа? Мыйже ынде чемодан дене вокзалыште шинчем. Помыжалтмыжым шым вучо. Ала корно гыч мӱнгеш савыр-наш? Кушто тыге кужун автобусшо коштеш?..»

Кенета икшыве годсо шотлымо модыш шомак-влак шарналыч: «Ика-ика, мала-мала, ап-терекым, терекым. Уйзым пайым, пай волакым, чикын вуйым чумай пук», — Андрей ден шкенжым шотлыш Валя, кудыжо уга — тудо корангеш, но пытаргыш мутшо шканже перныш. Каяш логалеш. Кужун шўлалтыш. Воктенжак адак ала-кӱн шўлышыжӱ шижалте. Ончал колтыш — Альфа шога. Валян лишкыже мийыш, урвалтыж гыч пурлын кучен, шентекрыла чакнен, шупшаш тўнгале. А теве Андреят койылалтыш... Корно петырныш!

Чинга*

Йӱремлашкам ыштен шогышыжла, Полина уке-уке да окнаш ончалеш — урем пуста. Ёдырамашын кергывуйшудо тўсан шинчаже таче путырак йывыртышын йылгыжалеш. Ялыште нигӱнат тыгай шинчаже, озажын посна поянлыкше ден моторлыкшо, уке, манаш лиеш. Пушката, чия деч поснат раш палдырныше шинчапунжо эшеат сӱраллыкым ешара.

Чезекйол-влак ўстембалан шарыме тўрлыман йыгын шовыч покшелне шогышо лапка вазыште малиновийын волгалтыт, кечыйол нунын ўмбач ынеж коранг. Полина пеледышым йӱрата, эре вашталтылеш, вўдшылан румбыканаш жапым ок пу.

Кӱршӱкыштӱ вўд шолаш пурыш, паренге кўмешкырак лашкам ямдылен шукташ кўлеш. Полина уэш урем мogyрышкыла вуйжым савырыш. Эргыжым вуча. Костям. Латкуд ийым темыше рвезе вич ияш гычак ача деч посна кушкеш. Йӱршеш самырык ыле суртоза. Пеш сайын илышт Самойловмыт, кӱранашат лийын. Но илыш шке аланже гыч Геннадийым утыктарыш — вучыдымо ойгым Полиналан кучыктыш: пасушто комбайн дене уржам тўредмыже годым кўдырчан йўр тўнгалын, комбайныш волгенче логалын, Геннадийым пуштын. Мом тудо шоналтен шуктен? Кузе кычкыралын? Лач пасу веле пала...

Полина шкежат тунам йӱршӱ тулвуй гай шемемше тўсан

*Чинга — купышто кушшо куэ (ок шел, ок пўчкылт).

кошто, мом кузе ыштымыжымат ок шарне. Ял калык тудым чаманен, йоддегече кажне пошкудо полшаш төчен. Ынде латик ий эртен. Уло йөратымыжым, шүмжым ава эргылан пөлөклен. Керек-мом Костя йодшо — тыманмеш шукташ тыршен, шкенжымат монден. Пашаште (а Полина библиотекарь) шуко лудын. Кажне произведений ала-молан лач тудын ылышыж нерген возалтмыла чучын. Почеламут-влакшым, ойлыманат огыл, пачаш-пачаш лудмыжлан көра ятыр шарнен. Пашаш эре чаткан чияш, кужу шем ұпшым, ик пунемыш пунен, вуй йырже пўтырен кучыкташ төчен. Ургаш мастар да, марийже дене ылыме годсо платымак шўткален, весемден, вичкыж могырешыже кельштарен, садлан вургемже эртак весыла чучын. Вольыкым ончен, тудым өрдыктарен ужалыме оксам Костялан веле кучылтын: модыш гын модыш, йолчием але костюм, тамле кочкыш.

Оралтым Геннадий чаплым чоҗен коден — пеш төрлатылаш да монь огеш күл. Пу нерген коляныман огыл — газ пөртыштат, мончаштат. Вўдым кеч-мыняр йоктаре: йогенак пура, йогенак лектеш. Жап дене тыгай йөн-влаклан оксам тўлет — ласкан илет. Садлан Полина библиотекарь-влакын районысо конкурсышкышт күлынак ямдылалтын, шке профессиональный мастарлыкшым чыла могырымат ончыктен пуэн да икымше верым сенген налын. Приз шотеш кидеш нумалышт кошташ лийман магнитофоным мөнтгыш кондымекыже, Костя тунаре куаныш, пуйто аважлан огыл, а тудлан пуэн колтеныт. Вигак йолташыже-влаклан ончыкташ нумал куржо.

Лектыныт Полинам марлан налаш шонышо-влакат, но эргыжлан көра ыш кай тетла, ыш намий воктекеже нигөмат. Лач Геннадий гына тудын ўмбакеже кугу фотографий гыч ончен. Эртеныт ий-влак, а тудо эре тыгаяк самырык, воштылшо, йөратыше кодын. Полинан кажне тарваналмыжым пуйто ончалтышыж дене ужатен, йўдым омеш кончен, кидыштыже нумалын, паша гыч пөртылшыжла, олык пеледышым нумалын. Полинан ўпшө дене модаш йөратен: кужалын колтен, шерын, пунен, ўпшынчын. Тудо вет ватыжым мончаштат изи азала мушкын...

А Костя? Ласка эрге кушко, мутым колыштшо. Аважлан нигунам тореш мутым ойлен огыл ыле. Кунам, кудо кечын тудо кид йымач лекте? Тўрлө сомыл коклаште Полина ыш тогдае, ыш шиж. Чот чаманыме шол. Көн могырыш каен? Ачаже тыгай огыл ыле, Полинам чыланат пагаленыт, акленыт. Тыге лийшашым кө пален.

Икана Полина библиотек гыч мөнтгыжө пөртыльö — пөрт

тич самырык ўдыр-рвезе-влак улыт. Ўстембалне шот уке, диваныште шупшал шинчыше мужыр, магнитофон уло йўкын мўгыра — нимом улылаш ок лий. Тамак пуш пөлемыш темын. Ярсыше арака кленча-шамыч Полинан шўмешыже пуйто шаланыше янда пудыргыла корштарен сўретлалтыч. Костя аважын пурен шогалмыжым ончыч ыш уж, ала-кудо йолташыже веле кенета шўшкалтыш. Тыманмеш чыланат лектын каен пытышт. Костя шкет кодо.

— Тиде мо, мом тый төчет? — шкенжым кидыште кучаш тыршен, Полина йодо.

— А-а-а, ава-ай! Павликын шочмо кечыже, мемнан деке ўжым. Мыйын кассет-влакем шуко да угыч налме улыт. Тый ит сыре — мый чыла погем, мушкам, — вучыдымын тайналте Костя.

— Костик, тыйжат аракам подылыыч, ужат? — Полинан шинчавўдшат тольо.

— Изишак веле — мый вет ынде кугу улам, — санга йымач ончалын, эргыже пелештыш.

— Ала тамакымат шупшаш тўнгалынат?

— Вара мо? Классыште шукынжо шупшыт. Мый идалык сигаретым наледем, а тый шычат шиж, — шыдын руа Костя. — Индешымше класслан экзаменым сдатлемат, садак каем, училищыш тунемаш пурем, строительныйыш. Шич, мом йырем пёрдат? Ўдыр икшыве омыл вет — пёрьен улам!

Алже кайыше Полина чакналтыш, шып савырныш да кудывечыш лекте. Йолйыжынжат каен, вуйышкыжат ок шынге. Кужу жап шкаланже пашам кычалын, тўно пёрдө. Шорташ артамже ыш лий. «Ой, ег мом ойла? Кузе лияш? Осалжым, осалжым кушеч поген? Мый вет туныктен омыл», — чарныде шонен да шонен ава.

Пёртыш пурыш. Костя шке пөлемыштыже чийымалынак мала, нимомат погкалыме огыл. Полина окнам, омсам виш почын шуыш, вўдым ырыктен, кўварым мушкын лукто, кўмыж-совлам шўялтыш. Пелйўдат шуо.

Угыч уремыш лекте, капка ончыл тенгылыш шинчын, шўргыжым кок кидше дене петырен кучен, йўкдымын шортын колтыш.

Эрлашынат, варажымат нигөланат нимом ыш ойло. Вожыльо, эргыжын лўмжым ыш шўктө.

Тунемашыже Костя сайын тунемын ыле. Содыки аважын библиотекарь улмыжат чот полшен, вет енын уке гын, Костян эре лийын, литератур шотышто чўдылыкым пален огыл.

Полина эргыжым институтыш пурташ шонен ыле. А тудо на — чынжымак тыглай ПТУ-ш кайыш да документым пуэн тольо. Ёчашаш арам манын, Полина тетла нимом тореш ыш пелеште — «Шке пашат» веле мане. Озангыш миен, вуй гыч тўналын, йолыш шумеш, Костя мом ончыктен, чыла налын пуэн, рекламысе качымарий гай чиктен шогалтен...

Кенеж мучко кудо коклаште Костя нимом ышташ ыш полшо: йўдвошт коштеш, кече мучко мала, тамлын кочкаш холодильник тич ава конден тема, оксам йодде налаш тўналын — ойлен ончо-ян тудлан ваштареш...

Озан олаштак тунемаш тўнале. Первый семын кажне шуматкечын мўнгыш толеш ыле. Ялыште Надя лўман танже вучен. «Костялык огыл, утыждене тыглай», — шонен Полина. Ойлыманат огыл — шке эргыже нигў деч коч чаплын чучын.

Шыже ты ийын кукшо, яндар шоген. Пакча емыжым поген налын, тельлан ятыр тўрлў консервым ямдылен шындымеке, Полина ушкалым да шорык-влакым ужалыш, нимат ыш кодо. Лач вўташте изиш йўк-йўан лийже манын, чыве-влакым аралыш. Шкетланже молан толашаш? Шўрым пошкудо вате деч оксала налын конда — ик черпыт арняшыже сита. Костя шкаланже вес, аваж деч ойыртемалтше, илышым чога. Эсогыл окса декат ок тол. Полина почешыже тўшкагудышкыжат каен ыш ончо — Костя вигак каласен коден: «Миен ончо улмашын! Иле, мый ом йом!»

Нигуш пурен каяш, нигўлан чоным почаш. Полина черкыш кошташ тўнале. Ындыжым тудын кухныштыжо уло пырдыж тич эртак юмонга-влак кеченыт. Могай гына юмым сўрвален ончен огыл? Кажне каныш кечын черкыш миен толмо деч вара адакат у юмонгам налын конден. Йўдшў-кечыже молитва-влакым лудын, почеламутан книгаг тетла кидыш кучен огыл, телевизоржо пудырген, да кўлешлыкшат лийын мо? Вестўрлў, черкылан келшыше, литератур пеленже погынен...

Первый лум возын. Ял вошткойшо юж дене леведалтын. Лышташдыме сад, лишыл коремысе пушенге-влак кўранаш лийман пўршанше укшышт дене шонешталтше мамык шалым чийышыла шогат, ўжит, куандарат. Тыгай кечылаште мўнгыш пурыде коштмо шуын. Илыш сўрал, кунам нимом ынет уж, нигўм ынет кол. Мо тўняште ышталтеш, Полиналан садикте. Мыняре тыге шуйнен кертын?

Ик эрдене Самойловмытын капкашт ончылан йошкар жигули шогале. Тушечын, тў-тўтым пуэн, Полина лекмым вучен шуктымеке, ик могырым Костя лекте, вес вечын, води-

тельын шинчыме верже гыч, ушет кая, поянын чийыше, изи капан, ала-могай киноактрисыла шке тўсшым чиялтен пытарыше ўдырамаш койылалтыш. Полинан эргыже ўдырамашлан кидшым шуялтыш, машина гыч лекташыже полшыш. Пўртыш, нимом пелештыде, кумытынат пурышт. Полина, умбакыже мо лийшашым вучышыла, йот рвезыла кояш тўнгалше Костя ўмбаке онча.

— Мом тўнгынат? Ўстембаке чесым пого, — шкеж деч ку-гурак ийготанла кояш тўчен, кўжгемше йўк дене мане ава-жан Костя, вара олесе ўдырамашет велке «Это моя мать, Генриэтта Васильевна, познакомься» йўршеш вес се-мын, ўршў ала лўдшў интонаций дене, пелештыш.

Полина уна-влаккан кочкыш сийым погаш пиже, тышке-тушко коштеда, а Генриэтта Васильевна, кужу вичкыж сигаретым шергакан чондайже гыч луктын, Костялан вуйжым савалтыш, тудыжо тыманмеш за-жигалкым ылыжтыш. Пўлемыште вес кугыжжанысе духи таман сигарет пуш эр-кын шарлаш тўнгале.

Шинчыч ўстел коклаш, уна ўдырамашет ончалале, шыр-гыжале, вачыжым веле тарватыш — Костя тыманмеш тўжваке лектын куржо. Изиш лиймеке, неле пакетым нумал пуртыш, тушечын сервелатым, коньякым, апельсин-влакым луктеден, ялысе тыглай кочкыш коклаш верландарыш.

— Мы, дорогая Полина Захаровна, приехали к вам по весьма деликатному делу. Костенька все сам объяснит — я выйду, в машине подожду, — каласыш олесе майра. Нимом пурлде (кинде деч кўкшў, ужат?) кынеле, пўлемым аклышыла ончалале да мане: — Я бы попробовала, конечно, и ваших грибочков, но сегодня это не входит в мои планы. Костенька, я полагаю, ты сам справишься, долго не будь — нам еще много надо успеть... — Лекте. Костя кок чаркам поче-поче темен йўо. Ойлаш тўнгалмыже, товатат, ку-кшо кўдырчў рашкалтыме дене иктак ыле (О! Полинан илышыштыже тыгай кўдырчыжў ынде ко-кымшо лие):

— Авай, тиде ўдырамаш мыйым марийлыкеш пуртен. Теве (окна могырышкыла ончыктыш) тиде машинам Генриэтта мыланем пўлеклен, документымат лўмешем возыктен, но мыйын эше ийготем да водительлык правам уке, сандене тудо шке рульыш шинчеш, мыйын доверенностем дене. Таче ме молан толынна? Тиде суртым Генриэтта тудлан ужалаш йодеш...

— Мо-о? — Полинан шўлышыжат пытыш. — Мыйже вара кушто илем? Тыгайжым тый огыл, мутат уке, шонен муынат? Ушетым йўршеш йомдарышыч, коеш? Юмо дечат от лўд? Ачат,

колеш гын, мом ойла ыле? Тиде ўдырамашыже тый дечет мы-
няр ийлан кугурак? Кушто шинчатше?

— Авай, тый от пале — куш мый логалынам. Йодмем от
шукто гын, мыйым... (тўрвыжō чытырналте, да Костя угыч
изи йочала койылаттыш) пуштыт. Айда, чий, шуко ит мутла-
не, документым ышташ кўлеш. Кайышна. Нимат ынде ыштен
от сенге. Шке кумыл дене от кōнō — виеш ыштыктат. Нунын
кидышт кужу.

...Нотариус деке мийышт, адак ала-куш пуредышт — По-
лина вара мо лиймым омынла веле шарна. Тыге ик часыште
сурт деч посна кодо, оксажымат тўрыс гаяк Костя шке ки-
дышкыже нале — ончыкташ гына ямдыленыт докан.

Мōнгешла конденат ышт кодо. Автобус дене райцентр гыч
тольо, юмоҗа-влакшым эплын погыш, библиотекрыш нумале,
вургемжымат тушкак нангайыш, стеллаж-влак шенгелан кой-
кым шынден, туштак илаш тўнгале.

Самойловмытын суртыш нигō илаш ыш тол. Окналаште
ни пеледыш, ни занавеске уке улыт — пōрт ончылно пурен-
лектедыме кыша уке. Полина дечшат ышт йодышт, «Ужален
да ужален — шкетланже молан кўлеш, теве олаш, Костя деке,
кая, очыни. Кōн могай пашаже?» — шоненыт, изишак ойледе-
ныт, вара чарненыт.

А У ий йўдым Полинам чаҗ йўк помыжалтен. Нунын сур-
тышт факелла йўлен. Йōрташ лийын огыл, пундаш мартеак
тул авалтен. Пошкудо суртлам гына аралаш тыршеныт. Эр мар-
те кышкар гай оралте гыч нимоат кодын огыл.

...Январь мучаште Полиналан Озан гыч повестке тольо.
Костям арестоватлен улыт. Ойго дене пыкше ушыжым арален
кодышо ава, следственный изоляторышто Костям ужмекыже,
йўкым пуыде йōрльō. Нашатырный спиртым да монь ўпшын-
чаш пуэн помыжалтышт. Костян гын тўсшат ок кой — шем
тунгыр — кыралт пытыше: тўрвыжō пуал пытен, шелын,
кидшым бинт дене пўтырымō (вўргорныжым пўчкеден), вўржō
шуко йоген.

— Авай, — шортын колтыш Костя. — Мый чыла шке ўмба-
кем налынам. Куд ийым пуат. Тыланет полшаш сōрышт. Пōртым
Генриэтта кугун страховатлен, оксам налын. Проститле мы-
йым! Проститле!

...Костя тюрьмаште. Полина тудлан посылкым колтыштеш,
шкежат кунам икана шинчыме верышкыже миен толеш. Биб-
лиотекрыштак пашам ышта. Черкыш коштеш.

«Шочашыжат ок күл ыле...»

Тений мыланем пөлек шотеш шыже межым конден пуышт. Тыгай пөлеклан ынде йөршеш от өр. Эше куанет гына. Но межшым почкыкташ күлын. Сандене ик кечын, тоштырак вургемым чиен, шем сатин халатым пелен налын, межым шүшкын шындыман капрон мешакем руалтышымат, автобус дене ялысе вакшыш кудальым. Ожно мардежвакш да вүдвакш лийыныт гын, тыгайжым кызыт кава йымалсе тоштерыште веле ужат. Пытартыш кумло ийыште чыла вере, манаш лиеш, вакшкүм электровий дене пörдыктат, межым лүлаш мо күлешым кельштарат. Теве мемнан райцентрысе тошто автовокзал шенгелнат кок вагонеш меж почкымо машинам шынденыт. Лиш-нак, но тушко кайыдем ыш шу: пеш ондалат да пашаштлан шергын тўлыктат.

...Вакш кок ял кокласе идым воктелан, куکشо пүкшерман Уер корем түреш, верланен. Миен шумешкем пычкемышалте. Иктаж вич-куд ўдырамаш, шке черетшым вучен, орол пörтыштö шинча, пеленышт кондымо проста кочкышыштым икте-весеыштлан шунен-шунен, шып мутланат.

Тыште иже мыйын ушышкем пурыш: ни киндым, ни жап эртараш книгап пелен налын омыл. Э, шатын, вашкыме, эре тыге тудо. Нимом от ыште, чыташ логалеш. Вате-влак коклаште нигөм ом пале, а нунышт ик ял гыч улыт ала-мо, тугела чучеш.

Меж лүлмө пөлемыш пураш пычкемыш пörтөнчыл гоч эртыман. Лапка омса лондем гоч вончетат, ала-могай вынемыш пурымо гай чучеш: күвар мушкын колташ лийдымын лавыргыше, пырдыжыште — парня күжгыт пурак да меж мамык. Кишан юж дене окна лудо түсым налын. Кок ўдырамаш межым кышка, вакшоза, марла моштышо Оська лүман руш, машина йырже тошкыштеш, иктаж-мо ынже лий манын орола. Вакш тошто, чот мўтыра — вес енын ойжым раш колаш ок лий.

Черетым налын, уремыш лектым. «Вучаш шуко. Тышеч писын от утло», — шонем. Юалге. Шыже кава нелемын. Чонлан каньысырын чучын колтыш, ең коклаште, шокшо пörтыштö лийдем шуо.

Вате-влак кочкын ситареныт. Иктыже яра онган кумда олымбалне фуфайкым тонгед возынат, мала, весеышт тугак шып мутланат. Вудакан волгалтарыше лапмычке кенета йөрен кайыш, уэш чўкталте, вара йөршеш пычкемышеш шинчен код-

на. Вакш мўгырымö йўк кўрылтö. Омса почылто, понарым кидеш кучышо Оськан ўмылжö койылалтыш.

— Тулым налеве. Каем кудыш. Хотите — останьтес, хотите — в деревню идите. Частан этак бывает, — мане. — Вучаш долго...

Межыштым кышкен пытарыше ўдырамаш да вучышо-влак кыде-годо тарванышт, ялыш ошкылыч. Пöръен пелен коремым вончаш лўдыкшö огыл, эше кумда пасум эртыман.

Орол пöртеш мый да саде мален колтышо ўдырамаш веле кодна. Керосинже шуко огыл улмаш. Понарат йöрыш. «Э, каянны-ый! Мо часеш лектым? Кöм вашлийым? Пиал уке гын, укеак», — манын, йўкын пелештышымат, кугун шўлалтышым.

— Тол, пеленем воч, вер сита, — шоктыш ласка йўк. — Эртарена кузе-гынат. Мо тудо — ик йўд. Мыйын теве уло илышем кужу йўдыш савырнен...

Шыпланыш. Мыят нимом ойлыде кием.

— Тый манат: пиал уке, — мутшым шуя тудо умбакыже. — А мый шке нергенем «Эн пиалдыме улам» манын кертам. Тыгайже нигöланат ынже пүрö... Шочашыжат ок кўл ыле да-а. Мемнан деч огыт йод шол. Авам мыйым флот гыч мўшкырешыже конден. Севастопольшто матрос-влак коклаште служитлен, связистка лийын. Муын шкаланже. Ачамым лач фотографийыште веле ужынам: ни серыш, ни окса полыш тудын деч толын огыл.

Ялыште мый дечем мотор йоча уке ыле. Изинек пеш йöратеныт, чылан кидыште нумалыштыныт. Авам ялсоветыште ару пашаште шинчен, мыйымат курчакла чикташ толашен. Латвич ияш лиймекем, почешем каче-шамыч кўтўла коштыныт. Мыланем тиде келшен, нерым кўшкö нöлтен ошкылынам. Тунемаш шотем ыш сите — начарын тунемынам. Поснак математика верч шортынам. Ик гана авам ялсоветын у секретарыже дене У ийым пайремлаш паша верыштак кодын. Мый мöнгыштö шкетын ылым. Пöрт кўварым мушкым, сайын чийышым, воштончыш ончылно савырнылым, телевизорын йўкшым чотак кутемден шындыме дене омса почылттым колын омыл. Шкенам класс гыч куд рвезе поче-поче пурен шогальыч. Капкам тўкылен пураш монденам улмаш.

Шым шоно осал нерген. Шым лўд — палыме рвезе-влак улыт вет. Но кудыт дене шкетын мом ыштен кертам? Диванеш кидемге, йолемге вичкыж кандыра дене кылден пыштышт, умшашкем шовычым шўшкыч...

Авай кум шагат эрдене тольо. Мый чыла вўр ора кием.

Вуйжым кўвареш кырен-кырен шорто, йўкын юмым сөрвален, янлык гай каче-шамычым шудале. Вара больницыште кужу жап кийышым. Төрланен лекмекем, тетла школыш шым кай. Виешлыме нерген справкым келгышкырак тоен пыштышы-мат, райцентрыш кудалыым. Манеш-манеш деч корангаш төчен, авамат олашке илаш мийыш. Заводын тўшкагудышкыжо вах-тёрлан пашаш пурыш. Туштак мыланна ик пөлемым ойырышт. Эркин-эркин мондалташ тўнгалын ыле, но суд уэш шарнык-тыш, угыч уло могырем кагарген, шакшеш варнен, кырен пытарымыла чучо. Суд деч ончыч куд рвезын авашт мыйым кычал толбыч, ит шындыкте эргынам, кеч-кудыжо тачак мар-лан налеш, сўанлан ик ырымат от пытаре манын сөрвалышт. Суken шинчаш ямде лийыныт. Но авам нунын дене мутланаш ыш тўнал, шўкен лукто. Мыйжым гын ынде тунаре вурсен, шылтален пытарен. Шинчавўдым йоктарымемлан кōра вуй чот коршташ тўнгалын ыле. Рвезе-влак судышто мыйымак титак-лаш тōчышт, могай мыскынь мут-влакым колаш логале — ўмыреш от керт монден. Шындышт нуным, кажныштлан куд ийым пуышт. Иканаште тынар тушманем лие.

Кагаз ыштымашке пашаш пурышым. Кас еда ноен тола-мат, нигуш кайымаш уке, кидпашам да монь ыштылам ыле. Латкуд ийым темыкем, авам мыйым общежитийысе Коля лўман рвезе дене палымым ыштыш. Коля Волошин мыланем, ойлыманат огыл, чот келшен. Йытыра, йымыжа тугае. Чиен шогалме вургемже могырешыже шочынак, шонет, тунар сын-жылан толын. Авай кондыш, авай мемнам ушыш. Колюш дене возалтна. Язык гынат, вуешем фатам чиен, загсыш миенам. Кызытат фотографийнам ончем. Шуэн омыл. Пеш келшыше мужырла койына.

Илаш тўнална. Кумытын ик пөлемыште. Пу баракыште латик метр кугытан пачерым пуэныт. Тўрлō сменяш коштна. Авам латкок шагатан сменяшкыже кок кечым коден каен. Колюш, шкетын кодмекыже, тек чыла ончыштын, кычалын, саде справкем верештын. Шучко кагаз! Сўан деч ончыч мыйын ўдыр омылем авам Колюшлан вес семын умылтарен улмаш докан. А ынде чыла чараш лекте.

Тольым паша гыч. Коля шинча. Тўсшō кўэмалтын. Ончал-тышыже шыде.

— Мо лийыч? — өрмалген колтышым. Чонем ишалте, шўлаш йōсō лийын кайыш, пуйто кенета лум тоннельыш логальым, а ўмбалнысе лумжым трактор тошка, теве-теве тўнчыгем.

— Тиде... чын? — шыпак йодо Колюш. Мутшо келге тавыш

ведра пундаш гыч ойырлен вочшо вўд чўчалтышла мыйын ушышкем кужу жап гыч веле шынен шуэш.

— Лийын, — манам. Верешак порволымем шуо. Шижам, тўрвем шинчалгыш — пурлын колтенам, вўр лектын.

Каласкалышым, ынджым нимом шылтен омыл. Коля му-чаш марте ик ойымат ыш пелеште, шўргылужо гына тарваны-ле. Шинчаштыже умылыдымо сыртык шонымаш чўкталттым раш ужым.

— Шкететым коден кайымыжлан аватым нигунам ом прос-титле, — вучыдымо шомакым колным. Авамым титаклаш шка-ланемже ушешат возын огыл. Самырык ушем дене мом умыле-намже? Колюш мый дечем куд ийлан кугурак, армийыштат служитлен. Илышым утларак пала.

— Тетла тышан илаш огына код, — руале марием. — Тыгай тёшым ужмем ок шу. Тарване, шкенам вургем деч молым ни-мом ом пыште. Йырнык мыланем тудын ўзгаржым кучылташ.

Куснышна адак тўшкагудыш. Мыланем неле лийын, пото-мушто рвезе-влак лонгаште илыме. Колюш уке годым нигуш лектын омыл. Толеш — кочкаш шолташ кухныш коктын ка-на, душыш чывылгаш пурем гын, Колюшем омса воктене оролен шоген. Йўд сменяште улмыж годым вахтёрлан эре те-лефон деке дўмын ўжыктен кондыкта. Тыге тудо мыйым тер-ген: шкет улам але уке.

Авам деке шкеже миен коштеденам, меже вурседылын да монь огынал.

Колюш дене мом мутланеныт, ом пале. Ик кечывалым ты-гак тудын деке тарванышым. Ужам: барак ончылно милиций машина шога. Пошкудо-влак погынен шогалыныт.

— Тый Волошина Татьяна Дмитриевна улат? — йодеш ми-лиционер.

— Мый. Молан?

— Аватын пөлемыштыже таче лийынат?

— Уке. Мо лийынже? — чытамсырын йодам.

— Ошкыл пеленем, — торжан муглана милиций пашаенет.

Кўсенже гыч сравоным лукто, мемнан пөлемым почо. Чуч ораде лиям: койкышто вургем вўр дене витен, пырдыжысе ковёрым вўран кид дене руалткалыме, парня палан, ўстембал-не — арака черпыт, пелыже утла йўмө, кўвар мучко вўр йоген каен, пўкенлашкат шыжен.

— Кушто марьет? — йодыт. Нимом ом умыло, вуюмым чөгыт дене лупшат. Укшинчыкта, пыкше ведра тўрыш пўгыр-нен шуктышым.

— Ом пале. Пашаште лийынам, — йылмемат тўншō гай. Логар кошкен, лўдмем дене мўшкыр ўлыл велым коршташ тўнале. Тунаре вараже ала-мо лийынам. Чытырем да шортам.

— Мемнан дене пырля миет, — ойлат.

«Кушко? Молан? Авайже кушто? Мо лийын?» — ушыштем пōрдеш.

Машина дене райбольнице могырыш кудалына. Ончем — морг воктене шогалева. Милиционер пулышем гыч руалтен кучен, камвочмо деч шеклана, витне.

— Тиде ўдырамашым палет? — колам воктенем.

Ончал колтышым — авам кия. Ужар пеледышан тувыржо кушкедыл пытыше, вуйжым капше деч ойырымо, шўргыжō какаргыше, ик шинчаже почылтын — мыйым онча. Тиде ок сите, кок йолжыге кап деч ойырымо улмаш. Пелен пыштыме... Тетла ом шарне. Ушем йомын. Йōрлынам.

Мемнан олаште Колюшын тукумжо лийын огыл, лач ола воктенсе посёлкышто пырля служитлыме йолташыже илен. Тудын деке нангайышт. Мийышна. Коля нунын дене шинчен. Мутланенат шым керт, пешак йоднем ыле, но тудым пўтырен кучеве да нангаеве...

...Судыш мийымекем, кузежым-можым пален налкемем, шкаланем шуко ум почынам: марием ден авам шукертсек мален иленыт улмаш (авамлан вет нылле ият уке ыле). Эре пырля лияш манын, авам тудым венгылыкеш толаш йодын. Мыйжым орадеш ужыныт, очыни. Колюшет, мыйым виешлыме нерген кагазым мумекыже, чот шыдешкен, авамлан ўчим шукташ шонен пыштен. Аракам йўыныт, малыныт (экспертиза тидым палемден), вара Коля авайым товар дене руэн пуштын.

Судыш коштын, чалем пытенам. Мариемлан пытартыш мутым пуымеке, тудо шогале да «Нимом ом шоно, нигō нергенат ом коляне, лач Танюшым чот чаманем» мане. Зал гыч луктын нангайымыштым ужын шым керт — уэш йōрлынам. Шинчам почым — пеленем врач. «Тый мўшкыран улат», — манеш. Ай, ньомой улмашем, тугайжым умылашат тептерем лийын огылян. Ныл тылзаш азам мўшкырыштем киен, а мый эре тōрланенам манын шоненам. Кō туныкта? Авамлан кўлын омыл. Ыштынем ыле Колюшын йочажым. Кōм от вашлий, чылан иктым тўят: «Аватым тыге орландарен пуштын, а тый адак тыгай айдемын икшывыжым шинча ончылнет ўмыреш ашнынет мо?»

Гинеколог-влак торешланышт, конешне, но тыгай ситуацийым шотыш налын, азам лугыч шуыктышт. Эрге лийын. Кызытат чаманем. Ок кўл ыле еным колышташ. Колюшыжым

йөрәтенә, ұшанле еглан, ушан айдемылан шотленә. Мыйым вет парняж денәт түкен оғыл, сайже годым эре кидыште нумалыштын. Колюшемым латвич ийлан шындымек чаманәнә. Шкет кодмекем, йүдым изи пинегыла йынгысем, урмыжам ыле. Айдеме йүк дене шортын омыл.

Авайым шке шым тойо. Тудым морг гыч вигак шүгарлаш нангаен чыкеныт. Омешем эре конча. Йүдым помыжалт вочмеке, пөлемыште тылзе волгыдо корно дене авамын ошкәден толмыжым ятыр гана ужинам. Кидшым шуялта да мый декемла толеш. Шкетын лүдыкшө, сәндене училищыште малярлан тунемше үдырым пачер дене илаш пуртышым. Оксажымат ом нал, шонышым, лач пеленем ала-кө лийже, илыже. Сәде үдырет мыйым шке изаж дене палымым ыштыш. Любикше сәе да изажат тугаяк, шонышым. Тыге кокымшо гана марлан кайышым.

Мутат уке, тўжвач ончымаште Юрик тыглай да простала чучын. Ме тудын дене пел ий илен шуктышна ма, уке — армыйыш нангайышт. Тушто тудо ала-мом ыштылын: кредалын, ег үзгарым шолып налын. Толык дене нигө ыш умылта-ре. Шкеже чытыдымын шояклаш йөрәтә. Кушто чыным ойла, кушто чиктылеш — ия пәла. Шындышт тудымат. Но трибунал гоч оғыл, тыглай суд дене тудлан кок ийым тушкәлтеныт. Вучышым. Шүжаржым туныктен луктын, марлан каяшыже полшышым. Тюрма гыч лекмешкыже, вургемым лыг налын ямдыленә. Йолчиәмет, упшет-мочет, носки ден свитерым пидынам. Ниможат уке ыле. Шкеже вет мый вургемлан тунәре ом толәше, ег шинчаш кояшат кумылем уке.

Илаш тўнална. Пәшәш Юрик заводуш ыш пуρο. Мөнгө гыч үзгарым шып нумаләш, ужаләш тўналә. Мўшкыран лиймекем, мыйым чумен, кырен, кышкылт пыгарен. Первый йочам чоләк шочо: кок ияш, но вуйжым ок кучо, чапа-чапа ок кай. Интернатыш пуәнәм. Кәнеж едә кондем, но шукылан ок лий. Ачәж деч лүдеш, кычкырен шортеш. Нигуш пурен каяш өрам. Модышымат пеш налын пуәм, кочкәшат ом чаманә (шке ом коч, йочәлан толәшем) — төрләтәш ок лий. Ушанәт уке. Удыремже сай шочо. Индеш тылзе эре колянышым: ынде могай шочеш. Юрам поктен луктын ом керт, ойым ок колышт. Айыкше годым полышкала, но тыгайже пеш шуән лиеш. Пәлет, чытыш кылем күрлмыла чучеш. Ончем-ончемәт, шурен луктам. Әмләш колтәш шот уке. Тушеч лекмеке, сәдәк йүйт. Роскот кугу. Пыгартыш гана изи Олюкемым утарен шуктышым. Изиш варарәк толәм ыле гын, кола ыле. Юрә, йүйшет, үмбақыже күпчыкым шуән, йочә какаргәш тўналын ыле...

— Кызытше кө деран коденат? — икымше гана коклаш пурышым мый.

— Пошкудеш...

Шыпланыш. Мыят пычкемышыште тарваныде киём. Мален колтенам. Эрдене калык толмашеш шкетын веле ылым. Саде Таян луман ұдырамашет кунам кынеп каен — шижын омыл. Уремыште лыжга йўр йўреш. Вакш угыч мўтыра, икшырымын шке сомылжым шукта.

...Жап эрта. Йўран шыже мардеж пуалме еда ночко лыш-таш тарванылме годем пылышемлан Таян йўкшыла шокта...

Лумўдыр

Автовокзал тич калык шолеш. У ийлан веран-верыш миен шуаш шонышо студент-влак тыште утларак койыт. Йўштө. Автобусшо эше уке. Геля, кугу сумкажым тентгылыш шынден, пальто шокш көргеш чара кидшым ырыкташ төчен шогылтеш. Эх, могай чечен пижергыже ыле: ош кролик меж дене пидме, шокшо, пушкыдо. Молан гын мушкын сакыш? Тўшкагудышто ала-кө ночкымак кандыра кашта гыч шолышт каен. А ынде автобусыш шинчын кертеш гын, миен шумеке, кок менгым йолын куржман. Чара кидше адак кылма... Эрла ялысе рвезе ден ұдыр-влак клубышко погынат. У ий кожым чодыра гыч конден сорастаренытат манын йынтыргышт.

Геля Лумўдыр вургемым чийышаш. Пайрем вўдышө лийшаш. Йўштө Кугыза рольым ұдырын ачаже модшаш. Микалым кеч-могай пайремышкат полшаш мяш йодыт. Туддеч тале гармоньчо кундемыште укеат, манаш лиеш. Кумылжат мыскараче. Пеленже нигёланат йокрок огыл. Тау, аракам ок йў! Гелям шкетвуга ончен куштыш. Ёдыр ачажым чот йөрата. Чыла пашаланат, чаткалык-арулыкланат ачаж пелен тунемын. Муралтен кушташат тале, койышыжат келшыше. Кузе от мошто? Ача шокталта гын, малышат помыжалтеш. Коктын йыгыре шогалыт гын, тўсышт дене йөршеш икгай улыт.

А кызыт Геля тўрлымат шонкален шогылтеш. Йыр улшо калыкым ончалеш, южгунам палыме ёдыр-влакым ужын саламлалтеш, шыргыжалеш. Нугыдо шем шинчапун коклаште сурал-канде кугу шинчаже жаплан пыл шенгеч ончалше кечым ушештара, вара адак узш шўлыкантеш. Кузе миен шушаш верч коляныше Гелян чонжо чынжымак тургыжлана.

Кенета ёдырын вачыж гыч ала-кө тўкалтыш. Геля, савыр-

нен ончалын, палыдыме самырык рвезым ужо. Тудыжо шке кидше гыч перчаткым кудаше да Гелялан шуялтыш:

— Чий, ит кылме...

— Но... — өрö ўдыр, — мый тендам ом пале. Вара кузе пörтылтем?..

Садыже вашмутым пуэн ыш шукто, писын савырнышат, верже гыч тарваныше автобусын омсашкыже тörшгалгыш. Йöра, шуктыш — изиш юватылеш гын, товат, киен кодеш ыле.

...Самовар воктене Микал ден Геля чайым йўйт. Ача куаныше кумылан, ўдыржын лым лийде каласкалымыжым ласкан колышт шинча.

— Кузе пörьен перчаткыже тылат логале? — чоян йодеш.

Кузе лиймым чыла умылымеке, ача пелештыш:

— Могай ешеш тыгай поро чонан айдеме шочын? Можыч, вашлият эше. Такшым, налшаш але пуышашым У ий деч ончыч тörлыман, но тыйын жапет кодын огыл. Айда эрласе пайрем каслан изиш ямдылалтына. Тўналтышым коктын ыштена лийже, умбакыже тек марла мурен-куштымаш дискотека озалана. Йолташ ўдыр-шамычет ўстелым погаш кутырен келшенит. Олмешет оксам пуэнам...

— Ачай, — мане Геля, — мöнгыштат изи йытыра кож кўлеш. Укшеш сакалтылаш модыш-чача уло. Сöрастарена да тек кайымешкем шога. Пайрем шўлышым ешара. Тачеш малаш вазаш кўлеш, шокшо пörтыштö омо шуаш тўнгале.

Эрлашыжым эрдене, конгаш олтен, вольык дене шогылтын, Микал корем тайбылсе чашкерыш кечывал деч вара гына тарваныш. Сонарлыме ечим чийыш, товарым ўштеш керале. Кожан верыште ятыр ончен кошто, эн келшыше йытыра вичкыж пушентым руал нале. Аркашкыла савырныш — шола йолжо лакыш логале. Микал камвозо. Пыкше ечим кудаше, шогал ончыш, мöнгеш волен шинче. Толашен-толашен, чара вельшкыла нушкын кўзыш. Мом ышташ? Кожым кодымо окшу — Геля вуча.

— Эй, чўчү! — корем вес могырышто шоктыш весела йўк. — У ийым тыштак палемдышыч мо? Пелйўд марте чыташ ыш лий?

— Йолем ала-мо лие, — вашештыш Микал. — Полшашет перна. Ял тора огыл. Пиалешем, кушечынла толын лектыч?

— Усола гыч кандаш ментым коч вончышым. Клубышкыда логалнем, — ойла кўжгö спорт костюмым чийыше шергакан ече ўмбалне шогышо самырык оза. — Осал йол йымалнак. А ме тудым сентышаш улына.

Микалым, мужыр ече ўмбак пыштен, рвезе мöнгышкыжö

шумещ шупшын тольо. Пөртыш вүден пуртыш, койкыш шын-ден, вургемжым кудаше.

— Айста ончена-ян, мо тушто лийын? Мый, конешне, травматолог омыл, а терапевт улам. Содыки врач. Аха. Тоды-лалтын огыл, моклештын веле. Изиш чыталте. Ой! Теве пулвует верыш шинче. Тыйын олмеш мый шке кычкыралым, ужат? Ынде пенгыдын вүдылалына, ик жап тарванылаш ок күл. Ки-ялте, — лыпландараш тырша рвезе.

— Лүметше кузе гала?

— Миша. Микал изай, кожетшым кудывече гыч пуртемат, сөрастарем...

— Тау, шольым. Ик ойго ок сите, весе — вуймучаште: мый, Йүштө Кугызан вургемжым чиен, клубыш кайышаш улам ыле. Гелям вуча. Ушанжым йомдараш сай огыл.

— Шотым муына, кеч-могай туткар гыч лекшаш омса са-дак уло, Микал изай. Мый олмешет клубыш каем. Куштырак Йүштө Кугызалык чиемет? Висен ончаш күлеш.

— Тиде веле мо? Гармоньым шоктен моштымаш шол. Сце-нарий почеш пелйүд марте марла программыв ямдылыме.

— Ты задачым решатлаш неле ок лий ман шонем. Тый мыланем шке йоратыме семет-влакым шокталтен ончыкто, пожалуйста. Уке гын вес ен уллем палат.

Миша ден Микал саде репетиций манметым күлеш семын эртарышт. Клубышто кузе да мом шуктышашлыкымат рашем-дышт. Миша Йүштө Кугызан вургемжым чияш тунгале. Йош-кар нерымат резинке дене кучыктыш, түсешыже келыштар-рыш. Йылт палыдыме лие.

— Ачай! — клуб омсаште койылалтыше Йүштө Кугызам ужын үжө Геля — ошалге-канде парча гыч ургымо платыже дене шинчам йымыктарыше Лумүдыр. Кумылжо куан тул ойып дене волгалтеш. Яндар йүкшө дене муралтен, лывыргын куш-талта, калыкынат пайрем кумылжым нөлта.

— Ачай, молан йөршеш от мутлане? — Мишан пылы-шышкыже пугырнен, шып йодеш Геля. — Гармонетше таче поснак сөралын йонга.

Клуб көргыштө пеле пычкемыш, кандалге-ужарге лам-пычке-влак веле чүктымө улыт. Туге гынат Миша йошкар калпакшым кумыкрак шупшылеш, южгунам кужу ош понда-шыжым ниялта да, уло кертмын гармоньым шокта. Пелйүд деч изиш ончычрак верже гыч тарванен, Геля деке лишеме, вачыжым вүчкалтен ондале да лектын ошкыльо...

Эрдене мөнгыш толын пурышо Геля нимолан өрө: ачаже

койкышто кия. Лукышто сылын сѳрастарыме кож шога. Конгаште пудештыл йўлышѳ пу йўклана. А конта ончылно — саде... перчатке оза шогылтеш. Ёдыр я ѳреш, я куана, я чеверга, я вожылеш. Тыге лийшашым омешыжат ужын огыл.

...Тыге У ийыште вашлийын ушнымыштым шарналтен, кўляш ўпан, кўрен шинчан ик пачката ўдырыштым куанен ончалын, Геля ден Миша таче шыргыжалыт гына.

Шукто улылен

*Умылыдымаш йолташымат
тушиманыш савыра.*

Лион Фейхтвангер

Сентябрь мучко урок-влак ышт эртаралт. Школын мландешыже ончен куштымо йошкарушменым, паренте ден кешырым поген налаш кўлын. Ик шўкшў «Беларусышт» дене мом ыштен сенет? Тудым, луктын, кид дене погымыла. Почкен кайыме вожсаскам орала гыч уэш ойырымыла: шолдыражымат, урлыкаш ден тыгыдыжымат. Йоча-влак, тудо ок сите, эре моднешт, икте-весе ўмбакышт парентым кышкылтыт, писынрак корным поген пытараш манын, эсогыл рокеш мочоло тошкен кодат — эскерен от шукто. Кечым коден, тыгыде йўр, шоктела шўтлышѳ кава гыч мардежеш варнен, шы-ыв шоктен велын кая. Келгын нѳртен ок шукто, но юалгыже мogyрым садак сўсандара; пасу тўрысѳ куэрла гыч тыманмеш чонештен вольшо нарынче лышташ-влак кешыр саска лонгаш лончын-лончын возыт, ковыра мешанчыкыш савырнат...

Фаина Алексеевна, кешырым тич оптыман ведражым ораш намиен ястарышат, изишлан каналташ шонен, верешыжак кодо. Шўмжым таче чотак уто шонымаш иша. Эмым йылме йымак пышташ перныш, но корштыш ынеж чакне. Нылымше классысе йоча-шамычым шинчаже дене кычал муын, шотлен ончыш — чыланат улыт. «Уке, тачеш сита докан. Ёжман нуным мѳнтышкышт. Эше ача-авашт вуйым шийыт», — шоналтыш туныктышо. Тудо, ты классым туныктен лукмекыже, пенсийыш кайышаш. Коло шым ийым школышто тырша, тылеч ончыч икмыняр ий клуб вуйлатышылан шоген. Сита, канаш каяшат жап шуын. Школышто тунемше-влак шукын огытыл, кумло кандашын гына погынат. Ий еда йоча шагалемеш, жоо классыште нылытын-визытын веле улыт. Образованийй отдел

вуйлатышын, школым петырен, кум менге торасе кыдалаш школыш посна автобус дене ниныжымат шупшыкташ тўна-лаш шонымашыжат уло, августысо педсоветыштат тидын нергенак шуко канашышт, шургышт, но ик шонымашке эше ышт шу. Кō пала — ала лийын шуэш тыгайжат.

...Тылзе писын эртен кайыш, школ пōртыймалым тич те-мышт: ковыштам, кешырым, киярым, йошкарушменым лы-нҗак шинчалтышт, телылан шапашлышт. Школ пеленсе кугу сад гыч поген налме олма, шоптыр, крыжовник дене компо-тымат шуко шолтышт.

Урок-влак тўналыч. Коридор мучко чарга йўкан электро-йынтыр озалана. Фаина Алексеевна учительскийыш шуэн пура, шукыжым шке классыштыжак эртара. Кабинетыште волгыдо, пырдыжлам сōралын оформитлыме. Окналаште пеледыш-влак тунаре тўрлō да онҗай тўсан улыт — кōршōкат тетла ок шыне. Туныктышо каныш кече годым вўд шаваш лўмын толеда.

Кужу неле шем ўппунеман, эре шыргьжше, йым-йым шем шинчан Фаина Алексеевналан шке ийготшым от пу, конешне. Уло ўнаржым да пўрымашыжым еҗ йоча-влаклан пōлеклен, изи-шамыч пелен шкежат самырык чоным арален, туныктен, кажныжын койышыжым умылен, шымлен, кōн могай он-чыклыкшо лийшашым мужедде пален. Йоча-влак тудым йōра-теныт, ўдыр-шамычше шке туныктышыштла кояш тыршеныт.

Но школ коллективыште Фаина Алексеевнам шукышт, поснак самырык туныктышо-влак, умылен огытыл, шенгеч-ше койдарен, «тошто правил почеш илылше» манын ойлышат лийын. Шукерте огыл завучлан шогалше Елена Гавриловна гын шинчашкыжак ойлен: «Тыйым, Алексеевна, ниғō ок акле, чытат веле...» — «Вара ынде мом ышташ? — йодо Фаина. — Шуко кодын огыл — чытыза кузе-гынат». — «Чытена вет!» — ыле вашмут. А мыняр гана кажныжым алмаштен, йодмыштым шуктен...

Тачак школ гыч лектын кайымыже шуо, но юбилейже мар-те вич тылзе гына кодын. Пашадар деч посна, пенсийым налаш тўналмешке, илен лекмыла ок чуч. Иктым шонен, колянен коштмо годым вес кўлдымаш поктен шуэш. Нылымше класс марте пыкше туныктен шуктымō Владик Самсоновын аваже (ялыште тудым Шўчан Ониса маныт, моткоч шуко вольыкым ашна, эртак кōршōк-влак пелен пōрдеш, воштончышыш онча-лаш жапым ок му, эртак куштыҗо-гынат шўчыым йыгалтен колта да вара тугак уремышкат лектеш) школыш вурседылаш миен. Вичкыж чарга йўкшō ала-куш шумеш шергылтеш.

— Фаина Алексеевна! Тый молан эргым деке пижынат? Муын-я иктым чуриктараш! Кокытанжым күлеш мо тынаре шындашыже?! Министр йокте каем — муам мый тыланет шувыным. Марием тый декет куржталеш. Йүдым пелен нигунам ок кий. Шкендыным арален моштен отыл, рокыш чыкенат. Ынде мыйын марий күлеш лийын. Намысдыме! А эше учичыл улат. Заслу-у-уженный, тудо ок сите. Пуат вет тыгайланат!

— Лыпланыза, пожалуйста, Анисия Петровна! — чараш тӧчыш уш лекмеш шыдешкыше ўдырамашым туныктышо, но тудьжо эшеат ажтыныш.

— Мыйын Владикем пашаче кушкеш. Ушкалымат лўшта, пакчаштат полша, пӧртымат мушкеш, тувырымат туржеш. А тый тудлан шўкшў отметкым веле шындыл колтет да тетра-деш йошкар пастан ручка дене мыланем «серышым» колтыштат.

— Анисия Петровна, эргыланда, чынжымак, шуко пашам ыштыктеда, а уроклан Владик ямдылалт ок шукто. Книгам кучен шичмылан вурседа. Урокушто эртак толашен шинчыл-теш, перемена годым тамакым шупшеш.

— Кӧ? Владик? Шойыштат! — кенета шортын колтыш Ониса. — Тый лўмын ойлет, мыскылет. Лийын ок керт! Ом ўшане!

— Мо тыште тыгай? — коридорышто школ директор Захар Иванович койылалтыш. Шем нугыдо кудыр онган ўпшӧ шудо копнала оварген шога. — Что за шум? Кӧ мыланем умылтарен пуа?

— Захар Иванович, мыйын Владикем тетла Фаина Алексеевна ынже туныкто. Вес классыш кусарыза.

— Но школышто нылымше класс икте гына, — ӧрмалген кайыш директор. — Тунемаш улыжат пел ий наре веле кодыныс. Фаина Алексеевнан мутшым лач Владик огеш колышт докан. М-да-а! Самсонов йолташ почёт онгаш нигунам ок логал. Школышто кычкырлаш келшыше паша огыл. Ошкылза мӧнтышкыда. Шке пошкудыда денат шот дене илен огыда мошто.

— Каем, каем! Ида лўд. А тиде Эчей Фаиналан пӧрт ўмба-ланже кукшо тул менгге шогалже!

Туныктышын окна йымачше эртышыла, урем могырышкыла яндарын ончалше кум окнасе яндам Шўчан Ониса икте-кодде тоя дене ровен каен. Фаина Алексеевнан мӧнтыш мийымешкыже, пӧрт йӧршеш йўкшен шинчын, пеледыш-влак кылменят. Пырыс изи игыжым контамбаке кўзыктен пыштен...

Янда кызыт чот шерге. Налаш каяш ола марте эрлашын гына лишеш. Теле кече кўчык. Уремысе менгеш чўктымӧ кугу лампе волгыдо дене окна-шамычым теплицылан ямдылыме

плёнко дене петыраш перныш. Кеч лум ок пуро, мардеж пöлем мучко пораным ок үшт. Йүд ваштареш Фаина конташ олтыш. Тул йүлен пытымеш, конга ончылно пүкеныштак шинчен эртарыш. Тулшолым возакыш удырен чумырыш да туньыкым тучо. «Ай, пырыс ден игыже пелен мыят күшкө күзен возын малем», — шоналтыш. Но ончыч кок пачке тетрадьым тергаш кўлын. Кажне тетрадь — йочан тўсшö, йўкшö, койышыжко. Теве кидыште Владик Самсоновын контрольный пашаже. Тетрадь ком ару огыл, парня палат койылда. Ик странициштат визытан отметке ок кой, саде «почан-влак» пошеныт шол. Тачат мом возкален шуктен? «Сочинений. Мыйын уло Шашок лўман пием. Мый тудым йöратем. Ачамат Шашокым йöрата. Авай пийлан кукшо да пунышкышо лепошкам веле шуа. Авам шкеже телевизорым онча, а мыланем ок чуктыктö. Мый кушкам да кудо гыч каем, тыште низагтат ом иле. Тентече авайын күсен гычше ныл тенте оксам сигаретым налаш шолып луктым. Тудо садак ок шотло. Ковам ойла, пуйто авам суртышто иям шинчырлен пукша: ашна. Ужаш ыле — куштырак вара тудо. Мыняр ончыштам — мылам ок кончо. Ачам кудышто шагал шога. «Кол кучаш каем» малдалешат, лектеш да кая. А мый вара сомылкам ачам олмешат ыштем: лумым оралте үмбач кышкем, сарай вачынже сад могырыш волен возым. Келге лум гыч чуч-чуч лектым. Вўдым флягеш оптем, издереш шупшын толам. Ярнем. Авай пижергем ок тумышто. Рожынаным ыштем — луктеш и шуа. Школыш ачамын пижергыжым чийышым. Фаина Алексеевна, молан те мыйын авай огыдал? Мый вара тунам ойдам колыштам ыле. Кызыт колыштмем ок шу. Ида вурсо, йöра? Саят лийнем, но көргем ок ыштыкте сайжым».

Адакат йонгылыш моткоч шуко. Но Фаина шоналтышат, смотрено манын удырале, кугун шўлалтен, тетрадьым петырыш...

Олаште кевыт оза Фаиналан кўлеш кумдыкан яндам шкеак пўчкеден пуыш. Эплын вўдыл оптымо, пудыргаш йöрале настан сумка, ончымеке, чот нелын чучо. «Кузе ынде миен шуаш?» — колянен колтыш ўдырамаш. Но вучыдымын кидше гыч нумалтышыжым налыч. Ончале — воктенже Федор Самсонов, Владикын ачаже, шога. Автовокзал марте ошкылмышт годым Федор, шўлыкын кутыркален, мутым шуэракын кучылтын ойлыш:

— Те, Фаина Алексеевна, проститлыза. Мемнан таргылтышет школыш миен коштын, тендам намыслен. Ушкален толашымьже йонгылыш огыл, конешне. Уло титакем. Но мый тендан уремыш, пошкудо тулык вате Груня деке, южгунам

коштедем. Ониса тендан деке каем манын шона. Ынемат иле тудын дене. Ончыч тыгай лийын огыл, такшым. Пеш кужу жап йочана уке ыле. Владикшым ала-кузе «кычал муынна». Эргымлан шагал вниманийым ойырем. Чарныде шомакыште лиймем ок шуат, я йолташ-влак деке, я гаражыш каем. Вара подыл толам да малем. Чынжымак, суртышто нимом ом ыште, манаш лиш. Онисажлан нылле ий гына эртен, а шкенжым нимат ок эскере. Мо шуын, тудым ўмбаланже чия... Участковыйлан ида возо. Мый яндажым шке шынден пуэм. Мом ыштет ораде дене...

— Такшым, толшо ег улам, Федор Степанович, чылажым-можым умылаш төченжат омыл, — манеш Фаина Алексеевна. — Тендан калык уда ман ойлаш ок лий. Йоча-шамычат мыланем келшат. Марием колымо деч вара ялыштыда суртым налмемлан ом өкынө. Но ынде умылем — вер гыч арам тарваненам. Тендан школ коллективыште ныл ийыштат еш кышкарыш пурен шым шу. Неле. Огыт умыло, шөрын ончат...

— Нимат огыл, тунем шуыда эше. Вер-шөр сылнылык сөрастара. Марийдаже мо лийын колыш?

— Шүмжө черле лийын...

— Йочадаже?

— Уло. Эрге. Кызыт Североморскышто служитла. Мичман. Туныктен луктын шуктымешкем, мом гына ужаш пернен огыл. Тендан Владиклак тамакым шупшаш тўнгалын ыле. Пероскам умшаш чыкалтен шогымыжым ачаже ужын да, кузе лупшалын, туге туланымак нелын колтен. Чарныш. Вара энгер флотлан специалист-влакым ямдылыше Звениговысо училищыш пуртышна. Кыралт пытен. Тўшкагудысо кокымшо этаж гыч йўдым төрштен волен, чарайолын куржын, мөнгыш йолын тольо. Кок өрдыжлужо пудырген ыле. Эмлыме верыште киен лекте. Тетла училищышкыжат каяш торешланыш, но мый вешак нангайышым, директор дене мутланышым, шкет кува деке пачер дене пуртышым. Тунем пытарыш содыки. Формыжо Олеглан чот келша — ончен йöратет. Дипломым кондыш — чыла визытан отметке-влак гына шинчамым куандарышт. Армийыш налыч, Балтийский флотыш. Мичман-влак школым пытарыш. Удырым нале. Сўанышкышт шкетланем каяш логале — ачаже колыш. Шешкым икымше гана ужым да камвозам шонышым: кужу чапле тополь гай мотор эргым пелен... изи, шеме, ни лужо, ни коваштыже, кугу умшан, лудын гай неран ўдыр шоген. «Ой, эргымжат, нигөм тетла шыч му мо?» — шинчавўд йөре йодым. Олег мыйым өндаде, шыргыжале, пылышышкем

марла шыпак каласыш: «Авай, мый тенгызыште кандаш тылзе дене кошташ тўналам. Ковыраже ок вучо, тыгайже еш энертышем лиеш. Теве ужат — моткоч сайын илаш тўналына». Тыгак и лие. Вика библиотекеште пашам ышта, мыланем уныкам пӧлеклыш. Кажне вўр чўчалтышыже Олегын. Аважын ниможат уке...

Йоршеш, манаш лиеш, йотъенлан шке нергенже тынаре каласкален ончыктымыжлан Фаина ӧрӧ. Шукертсек тыге шўмым почын ойледаш йӧрале айдемым вашлийын огыл. Федор пеленже кугу маска семын ошкылеш, сур шинчаже дене Фаинам первый гана ужшыла ончал-ончал колта.

...Пычкемыш школ зданийыште кажне кас ик классын окналаштыже веле эреак тул йўлен. Фаина Алексеевна, урок деч вара Владикым коден, посна занятийым эртарен, тудын дене шуко мутланен. Йоча койын вашталтын, шинчымашым поген. Эргыжым налаш Федор миеден. Вара кумытын мӧнтыш ошкылыныт. Каникул жапыште Владик туныктышо деке куржталын, шуко лудаш тўналын. «Аваят вашталташ тӧча, — каласкален рвезе, — ачай тудым шылтален. Чияшат сайракын тўналын, шкенжым эскераш, воштончышышкат ончалаш жапым муэш. Лўдеш. Ачат дене коктын мыйым кудалтен, Фаина Алексеевна деке илаш куснынеда, манеш».

— А теже мом маньда? — шыргыжалде ок чыте туныктышо.

— Лўдшан. Авайже эртак ок кычкырле гын, мӧнтыштыжӧ сае веле. Ачайт ынде шукыж годым айык, пашамат пырля ыштат. «Фаина Алексеевна тамлын пукша» манмекем, авайын шўржат кочмо шуман лийын, — кутешнен йоча.

— Тау веле, тыге иледа гын, — ласкан ойлен туныктышо. — Ышташ лийдыме паша уке.

— Мыят тендан Олег семын моряк лийнем, — Владик шке шонымыжым почын. — Кунам толеш? Ужнем ыле.

— Кенежым, мыйын шочмо кечемлан, шке машинаж дене кудал толыт докан. Ешыж дене. Уныкам ынде кугу лийын. Серышым эртак колта. Возымаштыже йонгылышым ок ыштыл. А тыйын, Владик, ондакысе сочинениетым, ит вурсо, мый аватлан пуэнам. Тунам, лудын лекмекыже, мый дечем проститлаш йодын.

— А-а! А ме ачам дене ӧрын улына: могай мўкш пўшкылын, аярже дене тӧрлатен ман мужедна. Фаина Алексеевна, мый вет Елена Гавриловнан тендам вурсымыжым колыштынам. Шарнеда, кунам тудо тендам коридорыш ўжын лукто, мый классыште шинчышым? Елена Гавриловна шкенжым чот

чаплеш пышта. Кажне кечын шоколадым кочкеш, кечшудо күсен тич, урокыштат шўва. Садлан тыгай коя...

— Ай, Владик, тыге ойлаш ок йөрө.

— А мо? Чылан тыге маныт. Шке ўдыржылан визытаным гына шындылеш.

— Еңым огына судитле, Владик йолташ. Шентеч ит шыл-тале, туныктышын авторитетше волен кертеш...

— Йөра. Огым.

Фаина Алексеевна тунемшыжым шымленрак ончале: шокшешт-шокшешт ойлымыжлан көра йоча чеверген каен, угла-рак моторын коеш — тўсшө, нугыдо ош ўпшө, сур кугу шин-чаж дене чылт ачаже.

— Ончылнет кугу тўня, — мане Фаина, Владикым вуйжо гыч шыман ниялтыш. Шуко ең илышыштет вашлиялтеш. Сае дең осалжым ойырен мошгаш куштылго огыл. Пеленет тыйым умы-лышо айдеме эреак лийже. Тунам кеч-могай нелылыкымат сенет.

Шерева почеш пайлыме кечыйол

Шарангыйымал ял калык чан кырыме йўк дене өрткен. Мо лийын? Кушто? Молан кырат? Пожарла ок чуч: шикш ок кой, тул ок күзө. Лишыл агаште уржам түредше ўдырамаш-влак, вийнен шогалын, ял могырыш ончат, икте-весышт дене кыч-кыркатат. Огыт пале: мөнгыш куржаш але верешак кодаш. Кўтў лектын огыл, но кече кўшкө күзен шуын, пелташ тарвана. Кукшо игечым йомдарыме ок шу. А чан ўжеш. Товатат, сайлан огыл. Туткарлан гына йўклана. Пашам кудалтен, кудыжо эше пелен намийыме йочажым кылта ўмбач писын руалтен, содыки вате-шамыч ялыш тарванышт. Пеле куржыт, пеле ошкедат.

...А Еремей Азикаевын сурт ончылныжо кок милиционер, ялсовет вуйлатыше Ольош Избанов, «Пример» колхозын председательже йошкар вуян Сергей Рядов, счетовод (кустырий, тореш пылыш) Микась Лобов да шляпам чийыше шем вургеман палыдыме пөръен шогат. Шляпа вуянже шыдын мане:

— Какого дьявола по железу стучат? Прекратить немедленно!

Микась тыманмеш чан кечыме менге могырыш куржын колтыш. Изиш лиймеке, чылажат шып лие. Пөрт гыч Еремей, пентыде туп-вачан, нугыдо ош ўпан, шара шинчан пөръен, тудын ватыже Зоя (вичкыж йытыра могыран), шым ияш Васек эргышт да латныл ияш нарашта капан, чылт ачажла койшо Нату ўдырышт лектыч. Кугу капкам виш почын шуымо.

Эркин-эркин пошкудо-влакат погынышт. Нигö эше нимом умылен ок шукто.

Рушла ойлышет портфель гыч кагазым лукто:

— Гражданин Азикаев Еремей Васильевич, 1902 года рождения, житель деревни Ветлино, вы объявлены кулаком, арестованы и пойдете с нами. Имущество ваше и вся живность конфискуется в пользу государства. Документ подписан... августа 1937 года. Все. Приступайте, — пеленже толшо-влаклан кўштыш.

Мо тыште тўнале?! Пöрт гыч вургемым луктыт, ўзгарым нумалыт. Ушкалым, презым, вич шорыкым, ныл пачам, уремеш чумырен, авырен шогалтышт. Чыве-шамыгчым кучаш тöчат, поктылыт, а нунышт чонештыл утлаш толашат. Казам тўкö гычше пўтырал налын шупшыт. Тудыжо уш каен кычкыра, торешлана. Изи Васек ыш чыте, каза шўйыш кержалте, чорикын шортеш:

— Ом пу! Ом колто! Ида нал!

Зоя, запонжым нöлталын, шинчавўдшым ўштеш. Нату йыргешке той рукомойникым öндал кучен. Йырым-йыр погынышо калык, вате-шамыч Еремейын ешыжлан полшен кертдымыштлан шортыт. Шукуышт вет родо-тукым улыт. Изи ял — ик тукум еш.

Васекым каза деч ойырен ышт керт. Шўвальыгч да корангыч. Лу чывым корзинкаш оптеныт, лач агытан ден ик чыве пакчаш чонештен утлен кодыч.

Еремей вынер котомкаш кок мужыр йыдалым, ик сукур киндым, йымал тувыр ден йолашым пыштыш. Зоям, икшыве-шамыгчшым öндале.

— Иктаж-мо семын илен лектыда. Илыше кодам гын, пöртылам ала...

Наггайышт. Кукшо, сай, яндар игече ыле. Каваште ик пылат ок кой. Но Еремейым поген наггайымеке, нигушеч манме гай моткоч шолдыра йўр кышкалмыла велалте, келге мама пуракеш пурса пурен кайымыла рож-влакым кодышат, пытыш, пуйто нимоат лийын огыл, нимогай ойгат ен чоныш ыш воч, кечат ыш шемем. Калык шаланен пытыш — паша шуко. Уржам тўредмыла, велаш тўналеш. Лач Зоян шинчашыже пўсö илыш мардежын шалатыме ий пудырго-влак верланьшт...

Эрлашыжым Азикаевмытын пöртөнчылыштым, пулдыр ден вўтам, шўтен, имне дене шупшыктышт. Ик пöрт шинчен кодо, да шенгел пакчаште тоштемше монча утыр шöрын кайыш. Те-

лылан казам пörтыш, ик чыве ден агытаным пörтйымак пур-таш перныш.

...Еремей деч нимогай увер уке. Зоя, правленийыш миен, Сергей дене мутланаш, кеч иктаж-мом умылен налаш шоныш, но шот ыш лек. «Вет Еремей дене коктын эн лишыл йолташ улыда ыле. Кузе тыге ышташ тоштынат? Молан пыдал шыч нал? Латвич суртан, кумло шым еган агулышто кö кулак? Тый... пулче пушенге* гай айдемыш савырненат. Ментысе чаным огыл, вуетым чангла лупшаш күлеш ыле! — шүлышым йомдарымешке шорто ўдырамаш.

Зоялан ялыште кертме семын полшенят, чаманенят, колхоз пашашке пырля коштыныт, утыжым йодыштын тўлыжтарен огытыл. Агунышто коштен налме кылта-влакым кыраш гына Зоям нигузе шогалташ шотеш ыш тол: вуйыштыжо шўлык шонымашыжлан, чонышто ойгыжлан кöра тудо лапото-лапото семым пудыртен, кырыме радамым локтылын, садлан, йыргек гыч коранден, вес пашам ышташ колтышт.

Йоча-влак Нату ден Васекым мыскылен ышт онгаре, нунын ачашт уке улмымат пуйто ышт уж. Кызытат иктаж коло наре икшыве, тўред налме анаште шорвондо дене удыркален, кодшо пырче вуйым погат.

Микась гына, Еремейлан ўчым ыштен, «ужатен» колтен кертмыжлан шолып куанен коштын. Мучашдыме осал көргö аярже ушыжым нултен. Пытаргыш гана мутланымыштым нигö колын ыш шукто шол. Уке гын Микасьын титакан улмыжым палат ыле, ала иктаж гана чотак тöшмедаш күлын, но...

...Ик касын, тамак шикш дене темше путка пörтыштö эртаралтше черетан погынымаш гыч лекмеке, Микась ден Еремей мöнгыш ышт вашке. Мут эре лектеш: тўняште мо ышталтме нерген раш сўрет уке, Шарангыйымалне ни радио, ни телефон... Южгунам газетым ялсовет гыч конден пуат, тудым йўкын лудыт. А ты кастане Сергей Рядов, «кўшыч» распоряжений дене толын, ик еным кулакыш лукташ да ял гыч луктын колташ күлмö нерген умылтарыш. Туманлен, вурседал, йўк пытымеш ўчашен шинчышт, пелйўдат эртыш — нигöнат «тушман» лиймыже ыш шу. «Мемнан дене тыгай ен уке» манын пунчалыч. Мыскара йöре-варе Микасьым öрдыжшö гыч шуралтен, Еремей койдарыш:

— Айда тыйым ойырена. Садак ялыште уто ен улат. Лачымак лиш.

*Пулче пушенге — пўтырныл-кадыргыл кушшо пушенге.

Чыланат воштыл колтышт. Микась дене чўчыкдынак тыгай мыскарам ыштат. Тудын тореш пылышыже ушмен семын йошкаргыш. Шкеже шыде пар дене ошем шогале. Тудын дене нимо нерген мыскарам ышташ ок лий — айдемыже изинек пундышвуян. Чылаштын каен пытымеке, садланжат Еремей пелен уремеш шоген кодо. Тошкышто, тамакым шупшо, вара пўй вошт мане:

— Молан калык ончылно мыйым ўлыкў шындаш тўчет? Мый пролетар улам. Мыйын нимозмат уке. Шкендым от уж — улан лийынат, колхозышкат эн вара пурышыч, виеш манме гай.

— Мыйым судитлаш ит тошт. Кольыч?! — Еремейын вуйышкыжо вўр кўзен кайыш. — Суткаште мыняр малем, от пале. Ечым, издерым, орвам, терым, пўкен-шамычым, ўстелым але шкафым Шарангыйымалне веле огыл, пошкудо яллаштак лач мыйын кид дене ыштымме кучылтыт. Тый миен, полшен шогылтынат але? Изизем годым сокыр ачам пелен кўчедыл кычкын иленам ман, шкендым чаманыктынет? Ятыр гана мыят тыйым пукшенам — сўсан мўшкыретым. Поктен колтен омыл. А ег пакча воктен мыняр шолышт коштыч? Шкеже нимогай пашалан тунемаш шыч тўчў. Ўмыреш йолагай улат! Садлан кудывечыштет нимо уке. Эсогыл шонданымат от чоно — вўта шентеке коштак. Камандылаште куштен-мурен жапым эрта-рен, шижтарыме амал дене ўдыр кид гыч пижергым шупшын налат да мўнгеш от пўртылтў — шкеак чиет. Рожын лиеш — от тумышто, луктын шуэт.

Чын. Ынде тый колхозын счетоводшо лийынат. Ручка деч моло нелытшым ик ганат нўлтен отыл шол. Шотлен шинчет, кў мыняр чыве муным сдатлен але межым пуэн... Районышкыжо чыла миен шуэш ала-мо? Тетрадетшат кокыт докан: шкаланет да тергышылан. Колхозник-влаклан премий шотеш колтымо ситцым, шовычым, йолчиемым але тувырым, кузе шонедат, туге пуэдедат. Сергей дене коктын ярым-ятас улыда. Шерева почеш кечыйолым пайлашда веле кодын. Тўфу!

Адак ик пероскым ылыжтышат, Еремей вер гычше тарваныш, а пычкемышыште почешыже пеш рашын Микасьын нелеш налше, шинчавўд йўршан торжа йўкшў шоктыш:

— Нине мутет-влакым умшашкет мўнтешла шўшкат — вучо! Чо-от ўкынет!

— На тебе тылат! — Еремей, пурла кидшым йол йымач луктын, койдымо Микась могырыш парня коклам ончыктыш. Йол йымаланже касалын йоча-шамычын монден кодымо кулап мече логале. Туге чумал колтыш!

...Теве шудышыжо шуо. Еремей увер деч посна ала-могай йот верыште орлана. А Микась ден Сергей Рядов, энгертыман тарантасеш шинчын, ик-кок мешакым пеленышт налын, эн чапле ожым кычкат да моктанчык койышышт дене пошкудо суас ялыш кудалыт, тушто аракалан кок пуд пырчым вашталтат. Вара йышт йўйт. Мõнгыштышт муным парентыла шолтен кочкыныт. Тудо ийын колхоз вўташте латкок имне шужен колыш.

Тидат ыш сите — Сергуш Рядов йўд еда Зоя деке малаш кошташ тўнгале. Сергейже «От пу — шкежат Еремей почеш кает» манын лўдыктылын. Шкет ўдырамаш председателыым шўкал ыш сенте. Мўшкыран лиймекыже, кудывечыш тўж тунам ферме гыч конден шогалтыш: «Ушкалан лий. Мыйын йочам шõрым кочшаш, яра паренте ден корем шудым огыл».

Азам ыштымешке, Зоя, могай пашаш колтат, тугайыш кечым кодыде кошто. Вара ўдырым ыштыш — йошкар кудыр ўпан, волгыдо канде шинчан. Павлина лўмым пуыш.

...Ныл ий эртыш. Кенгеж тўналтыш. Кугарня. Мончаш олтымo кече эре изи гына еш пайремла чучеш. Корем вес могырым корно дене толшо еным Васек ончычак ужын шуктен:

— Авай! Нату! Павлина! Ачай толеш!

Чыланат уремыш куржын лектыч. Чынак, капка ончылно радам дене шогышо ешыж деке туешкен, тўс дене шемем пытыше, йõршеш чал ўпан Еремей лишеме. Но... шкетын огыл: кидыштыже — кок ияшрак изи ўдыр, пеленже — Нату гайрак капан, вичкыж кыдалан, шем шинчан ўдырамаш.

Ластык курчакым сакалтен, аважын урвалтыжым кучен шогышо йошкар ўпан Павлинам шымлен ончалын, Еремей чыла умылыш. Пўтырнен, йочам вуйжо гыч шола кидше дене ниялтыш, кужун да кочын шўлалтышат, йодо:

— Ачат кõ?

— Корем пундашсе ужава, — вашештыш ньога.

— Ну, йõра туге гын, — шўлыкын шыргыжале Еремей. — Эх, илышыжат-шереметшат! Мом тудо мемнан дене ыштыл пытарыш?! Айста кеч урем гыч пурена — кужу почан «шогертен» толын лектеш, а мый ешем деч молым нигõмат ужмем ок шу. Шке ешем дене лийнем.

Мончаже-можо, кочмыжо-йўмыжõ, мутланымашат шуко. Еремей Урал тайгаште чодыра пашам ыштен толашыме, Москваш серышым колтен умылтарен сõрвалыме нерген ятыр ойлыш. Лиза Гержберг дене тушто илаш тўналмыже, йочашт шочмо шотышто Зоялан колышташ йõсõ ыле гынат, шке ти-

такшым шижмаш утларак лийын. Еремейым изинек йөрәтен. Латвич ий пырля ылымаштышт пелашыже ушкалаш да монь нимогай амалым пуэн огыл, ешлан эн ўшанле энгертыш лийын. Кызытшат тудо тыге каласен: «Зоя, ит тургыжлане. Лиза — еврей калыкын ўдыржө. Мыйым Уралыште кок гана колымо деч утарыш. Ме кок пушенге семын ваш арален ылышна. Каяш кагаз толмеке, ватем ом кодо, маньым, шкенаң деке кондышым. Тушан изи аза дене илен ок лек ыле. Марий йылмым туныктенам. Тый, Зоя, ушан айдеме улат. Лизам ит обижай. Орлык тудланат шуко логальн».

— Мом ышташ, Еремейжат? Мыят языкан улам, но вес-тўрлын. Илен лекташ, икшыве-шамычым йол ўмбақ шогалташ тўченам. Ужат Павлинам... Тыйын ўдыретшын кузе лўмжө?

— Симхе, — вашештыш Лиза.

— Кузе? Ой, ойленат мошташ ок лийыс! Сима манына, да йўра.

— Симхе еврей йылме дене «куан» мутым ончыкта, — рашемдыш Еремей.

Шарантыйымал калык «Еремей суасла вате ўмбақ ватым конден аман» манын-маняле. Вара ойлымым чарныш. Кўн могай сомылжо?

Зоя ден Лиза келшеныт. Паша кидыштышт шолеш. Лиза сайын урген моштген. Кид йымачше кеч-могай вургем куштылгын шочын. Пошкудо-влакат тидым-тудым ургаш кондаш тўнальыч. Волык декат лекташ вуйым ыш шупш. Зоя шекланыш: «Мемнан ушкал весылан ок лўштыктө, чума». Лиза шыргыжале веле, Зоян вуйжо гыч шовычым йодын кылдыш, ведрaм нале да лекте. Ушкалым ниялтыш, вўчалтыш, шке семынже пелештыш. Водарым мушко. Шинче да тыманмеш шўрым лўштен пурыш. Толмо семын Симхе-Симашт пеш начар тазалыкан ыле, ошкылаш вийжат ситен огыл. Ынде ыльже. Воштыл ок мошто ыле. «Эй, ўнгтö!» — Васек изи шўжаржым нумал кошташ йўра-тен, кудыр онгыла кушшо ўпшым шерын йытыраен. Йоча эр-кын-эркын пуйто левен. Вашке тудын кугу шем шинчаже шыргыжаш, куанаш кумыланьш савырныш. Еремей суртпече коклаште кече мучко мом-гынат лочкен, пужарен, чонен але ачален.

Тылзе ма, кок тылзе эртыш — сар тўнале. Азикаевмыт сурт гыч фронтыш кумытын лектын кайышт: Еремей, Лиза Гержберг да Натy.

...Зоя кум йочам малаш пышта, пеленышт шинчеш, кужу жап нуным ончен шинча: ош Васек, йошкар Павлина, шем Сима...

Шарангыйымалне кажне суртышто шинчавүд йоген. Латвич пörьенг дене пырля имне-влакымат нантайышт. Имне вүташ эн начарже, пакмак ден окшакше кодыч. Колхоз правленийыште власть чыла самырык үдыр-влакын кидвуйыштлан кучыкталте. Бухгалтер — коло ияш Плаги, счетовод — топката, кечшудым пураш йоратыше Рая, бригадир — латкуд ияш Ониса...

Зоян йоча-шамычше кенез мучко, шыже марте, корем чодыра гыч снегым, пүкшым, рушвуйшудым, коявапкам, киндывонтым нумалыт, тельлан ямдылат, кошгат, шинчалтат. Изи Сима шукыж годым монтеш шкет шинчен кодын. Колхоз пасу паренте йыранлам сомбылен, шке пакчаште оборкашудым кўрынак ситаркалат, а Зоя шудо йоршан отылым солкален, чумырен нумалеш. Пакчасаскам ончен куштат. Пу дене веле нелырак. Корем гыч кукшо укшлам кондат, Васекат полша. Но тыгай пу вашке пыга.

Ик корнын выныкаш деке мўндыркырак каен, чаплынак кўрын, а нолтал ыш керт: нörгö воштыр неле. Кодымо ок шу. Кенета «И-и, алла, ул нишли?! Апа, булыш! Тот!»* шоктыш. Орышыла кудалше имне почеш пörьенг куржеш, орва тыгыде пундышла ўмбач тörштылеш. Шўдырнен кайыше сапкандырам руалтен кучаш төчышыла, Зоя шкежат камвозо, икмыняр жап шўдырнен кайыш, тувыржат кушкедлыш, но имным шогалтен керте. Пörьенгат шўлешт-шўлешт поктен шуо.

— Рахмат! Э-э, Зоййа улмаш, — марла пелештен колта суас. Вара пўжвўдшым картуз дене ўштыльö.

— Салам, Ильяс! — кушкедлыше, лавыргыше платыжым почкаш төчышö Зоят ынде саде енетым пальыш. Йыгыре ял — кунам от пале? — Имнетше мо дечын лўдö? Мыйже овдажак омыл докан?

— Мераҥ ыле ала-мо. А тый тыште мом кычалат?

— Выныкашым тодыштым. Неле, а кок гана толмем ок шу. Йыжынгем уке.

— Имне дене нангаен пуэм, Зоййа джаным.

— Ой, тау, Ильяс! — куаненат колтыш ўдырамаш.

Корнышто коктын мутланен каят. Имне лыпланен, ласкан гына йорталта. Ильяс йодыштеш, Зоя, лишыл еным вашлиймыла, чоным почын каласкала:

— Саржын мучашыже ок кой. Еремей ден Лизан колымо кагазышт толмеке, кум кече кынен шым керт. Нату ўдырем

*И-и, алла, ул нишли?! Апа, булыш! Тот! — И-и, алла, мом тудо ышта?! Акай, полшо! Тол! (Суасла.)

нергенат нимомат ом пале. Радисткылан тунем лекмекекыже, ик гана возен ыле, такшым. Кум йоча дене почангыштам. Симажым йочапörтыш нангаяш манын тольыч, но мый шым пу. Еремеемын нөшмыжө. Илена кузе-гынат. Чонем ок савырне ойырлаш. Садак почешем «авай» да «авай» ман коштеш. Шкенжыным мондышат, витне. А тыйын Зульфият кузе?»

— Фронтышто улмем годым весе дене илаш тўналмыж нерген пален нальымат, кирзе кемем дене фотокартычкыжым тошкалын, мөнгешла колтышым. Чот сусыргенам, госпитальыште почангынам. Йөршеш тольым. Зульфиям ўшкыж өрген пуштын, маньыч. Шонго ачам ден авам пелен илышым, — каласкала Ильяс.

— Ёдырамаш деч посна ок лий тылат. Вате кочкаш шолта, лавырам эрыкта, кылметым ырыкта, — йўкын шонкала Зоя. — Иктаж-могай супайка* гына ынже логал...

Тылеч вара Ильяс ден Зоя чўчкыдынак вашлийыныт. Ильяс шке имныж дене пумат шупшыктен, ложаш денат полшен, йоча-шамычат тудын деке тунем шуыныт. «Ила чўчў» манын вашлийыт.

Васекшо чыла умыла, ача деч посна кушшо икшыве пөрьенлан шўман. Аваштым ок шўрдыл, мончашкат пырля пурат. Сар гынат, йырваш ойго улмым ончыде, нылле вич ияш Зоя эше ик йочам ыштыш, ындыжым — «суас игым».

— Пиалан улат пөрьенлан, — көранен ойлен унала толшо тукум вож родо Орина, — а мый мўшкыран лийын ом керт. Тугак шонгем колем ала-мо.

— Шке капет кужыт вўдпорсыным коч — икшыван лиятак, — воштыл вашештен Зоя да аза умшаш чызым тушкалтен.

— Тыгак ыштышаш гын веле, — ўшанен Орина. — Ава лияш ўнарем погынен — нигуш чыкаш. Ен мыскылымым ом шотло ыле. Тыйым, уна, тебе ик манешат ок тўкале.

— Кө шентеч ойлынеже — тек. Кунам шке ўмбалнышт улшо чыла пуныштым шотлен пытарен кертыт, тунам гына куктештышт... Ферме вуйлаташ шогалтышт. Туш ынде куржталам. Икымше гана мийышым. Ушем кая, шонышым! Кум тайрашка-шамыч тўрым тўрлен шинчат, а презышт терыс валне шогылтыт. Нимом пелештыде, вўтам шкетын терыс деч эрыкташ тўналым. Намыс лие, очыни. Кум кече носилка дене нумал киенна. Кукшо шартышым оптен шынден, пырдыжым ош пор дене чиялтен пытарымек, вараже вет вўташке пурен коштмо веле шуэш.

*Супайка — шотдымо.

Сар пытыме кечын, индешымше майыште, моло вате-ша-мыч дене пырля мыят шўльым ўдаш лектым. Ик кечыште куд ўдырамаш (иктыже мўшкыран) вич гектар кумдыкеш ўденна. Ялсовет гыч Лена Ланцова имне дене кудал тольо. Умбачынак кычкыра: «Сар пытен!» Пашам ыжна шу.

— Мландылан садикте, — шўлалта Орина. — Тудо калыкын ойгыжым умыла мо? Шке жапшым пала — тўжагнеже...

— Тыге ит ойло, Орина. Ок умыло гын, мемнам ок пукшо ыле, — торешлана Зоя. — Мланде пелен илыше улына. Тудат чонан ман шонем.

...Шарангыйымаке фронт гыч вич ег гына пўртыльё. Микась колышо-влакым погкален тоен коштшо отрядыште лийын. Тудым пуля тўкен огыл. Шўкшак шудым кеч-мыняр кўр — садак уэш лектеш. Эше пеленже кондымо ургымо машина да моло арвер дене моктанен, «трофей» манын умылтарен. Тудын ниможат ок коршто. Зоям ужешат, умбачынак коран кая.

Сар пытыме деч вара кок ий эртымеке, ялыш Нату пўртыльё. Шочмо эл верч Кугу сар гыч толшо ўдырамаш-салтак капка ончылныжо шинчыше Микасьым онжо гыч пўтырен кучыш:

— Тый! Йыл кошшашлык! Фронтовик улам манын, онетым кыраш ит тошт. Умылышыч? — мане.

Пеледе тунамже шўршудо

*Пеледе тунамже шўршудо,
Да мурыш пелйўдым куку.
Тумер, савырнен унагудыш,
Ўшаным эрлалан ыш пу.*

Изи гына той шкатулкышто йылгыжше йывыла тумлегешамычым Игорь Калачев шергакан арверла арала. Луктеш, кучылтеш, шотла, вара адак мўнгеш иктын-иктын опта. Луктын кудалташ кўлеш ыле, да... ала-можо чара...

— Эх, Лиля, Лиля! — шўм гыч корандаш лийдыме мотор лўмым уэш-пачаш чонжо шарныкта...

Игорь Марбумтехникумышто техник-технологлан тунемеш. Ынде шукат кодын огыл, нылымше курсыш вончен. Тунемаш тудлан неле огыл: чылажымат кумылын шымла, комбинатыш практикыш коштмыжат, пашаче коллективыште лийын ончымыжат келшыш. Лач ялыште илыше аважлан эргым туныктен лукташ ий еда тўлышаш ситале оксам погаш йўсё. Тўнгал-

тыште Игорьланат куштылго ыш лий. Я упшыжым поген на-
лыт, я перчатке ала-кӧлан «келшен». Варарак вийнен шуо,
макым ыш пу. Ик-кок гана веле мӧнтыш какаргыше шӱрган
тольо.

...Кокымшо курс деч вара кенеж канышлан мӧнгыштӧ
илымыжым аважат, Игорь шкежат нигунамат огыт мондо. Мо-
гай ласка: эрге — пеленак, аван кидшылан куштылго. Ончет —
эре мом-гынат ыштышыгыч коеш: шенгел пакча пече тӧрлал-
те, тӱжвал пӧртӧнчыл тошкалтышым уэмдыш. Выньыкашым
мочол ямдылыш. Пошкудо Маюк кувалан памаш вӱдым начас
нумал ситара.

Таче ял илыш-йӱла вашталтын. Тӱшка озанлык пытыш,
пасум нимогай чарак деч посна калыклан пайлышт, эсогыл
совхоз конторжымат дискотекым эртарыме йӱд клубыш савы-
рышт. Ольгам тушто кӱвар мушкаш йодыч, Кӧныш. Паша со-
дыки. Куш тетла?

Дискотекым арняш кум гана эртарат. Буфет манме пурл-
мыверым починыт: шашлык гайжым ямдыленак кондат. Коч-
каш шонышыжлан микроволновко конгат ырыктен пуа. Пи-
вет, аракат, тӱрлӧ саскат тич. Изарнян кастене контор-клубет
кумло ияш деч кугурак-влаклан почылтеш, кугарня ден шу-
маткечын — самырык-влаклан. Эр марте тӧргат.

Тайылвал — шӱдӧ утла суртан ял. Асфальт корно тудым
пелыгыч шелеш. Рейсовый автобус-влак шагат еда выж да вуж
кудал эртат. Ял йыр ик могырым — тумер, вес велне — шын-
дыме пӱнчер, кумшо вечын шарангыла авырен шогалыныт.
Уремыште вӱд колонко уло гынат, калык курык йымал па-
маш вӱдым йӱын ила.

Тыгай ялыште Ольга ден эргыже илат. Садышт кугу, ача-
коча шынден кодымо годсак. Саскан пушенге, вондер кок-
лаште шудо ту ийын кыдал дангыт кушкын шогалын ыле. Эр
вӱдыжгӧ дене солалташ кӱлеш. Плейер наушникым пылышыш
керал малыше эргыжым Ольга чаманен ончен шогыш гынат,
кычкырашыже перныш.

— Игореша, эргым, кӱтӱ кайымеш, коктын начас лупшен
кышкена, — ӱжылдале ава.

— А? Мый чечас, авай, — тӧршталтен кыцеле Игорь. Ше-
малге-ужар кугу шинчаже, нугыдо шем шинчапунжо, нигуш
от кай, — аважын. Йӱштӧ вӱд дене шӱргыжым писын ниял-
тышат, левашйымач савам кучен лекте. Изиш лиймеке, пӱсӧ
кок сава йымалне пеледыш йӧршан нӧрӧ шудо кашта-влак,
олмапу, вишне, ломбо ден поланвондо коклам эрыкыш лук-

тын, ужар постола возыч. А пушыжо могай! Руштыктара, куан кумылым шочыкта. Мүкш-влак йөрлшö пеледышыштат ызгат.

— Эй, ия, тиде эше мо тыгай?! — трукышто лүдыкшö йүк дене кычкырал колтыш Ольга. — Ай-ай-айжат, шоншым пүчкын колтенам, эргым! Мом ыштышым, о юмо...

— Мо лийын — лийын, авай. Айда тоена, — лыпландара Игорь аважым.

— Күлешыс чонаным руалаш... — шкенжым шке шылтала Ольга, — тыгай сай эр ыле... — Саважымат шуыш.

Күтүчын сола йүкшö күшыл могырыштыла рашкалте. А пörтыштö тамле кочкыш эргым вуча. Но тудо, солыкым налын, энгер деке тарваныш. Лывырге, куштылго могыран, эн лишыл, эн шерге шочшо чайымат ыш йу. Шоншылан көра шүлыканге, витне...

Черетан автобус курыкышкыла кудал эртыш. Изиш лиймеке, урем капка могырым «Авай! Вашлий! Унам кондем!» шоктыш Игорын йүкшö. Кудывечыш Ольган шочмо акаже, районын рүдолаштыже шукертсек илыше да следовательлан пашам ыштыше Варвара Иосифовна, пура. Кока ден шольо умлавондо йымал тенгылеш верланышт.

— Подполковник Йосовна! Изизем годым кыдал йырет кидем ок шу ыле, кушкын шуым — адакат öндам ом керт, — мыскара йöre воштылеш Игорь.

— Айда-ян үчашена, племяш. Кö мемнан кокла гыч эн писын снеге дене ведрам тема?

— Палем, Варвар кокай, — кок кидшыге күшкö нöлталеш рвезе. — Йөршын гаяк толмашет уке. Тачыже могай вий кондыш?

— Ужмем шуо, да толым. Шкежат пурен от лек.

— Мом мешаен коштамже? Тыйын тугакат пашат шуко. Омсатшат эре тükылымö...

— Чын. Ну, сита. Малаш ом код. Мугланышашем уло...

— Тыглай кокайла толаш ок лий ыле мо? — шылталышыла коеш Игорь.

— Кызыт тебе могай сомыл тый декет кондыш. Колынат дыр: ювелирный магазиным толеныт. Оролым кырен, пидын коденыт, шöртнö узгар-влакым оптен каеныт. Шолыштшо-влак кокла гыч, мыйын шонымаште, иктыже — тендан техникумын студентше. Ушандарымашем ок сите. Анатолий Мизиним палет?

— Палем. Ачажын бильярд залан кафеже уло. Тудо занятийышкыжат лүмжылан веле коштеш. Оксам кагазла кучыл-

теш. Машинаже — шкенжын. Нарик эшежим. Ала-могай дечым* шупшеш.

— Наркотикан сигаретым эше школыштак шупшаш тўналын. Но кызыт тиде тўн огыл. Тудо Тайылвалысе дискотекашге коеда, маныт.

— Мыйже пешыжак тушко ом кошт... Билет шерге.

— Мый мутланен келшенам: ик жаплан тыйым дискокейлан пашаш налыт.

— Оп-па-а! Ну, Варвар кокай!..

— Эскере, пожалуйста, Игорь. Мыланем ешартыш уверкўлеш. Мый тыланет телефоным кодем. Шўртнў ўзгарым ужалаш тўчымым шижын шуктет гын, следствийлан полшен кератат. Аватлан «Пашаш пуренам» гына ман. Ик ўшанем улат, шольым. Ит ўр, ит лўд. Тўткў веле лий.

— Шпионла модаш логалеш, — воштылале Игорь.

— Эй, ситарышда мо мутланен, шыве-шыве-шамыч? Кочкыш йўкша, пурыза, — шоктыш Ольган йўкшў.

Кугарнян Игорь ден аваже садысе шудым вўтамбаке нумалыч, чодыра воктен солыктымo кургат тышкак толын возо. Кас велеш мончаш пурен лектыч, Игорь кўтўм вашлие.

— Ялыш эн ончыч ош шорык кудал пурыш — йўр лиеш, авай, — мане Игорь.

«Шонго кочайла ала-моланат ўшана», — шке семынже шоналтыш аваже. А Игорь ты гана поснак чаткан чияш тыршыш, воштончыш ончылно ўпшым шерын шогыш да монь. Пакетыш кассет ден диск-шамычым оптыш, пашаш каяш ямдылалте.

Лу шагатлан клуб манмышкет тич калык погына. Южгунам милиций машинат койылалта, форман-влакет изиш тошкыштытат, каят веле.

Игорьын озанлыкше кугу огыл: кўвареш пенгыдемдыме кўртнў шкаф, кумда ўстембал, пўрдшў йолан кресле. Пырдыжыште могай гына мурызын фотосўретышт уке?! Такшым, Игорьлан ўшаныме паша нелыла ок кой: ик кассет пыта — весым шынде але диском кучылт, жапыштыже тулым чўктў я пеле пычкемышым ыште. Микрофоным кидыш кучет — чылалан оза лият.

Каныш кечылан самырык-влак ялышке пўртылаш йўратат. А чиятше кузе! Мо тўсын чиялтатше! Кок ўдырын ик рвезым тавален кучедалмат чўчкыдын ончылгоч репетироватлыме спек-

*Дек — тор.

такляла чучеш. Воктен ялла гыч йолын толыг, мотоцикл дене, райрүдö гыч — машина дене... Могай вий чылаштым тышке шуп-шеш?

Шуматкечын икымше гана Толик Мизин койылалтыш. Пеленже ўдырым конден. Кўкшö капан Толик пелен тудо сакчыла коеш. Чылт рейверла* коеш чиёмжат: синтетика материй гыч ургымо кўчык топ-кофтыжо люминисцироватла, юбкыжо — ультра-мини, кўжгö пундашан туфльо, тупыштыжо — изи гына тупнумалтыш. Нуно зал покшелне шогат, öндаалатын, икте-весешт дека пызнен шупшалалтыт...

Дискотекым мучашлыме деч ончыч Игорьын пöлем омсаште саде ўдыр койылалтыш. Писын гына сравоным пўтыралын, омсам көргö вечынла тўкылыш. «Мыйым шылте» пелештен, ала йодо, ала шўдыш.

— Кушко? — öрын колтыш Игорь да вуйжым шкаф мogyрыш савырале. «Мо тыгай? Мо лийын?» — шоналташ жап уке. Семым чарен, тудо тўжваке лекте. Онча: Толик калык коклаште танжым кычалеш. Игорьым ужо.

— Эй, звукач, тый мыйын ўдырем шыч уж? — йодо.

— Уке, — кукшын пелештыш Игорь да буфет вельшкыла ошкыльо. Сырыше Мизин уремыш лектын кайыш, изиш лиймеке, машинажын писын тарванен кудалмыже шоктыш.

Игорь мöнгеш шке пöлемышкыже пурыш. Ўдыр шкаф гыч лекте.

— Тау. Шерем темын, йыгыжгенам Мизин деч. Тек тачеш весым нантая. Ночко тўрвöжжö, вўдыжгö кидше... Ужмем-шижмем ок шу, — Игорьлан шыргыжале. — Лиля лўмем, а тый тысе улат?

— Ага. Но кызытше куш каеш?

— Тыйже молан улат? Вот и нангай кудышкет. Але лўдат?..

Конга шенгел койкышто малыше Ольга йолйўкым колын помыжалте.

— Эргым, тидыже кө? — йодо.

— Йомын. Тек таче мемнан дене мала, авай, — Игорь мом ойлашат ок пале.

— Ен мом ойла, шыч шоналте мо?

— Ай, йöра. Мыйын верышкем пыштена. Чияшыже йўд тувыретым лук.

Ўдырын веле ни вожылмыжо, ни шинчам тойымыжо. Кылымдыштыже — пирсинг-шер, пылышыште — шöртнö көрж,

*Рейвер — экстремал ечызе.

онгыштыжо — шергакан, йылт-йолт койшо шөртнө шинчыр, парняштыже шергаш вичкыж парняжым тодылеш, шонет. Кидшагатше — Ольга тыгайым ўмырыштыжат налын огеш керт докан.

Кечывал лишан суксыла малыше Лиля кынеле, но нигуш каяшат ыш вашке. Шергакан мобильникше дене олаш пўтырале:

— Ачай, ит тургыжлане, чыла сай, миём, вара мутланена, — шоктыш весела йўкшө. — Кө? Эше йынгырта гын, нимомат ит ойло. «Кыралтам» манеш? Пашамат уке Толикет дене. Ачаже күлеш? Тыланет күлеш — тый и келше! Мыйын чыла. Чао, батяня! — Мальвина курчак гае шинчажым пычат ок ыште — шойыштеш.

Кочкын-йўын лекмеке, Лиля Игорьым Тайылвал йырысе пўртүсым ончыктен коштын толаш йодо.

— Паша уло, — чараш төчыш эргыжым Ольга. Но Лиля шинчапунжым чиялтен пытарышат, рвезым вўдалтен кайыш. Преча коклаш петырен кучен от керт шол...

Модын-воштыл, икте-весыштым поктыл-кучен куржта-лын, Игорь дене койдарчыкла тўнгалеш ўдыр:

— Вынемым пургедыч?

— Пургедым.

— Вынемыш камвозыч?

— Камвозым.

— Вынемыште шинчет?

— Шинчем.

— Тошкалтышым вучет?

— Вучем.

— Вует чили?

— Чили.

— Илыше улат?

— Илыше.

— Ну, мый кайышым. Шинче эше тыште, — Игорьым шўкале, тудьжо камвозо, пеленже ўдырымат шупшыльо... Онда-лалтын пёрдалыч, ўма-ўмаланышт. Пёртыл толмышт годым ўдыр Игорьым пўшкылде ыш чыте:

— Мый тыйын икымше ўдырамашет улам ала-мо?

Рвезе йошкаргенат кайыш, ыш вашеште. «Опытан улмыж дене эше моктанашат лиеш ман шона», — шке семынже шоналтыш. А йўкынжө йодо:

— Кушеч тынаре шөртнетше? От лўд мо нумалышташ?

— А-а, шонем гын, эшеат шуко лиеш, — кидшым лупша-

ле Лиля. — Толик мыйым шөртнеш йүштылташ ямде. Фу! Тоже мылам — Монте-Кристо лектын.

— Мизинже студент гынас. Кушеч тынар муэшыже?

— Мый ом йод. Пуа — налам, — лие вашмут.

Лиля кок кече гыч веле олашке пörтыльö. Ольга нерат лийын пыгыш. Маяк кова «Тиде чия пыстылан кайык Игорьлык огыл» манынат шуктыш. Удырым автобусыш шынден колтымеке, Игорь Варвара Иосифовналан йынтыртыш.

Тыге вучыдымын рвезын шүмыш пурыш, пöрдшымардежла вуйжым аныртарыш, вүржым тарватыш, тумлеге-шамычым пöлеклен кодыш да йомо. Тетла ыш тол, серышымат ыш возо, телефон гочат йүкшö ыш йонго. Игорят тудым ыш кычал. Варвара Иосифовна гына, унала толмекше, «Лиля акаж деке Италийыш каен» манмыж годым Игорын чурийыштыже шүлык ўмылкала вочшо ончалтышым ужо. А Ольгалан тунаре куштылгын чучын колтыш...

Шылтыме шинчаончалтыш

...А вет кузе моктеныт ыле тудым. Художник-влакым ямдылыме училищыште тунеммыж годым икмыняр сүретшым выставкылашкат ойырен налыныт. Вара Виталиям вашлие. Келшымыже-можо. Ушнышт. Теве ынде коло ий утла тыглай школын тыглай туныктышыжо Фёдор Лукоянович Лунев йоча-влакым карандашым күлеш семын кучаш, пүртүсым умылаш кумылангдаш төча. Чапле радынам шочыкташ шонымыжо ушышто гына ила. Тыгыде пейзаж-влакым южгунам сүретлен, но ватыже нуным тунамак иктаж-кöлан кучыктен.

Виталия Рудольфовна мом ыштышашым эре ончылгоч пала. Ен ик йолтошкалтышым ыштен шукта, Лунева — шымытым. Мүй да шөреш йүштылшö гай чевер, төпката могыран. Тыгай удырамаш енын көранымашым шотыш ок нал. Илыш пöрдемыште күшыч эркын ончен коштшо вараш гае. Шкенжыным ок мучыштаре. Фёдорым чатка вургеманым гына пеленже калыкыш луктеш.

Кузе тыгай марийым от ончыкто? Куштылгын вер гыч тарванаш тунемше, спорт деке лишыл улшо (кенежым — футбол, телым — хоккей), күкшү капан, толкыналтше нугыдо шем ўпан айдеме дечын уло моторлыкшо ик кидпырыс удырыштлан тўрысnek куснен. Ладан шинчажат ачажын гай: ше-

малге-ужарге. Шыдешка гын, шем тўсан манын шонашат лиеш. Туныктен луктыч, марланат пуышт.

Виталия ончыч столовыйышто поварлан ыштыш, вара изи гына кафем нале, икмыняр ий гыч рестораныш савырыш. Директор веле огыл — шеф-поваржат тудак. Нигёлан ок ўшане, чыла вере шке эскера. Лада ўдырышт — бухгалтерже, ресторанын лўмжат — «Лада». Пашашт кая.

Фёдорын школышто налме пашадарже Виталиялан койдараш гына йбра. Сўретлаш шоныманат огыл, мўнгыштў чиям, кистычкым кучаш огеш лий. «Мо тылат ок сите? Енгын укежат илышышттет уло, эргым», — манын ыле аважат. Шыжым колыш. Чон почын мутланашат ынде нигў уке.

— Тетла пашашкет от кай, — каласыш парентым шындаш мийимекышт Виталия. — Илет тыште, а мый тыйым шке денем чодыра емыжым, пакчасаскам ямдылыше пашаен сецын документым кельштарем. Тоштырак машинам налын пуэм. Мом чодыраште муат, тудым ресторан кухньо гоч колтена.

Кычкалте Фёдор, ик мутымат ваштареш ыш ойло. Чодырам изинек пала да йората, ок лўд. Текте — кандаш суртан, латвич еган илем. Тыгай ял дене кызыт нигём от ўрыктаре. Ночко игече годым, конешне, корно нимолан йўрдымў. Йўлын чодыра гочын ошкылашат йўсў. Туге гынат шонто-шамычлан погынен шинчаш, шарнымаш мундырам рончаш амал уло. Фёдорат нуным колышташ кумылан — йоча жапыш пўртылмыжла чучеш.

А толытшо чылан Ёлкин кугыза деке. Ваш пулвуян лапка какши марий сокыррак шинчаштыже чоя тулым ашна. Чапий* гынат, поро да ару. Тудым ялыште Кожизай маныт. Йолкышаже лумышто ма, пуракыште — кож укшым оптен кайыме гай. Шымле вич ийым темен, но але чулымын тошкыштеш. Ала-кушто тўнямбалне илышт коштеш ўдыржат. Аваже колымо нерген уверым нигуш колташ — шукертсек серышым ок возо...

Кожизает Фёдорлан чот шўман. Ожно ачаж дене келшен, кызыт эргыж пелен шўрангыштеш. Виталиям ок йорате, «У-уй, тудо тыйым, лиеш гын, пустыньыш вўдым ужалаш колташ ямде» манеш. Тачат машина йўкым колын веле шуктыш — толынат шогале.

— Садет джипым нале, витне? — пеш ончыштеш, ниялткала. — Йбра-йбра.

*Ч а л и й — моктанчык.

— Пуро, Кожизай. Тол лишке, — үжө. — Вара ястаркалем ола гыч кондымемжым. Такшат тыйым ужнем.

— Молан мо? Колым кучаш нангайынет?

— Чузак ерыш йүдлан кайынем. Миет мо йолташлан?

— Шукертсек ту кундемыште лиялтын огыл. Ямдылалтам туалгын, кишке вашке чўнта гын, — шонго ты корнын ыш шыргыжал. Эше ала-мом ешарынеже ыле, но урем могырым пошкудо Марькан Санян вичкыж йүкшө вучыдымын йонгалте:

— Кожизай! Тыште улат мо? Кычал куржтал пытышым.

— Адак мыйын почеш коштат? Илен от керт? Марланак налыктынет але? — кутыза үдырамаш ваштареш лекте. Илыш-йүлам пала, арала, садлан кеч-могай йодышымат рашемда.

— Ушкалем угараш полшо. Кочкаш кочкеш, а ок йонгыжо.

— Күтүш колтышыч?

— Уке. Пакча шентелан вүранленам. Ой, так! Ушкалемжым ашнынем ыле. Кола гын, мом ыште-ем, — шортын колтыш кува.

— Пел литр нөшмүйым да литрат пеле шөрым пырля оптал луго, ушкалетлан йүктө. Изиш лиймеке, умшашкыже аракам оптал. Пел стакан сита.

Йөра Ёлкинышт уло. Текте гыч ветеринар улмо селаш кунам шуат? А гармоньым кидыш кучен шинчеш гын, мўшкырет чытыже — воштылмет дене коршташ тўнгалеш. Кожизай койдарчык мурым шуко пала. Кажне ял үдырлан акым пуышо мурыжо-влак дене кува-шамычым сырыктылеш. Шке шонен лукмыжымат кокла гыч пуртылеш:

Карай үдыр — пражан мўшкыр,
Азан улмыжым петыра;
Йывансола үдыр — вичкыж кыдал,
Пўтыркален ончен куанет;
Олыкьял үдыр — пасугапка менге,
Кажне тўкален кая;
Токози үдыр — шем топ гай йывыла —
Руалтен кучаш огеш лий;
Пўнсола үдыр — ошма пагар пайгере;
Кургымбал үдыр — ошма ўмбал шымавуч.

* * *

Кече лекме тўр денак Фёдор чодыраш кудалеш. Кечывал деч вара пёртылеш, понго поянлыкшым ойыркала, мушкеш. Коявапкам кошгаш пўчкеда, коявонтым шолтен, маринад йөре банкылаш петырымешке эрыктенже мочол жап кая, парнят

чыт шемем пыта; майравонтым шкалан гына шинчалта, а нулвонгым левашыймалсе кугу подеш шолтен налешат, специй йөре-варе тумо ден шоптыр лышташым, чеснок ден укрупым лончын-лончын оптен, кастрюляш темкала. Паша пелйүд мартеат сита. Рывыжвонгым холодильныкыш верангда — рестораныште посна рецепт дене тудым соуслан кучылтыт.

Чодыраште южгунам онай верым але пушенгым верештме годым Фёдор фотоаппаратысе плёнкеш арален кодаш тырша. Ынде мыняр кассетым поген пыштен. Сүретлаш альбом пеленак коштеш, но тушто тун шотышто посна сюжетан (мондаш огыл манын) карандаш набросок-влак веле улыт. Жап эше толеш манын шонен, Лунев чылажымат шапашлаш төча...

Лудаш ок лий. Кунам? А композитор-влакын шумлан келшыше семыштым колыштеш. Поснак Евгений Доган, Георгий Свиридовын произведенийышт деч ойырлымыжо ок шу.

Июнь ты ийын чот кукшо да шокшо шогыш. Мыняр ыштен шуктымо понго шапашыжым Виталиялан намиен кодышат, Фёдор содыки Чузак ерыш савырнашак шонен пыштыш. «Ик йүдлан кает гын, кум йүдлык кочкышым пеленет нал», — Кожиза мыскара йөре канашым пуыш. Фёдорын тарванылмыжым эскерен шинчышыжла, пеш шке семынже мутымата, изи паккүзö нер дене кидтупшым ыреслылеш:

— Ворым кучем, ворым кучем. Куртнӧ печым печем, күртнӧ печым печем.

— Тидыже ынде молан? — йодо Лунев.

— А-ай, шыгыле кушкаш тунгалын — авырем. Тетла ынже шарле, кошкыжо, — вашешта шонго. Вара тамакым ылыжтыш. — Эргым, тый шекланенат иктаж-кунам, кузе спичке шырге йула?

— Нимо тыште умылыдымыжо укес, — Фёдор кугызам туткынрак ончале.

— Күат вудыжгö көрган лийын кертеш. А шырге колымыж деч ончыч шортеш. Тудым чонан кож гыч ыштыме вет. Теве на, удырал, ынде ончо: тул деч лүдын, шинчавүдла киш чүчалтыш куржеш. Ужыч? Кажне арверын чонжо уло...

— Да тый, Кожизай, философ улат аман.

Кугыза нимомат тетла ок пелеште, тамакым шупшеш, ала-молан каваш кужу-ун онча. Молан Чузак ер деке каяш тореш лиймыжым ок ойло. Фёдорын машинажым ыреслен ужата да шоналтен шога, «Можыч, нимомат ок лий» манешат, монтгыжö ошкылеш.

...Теве Чузак. Улак вер, келге чодыра. Джипым лапкарак

уала шентелан шогалтен, Лунев сер түрыштö изиш кошто, ончышто. Вес могырышто ала-кө колым куча. Мүндырнак огыл канде брезентан кок палатке шога. Тулото йўла, мангал воктене самырык пöръен шампурыш шыл моклака-влакым кереда. Йолташыже кукшо укшым нумалеш, каслан ямдыла, очыни.

— Таис! Саранам ит күр! — иктыже вўдыштö коштшо ўдырамашлан кычкыра. — Вашке лывыжга — арам локтылат.

А ўдырамаш куштылгын иеш, куанен пöрдын, шке йырже толкын онтым шочыкта. Кужу шем ўпшö, кылдыш гыч утлен, Таисын тупшым йылгыжше ночко шальыла леведеш.

Фёдор, ўмылышкыла шылын, бинокль дене онча. Теве лишычын-лишычын Таисын ошалге-ужар кугу шинчаже сöрал лывым шарныкта. «Мый пиалан улам» маннеже пуйто ты палдыме ўдырамаш. Нугыдо шинчапун лонгаште яндар, ойгыдымо, йöратыше айдемын шинчаже шыргыжеш...

Эрым вучен, кабинеш нералтен колтышо Фёдорым машина куатле вий тарватыме помыжалтарыш. Омса воктене шелшым муын, мардеж тунаре салон көргыш пураш төча, пуйто курайым шокта: семже курым пундашсе докан — утараш сөрвалыше кумылан. Теве коранге, угыч толын керылте. Ындыжым, а-а-а, луктам, нангаем тыйым маншыла, машинам уло алже дене рўза.

Неле куту чўчалтыш-влак, мунчалтен волен, кадыр корнылам кодат. Фёдор сото телефонжым писын йöртыш. Мланде сургалт кайыме деч ончыч ик тат шып, пычкемыш. Вучет мо тыгайым? Ик волгенче ер покшеке писе тул умдыжым керале. Йöрыш. Весе кава мучко кудыр толкынла куржеш. Сандалык пелыгыч шелалтеш. Ер ўмбалне ала-могай шем кайык шулдыржо дене вўдым лыпе-лопо лупша, пуйто йолжым тушан йолыштеныт. Тыгодым сурал-канде пылора, озаж деч ойырлаш тоштдымыла, волгенчым ужатен чыма. Уэш лўп пычкемыш. Йёр талышныш. Пушенге-влак, ш-шу, ш-шу шоктен, вуйышт дене пырляш чумыргат, вара уэш торлат. Тыгодым кукушо күжгў укш-влак, күрлын волен, пудешт катлалтыт.

Парня лужо корштымым шижын, Лунев руль гыч кидшым пыкше корандыш. Чот кормыжтен шинчын улмаш.

Кумшо гана йолт волгалтме татыште пöръен, кушто улмыжым монден, чон-чон огыл — öрткен, ужо: кок пўнчö, шырпешт, кўшыч ўлыкыла шелын тулане да, ыресла ўмбала возын, уло нелылык дене палатке ўмбаке иканаште йöрльö.

Тунамак йöсын да лўдыкшын ўдырамаш йўк йўрым, йўдым, осалыш савырныше пычкемышым пўчкö.

Фёдор тыманмеш джипше гыч төрштен лекте, палатке-влак могырыш куржо.

Миен шуын, иктыжым түр гыч нөлтале, но шкет полшен кертдымым умылыш. Вес палаткысе пөръенг фонарик дене писын лишеме. Фёдор дене коктын ончыч ўдырамашым чараш луктыч, вара пүнчө вуйым өрдыжкө шўкышт да эмганен пытыще айдемым ватыж пелен пыштышт. Ўдырамаш «Марик! Марик!» манын кычкыра, марийжым рўзаш төча, кучылтеш, кид гычше шупшеш. Шыпланыш — ушым йомдарыш, витне. Фонарик оза «Писын!» мане. Фёдор машинаж деке пөртыл заводитлыш, кудал тольо. Коктын сусыргышо мужырым шенгел сиденьыш верандышт, йолташышт кўвареш сукен шинче, машина чодыра корно дене кудал колтыш...

Больнице. Каталке. Лифт.

— Вашке! Вашке! Реанимацийыш! — шокта...

Волгыжтўран кава. Черле-влак палатылаште малат. Тўрлө отделенийла гыч дежурный врач-влак коридорышто шогат. Икте-весыштан информацийым пуэдат.

— Кушеч улыт?

— Чузак ер воктене каненыт.

— Озанг гыч улыт, маныт.

— Иктыже — нейрохирург. Йолташыжлан операцийым шкеак ышташ тўнгалын.

— Пөръенгын вуйгонгыражым укш шўтен, вуйдорыкыш логалын.

Ватыже кум тылзаш мўшкыран. Йочам йомдарыш...

* * *

Шагат эрта. Кокыт. Фёдорын чыташ лийдымын тамак шупшмыжо шуо. Уремыш лекте. Йўр чарнен. Кече лектеш, писте ден топольласе лышташлаште вўд чўчалтыш-влак дене кечыйол модеш. Кугу лаке тўрыштө чанга-влак шке самынышт чогыматат. Теве иктыже вўдыш пурыш, нержым чыкен лугалтышат, чакнен, мөнгешла лекте. Весе, капге пурен, йўштыл нале, шкенжым рўзалтыш, укшыш чонештен кўзен шинче, кажне пыстылжым йытыраяш ниже. Кумшо пурыш, почшым чыкал лукто, ситыш веле. Нунынат, айдеме самынак, посна койышышт: икте чот ару, весе лювык, кумшо йолагай...

Озангысе врач койылатгыш. Фёдорлан кидым шуялтыш:

— Сабиров. Ахат. Ну мо, кудалына мөнгеш?

Миен шуыч Чузак ерыш. Кушкедлыше палаткылам погышт,

ўзгарыштым чумыркалышт, Ахатын жигулишке опышт. Тудо нимат лийын огыл, лачак кудал лекме корныштыжо пушенте киен — корандаш кўлын. Фёдорлан тауштен, Сабиоров кидшым шуялтыш. Чеверласыш да кудале.

Лунев ер воктене шкет кодо. Мобильный телефонжым чўктен веле шуктыш — вигак Виталия йынгыртыш:

— Молан трупкам от нал?! Олаште машинатым ужныт. Мом кудалышт коштат? Пашат уке? Таг ватет деке тольыч? Мўнгтыш пураш шыч шоналте?

— Вара умылтарем, — арам титаклымым чараш тўчыш марийже, но тыгай чолга ватым чарен от сене шол.

Телефоным уэш йўртен, Лунев ерысе вўд дене шўргыжым мушко, вўранше тувыржым шўалташ тўчыш — шот ыш лек. Термосым луктын, кофем кружкаш темен йўын шинчыш. Уэш-пачаш эртыше йўдым шарналтен шонкалыш.

Лунев кынеле, волгенче логалме верыште пўнчын ик шырпыжым катен нале (суртым туткар деч арала, маныт). Кенета шинчалукшо дене лойген тарванылше настам тогдайыш; шонгай порсын шарф. Таисын. Укшеш пижын. Фёдор тудым «ПЛЕН» гыч эплын утарыш, он кўсенышкыже пыштыш. Ала уло, ала уке — нелытдыме, юж гыч ыштыме гай.

* * *

А Текте йўдым нимом шижде мален. Тыште йўржат лийын огыл, коеш. Машинам кудывечыш пуртен шогалтыш, вес вургемым чиен, монча конташ тулым чыкыш веле, Кожиза толынат шогале.

— Мо пеш эр олтет?

— Кожизай, айда изишак подылына... — йўкым кугемдыде ўжў Фёдор. — Шич беседке кўргыш. Мый чечас...

— Кунам тореш лийынам? — лыпландарыш тудыжо. Пеш йодыштнеже, но чыга эше.

Ўмылан верыш шинчын темкалышт, ужар шоганым пурлыч. Фёдор вуй гычше бейсболкым кудаше. Кугызан нелаш тўналме аракажат кукшылогарыш кайыш. Пыкше шўлыш лекмым вучен шуктен кокырыш.

— Тый... тый... — колла умшам каркала Ёлкин.

— Мо? — ок умыло Фёдор.

— Шкендым ужнынат? — шинчам каркала шонгтет.

— ?..

Мончаончыч воштончышым лукто, ўмбачше пуракым

ўштыльё: сурвараш гай ош чал пёръенгым, шкенжым, ёрдыж гыч ёрын онча.

Шонго нимом ыш пелеште. Кидшым лупшале, онжым ыреслыш. «Чузак ер ожнысек тугае вер — йўдым воктенже эртарыше енгым ок йёрате», — шоналтыш да эше ик чаркам нёлгале...

Кечывал деч ончыч Виталия койылаттыш. Пашасе машинаж дене кудал толын. Кажне лукым тергыш, кўпчыкым савыркален ўпшыч ончыш. Нимомат ыш верешт, чот игылте. Понгым темен ямдылыме банкылам (мыняр улшыжым) погалтен кайыш. Вуйкышылым пидше Фёдорым вуй гыч тўнгалын йолыш шумеш шыдын ончал кодыш. Машина омсан кроп лупшалалтме йўкшё Луневын шўмышкыжё пернымыла корштышым ешарыш.

* * *

Кум кече, кум йўд варажым Лунев эре сўретлыш. Кунам кочкын, кунам мален — шкежат ок шарне. Волгыдо ден ўмылым шонымыж семын кучылт моштымо мастарлыкше, мален помыжалтшыла, шўм-чон гоч ташлен, тўжваке лектын, сўретчын кидшым вўден! Тўнгал шуктыдымо шижмаш кумыл радынам авалтен. Чузак ерын шўлышькё вынерьш куснен. Тыглай пейзаж манын шонет, а ваштарешыже изиш шоget — тудын деч коран от керт: ок кой, но уло. Ок кой, но онча тушеч Таисын ойган кок волгыдо ужар шинчаже.

— Эргым, радынат кём шылтен? Ты пашат эмлыше виян... — икымше эксперт Кожиза — воктенак.

* * *

Художественный галерейын ик радынаж воктене кужу жап дене эре кё-гынат шога. Сўретче Фёдор Эрежа*: «Йт мондо мыйым». Кё тиде художник? Кушеч? Молан але марте ик пашаж нергенат колалтын огыл? «Умылтарен моштыдымо, ўжшё. Шуэн вашлиялтше техника, шымлен шуктыдымо мастар шочмо нерген ойла», — возымо выставкын журналыштыже.

*Эрежа — уржа кўмё годым шурно пасу ўмбалне толкыналтше юж, тыште: псевдоним.

ПОВЕСТЬ-ВЛАК

Тошто пörтын монологшо

- Тыйым рүпшымö шепкаже кушко лийын?
- Күлешлыкше йомынат, коңга тулыш шуэныт.
- Лүнгалтыме лүнгалтышетше кушко лийын?
- Йүреш-лумеш нөрэнат, кандыраже шуйын.
- Чарайолын куржсталме йолгорнетше кызыт кушто?
- Шудо лонгаш йомын...

ОНЧЫЛМУТ ОЛМЕШ

Пүртүсын кажне ужашыже южтунам вучдымо моторлыкшо дене öрыктара да сымыстара. Ончен шоget, шүмым пуйто сывын түсан олыкыш савырен, мучашдыме ныжылгылык тыйым авалта. Весылан ты шижмашетым умылтараш тунгал — нимат ок лек. Эше тыйымак койдарат: «Йоча койышетше кунам пыта гын?»

Витле ий ожно мемнан ялыш марлан толшо ик кува деч «Отымбалне сая вет?» йодам. «А-адак, — вавешта, — эртак корем, сырыктарен пыгара. Умыреш толмемлан öкынем — тör верыште шогышо агулышто тынаре ом ярне ыле чай илен...»

А мый уэш-пачаш ушем дене Отымбал йыр савырем, кажне пушентгым шке кундемыштем öндамем, вучкалгытем шуэш. Чаманем! Чаманем — вес вер дене танастараш лийдыме сöраллыкшым жап ок арале: шонгемда, лунчырта, весемда, но тыгодымак у моторлыкым ала-молан ок ешаре. Айдеме, вес могырым, тунаре учым ыштылеш, нимом шоналтыде, шке лавыран пашажым шукта, йырым-ваш ончалаш ок вашке: локтылеш, руа, тодыштеш — орландарем манын ок умыло, пүртүсын корштышыжым ок шиж. Шкенжын парняжым пүчкын ончышаш ыле — ай, кычкырынеже.

Отымбалым пелыгыч шелын, йывыжа шаргү үмбач шыр-гыктен йогышо яндар воштончыш гай изи энгерым кумда, вулно тўсан пўяш савырышт. Кўлешлыкше ыле мо? Ялын эн тамле вўдан Ыресан памашьжым йымакше нале саде пўя. Вис-висан, кудыр куэрлан Тосурт аркан пел онжым бульдозер дене катыклен волымо. Коло вич тўжем вондан садым ончыч йўштө пытарыш, олмапу-влакшым пулан руэн нумалыч, мландьжым курал опышт, пасум ыштышт. Ял чараматын код-мо гай чучо чыла.

Кугезе коча-кована-влакын юмылташ лекме верыште Кугу Тумо шўдө ийымат эрталтен ыле. Эн пагалыме, шке воктеке-же йоча-влакым магнитла шупшо пушенгым йўлалтышт — кидышт ыш кошко. Тўн деч йўлен ойырлен вочшо укшыжо-влак пелен шоget, да кычкырен шортмо шуэш. Кө миен? Кузе тулжым ылыжтен кертын? Бензиным опталын мо?

Могай чапле куэрла ыле мўкшотаран коремыште! Тўнал пыштышт ўштервоштырым ышташ да Озангысе предприятий-лашке шупшыкташ. Йўдшө-кечыже пидыч — Чельник коремысе куэрла гыч ынде мончаш пураш выныккланат шотан йы-тыра укшым поген от ситаре докан...

Ял озанлык авиацийын самолётшо-влак Карайыш кайыме корно үмбалне тунаре аярым шыжыктышт, кышкышт, тугае аярым — оръенла чаткан ош шовырым чийыше куэ-влак ты-манмеш саргайышт, ўнарым налын ышт керт, колышт... Ой-ленат пытарыдыме энтек ял йыр пөрдеш. Туге гынат эше чы-лажымак пытарен кертме огыл. Тау! Шинчам куандарыше верат але уло. Композитор Геннадий Павловский, илымыж годым ик арням илен кайышат, Отымбал нерген мурым возыш. Ар-хивыштыже аралалтеш ала-мо — нигуштат ок йонго...

Шкенан лўмлө композиторна, художникна, мурызына уке улыт шол. Лийыт гын, шке самынышт Отымбалнам моктат ыле. Кө шинча, талантанже, можыч, кызыт шочшашлык веле? Ўшанаш уто огыл.

Шўмем вўчкышө ик верна — Куштымо корем. Лу метр наре кужытан, вич метр наре кумдыкан миниатюр гай ерын шочмыжо нерген коля поч кужыт легенде уло: «Шукерте ожно пич чодыра кокла гыч кукшо туман коремыш сўан ший вургеман самырык ўдырамаш йомын лектын. Тышанак колен. Ту-дын шинчавўдшө гыч ер шочын...»

Но Куштымо коремын шке тайныже уло. Тиде ерысе вўд вынер тувырым шовын деч посна (!) польт ошыш савыра ыле. Мончаш тысе вўдым нумалат, мушкылтат — могырет пушка-

та, порсын гай йывыла, а үпет шөршудо гай йылгыжше мамыкыш савырнен. Кызыт түрлө порошокым кучылтыт. Куштымо коремыш эсогыл вургем шўялташат огыт кае. Калык ерым монден, ала тидлан көра тудо йөсланен мерча, эшеат туртеш, пундашыжым шукертсек нигө ок эрыкте, илыше организм-влак кокла гыч ереш ужава-влак гына кодыныт. Шудышырчык ден ужава йўк пычкемыш кенгеж йўдым ожнысо сылне верлан панихидым служитлат. Мыняре кол, тритон, вўд таракан да монь аквариумысыла вўд вошт койылден ийыштыныт. Мыняре шўшпык ер воктене вашлийше рвезе ден ўдырлан шўшкен... Уала лышташ-шамычше ынде тебе шып тарванылыт, чон йөратыме айдемын шинчажым шарныктат...

...Чепи коремыште шнуй памашшинчан таве гыч вўдым подылам, лышташым кўрлын, йўмемлан «тўлем» — тавыш шуэм (тыге мыйым кувам туныктен), воктенсе часамник ўмбалан чевер мөран полан укшым сакалтем — вигак тўс пура.

Йөра, кеч тыгай верже але уло — воктенышт ончалтышет волгыжеш, шкежат куштылемат, уэмат, яндарештат...

ИКЫМШЕ УЖАШ

...Мыйын уло лўем да номерем. Чынак. Паледа, мыйым кузе маныт? Элчивий сурт. А черетан чот почеш 36-ан цифрым капка ментешем сўретлен кайышт. Мыйже петырыме пөрт улам гын, көлан вара адресем кўлеш? Пожарниклан гына.

Мыланем ынде шуко ий. Тўжвач ончымаште шемемынам, тоштемынам, ренгемат велеш. Урем пытымаште улам, воктеном тетла нигөн шичмыже ок шу. Көргө вечын эше моторлыкем, рыжле улмем сайынак коеш. Рыждыме манын ойлаш нигө ыш тошт, такшым. Чапле чодыра дене чоненыт, конгамат толык дене оптеныт — нигунамат көргышкемла шикш ыш лек. Элчивий ден Павыл мыйым, чон йөратен, чот вучен, чытамсырын ыштыкташ вашкыктышт. Тачат шарнем илаш пурымыштым. Омса топсам чаманыде шўрененыт, почмо-петырыме годым пычырикат йўкым ок пу.

Посна лектын илаш тўнгалше самырык еш мыланем келшыш: икоян, чыла йўлам шотлышо, пашалан кумылзак. Куанаш веле кодын. Павыл суртоза семын, чынжымак, мастар ег ыле. Мом кучен — чыла ыштен моштен. Пөрткөргыштө мо кўлешым, кучылтмо арверым, койкым, энгертыман пўкеным, тенгылым тудын кидше шочыктен. Ўстелым гын еш кугемме семын кужемден да кужемден...

Элчивий. Озаватем. О-о, тудын нерген посна мутым каласы-
ме шуэш. Түсшө, торгавуу гай чалка шинчаже, шем шинчапун —
вичкыж пүгө, кок күжгү үппунем, төпката, но пеш чатка мо-
гыржо шагал огыл пөрьенгын ушыжым айлен. Мый ужынам,
кузе Элчивий үмбаке икте-коде онченыт. Но лишемаш öрыныт.
Ен ончылно шке марийже дене эре «Павыл, тыге вет? Павыл,
ме тыге тумайышна вет?» мут-влакым кучылтеш, а коктын код-
мекышт: «Тидым тыге ыштен отыл — вашталте, пужо! Шепка
тыште кечышашлык огыл, мо мый тудын воктеч каже гана
түкныл коштшаш улам? Уке! Тудо сомбылым кызытак ышет!..»
Малаш возаш ямдылалтше Павыл нимом пелештыде кынелеш
да, кеч кок шагат йүд, садак Элчивийын күштымыжым шукта.
Тувраш лукышто шке пыжашыштышт сурткува ден сурткугыза
пуда перыме йүкеш төршталтен колтат чыла. Нуно мыланем чо-
дырам руэн шупшыктыммо годымак тышке толыныт. Павылым
чаманат, Элчивийлан пеш үчым шуктынешт, да мый эре чарем:
«Чарныза юргылдым-юргылдым куржталыштмыдам, нератым
ыштен пытарышда, шүрча-шамыч! Павыл вет ойлен моштыды-
мын ватыжым йөрата, садлан тунян укежым ыштен пуаш ямде,
ужыда? Маледа, шуыда. Мый теве кыркатан малемат, вуйым ом
шийыс!» Тыпланат, шыпланат. Пеш онай улыт, йөра эше, йол-
ташлан мыйым ойырен налыныт. Тек мучымандат-огыла...

Павыл гай сай айдемьже ялыште уло гын? Капше дене йоча-
ла веле чучеш, а шинчаончалтышыже тунясе порылыкым поген,
очыни. Упшө ошо, кечыйол дене модшо канде кава гай шинча-
же нигунам кырку лийын огыл. Тудо мый денем шып кугеш-
нен, мыят тудын дене кугешненам. Шуко палем, шуко ужам.
Нигө ок пале. Пөрт дене кө мутлана? Орадеш пыштат. А Па-
выл, шкет кодмекше, пырдыжем козыра копаже дене ниялта,
вүчкалта, шыргыжалеш. Элчивий вет тудын тыгайжым ок уж.

...Каласкалем, каласкалем... Ай-ай! Изи коля шоаярга* вок-
тенем кудалыштеш, чыгылтара. Ом йөроте чыгылтышым, а
тудо лумын ыштылеш. Эныремыш, сыргык, шке пашаж дене
вашка...

КОКЫМШО УЖАШ

Жап йогыным торта коклаш пуртен от шогалте, сер-вла-
кым от пөлекле. Кузе шона, туге шулдыржым лупшалеш. Уда-
жак манаш ок лий тудым, койдымым. Кукун шотлымыжымат

*Шоаярга — шоапырня.

шотыш ок нал. Шагатым ең-влак шкаланышт шонен муыныт. Ну и мо? Шолтка-шолтка да пырдыжыштем, вара шогалеш. А жап тудым вучен ок шого вет! Тана чымен. Сурткува ден кугызаже Павылым изиш утларак кандарынешт гын, шагат стрелкым шогалтат да юшт веле койыт — мөнтеш туврашыш күзен шинчыт. Хулиган-шамыч! Кодшын Элчивийын санга ончыл кудыр ұпшым чылт тованден шынденыт. Ёдырамаш вара шерын ыш воляндаре да ту пунемым пўчкын шуыш.

Йёра, йёра! Умбакыже ойлынем. Йёран вуйжо ок коршто, а мыйын пенеш уна теве. Она-шамычем шўяш тўнгалыныт, лач вуйыштем калай шўтлен, йўр вита, лум пура. Пёрт шортын ок мошто, шонат. А мый тунаре кумылзак улам. Окна янда вўдыжга — ўштын поген налаш вашкат. Кё пала — ала тиде шинчавўдем, йоген волен, изи волакеш темеш? Пырыслан келша, окнаш кўза да вара ты вўдым йўын волен кая...

...Кандаш ий коклаште Элчивий вич йочам ыштыш. Шепкаште эре кё-гынат малыш. Лена, Шурик, Зоя, Леонтий да пытаргышлан Галюк. Элчивий ден Павылын моторлыкышт шочшыштан пелыгыч кусненыт. Ой, колыштшо, провор, ару икшыве кушкыныт.

Мый пайремым йёратем. Поснак ласка, кунам вургемым луктын почкат, пырдыжге, туврашге мушкыт. Когыльо пуш пёрткўргым тема. Еш мончаш пурен лектеш, у вургемым чия.

Мемнан кугу олма сад шындакте, коло вич мўкш омарта погыныш, кудывечыште вольык, сурткайык шолыт веле. Поснак комбо шуко. Мыйын воктенем, коремыште, изи энгер — комбо кўтўлан чапле вер. Пўртўсшат сўрале, куандарыше. Эңыж чечкем шўшпык дене ўчашен мура...

Кўраныш, витне, ала-кё. Ик эрдене Элчивий сад покшел йолгорно кок велне комбо шулдыр-влакым шогалтыл кайышым ужын пурен. Пеш чот кумылжо волен. Икте деч йодыштеш, весе деч. Нигё нимом ок пале. Тылеч вара комбо пыташ тўнгале. Пўкташ шындат, чыла муно шувырчык лиеш. Уэш шындат — икте-кумыт комбиге шочеш. Нуныштымат я вараш солалта, я колат. Нимо шот уке лие.

Икшыве-шамыч, школым тунем пытарымеке, мөнтё гыч каяш кумылангыч. Лач тунам Элчивийын келге, пенгыде койышыжо тўрысnek почылташ тўнгале. Умылтарен ом мошто ең-влакын молан тыгай улмыштым, вашталтмыштым але вес иктаж-могай шонымашаныш савырнымыштым. Мый вет пёрт гына улам.

КУМШО УЖАШ

Илен-толын, икшыве-влакат кушкын шуыч. Лена кугурак семын сурт коклаште эн шуко тыршен. Элчивий шонтемме велке эре торжарак да торжарак ўдырамашыш савырныш. Тудлан нигö йöрен моштен огыл. Ончет гын, мо ок сите улнеже? Такшат вет аван ой дене веле илат. Уке. Туманла. Мом ыштет тудын дене?

Лена ачаж гае. Шуко ок мутлане. Изи кизаж дене мом гына ыштен ок пытаре. Вольык декат куржын лектеш, күварымат начас йыгыраен луктеш. Шкет кодмекше, шып муралта. Воштончыш ваштареш шогалеш да кужу нугыдо ўпшым шереш. Книгам лудаш йöрата. Элчивий веле, Ленан кидеш книгам ужеш гын, вурса:

— Адак лудын шинчет, йолагай. Лек, йырантым сомыло, кудывечыште погкале.

Кудывечыжым Лена нўжын шындымыла ўштеш, ик лукымат ок кодо. Моло йочала модын ок кошт. Мемнан деке ег шагал коштеш. Шкеманжат пешыжак огыт кае.

Ик эрдене Лена аваж пелен конга ончылно пашам ворандара ыле. Мелна руашат оварен. Изиракышт малат. Павыл сadyште мўкш омарта-влак коклаште тошкыштеш. Лена аважлан вожылынак, öрынрак мане:

— Авай, мый марлан каем.

— Мо-о? — Элчивий вийнен шогале. — Ончыктем мый тыланет «марлан кайымым». На тебе, на!

Шолын чарныше көршöкым тевак кумыктен шуа. Кўшычын ик кугу шолдыра когаргыше парентгым кучыш да Ленан сангашыже лаштыртыш. Ўдырын кычкырал колтымьжо тугае йöсын шоктыш, тўсшö тугае лўдшö лие, шинчавўдшö урын йоген вошыш.

— Кунам туманеже шуктенат?! — ок чакне Элчивий. — Терыс ора воктене мален кийышыч мо? Кö вара качетше? Могай еш гыч? Ойло!

Ленан сангаштыже вўдотыза овара. Пурен шогалше Павыл ўдыржым öндал кучыш.

— Мо лийда? Аваже, мом толашет?

— Пыдал налаш вашкет, тыйын йöратыме ўдырет марлан каяш тарванен.

— Кайынеже гын, кайыже. Ўмыреш пеленет ашынет, витне? Паша дене пылныктарен пытаренат. Мый ом сите тылат вурсашет, — Павыл шўлыкын мане. — Толышт, йодышт.

— Э-э, йүкет лекте, коеш. Ок ойло вет уна кушкыла тарванымьжым, — Элчивий кўмыж-совлам мўтырыктылаш пиже.

— Корем гоч веле, умбаке огыл, — Лена ачаж воктеч ок коран.

Павыл тамакым ылыжтыш, пўкеныш шинче.

— Ит шорт, ўдырем. Каласе качетлан, кондыжо ача-аважым. Пўрымашет, можыч.

Эрлашын тольыч. Элчивий изиш шўрлен шуын ыле. Шкенжым кучен сенгыш. Ўстембалам сийымат погыш. Ленан рвезыже мыланем гын келшыш. Шотанла койо. Колька лўмжў. Когыныштым йыгыре шындымеке, кайыкиге-влакла веле койыч.

Сўан кечын йўр тарваныш. Нимо оккўллан. Мый йўрым ом йўрате. А тудо кечын ший вуян вате-шамычымат нўртыш. Налын кайыше шуко огыл ыле. Гармонистышт пеш тале толын. Чот куштыктыш. Контам сўмырла, шонышым. Сургалт пытышым.

Ленукем нангайышт. Чеверласымыже годым чарныде шорто. Поро чонан, сай айдеме...

Венте марийым у родылан толын кайымышт деч вара тетла нигунам ужаш пўрен огыл улмаш. Колхоз машина дене Украиныш шумеш тудым олым деке колтеныт. Шукын каеныт, олым тук-влакым вагон денат оптен колтеныт. Чылан пўртылыныт, а Колька машинаж дене йўралтын. Колен. Лена мўшкыран кодын.

Элчивий венъжым тояш ыш кай. «Теве мўнтеш толеш Лена, шкеман деке», — мане. А Лена ышат шоналте. Марлан кайыме суртешыжак турлыш.

...Сўан деч вара мый ужым, кузе Элчивий контаончылан ик сортам тодыльо, ала-мом мугыматыш да тулыш кудалтыш. Шудалын улмаш. Ынде веле умылем, могай шучко айдеме озаватем...

НЫЛЫМШЕ УЖАШ

Леведыш йымалнем чезек-шамыч пыжашым тушкеныт. Пеш эр кынелыт. Мужыр улыт. Пиалан. Йўдымат икте-весьышт дене пеле йўкын мутланат. Тунаре ласкан, ныжылгын. Игым лукмышт годым пеш онгай. Нумал ситаре-ян нунылан кочкышым! Тауштем, пўлекла чучыда мыланем, манам. Тек илат. Кажне шошым толмыштым кугу кумылын вучем...

Элчивийын ешыштыже вашталтыш ятыр. Школым тунем пытарымекеже, Зоя почталъонкылан пашаш пурыш. Велосипед дене вич ялыш савырнылеш. Сумкаже кугу огыл. Калык

агулышто шагалемеш, тельлан петырен кодымо пöрт шуке-меш. Кенежланже толын коштымшт молан йöра?

Зоя ынде ала-могай уверымат мöнтыш конда. Кастене вара, кидпашам кучен шинчешат, радамлен-радамлен, кужу жап каласкала. Павыл черле. Мүкш декыжат лектын ок керт. Пеленже ведрам шындат, кучен кынелтат. Зойкан паша гыч толмыжым ачаже омсашкыла ончен ванга. Йынгысымым чарнен колыштеш. Чыла тудлан онгай. Южгунам вара шкежат йодыштеш, газетысе уверымат палымыже шуэш.

Чурия Павыл. Ок керт. Врач уже мыняр гана тольо, а полшаш ок лий докан. Одеял йымалне кийыше Павыл изи икшы-выла чучеш.

Эрвелеш шонго озам колыш. Сурткугыза ден куваже, кош-таш сакыме вынзык-влак лонгаш шылын шинчын, öндадалт шортеве. Мыйынат окна яндам чотак вüдыжгыш. Павыл улмо годым мыланна ласка ыле, сурткугыза ден сурткувалан тудо веле кочкашат вынер сумкаш поген сакеден, я тауштен, я мокталтен. Могайрак улмыштым ужын кертын огыл, конешне. Но нунын илышыштым пален.

Ачажым тойымо годым Ленукат тольо. Пеленже эрге йоча ыле. Ачаже семынак Лена пöртөнчылнö пырдыжем копаж дене вüчкалтыш, ниялтыш.

Павылым тойымо деч вара ныллыжым эше чүктен ышт шукто — Зойка марлан кайыш. Тудо акажла öршö огыл, йодышт ыш шого. Ни сун, ни йумаш тудлан ышт күл. Вургемжым погалтыш, велосипедешыже чемоданым пыштыш да шүкен кайыш. Олашке илаш куснен манмым колым.

...Элчивий конгаончылан адак ик сортам пелыгыч катыш...

ВИЗЫМШЕ УЖАШ

Шуриклан армийыш каяш повестке тольо. Нарашта рвезе, ушан, лывырге. Ойлен моштыдымо йытыра. Тунемаш тале ыле, школ гыч эртак грамотым да пöлекым нумале. Ала-кушко мündыркö нангайышт. Чеверласымыже годым шентгелне, сadyште, коштын савырныш. Пытаргыш гана ужын кодым. Ужатыме годым Галя шүжарже гына шортын кодо. Серышымат тудак веле изажлан возкалыш. Кажне конверт көргыш я лыш-ташым, я пеледышым пыштен колташ тыршыш.

Служитлен пытарымеке, Шурик мöнгыш ыш тол. Туштак тунемаш пурен, институтыш. Пелашымат муын, ешым поген. Фотографий-шамычым колтен, да Галя нуным үстембалам

шарен оптен ончышто, вара альбомеш клей дене пижыктыле.

Элчивий ышат ончал. Сырен, эргыжын шке семын ылышым виктарымыжлан нелеш налын. Весым тудын дечын мом вучаш? Шыде мешакше темеш да темеш. Садлан көра ок мале. Так коштыштеш, пура-лектеш, адак иктаж-мом шона дыр. Ыш чыте, уэш сортам кидышкыже кучыш, Шурикланат тодыльо. Сурткува ден кугызаже мый дечем кайынешт. Пеш чарем, да пушо веле тургыжланат. Нуно ончылгоч мо лийшашым шижыт.

Тыгак лие. Ончыч Зойкан марийже йўын колымо нерген увер тольо, вара Шурикат ты тўняште уке лие. Ватыже телеграммым пуыш, а тояш Леонтий шкет миен тольо...

КУДЫМШО УЖАШ

Леонтий. Мыйым тудын лўмеш возыктеныт. Армийыш ыш кай, ышт нал ала-могай амалланже көра. Ынде Леонтий шкенжым суртозала куча. Тамакым шупшеш, йолташыже-шамыч дене подылешат. Кудышто шагал коеш. Йўдым толын возеш, а пеленже ферме пушым конда: шопо силосак ўпша. Доярке дене мала докан. Самырыкак тыгай узо. Галюк вара мыняр-гынат шке шонымыжым луктын ойлаш тўча:

— Изай, фермышкыже кеч ом кошт ыле. Намысат огыл мо? Шке дечет кугурак ийготан, икшыван вате дене пўтырнылат. Азамат тый дечет шуэн, маныт. Куд тылзе марте нумалынат, вара мўшкыржым ястарен. Ик йолташет тусо, фермысе, ўдырамашлан эргым ыштыктыш, вес йолташетынат уже куржталеш. Адак вет тўсыштым нигуш от шылта — чылт ачаштла койыт. Пурыш ок кондо саве йымалым пасыктарымаш. Лўметым ит шўктў, пожалуйста. Кузе-гынат шкендым сорлыклаш тўчыман.

Ик могырым, Леонтий уда рвезе огыл. Павылын эн кўлешан койышыжым налын. Мом куча — ты паша кид-йолжылан толеш. Арик-турикым ок пагале. Кугу пашам вачўмбакше налеш, ок чакне. Мемнан оралтыштак коло ныл лампычке чўкталтеш, кажне лукишто электротул уло. Аружланат ару. Чаткан чия, йолчиемже пуракым ок пале. Кандалге-сур шинчаже кеч-момат тўткын онча, вараш дечат писе ончалтышан. Мый декем шўман улмыжым шижынак шогем: леведышемат угыч леведе, көргў могырым йылгыжше чия дене чиялтыш, мочоло аныртарыше пуш ыле, кошкынешке. Шкешт пулдырышто мален эртарышт. Сурт шырчык пижын шинчын ыле. Э-э кычкырлыш. Вара чарныш. Тўнчыгыш, витне.

Сўрал кенез кечын Леонтий Пеледыш пайремыш миен

тольо. Кумылжо — каваш күза, шонет. Писын тарванылеш. Элчивийын санга йымач чуй ончалмыжымат шотыш ок нал. У вургемым вашталтен чийыш. Кўчык шокшан ошалге-канде (шинчажлан келшыше) тувыр, польт йым-йым шем йолаш рвезым сўретысе гайыш савырышт. Тудо ыш сите — палисад гыч пеледышым кўрын пуртыш. Шып шўшкаттен колта да монь. Моло огыл — ўдыр дене палыме лийын. Тек, тек.

Вўд ведрам нумал пурышо Галюк воштылал колтыш, ыш чыте:

— Изайже таче! Садак пален налам куш мийыметым. А лўмжō могай? Ойло-ян, уке гын вес корнын пеледышым ом лу. Мый шынден толашем, а тый кўрынат.

— Вигак шуко палынет, — шыргыжале Леонтий. — Икте раш — тыгай ўдыр тўнялан икте. Мый тудым чарныде колыш-таш ямде улам. Йўкшō, палет, могай? Эх, Галюша, чинче шўжарем! Йўкшō тудын... эр лупсеш йўштылшō сонимакын гай. А лўмжō? Лўмжō тысе гай огыл. Сентябрина. Шочмо тылзем дене икгай йонга.

Лектын куржо. Уэш пиалан лиймемла чучо.

Сентябринам мый чылаже кок гана ужынам. Олма шумо годым волгыдо йўдым Леонтий йōратыме танжым мемнан садыш кондыш. Келшыш мыланем тудо самырык айдеме. «Тыште илыже ыле», — сурткугыза йывыртен. Каласымыже дене пўренын кумылешыже шинча возо ала-мо...

Леонтий тўкылыман ўстел кōргеш фотокартычкым тоен. Луктеш да так шып ончен шога, пуйто уэш-пачаш шымла. Сентябрина тушто пеле шыргыжалше лектын. Вуйыштыжо — вашгар лышташ гыч ыштыме шўдыш. Мамык гай толкыналтше ўпшō ваче мучко шарлен...

Вучыдымын Зойка ик кечылан тольо. Кутырынчык тунаре, ожнысылак мутлана да мутлана. Аваж дене келыштарат. Молан толын, шонедая? Тума тулым гына ылыжтен кодыш.

— Авай, Леонтийлан ўдырым налын пуаш кўлеш. Пенгыде еш гыч. Мошт только уке! Серьезный тукум. Кызыт келшыме Сентябринан мемнан суртыш корно уке. Коваже юзо. Сымыстарен шынденыт, моло огыл. Кертыныт.

— Акай, чарне, кўлдymаш ойым ит нумалышт. Шонго ковайла мом тўрлō ала-моланат ўшанет. Мый шкаланем келшыше еным ойырем, мыланем тудын дене илаш. Кōм шонем, тудым кондем. Тыште нечыве командоватлен кошташ. Мый оза улам! (Леонтийын тыгайжым але-марте ом пале ыле.)

— Мыят ты пōртеш кушкынам, — мўгыра Зойка. — Ты-

йын веле огыл — мыйынат паем уло. Авай колымеке, шелат да пуэт. Судыш пуэм мый тыйым.

Лектын кайыш. А шомак пуш кодо. Элчивий ок чакне. Зойкан кангашым пуэн кодымо мутшо вожым колтыш. Леонтий чакныш, ала-можо лүдыктыш. Ала аван шудалме деч шекланыш...

ШЫМШЕ УЖАШ

Уже ўдырымат йўаш миен тольыч. Зойка чот тыршыш, пуйто шольыжым ешаным ышташ — тўн задачыже. Э-э ямдылалтыт, ну тўркымандат: сырам ик печкем шолтен шындышт, мўй пўрым шапашлышт; аракажым гын, ойлыманат огыл, тунаре темкалышт! Самырык-влаклан малашышт посна пөлемым печен налыч. Шыгыррак лие көргыштем, да, айда-огыла, шке палат ман шонышым. Мый вет пөрт веле улам...

Тудо ийын йымакем вўд пурыш. Эше тыгай шошым ужын омыл ыле. А вет мыйын йымал вынемыштем парентге веле огыл уло. Ала-моат. Тау, эше мўкш омарта-влак посна омартагудышто верланат. Шагалрак улмышт годым нуным пөртйымаке пуртен шынден аралат ыле.

Чынжым каласаш гын, телыжат чот кужун чучо, лумжат оралте ўмбалнем нелырак возо, пыкше чытышым. Жапыштыже саде лумым куэн волтен ышт шукто. Ай, когартарат вет да шыдым луктыт оза-влакем.

Леонтий, пөртөнчыкө лектын, эртак тамакым тўргыкта. Тынар шуко тамакшым кузе шупшыжо шуэш? Вара пура, тўкылыма гыч Сентябринан фотографийжым луктеш, онча, онча, уэш петыра. Чўчкыдын руштшо коштеш. Адак саде фермысе ўдырамашыж деке миеден толеш. Нимом ышташ өршө энгла кок велке коштыштеш.

Кунам йымакем шошо вўд пурен кайыш, шукертсек пеленем ылыше кумыжвуйангышке пөлемыш лекте, юмылукыш күзен, юмона йыр пўтырналт возо. Элчивий уш кайымеш лўдө. «Молян гын, мо лийшашым мужедеш гын?» — вудыматен кошто. Кишкым Леонтий пушто, луктын шуыш.

Корно тапайымеке, сўанлан тарваныш. Мемнан кудывечыш шовыран, пайремлан келшышын чийыше ўдырамаш-влак ятыр погынышт. Каче-шамыч, иктаж колын, чылан ош тувыр ден шем йолашым чийыше, ваче гоч, онлан тореш, тўрлө тўсан лентым кылдыше, кидешышт чевер шўртө мучашан лупшым кучышо ылыч. Леонтийын йолташыже шуко, вет тудым пагалат, ўшанле улмыжлан аклат.

Капка ончыко кок автобус толын шогале, легковой машинажак шымыт ыле. Леонтий шкеже у костюмым чиен. Пеш серьёзнын коеш. Зойка пұрашватылан ролбым ойырен.

Калык автобусыш шичмеке, каяш тарванышт. Тыманмеш ала-кушеч пий толын лекте. Кудалынак, орава йымак пурен каен, тошкакте. Тугак киен кодо. «Сайлан огыл», — маньыч ончаш толшо кува-влак. Но сўан шке корныж гыч ыш савырне.

Кастене кондышт шешкым. Ковыра такше. Римма лўман. Кумалтышым опымыжым ончаш толшым шым шындаре, тунаре шыгыр, омсамат комдык почын шуышт. Шергакан пёлек-влакым пуэдыш Римма. Шкеже «Ужыда, кузе мый кертм» маншыла койо.

А мелнам шешке ыш кўэшт. Галюк шуктыш, тудак кўэшт оралыш. Моктен-моктен кочкыч.

Элчивий сўан деч вара черланыш. Оласе больнишыш нангайышт, вара Зойка дене ик жап илыш. Галюк школысо экзаменжым чаплын сдатлыш, Йошкар-Олаш тунемаш кайыш.

Леонтий ден Римма лывыргын илаш тўналыч. Ала-молан икте-весешт дене шагал мутланат. Леонтий чот эр пашаш лектын кая, пеш вара толеш. Кочкеш-йўэш да малаш пурен возеш. Укеже шенгеч Римма саде тўкылымё яшлыкым ирен почо, фотографийым ужо. Чыла палышыла ончыш. Кастене Леонтийлан приказла мане:

— Или шу, или мый кушкедам.

Марийже сырыш, иралте:

— Тыйын пашат уке. Кольыч? Сентябрина шотышто удам ойлаш ит тошт.

Римма шортын колтыш. Шинчавўданак малаш кайыш. А Леонтий, саде фотографийым йоча годсо альбомыш пыштышат, пёртўмбаке, туврашыш, кўзыктен пыштыш. Тачат тыштак улеш. Тошто тумбычко кўргыштё, куکشо верыште, мыйын аралымаште кия.

Элчивий тольо. Кертмыж семын сомылкам ышташ полша. Шешкыж дене шонымыжла икоян ыш лий. А Римман икымше йочам, эргым, ыштымекыже, йўршеш шонго ўдырамашет йўкшыш. Шешкет шуко мала, аза пелен возешат, тўнямат монда, витне. Леонтий вўдым нумалеш, кўварым мушкеш, мончаш олта, мўкш омарта воктене пашаже ситале. Явыген пытен. Но йочажым йўрата, кугешна, шкежла ок кой гынат. Кызыт ожнысыла шепкам ышт саке, посна изи койкым шогалтышт. Решотканым.

Зойка толеда. Мыйын верч адак шомакым луктеда. Леон-

тийлан пеш ок келше, да Римма дене вес пörтым ышташ тумайышт. Шкенан ялыште огыл, кум менге öрдыжтö.

Кузе?! А мыйже? Мыйже вара кө дене илем? Мыят вет еш пиал дене, еш ойго дене ты тўняште улам. Шонгемам, конешне, но шкет ынем иле. Шўйын волен ом шич гын, йўлен кертам, потомушто шкемым шке пудален, тöрлен, она-шамычем вашталтен ом сене. Иктаж-могай энгек толеш гын, чангым кырен ом керт.

Икманаш, ойгыраш тўнал пыштышым, шўлыкангым. Уке гын, Леонтиймытшылан йўкын ом ойло — вигак-ян каласен кышкат...

КАНДАШЫМШЕ УЖАШ

Ыштен шуктеныт Леонтийын у пöртшым. Ужшаш ыле — могай тудо. Мый дечем чапле, очыни. Только куту машина. Э-э нумалеве вет вургемымат, ўзгарымат. Мый шкежат пален омыл, мочоло погым погымо улмаш. Чынак, чынак! Изин-изин, күлешыже, оккўл торжо... Йöршеш пустангым манме дечын ўстембалым, тентгыл ден ик пу койкым кодышт. Пытартышлан пулдыр, пöртöнчыл ден пöрт кўварым, ўштын луктын, мушкын кодышт. Омсам нигуштат тўчын огытыл, а кече сае, шокшо, конгасе тулын эндымыла чучшо мардежан.

Леведыш ўмбалне киса эндыген: «Кодыч, кодыч! Тинь-тинь! Кодыч!» Олмапушто эн тутло олмам ойырен налын, кужу нерже дене томым чўнген луктын кочшо (олма-шамычым рожаным ыштен кия, вара велыт да шўйыт) корак кисалан сырен: «Кор-ран! Пўр-рен!» Ынде кайыклан веле мыйым мыс-кылаш кодын.

Элчивийым арнялан кодышт. Илыше көгөн олмеш докан. Леонтий мане: «Авай, код изишлан. Але тушто мебельым шындылына, верландарена, кылдыш-влакым шўткалена. Вара тыланет посна верым ямдылена. Йöра вет? Нелеш ит нал адак. Мўкшым ончалат. Тиде кечылаште мўйым кўзена». Шонто ўдырамаш кидшым веле лупшале.

Вучыдымын ты кастане Галюк тольо. Ужмемат шуын ыле. Нимолан, манаш лиеш, ыш öр. Пуйто тыге лийшашым пален. Костенечым сумка гыч луктын опыш, самоварым шындынеже ыле — уке. Конгаончылнысо тошто чайник гыч чайым темен йўö.

Галюкын тўсшö ала-мом ойлышаш енын гае. Вигак ок тошт веле. Кошгыштеш тыш-туш. Пакча гыч пеледышым кўрын пур-

тыш. Шуко, пыкше ёндак сенген. Посна атым ыш му, кёршөкыш аршашыжым шындыш. Ок керт пеледыш деч посна — мом ыштет тудын дене. Конталык кёршөкат вазе шотеш лие.

Аваж дене кўчык мутым гына ойледат.

— Тунем пытарышыч?

— Пытарышым.

— Куш пашаш кает?

— Тушанак кодам.

— Мёнгыш от тол?

— Огым.

— Утыждене йытыра улат? Сае огыл.

— Шке вет ыштенатше. Авай...

— Мо адак?

— Мый...

— Кусо?

— Мўндыр.

— Лишне уке?

— ...

Галюк тўтө лекте. Шенгел пече омса воктене тудым самырык пёръен вуча. Пырля толмыштым Элчивий ок пале. Рвезе военный вургеман. Тыглай салтак огыл — офицер. Галюк, аваж дене мутланымешке, пелашыжым ыш пурто. Мо, йўдланат уре-меш кодынеже, ужат?

— Мый эр мартеат вучем, — манеш Галюкым шупшалшыла каче. — Умылтараш тۆчө. Йёратымашем нерген мыланем пурен ойлаш кўлеш ыле. А тый «ок кўл» да «ок кўл». Могай чарак да монь лийшаш? Ом умыло.

— Ш-ш-ш, шып. Кайышым. Вучедал. Теве сад покшелне тентыл, кае тушко.

Галюк ынде малаш возаш тарваныш. Аваже пелен. Тулым йёртышт. Галя пырдыж пелен шинчам кумен кия. Ўдыржө мален колтыш шонен, Элчивий шып кынеле, чарайолын юмылук деке лишеме. Ой, мом ыштем, сортам кидшўма руалткала. Муо. Эркын койко деке лишеме, Галюкын вуйжо тураш шогале. Ик жап колышт шогыш. Кок кидшыге Галюкын санга ўмбаланже нёлтале, сортажым... пеле гыч катыш.

Кенета Галя кынел шинче, пырдыжысе кнопкым темдалын, электротулым ылыжтыш. Элчивий, шаланыше кужу чал ўпан, йымал кумда тувыран, какаргыше тўрван, тўнғын шогале. Галя аважын кидысе сортам шинчаончалтышыжым корандыде онча. Вара кычкыралын шортын колтыш. Койкышто ныйлола кудалеш, шкеже, тўкнен-тўкнен, шўлышым налаш

төчен ойла: «Тиде... тый... айзим... кок курскайым... тый... Ынде мый тыланет ом сите... Авай! Могай тый... Молан тый... Пират шке шочшыжым ок коч, а мемнан авана шучко вўран... Кузе тый денет ачай илен? Тўнчыген кертдыме лий! А колет гын, колотка воктекет толын шортшашем уке. Ынде чыла умылышым. Арам толынам. Ончал шкендым воштончышыш — кōла коят. Чызе шōретлан тау мутым колнет ыле чай? Уке-е! Нигунамаат! Колыч?! Код! Иле!

Галя омсам тўчде куржо. Садыш. Рвезыж деке уже пенгыде тошкалтышан мийыш. Ондале. Кидпўан гычше нале да коктын пычкемышеш йомыч...

Волгыжаш тўналмым ынде пошкудын агытанже гоч веле палышым. Кудывечыштем шып. Пōртыштō ўмылкала Элчивий коштыштеш. Конгаш тулым чыкыш. Пеш ондакыс! Пўкенеш шинче. Конга ончылно икаша шонкалыш, вара нелын кынеле, ўстелтōрыш мийыш. Юмонга велке шогалын, онжым ырслынеже ылят, кидшым нōлтал ыш керт...

Арня гыч тудым Леонтий шке декыже нангайыш.

ИНДЕШЫМШЕ УЖАШ

Изи приёмникым коден каеныт. Эре гыр-гыр-гыр, йыж-йыж: я мутлана, я мура, пелйўдлан веле шыплана. Лўмын тыге ўчымыштылыныт, ала кўлешлан «монденыт»? Ай, пудыргашет.

А кунам саде радиот чарна, шыпыште мыйын йўдыгаш тўналше ушем йоча-влакын йўкыштым шарнен йōслана. Теве Шурик: «Ачай! Мый ече дене эн талын мунчалтем!» Йытыран воштылеш. Теве Зойка: «Кō мыйын мура погымо тетрадем тўкален? Авай, адак Леонтий чачам дене модеш!» Мочоло шарнем, а мочоло ом пале.

Ик кечын нōлпер вечынла мый декем ўдырамаш тольо. Нигунам ужын омыл. Чу! А вет тиде... Сентябрина. Ял тўрыштō уламат, нигō тудым ыш уж. Орын, аптыранен лишеме, шола шўргыначкаж дене пырдыж пырняшкем пызныш. Тыге ятыр шогыш. Шорто. Пуро, маннем, но ок кол. Кō мыйым колеш гын?

Кузе ыле, тугак уке лие. Фотографьет туврашыштем, Сентябрина, куکشо верыште. Эплын аралалтеш...

...Парентге лукмо годым Леонтий йолташыже-влакым полшаш кондыш. Писын луктын шуышт. Ала-кудо татыште Зойка койылалтыш. Погаш полшыш, ўстембалан сийым ямдылыш. Йўыч, кочкыч, вара ик машина тич мешак-шамычым опышт. Ужатышт, а шкешт эше муланен шинчылтыт ыле. Иктаж кан-

даш ең чоло. Изиш лие — уэш машина йүк. Мо тыгай? Шофёр Леонтийлан ойла:

— Ватет чыла мөнгеш колтыш. Ок күл мыланем тудо сурт гыч парентге, мане.

— Орен мо? — шыдешкыш Леонтий.

— Ала. Зойкан тыште улмыжлан сырен, — умылтараш төча шофёр.

Ястарышт тыш, пөртйымаке, да мондышт. Теле тольо. Конгашем вет нигө огеш олто. Чыла парентге кылмыш. Мый ара-лен шым сенге. Шкежат чот тунгым. Икымше гана. Сурткува ден кугызаже мончаш куснышт. Тушто мончакугыза ден кува-же улыт. Нылытын илат. Тыге куштылгырак огыла...

А мый шошым вучем. Төлжо веле. Тунам туня тўзлана. Мыят сад лонгаште веселангам.

Леонтий толын кайыш. Тамак шикшым, тамак пушым кужу жаплан үпшынчашем кодыш. Пырдыжем лоп-лоп-лоп перал-тыш, шып йүкын мане: «Уке ынде ты туняште ны Галюк, ны авам. Шўжарем ўмыр лугыч лие. Пиалан илышыжым шучко рак чер күрльө. Кият ынде нуно йыгыре. А тый шого. Можыч, уныкам иктаж-кунам тышке илаш толаш кумылангеш...»

Кайыш. Кодым. Тау, радиом чарыш. Ынде тымык...

Шуэн коденыт пөртым.

Шкетым.

Ойган капкам мардеж лупша.

Окнаже сокыр, ир кудывече,

Йырваш почкалтыш да пурса.

Ала-кунам йоча йүк дене

Пөртшат куанлын чапланен.

Яллан эн ковыра сурт-печым

Коден каят. Тыге пўрен...

Мий, кунам ўжыт; тол, кунам вучат...

Такыртен шуктымo илыш-корным кенеташте вашталтен от керт. У пашатын чыла ойыртемжым пален налмеш, мыняр шуко жап, чытыш, тазалык күлыт. Кече еда могай-гынат ум тогда-ет, сандене «Ынде чыла палем» манын от керт. У паша шке свежалыкше дене онгай. Тыгодымак шкендым терген ончаш изишак лўдыкшө, ушет эре танастарымыла модеш. Кечан кечын шинчат уремеш кодмо дене иктак.

Василя газетым лышташла. Нимо тугай шўмеш перныше

уке гычын ик увертарымашеш шогале. «Шкет илыше шонгыен-влаклан социальный польшым пуышо отделений вуйлатышылан ең күлеш, вакантный верлан конкурс лиеш», — лудын лекте ўдырамаш. «Мыят йодмашым пуэн ончем гын, мом маныт? — шонымаш шочо. — Огыт нал гын, нимат огыл — мо вашталтеш?»

Йодмашым газетыште ончыктыммо почеш районсо администрацийыш намиен пуыш да, газетлан түрлө материалым кычал куржталшыжла, тидын нерген монденат шуктен ыле — кенета телефон дене йынгыртышт.

...Куд енан комиссий коридорышто шогышо-влакым иктын-иктын пураш йодеш. Василя шыпак шотлен нал: конкурсышкет латиктын логалыныт. «Йбра, мый эн вара, мучашеш, пурем гынат, шуам», — молын мут деч посна йодын ончалмыштлан кидшым рўзаят, изишлан уремыш лекте. Адак шоналтыш: «Ик верыш тынар ең. Пөръен-шамычат койыт. Чылан самырык улыт. Мыланемже ынде нылле вич ий. Шанс манмет уке докан...»

— Черет пытыш, — мане мутланен лекше кужу капан рвезыен. — Мийыза, пурыза.

— Вара мом пеш йодыштыт? — ыш чыте Василя.

— Кө улат, кушеч, районым палет але уке? Шинчымашет могай, кушто пашам ыштет да молан, могай амаллан көра ты должностьыш шогалнет? Еш нергенат икмыняр йодышым пуышт. Но таче эше нимогай вашмутым ида вучо, иктаж кок арня гыч веле пале лиеш: налыт але уке...

Василя омсам пералтен пурен шогале. Кужу ўстел воктен шинчыше ең-влак дене саламлалте. Шинчаш күштышт — ыш шич. Такшым, пеш порын вашлийыч.

— Ме тендам газет пашаен семын палена. Корреспондент профессийдам вашталтен кертыда манын, ўшанымыла ок чуч. Конкурсыш йодмашым кондаш могай амал уло вара? — шыргыжале район администраций вуйлатышын икымше заместительже Николай Артемьевич Колышев да шөршудо гай ош шинчапунжо йымалан канде шинчажым ик минутлан петырыш. — Тендан фамилийдам спискыште ужын, ме öрынна...

— Мый шкет илыше шонгыен ден инвалид-влак нерген материалым шукертсек погенам, ик гана веле огыл газетешат возенам, — вучыдымын шўлыш йоммылан көра Василя йошкергенат кайыш. — Но ончыч газет страницеш лекше статья почеш вигак, шуйкалыде, вуйлатыше-влак мерым ыштат, титаканым мут кучаш шогалтат ыле гын, пытартыш жапыште

нимоат ок тарване: кеч шылтале, игылт, тура каласе, пайдаже ноль. Южгунам туге возаш тыршет, шкежат чуч от шорт, а саде шонгыенет кузе илен, тугак ила. Тендан деныже чын польшым пуэн шогаш йён уло, шонышым. Шкежат шкет шонгемам, мыйымат ончыкыжым ала-кõ ончаш тўналеш, кõлангынат мыят энертышаш улам. Садлан кõра ты пашаште кўлешан лийын кертам манын шонем.

— Ну-у, тыштыже нелылык ятыр да эше тугай, могайжым омешат ужын огыдал. Окса вет кўлешан. Окса деч посна нимоат ыштен огыда керт. Мутлан, шонго кувалан конгам угыч оптыктыман. Шўкшõ конга, иктаж нылле ий ончыч тудым оптымо улмаш. Куван пенсийже ок сите, тендан уке. Мом ышташ тўналыда? Кузе тиде ситуаций гыч лектыда?

— Куваже ўмыр мучко ялыште пашам ыштен, кызытсе тўшка паян озанлыкыште тудын пайже лийшаш. Каем да вўта гыч ик ушкалжым вўден луктамат, ужалем. Теве тыланда окса.

— Тыге ок лий шол. Тиде — судитлымаш сомыл, — манеш комиссийыште шинчыше ик ўдырамашыже. — Оксам вес се-мын кычалман, иктаж спонсорым муман, тудым сõрвалыман. Ме умылена, те мыскарам ыштышда. Йõра тачеш. Чеверын. Шке шонымашнам иктешлена да уверым пуэна.

* * *

Эрлашым эрдене эрак Василя каяш лекте, Йошкар-Ола корно гыч чодырашкыла, интернат пõрт марте, луман шогышо пушентылам ончал-ончал, йўштõ яндар южым онг тич шўлен ошкыльо. Кастене, мõнгõ пõртылын, йолжым пыкше ырыктен шуктыш — чот кылмыктен. Ты йўдым мом ужын толмы «о нерген возыш, уэш лудын тõрлыш, йўкынат лудо. Репортаж-шылан «Мемнан деч шонго лач кава» вуймутым пуыш.

«...Кужу да неле корным илыш мучко ошкеден, шуко ийготым вачўмбак поген, шотлен пытарыдыме пашам ыштен ситарен, умбакыже кузе лийшашым чыланжак огыт пале. Мо пўралтын, тудым вучат. Пўрымашыжат южгунам вучыдымын тентечысе сае гыч кенета рошт вес се-мын савыралеш. Шонгылык эше иктымат чаманен огыл, — возен Василя. — Шочшан ег «Икшывем ончен куштемат, ом керт лиймекем, кеч вўдым намиен пуа» манеш. Но кажне ганажак тыгай ўшан ок шукталт...

Российыште ятыр миллион шонгыен уло. Кызыт тынар пачаш илыш шергештме деч вара нуныжо кузе илаш тўналыт?

...Йөршеш нигөжат уке годым тулык шонго айдемым интернатыш ужатат. Мемнан районышто лұмын келыштарыме сурт укеат, Красногорский посёлко воктенсе чодыраш верланыше психоневрологический интернат пёртыш нангаен кодат. Тушко логалаш шуко кагаз күлеш — яра миен от пуро. Интернатыште 460 ең ила. Нунын пелен — латныл медицина пашаен.

Мийыде, ужде, палыде, конешне, нимом ойлаш ок лий. А кунам тышке пурен шогалат, чыла ончалат, шұмым имене кермыла чучеш: черлыжат, инвалидшат, тыглай шонгыжат пырля илат. Латкандаш ияш гыч тўнгалын, эн кугу ийготан марте. Нервный чер дене черланыше але шочынак тыгай улшо еңже шукурак, вет арам огыл ты пёрт психоневрологический маналтеш. Директоржо — Виктор Андреевич Шнейдер. Кужурак, яшката, ош чесле пёръен тиде пашаштыжак лумгай вуян лийын. Мотор канде кугу шинчаже порылык дене темын. Сай айдеме. Тудым чыланат моктат.

Но шонгыен-влак палатылаште шыгырын илат: ныл, вич але лу ең денат серлагат. Эре вет толынак шогат. Күлеш йоным ышташ илыме вер ок сите. Такшым, мутланыме годым иктат вуйым ок ший. «Сайын пукшат, сайын ончат, пеш тау» веле маныт. Урем гыч коридорыш пурен шогалмеке, первый семын шўлаш йонлө огыл — чылт эмлымвер. Чыла вере ару, больницысе гаяк халатым да пижамым чийыше ең-влак коштедат. У еным ончалаш тыманмеш погынат, эскеренат от шукто — кудо могыр гыч лектеден кончат. Медшўжар деч шкенам могыр шонго-влак дене палымым ышташ йодам.

...Инвалид орваште шинчыше илалшырак пёръен. Кумылын мутлана, тудым жаплымлан йывыртен докан. Василий Степанович Заглубоцкийлан 75 ий. Тыште идалык ила. «Йўштыжат, шокшыжат шуко пернен, — каласкала тудо. — Ныл ий фронтышто коштшемла, йолем ик гана веле огыл йўштө налын. Сар пытымеке, 1945 ийыште, Волжскыш илаш толым. Тысе ўдырамашым илаш налым. Луиза Григорьевнам дене витле ий пырля иленна. Тудо олесе торгышто тыршыш, мый пушенгым обрабатыватлыше да пёртын чоңгышо «Заря» комбинатыште кумло кок ий пашам ыштышым. Пенсий марте ямде пиломатериал цехыштак лийынам.

Но тушман ыш пушт гын, пел курым гыч сар адак мыйым поктен шуо. Пурла йолем чыташ лийдымын пенаш тўнгале. Госпитальыш эмлалташ возым, шым тылзе кийышым. Йолем арален кодаш ыш лий. Пўчкын шуышт. Вате дене коктынат интернатыш толна. Мыйым шкетын савыркаленат ок сене — неле

улам. Мончашке пуртыман, йымачемат нумалман. Тыште лўмын тунемше тыгай ең-влак улыт. Тетла куш пурет?

Ик эргына уло. Ончен куштышна, өпкелен ок керт. Энерташна веле ыш йөрө — тюрьмаш каен шинче. Кодшо тылзын ватем тышанак колыш. Тойымо сомылым «Заря» комбинатысе профсоюз комитетын председательже Раиса Павловна Жулина шке ўмбагыже нале. Колымешкем, тудлан тау мутым каласем. Ең верч тургыжланыше айдеме. Мый мо, йолдымо, нимом ыштен ом керт ыле. Ынде памятникым ыштыкташ сөрыш, да шкежат верге дене черланен колен манме гыч шоктыш. Мыланем пеш йөсө. Шып шортам. Сай игечыште, коляске орвам кидем дене пўтырен, кугорныш шумеш лектам ыле, мөнтө могырыш кайыше машина-влакым ончыштам да монь. Телым ынде уремыш лекде чыташ перна. Тысе илышлан пыкше тунем шуым. Нимолан йөрдымыш савырненам вет, йолемжым пеш кўшыч пўчмө. Коршташыжат коршта. Протезым ыштыкташ күлеш да... Тау, кеч тудыжлан оксам тўлаш ок күл, тугак ыштен пуат, маньт.

Идалыкат пеле гыч эргым пөртылеш. Мыйын вет шке суртем уло. Кызытеш квартирант-влакым пуртен коденам. Толмекыже, эргым мөнгыш нантая, шонем. Ушем дене, такшым, ынем код. Неужели вара тышанак колаш логалеш?»

Каласкала шонго салтак шке илышыж нерген, шинчалукшо гыч яндар вўд йоген лекмым огешат шиж, огешат ўштыл...

А Нурмучаш Шайра кува Матрена Тимофеевна Ефимова ўмыр мучкыжо ялыште илен. Чылаже шым икшывым ыштен, но нылытынже кушкын шуде колен пытеныт. «Мўшкырышт коршта да колат, нигузе арален налаш ыш лий», — ойла тудо, а шкеже эре халатшым кудашаш төча. «Ит кудаш, кылмет», — манам, но шонго ўдырамаш шонымыжым ышташак тырша. «Онем колыштат мо? Кушеч кудашман?» — уэш-пачаш йодыштеш. Врач омыл манын умылтараш пижам, ок колышт. Пылышыже пенгыдырак, чот ойлыман. Йўдыгашыжат тўналын, витне.

Шайраштыже кугу суртшо кодын, петырыме шинча. «Мөнгеш каяш ок лий мо? — ужшо шинчаж дене мыйым туран ончалеш, вара чояракын шыргыжалеш. — Илем ыле пошкудышто, кеч азаштым ончем. Ялсовет председатель «пумат пуэм» манын, такшым. Э-э, ўдырем, ик эргымже пеш ыжал, кумло кок ияш колыш. Вес эргым Самара олаште ила. Шукертак тушко каен, ўдыржымат марлан пуэн манмым колынам. Ок тол Ольошем шочмо верышке. Мыйжат ом күл. А мый

тудым пеш неле жапыште ончен куштенам, первый йочамым. Марием сарыш коштын, мый мўшкыран кодынам. Йоча шочын, ялыште паша — шунгалт пурен кайымешке. Ольошем нигушан кодаш, да пёртөнчыл воктен йолыштенам, шкеже пасуш куржынам: түредаш кўлын, ег дене тёр агам поген налман. Ачаже только — эргыланна вич ий, куржталеш, «палыдыме» пёрьеным огешат ончал, шотыш ок нал...

Кудло ий марием дене иктура илышна. Колыш вет, мом ыштет-я. Ила гын, мыят кызыт кудышто лиям ыле. Огыт колто, манат мо? Колем гын, Шайрашке нангаен чыкат мо? Уке? Ой-ой, тышанак пыштат? Э, халатем, ане, кудашам, ончет огыл мо могыремжым?»

Сумка гыч луктын, тутло шовыным Матрон кокайлан кучыктымекем, пеш куаныш. «Мыланем тиде?» — орын шонго. Доктор омыл манме мутемлан ўшаныдеак савырнен ошкыльо. Кужу коридор мучко изи капан, халат ўмбалам халатым чиен пытарыше кува ошкылеш. Тўсыштыжō «Огыт ончо гын, молан ўжыктеныт?» манме йодыш возалтын, шовынжым шола кидше дене онышкыжо кучен.

...Палыме лийым Тошнер вате Елизавета Ивановна денат. Ошкыл ок керт, йолжым паралич перен, кидшат начарын тарванылеш. Лисук кокайлан кудло кандаш ий, инвалид орваште шинча. Туге гынат шкенжым арун кучаш тырша, ала-кунам мотор улмыжо кызытат пале. Мутланыме годым тудат чарныде шортеш, нигузе лыпландараш ок лий. Изиш шўлышым налмеке, шке нергенже тыге каласкалыш: «Мый Тошнер гычше пеш шукертак каенам, шотленат от му ынде. Акай дене пырля илем, шонышым. Акамже пикталте. Моланжым омат пале. Пеш ойгырышым да... Кнагам тунем кертын омыл. Ег суртла воктене азам ончен илен коштынам. Коло ий ег йочам ончымо дене еш шотымат сайын шым чумыро. Ик эргым ўдырвуяк ыштышым. Йōсō ыле гынат, шкетынак ончен куштышым, йолымбак шогалтышым. Тудат ончыч тўшкагудышто илыш, ўдырым нале да веле пачерым пуышт. Шешке дене илаш ок лий — кўлат мо тудлан? Шочмо ава ута да. Шонго-шамычын илыме пёртыш толмекем, колянен-колянен, шўмемат начареште. Эргым кажне шуматкече-рушарнян кошто. Автобус тышке пел шагат наре веле кудалыштеш. Пытаргыш жапыште тудат йомо. «Авай, уныкат армий гыч толшаш. Мōнгыш пёртылешат, вара тый декет коктын толына», — мане. Вучем, да огыт кой шол».

Мутланен ярныш. Санитарка тудын орважым, шўкен, палатышке нангайыш. Лисук кока тыште латик ий ила. Латик

кужу ий. Ойгырымыж дене шке ылышыжымат кўрлаш төчен ончен, мўшкыржым вашкўзё дене шуралтен. Но утареныт.

...Ончалым: пеш палыме тўсан пөрьенг ошкеда. Йытыра изи суас Хайрулла Мустафин ончыч пошкудо Урняк ялыште ила ыле, кочам дене чот келшеныт. Хайруллат мыйым палыш ала-мо, шогале да, Иван изайын улат вет манын, марла йодо. Шукертсек уждымо родыжым вашлийшыла куаныш. Хайрулла изайым чытен кертде ондалым. Кудло кандаш ияш кугыза шортынат колтыш, ындыжым мыйынат кумылем тодылто. Ой, юмо, ала-кём, палыдымым, тышан ужын чаманен пытарет, а тиде айдемыже шкенаң Порат кундем гычак, сандене путырак жал. «Тыйже кузе вара тышке тольыч?» — манам. Хайрулла ойла: «Ок лий агулышто шкетын илаш. Шонгылык пижын, куат уке. Мончашкат шкетын пурен ом керт: вуй савырна да камвозам. Лўдам веле. Волжскышто ўдырем, эргым илат. Пеш сай икшыве улыт. Нигунам нимом нунын нерген удам ом ойло. А ик ўдыремже ушыжо лушкыдыраклан кўра тыште ила. Теве санитарка-шамычлан кўварым мушкаш полша. Мый декем палатышке мия — шўмлан ласка. Иленам мыят, пашам шуко ыштенам, куштылгыракым кычал шым кошт. Сар жапыште ятыр нелым ужаш перныш. Ынде ом керт. Чыла шылыжем коршта. А тыште мыланем келша, якши. Палатыште нигё ок сўрлө. Вич ий интернатыште илем. Тысе законлан тунем шуынам».

...Инвалид орваште шинчыше кугу капан, чал пондашан, ошемше ўпан кугыза ала-кё дене пеш мутлана ыле, кенета кычкыраш, шорташ тўнале: «Мый шукшыш савырненам! Мый ынде шукш веле улам! Молан йўра, тыге шинчем?!» Коридор мучко медшўжар куржын тольо, инвалидым лыпландараш тўнале. Вара мыйын могырыш савырнышат, ош халатан ўдыр мане: «Тендан землякда тидыжат. Тудын паралич. Фронтвик. 73 ияш. Эргыже Заполярьеште ила, ўдыржё — Волжскышто. Кугызан нервыже нимолан ок йўрө. Пеш кояна. Экстрасенс-специалист кўлеш, да уке. Мемнан дене интернатыште тыгай врач пашам ышташ тўналмым вучен огына шукто, очыни».

...Илат шонго кугыза-кува-шамыч. Кажныжын шке ойгыжо, куанже. Шкет ылыше айдемын уремысе тентгылыште кужу жап шинчылтмыжлан ида өр — тудын кё дене гынат пелештымыже шуэш. Тыге ик кува эре тўнө шинчылтеш ыле. Нигё-жат уке, пырысшат йомо. Вара саде кува тентгылыште коймым чарныш. А тудо колен да ныл кече пөлемыштыже киен улмаш. Нигё шоналтенат огыл. Уке и уке. Кажныжын вет шке ылышыже.

Тўрлын илыше уло. Примерымат тўжем дене кондаш лиеш. Икте чот 6рыктара: икшыван-влакше шке шочшыштым нигуна-нама-т огыт карге, колянен, орланен, ег воктене илат, интернат п6ртыш верештыт, а 6дырышт ден эргыштым огыт шыл-тале, нунын нерген эн сайым веле ойлаш тыршат. А шкешт? Й6ршеш йот6ен нуным мушкеш, вургемыштым вашталта, кочкашышт шолтен пукша, тарванен кертдымыжым савырка-ла, эрыкта. Тек нунылан суап лиеш. Но вет шукуштын шоч-шышт шкештат кугыза-кува ийготым кунам-гынат шуктат. Огыт шоналте мо? Уржа олым й6жыган, илыш кыдежан. Чыла м6нгеш савырнен толеш...»

Репортаж газетын ик страницижым айлыш. Василя яллаш-ке лектеден коштымж годым ты материал нерген калык дене ик гана да ик вере веле огыл мутланен. Эше да эше йодышты-ныт, потомушто кажне ял гыч к6-гынат интернатыште илен. Кузежым-можым умылаш шонен, поснак ончычсо пошкудыш-тын але тукымыштын чупчыленак палымышт шуын.

* * *

Районысо администрацийыш мутланымашке мийымыж нерген Василя редакцийыште ниг6лан ойлен огыл. Мом он-чылгоч ойлет, эше шинча возеш.

«Келшен ом тол гын, эше иктаж-к6ж6 куана», — мане шкаланже, да паша коклаште тудо тиде татым уш кыдежын умбал п6лкашкыже верландарыш.

Телефон дене вучыдымын йынтырген увертарышт:

— Тендан кандидатуреш шогалме. Куснен толаш редактор деч кагазым налза. Икымше числа гыч т6нгалыда веле.

Василя социальный пашаенгыш савырныш. Шкет илыше-влакым ончышо отделенийым вуйлаташ т6нгале. Тудын деч он-чыч тыште улшо 6дырамашым 6шанле огыл айдеме манме амал дене паша гыч лукмо. Чот нелеш налын, к6нен огыл, тошто верешак кодаш с6рвален йодын, маныт. Писатель Гогольын ик геройжо семын, «колышо чоным» ведомостьыш пуртен ашнен улмаш. Шоненат муын, а кандыра мучашыже к6чык лийын. Намысше могай. Василя ш6лыкане: у енлан вет вигак огыт 6шане, кодшо йонгылыш ты отделениеш лапка чапым коден. А саде 6дырамашыже тыглаяк, мутланаш й6ратыше, простала чучеш, т6жвач ончымаште, ялысе айдеме, тыгайже кажне йол-тошкалтышыште вашлиялтеш. К6рг6 чонжым к6 пален?

Эн ондак чыла документацийым умылен налаш к6лын.

Коллектив кугу, район мучко шаланыше. Лу ялсовет. Шүдö шымле шонгыенгым коло шым социальный пашаен онча, нунылан кече еда полышым пуэн шога.

Пöлемыште Василя дене пырля эше кум ўдырамаш уло. Иктыже — вўдышö специалист, паша опытшо кугу, чыла шотыштат тале — Полина Земскова. Тўналтыште лач тудо Василялан чыла умылтарыш, кузежым-можым пеш радамлен ончыктыш. Шкеже але самырык ўдыр, техникум деч вара нылымше ий тыште тырша. Отделений вуйлатышым ойырымо годым комиссийыште тудын мутшымак колыштыныт. Моткоч йытыра, картычкеш возалташ йöрата, тўрлö тема дене интересоватла, шуко лудеш, эре мом-гынат ум пидын чия. Эн онгайже — Полинан шочмо кечыже Василя дене ик кечыште. Коклаштышт гына коло кум ий. Полинан аваж ден Василя икияш улыт.

Кужу, нугыдо, пич йўдын шыже шулдыржо гай ўпан, тыгаяк шем шинчан Полина деке рвезе-влак пашашкак толедат. Воштылаш чот йöрата. Тўнал пышта гын, чарненат ок керт, шонет. Вичкыж онгырла вара лбын-лбын-лбын воштылаш тўналеш. Тудым колыштын, тыят шыргыжалде от керт. Паша шотышто гын, кушто шке шонымыжым тöрлан шотла — никузе ок чакне, тудын дене вара ўчашаш арам. Документым арун, лийже маным ямдыла да арала. Чылажат шке верыштыже, чаткан ургымо, нумероватлыме.

Вес коллега — калыкым социально аралыме шотышто специалист. Шке пашажым пагала, но професийже дене — энгер гоч кўварым чогаш проектым ыштыше инженер. Ты пашаш толмыжлан ок öкынö, уло кумылын, кыртмен пижынак тырша. Тачысе кечын тыгай койышлан öрат веле. Тыгай ура кумылан еным пытартыш жапыште шагал ужат. Ошалге-кандалгесур шинчан, ош кўляш ўпан, вичкыж могыран. Лўмжö — Татьяна Добрикова. Йочасад иктаж амаллан көра ок почылт гын, Татьяна дене пырля пашаш вич ияш Алюш ўдыржö толеш. Чыла деке тунем шуын, эре мутлана, сўретла, почеламутым каласкала. Василя тудын деке поснак шўмантын. Алюшыжо тудым «Корабельщикова кокай» манеш, фамилий почеш. «Р» букважым раш, яндарын каласен пуа. Кугыен-влак коклаште ик пöлем көргыштö кече мучко улешат, ноя. Омыжат толеш, возын кияшыже аваже пўкенлам шындылеш, малтен колтымешкыже, изиш пеленже лиеш.

Район мучко лектеден кошташ ик «Жигули» уло. Тудо уже аварийышкат логал ончен, сандене рўдола гыч тышке ужате-

ныт. Чүчкыдын пудырга, түрлө ужашыже шалана. Оксам бухгалтерий шагал пуа. Водитель Вениамин Архипович мо кўлешыжым южгунамже шке оксаж дене наледа, счётым кевыт гыч конда да вара тылзе дене вучен коштеш, кунам ту оксам пёртылтат. Жапше вет ынде акрет годсо сатучо деч ур коваштыла вацгалтен арверым наледыме дене иктак: производствыштат ыштен лукмо продукцийыштым ужален огыт керт, я ложашла, я сакырла, я вургемла вашталтат, тыге пашадар олмеш калыклан пуэдат.

Социальный пашаенг-влак дене тылзе тўналтышыште, ик гана ўжыктен, погынымашым эртарыман, чылашт деч отчётым погыман. Туштыжо мыняр гана вўдым кондымым, пёртым мушмым да тулеч моло сомылымат цифр-влак гоч тичмашын ончыктыман. Чынжым гын тынар гана шонгыен деке мийыме але уке, тергаш йёсö. Верысе ялсовет администраций вуйлатыше отчётеш социальный пашаенгын ыштыме сомылым чынлан шотлаш кўлмым пенгыдемдаш шке кидшым пыштен колта. Тыге шонгыен, ялсовет, социальный пашаенг, отделений вуйлатыше икте-весешт дене койдымо, но ойырлаш лийдыме кыл дене кылдалтыныт.

Шкет шонгыенлан польшкалаш мийыше ўдырамашым «няньке», «вўд нумалше» але тыглайын «кыдал корштыдымо ўдырем» маныт. Районышто тиде паша эн шулдын аклалтеш, а пашаже чонышкет-вожышкет витарыше. Кузе шонгыен дене икойыш шуын кертметат чот толаштара. Ик пашадарлан, мутлан, ныл сурт — нормо. Тыгай суртлаште тўн шотышто шкет ўдырамаш-влак улыт. Пёрьенг шагал. Ўдырамаш шкет, кидшейолжо уло гын, илен лектын кертеш. Пёрьенглан шкетланже поснак йёсö. Кажне шонгыжо шке пашаенжым вуча веле мо, эре эскера: весеж деке мыняр гана пурен, могай пашам шуктен, мыняр жап шоген. Эх, я шонгыенет, я йочат — ик пормак.

...Кабинетыште улшо документ-влакым, олян-олян шымлен, шотыш конден, шкаланже келшышын йёнештарымеке, Василя, шкет шонгыен-влакын спискыштым налын, яллаш лектеден кошташ тўнале. Тудо арнялан кок гана деч шагал огыл кува-кугыза-шамыч дене вашлийшаш. «Живой контакт» манмет моткоч пайдале, шуко ег дене палыме лийшашым ончыкта. Кажне суртышко миен толмо годым посна дневникеш ужмет-колмет возыман, ончыктык проблемым ужын моштен палемдымыла.

Икана эн мўндыр, шымле менте торасе, ялыште контрольный тергымашым эртараш шонен пыштыш. Кузе вашлийыт?

Кузе аклат? Социальный пашаен-влак денат лишкырак, чак-
рак палыме лияш уто огыл. Кўлешак. Вет лач нунылан верлащ-
те энгертыман, садлан шке пашаенгетым сайын палышаш улат.

* * *

Икымше кече. Корамас кундем. Шым ял. Коло шым шкет
ен. Вич социальный пашаен.

Изирак планёркым эртарымеке, ялсоветын пöлемыштыже
ўдыр-влак дене пырля шўм почын мутланен шинчылтыч. Ча-
лемаш тўнгалше шем ўпшым копаж дене ниялтен, ласкан шыр-
гыжалын, ялсовет вуйлатыше Иван Михайлович социальный
паша программыж дене палымым ышта. Тудо тышанак шо-
чын-кушкын, кажне ешыште кö, могае, кузе ила, мом шона,
сайын шинча. Шкеже нигунам «огым» ок ман, эре «Йöра,
йöра, ыштена» манылда. Отказатлен ок мошто, полшаш ямдак
ила. Василя дене палыме лийын, ончыкыжымат пырля икой,
ик шонымаш дене тыршаш шке шотан пунчалым пидыч.

Суртла воктен Иван Михайлович шке ончыктен кошто.
Могай нелылык улмо дене палдарыш. Ваштареш толшо ен-
влак я саламлалтыт да эртат, я иктаж-мо нерген йодыштыт,
палыдыме ўдырамашым тўслен ончыштыт.

Васюковмыт кумытын илат. Кандашле ияш Начу, изирак
Матвей шольыжо, шымле ияш Чачук шўжарышт. Шернур
могырышто чўчўштын Лёник лўман эргышт ила. Пöртым
документ почеш тудлан возыктеныт. Но Лёникышт шуэн то-
леда, полшашат шагал полша. Шонго-влак Лариса лўман со-
циальный пашаенгыштан веле ўшанат. Огыт керт, нимогай
ўнарышт уке, а шым шорыкым ончаш коденыт. Кушко туна-
рыже? Пача-шамыч шыгыр пöртыштö йол йымалне куда-
лыштыт, арулык нерген ойлыманат огыл. Василя ден Иван
Михайлович пурен шогалынытат, ны шинчаш, ны савырны-
лаш вер уке. Ик койкышто коктынжо малат, весыже — кон-
гамбалан, умылтарен кертдыме тўсан вургем ўмбалне поча-
ныштеш.

Матвуй кугыза — шонго качымарий. Ушыж дене ньога
гаяк кодын. Эре нюслен шортеш, шинчавўдшö пытыдымын
йога. Шинчаже тугае изи, волгыдо тўсшым але марте румбы-
канден огыл, тугаяк канде. Шинчавўд дене эре мушкылтеш да
ала-мо тугай яндар. Мамык игыпун гай пушкыдо ўпшым юж-
гунам веле ончыкта, йўдшö-кечыже, телыже-кенгежше эртак
ыслыкым чиен шинчылтеш. Ошкылашыжат начарын ошкы-

леш. Чачук шўжарыштын самырык гонымжо йочаже лийшаш улмаш, но Начук акаже волям пуэн огыл — дугыч шуыктен. Ынде кумытынат начарештыныт. Пеленышт ниго уке. Шке ешысе йоча кушкеш гын, кузе сай лиеш ыле. Теве Чачукшым ынде паралич перен. Шинчаш шинча, а ок ошкыл. Начу кува, тоям тоялен, шолт-шолт перкален кая, шыдыжым огешат шылте: иканат ок чарне — чыла шылтала, вурса.

Василя ко улмыжым умылтарышат, кумытынат сөрвалаш пижыч:

— Нангай мемнам шонго-шамыч илыме пёртыш, тушто вара кужунрак илена.

— Документым виктарымеке, толам да нангаем, — сөрыш Корабельщикова.

Ларисашт нине кум шонгыенже деке тунаре тунем шуын, нунышат тудым йөрлатат. «Мөнгышкем налам ыле, — малда, — но верем уке. Ты шўкшў суртыштышт ниныжат илен лектын огыт керт — чыла вере йўштө пура, тевак сўмырла».

Медицинский комиссийым коштыкташак Лариса пеш шуко куржтале, тыршыш. Пытартыш кагазым кидыш налмеке, Васиялан пашашкыже пуртен пуыш да автовокзальш вашкыш. Пугёвкым налашлан тунар вере справкым ыштыман — космошыш каяш ямдылымыла веле чучеш.

Чулым, шокшо кумылан ўдырамаш, Лариса илышыштыжат лым лийын ок мошто: кунам мала — ала. Тўн професий-жат уло — библиотекарь. Изи Алена ўдыржым шонго-влак деке пеленже наледа, а нунышт вара пеш куанат, мом-гынат тамлым шунат. Тунаре кутырынчык ўдыр кушкеш, мутланымьжым колышт өрат. Южтунам кутыен тыге ойлен пуэн ок мошто.

Социальный пашаен-влак чыланат ты професиян лияш шоненат огытыл: службыжат районышто але самырык. Адакшым яллаште у професий деке тунемашат, тудым аклашат огыт вашке — ончычшо эре вет пошкудо польшышым пуэден. «Э-э, енгын лавыражым эрыктен кием огыла, шужен шинчем гынат, тыгай екемет мылам ок кўл», — южыжо йўкынак манеш. А эркын-эркын паша верет шагалем тольо, ялыштан пел ий дене пашадарым от уж. Тыге ойлышетшак социальный польш отделенийш сөрвален мия: «Пашаш налза, мыят тендан деке пурынем».

Чокым умылымашлан көрак Васюковмытым лўдыктен шынденит: «Ида кай шонго домыш, тендам тушто уколым шынден пуштыт. Ораде улыда мо — каяш. Иледа кузе-гынат. Вўдым пуртен пуат вет. Кочкашат шолтат — ялсовет енгым пуэн...»

Василя Васюковмытлан шонгыен-влак илыме пörтыш кашат пүтөвкылан Калыкым социальнo аралыме шотышто министрствыш мийыш. Стационарный учреждений-влак отделеште маньыч: «Вучыза, черетыште куд шүдö ен шога. Йошкар-Олаште ик интернатом чонена. Кунам быштен пытарат, але пале огыл». — «Но ниныже тетла шке илыме верыштышт кодын огыт керт, паралич перыман ўдырамашыжым социальный пашаен шкет ончен ок сене, йўдым пеленже шинчен ок керт, сандене медицина шинчымашан посна айдеме күлеш», — ўчашаш тöчыш Василя. Ыштат мутлане. Неужели ынде нимо деч посна пörтылаш? Шүдö менгым тол да яра кай? Приёмныйыш пурен, секретарь деч пален нале: министр иктаж лу минут гыч толшаш. Шогылтеш тыге. Лапкарак капан, шара шинчаончалтышан пörьен тольо да кабинет омса почмо годым йодо: «Те мый декем? Пурыза». Василя омса лондем гоч öрынрак тошкале. Икымше гана министр дене шинчаваш ужмеке, тыге шол — лўдатат, но чакнаш ок лий.

— Виктор Степанович, мыланем кум пүтөвко күлеш.

— Умылем. Но ме коллегийыште пунчалынна: ик жаплан нигом оформитлаш огына тўнал. Положений туштат начар. Интернат-влак тич темыныт, вер уке, пукшен лукташ окса чўдö.

Василян логарышкыже комыла толын шинче, пыкше пештыш:

— Иктаж-кузе исключенийым бышташ огеш лий мо?

— Коллегий дене пунчалым лукмым мый шкетын пудыртен ом керт. Чу, чу, ида шорт. Те мыланем пашаште таза күлыда. Кажне шонгылан шорташ тўналыда гын, мыйже вара ко дене кодам? Паледа, Василя Андреевна, ик йöным шып каласем: кайыза, возыза посна йодмашым, тек Колышевда подписатла, а ме вара тыште ончен лектына. Вашмут положительный лийшаш, шонем, ойлаш полшем умбакыже. А йодмаш кагаз деч посна нимомат ышташ ок лий. Чеверын. Чыла.

Василялан министр кидым шуялтыш, Корабельщиковам омса марте ужатен колтышат, чарныде йынгыртыше телефон аппарат-влак деке вашкыш.

Чынак, пүтөвко-влак почто дене толыч. Василялан район больницын тўн врачше деке машинам йодын каяш логале. Вашкеполыш службын йўд смена гыч лекше ик шофёржо шонго-влакым нантаен кодаш коныш.

Лариса ялыште вучен. Васюковмытым мончаш пуртен, вургемыштым ямдылен, тыш-туш куржталын, Шернурыш телеграммым пуэн, шольыштым ўжыч — сравошым вет пуэн ко-

даш кўлын. Адакшым шолышташ йӱрале вургемышт уке гынат, кочкыш йӱрварышт да чонымо материалышт, оралте ўмба-лым леведаш кўлшӱ калай листа да монь улыт. Волькыкышт эше кудывече тич — пелен от нангай, куш-гынат чыкыман.

Илыше енг пелен ала-моат чумырга, южгунамже мо кўлеш-оккўл ўзгаржат шуко ий почела аралалтеш: ны шуаш, ны кучылташ. Маныт: айдеме кум тўрлӱ лиш. Икте — эре пога, весе — тоштемаш тўнгалшым эре луктын кышкаш вага, кумшо — кушко-гынат йӱнештара, пужен ышта, ачала. Василя шкеже гын саде эрыктыше-влак радамыш пура, илыме верыштыже нимогай уто арверым от уж: я пӱлекла, я пуэн колта, я коремыш чуй веле колта — мӱнтешла нигунам ок ончал, ок чамане.

... Матвуй кугызан чарныде шортмыжо, йынгысымыже веле йыгыжтара. А воштылеш — пуйто пыл шентеч ик кечыйол утлен лектын ончалеш.

— Тый, ўдырем, мемнам ик пӱлемыш ыздай, — ойла шонгыенет Василялан.

— Ме посна илен огына керт.

— Мийымекем, врач дене мутланен ончем. Пӱрӱен ден ўдырамашым иквереш огыт пурто дыр, — мане Корабельщикова. — Посна случайыштыже ала-кузе ыштат — ойлен ом керт.

— Сайын илем гын, тыланет вара эре тауштем, — сӱрыш Матвуй. — Уке — вурсем.

— Тушто кечеш ныл гана пукшат, вургеметым мушкыт, малыме веретым арун кучат, кугызай. Эше палет — кугу гына ош волыш пыштен, мончаш пуртат.

— Икшывыла мо? — ӱрӱ кугыза да, шинчажым каралтен, ўшаныдымыла, вуйжым рўзалтыш, упш кылже кок велкыла лўнгалте.

— Мо шонет? Ом шойышт, чынак. Теве шке ужат.

— А мыйым мемнан ял рвезе Ямберде Йыван сўретлен! — кенета шарналтыш Васюков. — Патретем ыштен, ку-у-угым. Тый тудым ужынат але уке? Ончен тол, вара мыланем ойлет. Йӱра вет? Мыйже тудлан кўлынам улмаш. Йыванетлан.

Чачукым нумал лукташ пошкудыжо-влак полшышт. Начу шкеак лекте. Матвуйым, кидпўан гыч кучен, Лариса вўден лукто. Шонто, камвочмо дечын лўдын, кўчыкын тошкалеш.

Уремысе уло калык чеверласаш толын. Ўмыр мучко йыгыре илымеке, йӱршешлан коден каяш йӱсӱ. Кажныже костене-чым пуэн колтынеже. ӱндалшыже ӱндалын вўчкалта, поро мутым пелешта, шортшыжо шортеш.

— Кушко шумеш нангаеда? Миен ужаш лийман докан?

— Нине ынде ик ганат огыт пörтылыс.

— А пörтшым петыреда мо?..

Машина тарваныш, калык кокла гыч эркын коранге да мундыр корнышкыла тарваныш. Лум йörшан вуд гына шыжалт кодо.

* * *

Тылзе гыч Василя Васюковмытым ужаш Красногорский интернат пörтыш кудале. Вениамин Архипович машинашак кодын, тудым тыште илыше-влак авыреныт, кө тамакым йодеш, машинам ниялткала. Орадырак-шамычше мом ыштат, от пале, садлан көра шонто водитель машина яндажым петырен шинчын.

Палатыште визытын улыт: Васюковмыт да эше кок удырамаш. Матвуй кугызам удырамаш-влак коклаште ашнат. Василям ужын, шонгыен шыргыжале, вара, адак шорташ тарванымыла, шүргыжым куптыртыш:

— Мый тыйым палем, мемнам тый тышке конденат. А шерым иктаж-мом кондышыч?

Чачукушт уже йörшеш начар лийын, шинченат ок сенге. Шörым конден йүкташ төчышт, но Чачукын логарышкыже ок кай.

— Вашке «каен колта», очыни, — мане Начу акаже шыпак. — Лу ден коваштыже гына кодын.

Василя көныш. Шүм ишалте. Палатыште юж неле. Окнам почаш ок лий — кынел кертдыме ег кылмен кертеш.

— Колен колтымешкем толат мо адак? — йодо Матвуй.

Чеверласен лекташ моткоч неле. Икте лыпландара: тыште күлеш семын нуным ончаш чыла йөн уло.

* * *

Южгунам Василям Колышев шкеж деке ўжыкта, кузе паша кайыме нерген йодышт налеш, шкаланже мо күлешлыкым возен кода. Тудат районым вич парняла пала — шуко ий райисполкомышто тыршен. Поснак Полина Игоревнам пагала, социальный йодыш дене ой-канашым вуча, опыгышлан энгерта.

Республикыш гуманитарный польыш толмеке, шуко йочан ешлашке кугу коробка-шамычым шеледаш адакат Колышев ден Земскова тумаеныт. Йбра толын шуын Полина Игоревна, тудо вет заочно тунемеш, сессийыште лийын. Кок шүдө коробка гуманитарный польышым Земскова Йошкар-Ола гыч грузовой машина дене шке конден. Шофёр дене пырля, ялсоветла

еда намиен, списке почеш пуэден коденыт. Ныллыжым отделе-
лыш кастане кондымекышт, Василият нумалаш полшыш. Тув-
раш марте оптен шындышт. Тышечын вара ешартыш списке
почеш пуэден колташ кўлын. Латик килограмман коробка
кўргыштõ Америкысе салтакын походыш налме сухой паёкшо
улмаш. Кажне лўман кочкыш продукт посна пентьде клеёнка
гай пакетыште, кажнешыже англичан йылме дене возымо —
чылажым словарь деч посна лудын от сене. Почыт — паренте
пламык, весыште — халва, кумшышто — повидло, изи паке-
тыште — кофе, сакыр. Эше тутло пушан салфетке-влак вўдыж-
гак улыт. Шўргым ўшташ.

Спискым шуко пачаш тергыме гынат, нелеш налше ешат
лектедыш. А южыжо толын вурседыл кайыш: «Мом пуэденда?
Сõсналан веле кышкальым!» Кõм титаклаш, молан верч —
шкежат ок шинче.

Василя умбакыже шагал огыл тыгай еным ужын да, эре
шке семынже õрын, Полина Игоревналан ойлен:

— Сайым ыштымым вес семын гына умылат улмаш. Тауш-
таш олаш шумеш иктат ок тол, а шомаклаш толаш огыт õркane.

Шочмо да вўргече калык дене пашам ыштыме кече улыт.
Кудо могырым могай автобус толмым раш умылет: ик ялсовет
гыч пуреден лектын каят веле, вес кундемысе енг-влак ом-
саште койылатат.

— Тый Корабельщикова улат? Толын ончышым. Шонгыен
ончымылан оксам тўледа, маныт. Чын мо?

— Да, мемнан паша — шкет енлан улышым пуаш. Теже
кõм тыгайым паледа?

— Мариемын аважым шке декаем налынам. Тудым яра ом
ашне, вет нимом ыштен ок керт, чыла йымакыже колта, пог-
кален антыргенам.

— Пенсийжым кугун налеш. Кидышкыда пура. Ок сите мо?
Ешысс еным ончымылан ме тўлен огына керт.

— Мый вет шешкыже веле улам, шочшыжо огыл. Эргыже
колен, — нигузе ок чакне ўдырамаш. Шинчасортаже шарлен,
шыдыже шолеш. Умылтарымым огеш колышт. Лыпланен шу-
деак лектын кая.

* * *

Яллаште коштын, шкет шонгыен-влак дене палыме лий-
ын, Василя кажныштым колыштеш, ылыш-корныштым умы-
лаш тырша. Ўдырамаш-влакшын марийышт сареш коленыт але
вес семын уке лийыныт. Шкет шонгылык ик тўсан: тазалык

уке, ўнар ок сите, шочшо лийын огыл... Василялан нуно утыр лишыл улыт, йўдымат мален ок керт, шонен кийылтеш, йўкыштым колеш.

«...Мо шкемым шарнем, ешна эре нужнаште почангын. Авамым йочамак, презыла вашталтен, кугу еш гыч налыныт, — кукшо шинчавўд йўре каласкала Ольга Степановна Чемирова. — Сар деч ончыч пашалан йўрале ўдыр лийын шуынам ыле. Каче-шамыч ончалыныт. Толын перныш туткар уверет, ял гыч пўрьен-шамыч каен пытышт, вара мыланемат черет шуо. Куд ўдыр лектын кайышна «паша фронт» манмашкет. Шочмо верыштак огеш лий ыле мо кодаш? Тунам умылен омыл. Рушла начарын ойленам.

Свердловский областысе Азиатка посёлкыш шумеш на-мийышт. Илен улына баракыште. Пашажым мом ыштен улына, шонет? Шудым соленна. Шымле вич менге тораш, тайгаш, шудо солаш шупшыктат ыле. Нормым темет — 600 грамм киндым пуат. Эре шужем, мўшкыр коршта, шупшын шында. Йўр пытыдыме йўреш. 1942 ий. Вургем кошкен ок шукто. Южгунам посёлкысо калык деке кўчаш лектынам. Ик стакан ложашым кондем, йўштө вўдеш лугемат, йўам. Йўршеш начарештынам, шалаш шинчам — кынелын ом сенге. Изишак ныййола кудалам, вара пыкше шогалам.

Мўнгыш чот толмем шуын, но огыт колто. Мо шонет? Шылым. Корным ом пале, окса уке, документ чыла тушанак кодын, рушла ом кутыро. Но садак каenam. Эңгер воктене, кўкокла гыч ошкылынам. Резинке кем кўргеш йол коваштем кўын ойырлен... Марлан шым кае, йодшат лийын. Ончыклык ылышем сарлан кўра пулыклатте».

Василя сарым киношто гына ужын. Шонто-влак дене эре вашлиймылан кўра шкежат пуйто шонгемын, ең ойгым ну-малаш полшаш шўмлан неле дечат неле улмаш.

Курыкыш кўзен, курык гыч волаш
Ачам тоям пуэн коден огыл,
Ўмыреш сайын еш дене илаш
Авам пиалым пуэн коден огыл.
Солышаш олыкемат шуко кодын огыл,
Ик изи кўчык жап веле кодын. —

мура Олюк кува.

— Костенеч киндым вигак шулам, — манеш Василялан куаныше шонгыен, — тунам вара вашке пўртылат. Тыйын ешет уло?

— Уке, кувай. Тый гаетак улам.

— Ончылетым пидме мо? Ик икшывым ышташ күлеш ыле.

— Шым керт. Ыш пүрө. Олюк кувай, йүдымжө лүдмаш огыл мо? Шкетак малаш шучко.

— Ончыч ик ганат шекланыме нерген ыш шоналт. Но пытаргыш жапыште пенсий оксам пошкудыш нангаен пыштем. Палет, молан? Пуштын каен кертыт. Ужат — окнаште торешла күртнө тоям перыктенам? Йалаже тебе кузе лие. Лач оксам кондымо кастене койкышто ынде пеш кием. Окнаште — үмылка. Пөрьенг. Окнам рамыге налын шогалгыш, пөртыш пурыш. Нимом ом пелеште, малем пуйто. Ну, шонем, кандашле ийыш тошкалше үдыр чесем налын кая. Саде пөрьенгет самырык. Койко деке лишеме, мыйым пеш ниялткала, онгышкем, чызышкем кидпарняже тўкналтыт. Кап мучкем оксам кычал волыш. Чытышым, йўкым шым пу. Нимом ыш верешт да «У-у, чанга кува, оксажым ала-куш чыкен!» манят, монтешла лектын, окнам уэш верыш шындыш. Каен йомо. «Вует дене пий модшо ыле», — шудал кодым. А лүдмө-өрткымө дене пошырнен возынам, кынешлаш ок лий. Ушем дене э-э вудыматем, эн мотор шүведыш мутем кычалам: «Пылым имныш, кечым омыташ, у тылзым öрынчакыш, шонанпылым пўгыш, волгенчым шөрмычыш, мардежым сапкандыраш савырен, чинче таратайкеш кунам кычкен шогалтен, ик минутышто, секундышто шым сандалыкыш кудал миен савырнен кертат, тунам гына мыйым пошарен керт». Пыкше лушкышым.

— Шыч пале мо тудо пөрьенжым? — чытен ыш керт Василя.

— Кузе ом пале? Пеш сайын палем. Кыстюк Вадим. Тый адак нигöлан ит палдаре. Ялыште закон вестүрлө. Кас үмылым поктен шуын от керт, үдырем. Мылам кө ўшана? А ой шөн гае: кудо могырыш шупшылат, тудо велке шуйна. Пеш тау пагален пурыметлан, эре тол, мый вучаш тўналам. Мемнан Волжский велнысе Марий Кугу Юмо Янасай кугыза тыланет полшыжо. Суапле пашам ыштет.

— Тау, кувай, — чеверласа Василя. Пытаргышлан содыки йодде ыш чыте: — Кушто тыгай Юмыжым ужаш?

— Азьял черкын алтарь көргыштыжө веле Янасай кугызан сўретше кодын. Пеш тошто юмонга. Тудын эмлыме вийже уло.

— Тыйым толаш пурышо Вадимже наказатлалтде кодеш, адакат иктаж-могай шучко пашам ынже ыште, — лыпланен кертдыме койышыжым чыгынлен ок керт Василя. — Участковыйлан каласен ончем гын веле?

— Милице деч посна сенгем мый тудым, ўдырем. Коремыш каен, шым куткышуэш шым сортам чўктем. Вара ужна але колына...

* * *

Кеч-могай уверым пашаен-шамычлан палдараш тунаре неле: почто гычын, гаражлашке пўтырен сўрвален да монь йодат. Вара шинчет вучен — каласеныт я уке. Южо ялышкыже почтаьон кечым коден кая. Нимом пуздаш. Увер вараш кодеш. Марий Элыштыжат таче марте вич шўдў ялыште йўршеш телефон уке, маныт да...

Василялан йўн ыле, кунам пашадарым ик кечыште пуэденыт, а пытаргыш ийлаште тудыжат я уло, я кум тылзе дене уке. Пеш писын коллективетым погынет гын, автовокзалыш лектын, социальный пашаен илыме ялыш кайыше ен-влакым кычалат огыла. Вара шоно эше...

Тылзылан ик гана погынымаш лиеш. Тыгай кечын Василя социальный пашаен-влак дене вашлияш тўрлў специалист-шамычым ўжеш: я юрист, я врач, я районысо вуйлатыше але пенсионный отдел гыч толедат. Тўшка сомыл икте-весе коклаште келшымашым виянден колтымo шотышгто ончыко тошкалаш полша.

Шонгыенгым ончышо-влак кокла гыч шукушт кок-кум йочан улыт. Василя первый семьн характеристике почеш да моньшке пашаенже-влакым шымлаш, могай улмыштым пален налаш тўчыш. Нунын пашаштым тергаш яллаш лектын коштедымж годым лишычынрак палаш тўнгале: икте тўжвал тўсшў дене тугай кутешныше йўксыла койын гын, илышыште пеш проста айдеме улмыжым ончыктен, кува-шамычше дене нимогай паша дечат корангын, йырнен огыл. Весе теве, кумшо йочан лиймек, пашам декрет гыч лекде ышта. Кумшо, шортын-шортын, пашаш налаш сўрвалыш, Кольшев деке пачаш-пачаш куржтале. Йўн лие — налме, а тудо кок тылзе гыч йочам ыштен шинче, чылам ондален. Медицинский комиссийым эртараш ок кўл ыле, нигў йодын огыл. Тиддеч вара врачын справкыж деч посна иктымат пашаш налме огыл. Южыжлан эше нимогай замечанийымат ышташ ок лий — вигак йодмашым возен пышта, паша гыч лектеш, вара тылзе эрта да уэш пура. Нератым ышта. Люба лўман социальный пашаен деч Василя пыкше утыш. Шонгыен деке мия, «У-уф, ноенам, кием изиш» манешат, пурен возын, пел кече мала, кува денак чайым йўэш да мўнгышкыжў кая. Мутланаш чот тале ыле, йылмыж дене кугу

пушентым вожге куклен луктын кертеш, шонет. Тудо ок сите, подылаш йӱратен. Вигак от пале шол...

Идалык пытымеш районысо социальный пашаен-влак коклаште таҥасымаш лийшаш. Конкурслан ямдылалташ тунгалме, обязанность, пенсий тӱлымӧ нерген да моло йодышым раш палыман. Мӱнгысӧ заданий шотеш шкет шонгыенным чаманыме, калыкым тыгай-влаклан полшаш таратыме нерген посна ўжмашым шонен муаш, профессий дене кылдалтше вургемын чертӱжшым ышташ да костюмым шкеак ургаш, эмблемым шонен муын сӱретлаш, онеш значок семын пижыкташ кӱлын.

Сӱрал узоран шым килограмман тортым кинде заводын кондитерский цехыштыже Василя шке оксаж дене заказатлыш. А кӧ деке йодаш кает? Пашашкыжат эше пурен веле, кӱсен гычше «На тылат, мӱнгеш пуымет ок кӱл» манше вуйлатышым нигӱмат ок пале. Колышевлан «шке налым» манян, вурсалтат веле.

Конкурсым эртараш культур рӱдӧ пӱлка гыч пашаен-влак полшаш кӱнышт, вӱдышӧ лияш Полина Игоревна кумылынак шогале. Сценарийет-мочет чыла ямде лиймеке, конкурс кечым палемдышт.

Кугу клубеш калык шын темын. Ончаш толшо-влак коклаште социальный пашаен-влакын ешыштат койыт, пошкудыштат толыныт. Онгай вет, ончыч тыгайже районышто нигунамат эртаралтын огыл. Икымше. Кузе лиеш, ала. Сценыште лу таҥасыше. Эн ончыч, официальный йодыш-влакым иктын-иктын шупшын луктын, вич минут ямдылалташышт жап пуалтеш. Ты жапыште, микрофоным кучен, моторын чийыше вӱдышӧ сылне мурым шергылтара.

Василя кажне таҥасыше верч тургыжлана. Жюри тӱткын шымла, вашмут-влакым колыштгеш, акым пуа. Кумшо йодыш эн весела. Тӱрлӧ илыш туткар пуалтеш. «Тый шке ончымо шонгыенет деке пурен шогалат, а тудо шӱлыкан шинча: шонго фронтовик деке йолташыже толшаш улмаш, шочмо кечыж дене саламлаш лӱмын корныш лектын, но ала-молан вараш кодын. Мом тый ышташ тунгалат?» але «Шонгыен конгам куатлымак олтен петырен да аңырген возын. Мом ыштет? Кузе тудым утарет?» Таҥасыше-влак икте-весылан полышкалат, шонгыеннын рольжым модыт...

«Келшымаш сенен» манме икымше призыв жюри Римма Осокинанан пуыш, Василян налын ямдылыме пӱлек-влак чыла лалан келшеныт. Вер деч посна кодшо социальный пашаенгланат мокталтыме призыв — мотор чондайым — кучыктышт.

Кокымшо верым Корамас гыч Лариса нале, а шонгыен-влакым чаманаш кумыландыше ўжмашыжым моло деч эн чаплылан шотлымо. Ик пўчкыш гыч саде шым килоан тортет кажне танасышылан, жюри член да клуб пашаенг-влаклан логале.

Тылзе гыч республикысе конкурсыш ўжыктышт. Риммалан чот ямдылалташыже кўлын. Василя шке пашаенже дене пырля ончылгоч пуымо йодыш-влакым уэш-пачаш канашеныт.

Конкурс Келшымаш пўртыштō эртаралте. Йошкар-Оласе ветеран-влакын хорыштым выступатлаш ўжыныт. Латиндеш участникын мастарлыкыштым кугу жюрилан аклаш темлыме.

Василя, йōра эше, пеленже валидолым пыштен — йылме йымаланже куча, да шўмжō тōргымым чарнымыла лиеш. Танасыше-влак социальный пашаенын формо вургемже могай лийшашым тўрлō семын умылат: иктыже тыглай халатым гына чиен лектын, весе йолашан, пинчакан (эсогыл костюм тўсанак зонтикым кучен, сценыште коштеда), Римма ошалге-ужар материал дене шке ургымо платье онгеш эмблемыжымат келыштарен: покшелне — ал шўм — порылык, кок велне ужар тумо лышташ — социальный службын кужу лийшаш ўмыржō, йошкар ырес — чаманыш польш. Моло районысо ўдыр-влакынат эмблемышт уда огытыл ыле, но Осокиналан визытан отметкым шындышт. Пытаргыш йодыш веселанрак эргыш, вара адак концерт умбакыже шуйныш. Римма Осокина сенен кертымжлан ышат ўшане — шинчавўдшат тольо. Неле йōн гыч мастарын лектын моштымыжлан пōлек — кок кассетан магнитофон — кидыштыже лиймеке гына шыргыжале.

Жюрисе ик ўдырамаш Василя дене чеверласыме годым мане:

— Ну, тыйын пашаенет икымше верыш лектеш манын, нигō ыш шоно: ошкылмыжак лудо семын коеш. Но тудын вашмутшым колыштмеке, медицина темыланат шинчымашыже улмым раш ончыктымьжо орыктарыш, кумылымак савырыш. Пеш молодец!

Кузе от куане? Тиде вет Василян пашажым кўкшын аклымым ончыкта.

* * *

Социальный «толкынышто» тыршыше енг, конешне, нимум тугайым, кўлешаным, ыштен ок лук: тувырым ок урго, кермычим ок кыре, самолётым ок чоно, вурсым ок левыкте. Но тудат тўняште кўлешан. Яллаште нунын деке, лу ий эрта гынат, нигузе тунем огыт шу, ты пашан ойыртемжым огыт

умыло, шонго ўмбачын шкаланышт оксам налын кият, шонат. Шонгыенже — чыла вере шонгыен: кеч Параньгаште, кеч Моркышто. Кугу ийготан айдеме илышым шке висаж дене виса. Шукыштлан нимат ок кўл: ны политике (огыт шоналте: кō тудо тугай Тулеев), ны тўняште мо ышталтме. Пенсийым жапыштыже кондат, да йōра.

«Ветеран-влак нерген» закон лекме деч вара автобус дене ярак кошташышт кагазым виктараш мыняр жап кўлын. Кажныжылан льгот шотышто умылтарет, пачаш-пачаш тўен ойлет, а нуно я мондат, я удостоверенийым йомдарат, а штрафым ынешт тўлō.

Эн чотшо аракалан шўманше шонгыен когартара. Самырык-влак йўшō ег пелен шынгала чумыргат. Шонтыжо тунаре ок йў, мыняре мольжо. Пенсий пытымеш, «уна» лийыт, вара шонгын кочкаш налашыжат нимо дене. Василя ик гана участковыйланат ойлен ончыш, семинарыште выступатлыш, а тудыжо «Кажне шонгет пелен шоген ом шукто» мане да коран веле кайыш...

Теве ик кува дене мыняре ангыргылаш перныш. Социальный пашаенже нимом ышташ ōрын ыле. Мия — Кыргызий Лисук адак йўшō. Шорыкшылан вўташ олымым шуа, вўд олмеш лумым пуртен пышта. Вольыкшым орландараш ом ончо уке гын.

Изишлан айнымекше, такшым, пеш ару кува: сурт кокла волгалтеш веле. Рушто — кеч керек-мо лийже. Сōснайгым налын конден, пōртыштыжō кучаш тўналын.

Василялан телефон дене йынгыртыше Варламова Люсян йўкшат шортмо йōре йōсō ыле.

— Василя Андреевна, Кыргызий Лисукем больнигыште...

— Мо тугай лийын кайыш?

— Ойленат ом мошто. Эрдене миен пурышым — кува чот йўшō. Шымле вич ийжым кеч шотлем, калтак. Шўргыжō вўран пыген. Шкеже кўварыште йынгысен почангеш. Палада... сōснайгыже шужен улмаш, очыни, сандене озажын пылышыжым пурлын налын, тўрвыжым... пураш тўналын... Ажгыныше сōснайгым пōртиймаке пыкше шуэн кертым. Вара вашкеполыш машинам ўжыктышым. Теве шке миен толза, хирургий отделенийыште кия. Умшажым тōрлатен ургеныт. Пōртшым мушкын шындышым, сōснайгыжым шке декем кусараш логалеш.

Тыгай ЧП. Туткар велыс! Эрлашыжым Коляшев шкеж деке Василям ўжō. Николай Артемьевичын тўсшō тугае ыле — нимо сайымат ит вучо.

— Те палада, отделенийыштыда мо ышталтеш? — ончалтышыже шўтен лектеш, шонет.

— Николай Артемьевич, но тиде кува шукертсек арака деке тунемше. Меже мом ыштен сенена?

— Алкоголик-влакым ончымо ок кўл, Василя Андреевна. Коранаш кўлеш тыгай шонго деч. Пеш раш возымо мом ышташ кўлмō кагазыштет: пижедылше чераным, йўшō-влакым ончыман огыл. Шотанрак шонтым тўлыман обслуживанийыш налман. Тудо утларак таум ышта. Шочшан, но икшывышт умбалне илышан-влакым муман, нунат шагалын огытыл. Договор почеш ончаш налаш лиеш. Кызытеш тыгайже тендан ончымаште икыт-кокыт гына. Ты могырым пашам начарын ыштеда. Мый тыланда эре энгертем ыле, ўшанем ида йомдаре.

— Но ме умылтарыме сомылым эреак шуктен шогена...

— Ок кой! Лектыш уке. Моло районысо пашаен-влак дене тангастарымаште те эн вараш кодында. Кайбыза, шоналтыза. Уке гын наказатлаш тўнгалына. Чеверын!

Василя пала: тўлыман обслуживаний шотышто министерствыштат, коллегийыштат вуйлатыше-влаклан ик гана веле огыл ушештареныт. Такшым, тудын шкенжын пентгыдылыкше ок сите, векат. Садланак вурсалте. Да эшежым тиде Кыргыз Лисук дене лийше энтек шуко манеш-манешым шарыш.

Корабельщикован палатыш пурен шогалмекыже, сōснайгын сусыртымо ўдырамаш моткоч йывыртыш, пуйто нимат лийын огыл. Э-э вычымата. Канде изи шинчаж дене тышке-тушко ончыштеш, Василям вўчка.

— Ой, ўдырем, тольыч аман? Ужат, ик пылышем уке ынде. Чотрак ойло — начарын колаш тўнгалынам. Доктыр, пешыжак локтылалтын огыл, мане. Тый мылам мўгиндым налын кондо, сакырложаш эше кўлеш ыле. Ен деке шукын толыт, а мыйын нигōм уке.

Мом ыштет тудын дене? Ала воштылаш пеленже, ала шорташ. Шкеже вет орадылат ок кой. Тетла йўмыжым чарна гын, йōра ыле. Тōрланен шумекыже, интернат пōртыш ужаташ гын веле?

* * *

Мўндыр ялсовет кундемьш миен, йолын кечеш латвич менте наре ошкедымыжлан кōра Василя чот ноен. Каналташ, ваньыш пурен лекташ шонен ыле, ўжаш тольыч. Колышо салтакым Чечня гыч «200 груз» семын кондымо, цинк колотка воктене йўдвошт Юмын мутым лудаш кўлын. Василя отказатлен ыш керг. Пашаче коллективше тудын тыгай сомылым шукташ коштымжым огешат тогдае. Ен ойгылан шўмым петырен ок сене шол.

Молитва книгажым налын, пошкудо урем пёртысö паче-рпш мийыш. Кок пöлеман илыме верыште шып. Сорта тул йўлы-мымат колаш лиеш. Зал покшелне пүкен-шамыгч ўмбалне цинк колотка шинча. Колышо йолташыштым ужатен толшо майор ден кок салтак вес пöлемыште верланеныт. Улыжат латиндеш ияш ик падыраш эргыштын тыге толын пурымыжылан эше нигузе ўшанаш тошгдымо ача-ава колотка воктечын огыт коран, пеле йўкын мулланат, пуйто эргышт мала гына. Ача ден ава коктынат нылле ияшрак улыт. Октябрина шем шовычым кумык пидын гынат, пеш мотор улмыжо палдырна. Тыгай годым тидын нерген шоналташат язык. Но улыт вет чесле ўдырамаш-влак — ынет ойло гынат, ала-можо ойлыкта. Октябринам ончалат — чонет лушка. Тудо шкеже шке нергенже огешат шоналте. Ўмбалныже, йытыра шымавуч гай могырыштыжо, тошто халат йылгыжше парча гыч ургымо вургемла чучеш.

Ўстембалне калайым таптен ыштыме нарынче рамке. Туше-чын аваж дене ик чўчалтыш мўй гай икгай тўсан рвезе ласкан шыргыжеш. Вадим, Вадимушкўшт. Торгавуй пеледыш гай шинчаштыже «Авай, мый тыште улам, нигуш лийын омыл» манын возалтын. Кидыштыже — пырыс. Тудо кызыт Василян ончыко кўзен возын. Ок кай. Кия-огыла. Ок мешае. Шоншо име гай тўсан пунжо мама, кужу да теле вашеш нугыдемше.

Октябрина ок шорт — тылзе ончыч Вадимын колымыж нерген увер толмеке, уло шинчавўдшö урын йоген пытен. Кызыт теве колотка ўмбалым эре ниялткала, чарныде, шып муллана:

— Эх, эргым, вашке йёршеш пёртылшаш ыльыч... Наташат серышым ок колто манын, öпке мутым мыланем возен шогышыч. Чынжымак тиде колоткаште улат мо вара? Ом ўшане. Уке! Тыге лийшаш огыл. Эрла тыланет шўгарым кўнчаш йолташет-влак Курыктўр шўгарлаш каят. Волгыдо воля верым ойырен налыныт. Наташаланет каласенам, да ыш тол эше. Эрла ужаташ вучем... Эргым, тыйым пуштшо-влакшым «чечен» маныт. Тыгай мотор лўмым нумалше калык кузе осалже лийын сена? Мом толаша? Меже ачат дене коктын ынде мо тўрлын ильпшаш улына? Ешангынат шыч шукто, уныкамат мыланна шыч пöлекле... Ончалде, ом ўшане... Тый отыл колоткаште. Лийын ок керт. Молан лач мыйын шочшемлан «200» лўмым налаш пўрен? Ала тудо мыланна эн кўлешан? Коча-коваже чот вучат ыле... У-у-уй! У-у-уй! Шўмем кылма. Садак почам.

Октябрина писын ошкыл колтыш, кухньышто тамакым шупшын шинчыше марийже дене ала-мом мулланышт, вара коктынат залыш тольыч. Октябринан кидыштыже отвёртко, эше

ала-могай инструмент. Вес пöлемысе виш омса гыч, нуным эскерен, самырык майор койылалтыш. Тудынат омыжо уке. Марла огеш пале гынат, Октябринан шонымыжым умылыш.

— Почаш ида төчö, — мане тудо рушла тыматлын, — ом темле. Вадимын капше самоходкеш пудештын, кўрышталт пытен, тыланда ончаш шучко лиеш. Эшежым, кужу жап тышке толын локтылалтын дыр.

— Ну, кеч уна тебе изи окнажым почын, шўргыжым ончалам, — ок чакне Октябрина. — Яндажым молан шемым пижыктыме?

— Садак огына шўтö, огеш лий тидым ышташ, — майор ойган аван кидше гыч отвёрткым виешак нале да суртоза Семен Гурьевич дене пырля кухньыш кайыш.

Василя молитва почеш молитвам лудеш. Логарже кошка да коклан-коклан кружка гыч вўдым подылеш. Пырыс, пўтырналт возынат, тукак Василян ончылно мала. Пырдыжысе шагат лым лийде жап мундырам пўтыра.

Вадимын илышыжым гына шагат ынде ны кужемден, ны кўчыкемден ок керт. Урем гычла мардеж окнам нелын шўка я, коранешат, уэш толын перна, я, койдымо шелшым верештын, лышташым лўнген, семым лукмыла йўкым пуа.

— Юрий Афанасьевич, — майор деч йодын умылынеже Вадимын ачаже. Сигаретым кучышо кидше чытырналтеш, уржа олым тўсан öрыш лонташкыже шинчавўд йоген волен йомеш. — Каласыза, пожалуйста, эше ик гана: кузе мыйын эргым колен, кö пеленже лийын?

— Вуеш ида нал, Семен Гурьевич, ме Вадим дене пырля служитлен огынал. Мыланна тендан дека приказ почеш толаш логале. Но частьыште ойлышт: эргыдан самоходкыжо снаряд логалме деч вара йўлаш тўгалын. Вадим сусыргышо лийын гынат, тўжваке лектын керттын. Илыше кодеш улмаш, а тудо йолташыжым утараш мöнгеш пурен. Вара экипажге пудештын. Кушто мом мумо, тудым гына, поген, колоткаш онымо. Ушаныза, тушто ала эргыдан кап ужашыже, ала йолташыжын. Сар годым мо гына лийын ок сенге...

Коктын чарныде сигаретым шупшыт, чаркаш темен, аракам подылыт. Октябрина руашым нöштылеш. «Ом кöнö, ом ўшане, Вадим колен огыл, шўмем ок инане», — шона ўдырамаш...

Тугае кужу йўд. Мучашдыме, малыдыме. А тўня шке пўренже дене ила. Лач салтакыш кайыше икшывышт нерген шонышо ава-влак омыштым сандалыклан пöлеклат.

Эрдене Вадимым тояш калык ятыр погыныш. Военкомат

памятникым ямдылен, духовой оркестрым тарлен, тояш толшо енг-влакым пукшен лукташ кочкышым ямдылаш кўштен.

Кече тунаре ояр. Пуйто нигуштат нимогай сар уке, нигоат ок коло. Лач Вадимын цинк колоткажым салтак вургеман рвезе-влак машина деке нумалыт.

Октябринан ошкылаш вийже уке, тудым кидпўанже гыч Семен Гурьевич налын. Машина тич веннок-влак, пеледыш аршашым шотленат от пыгаре.

Теве черке. Тыштат калык ятыр. Лишыл ялла гычат толыныт. Военком Шатров поп дене мутлана.

— Батюшка, колотка почде, колышым отпеватлашда перна.

— Уке, уке, — малда тудыжо, онжым ырыслен, — тыге ышташ язык. Огым, и чыла!

— Йўла почеш тойынена вет, — сөрвала Октябринат, — пожалуйста, лудса мыйын эргымлан молитвадам.

Пыкше-пыкше попом савырен кертыч. Вара шўгарлашке мийышт. Вынем ямде. Йошкар шун ора нўрын йылгыжеш. Куэрла ўмбалне кок курныж йыр пўрдеш.

Колоткам шўгарыш волташ тарванышт — Октябрина кычкырен шорташ тўнале:

— Ода поч — шкемымат тышанак урыза. Пыгартыш гана ончалде, нимо денат ом урыкто. Шкемын шочшем — ончалаш правам уло!

Военком Шатров, военкомат пашаен-влак, майор Юрий Афанасьевич тумаялыгычат, кўнышт. Салтак-влак колоткам почын колгышт... икте-кодде тўнғын шогалме гай лийыч: кўргыштў ниго уке... Колоткаште — салтак вургем, чыит у, кугу размеран пел ботинке, лўйымў снарядын когаргыше гильзыже да лужышто пычырик шыл моклака дене изи лу падыраш.

Ак-мук лийше калыкым ончалде, Октябрина шке сумкаж гыч Вадимлан ямдылыме шемалге-канде плюш йолашым, мотор спортивный курткым, адидас кроссовкым, луктын, колоткаш йытыран пыштышат, «Ала ок кўл шергакан вургемым...» манаш тўчышў енгым шўкалын каласыш:

— Эргымлан огыл гын, йолташыжлан чияш йўра. Тек лийже. А Вадимем ила ман шонем...

Шўгар чонгата воктене автомат дене кўшкыла кум гана лўйымў йўк шергылте. Шем пылла корак-влак, укшла гыч тарванен, курыкышкыла чонештен кайышт.

Вадимын «ныллышкыже» мийымеке, Василялан Октябрина ойлыш:

— «Кажне военный госпитальыш серышым возенам. Ваш-

мут-влак толедат, но Вадим нерген увер нимогаят уке. Кум мужангче деке мийышым — илыше лектеш. Теве ужат — эргым толеш. Уке гын садак мый тудым кычал муам. Корнеш оксам кўсын налын, марием дене Чечняш миен толаш шонена. Омешат илышым ужым. Шўгарыш шўмем ок шупш, ом кошт...

Ик тылзе эртымеке, газетеш увер тольо: Зорьев Вадим Семеновичлан Россий Федерацийын Геройжо лўмым пуымо...

* * *

Шыже велеш кайык веле огыл, южо шонгыенат куснен кая. Тельлан пўртшым петырен кода, родо-тукымжо деке кусна, а шошым пўртыл толеш. Тыгай шонгыенгым Василя «шырчык павай» манын лўмда. Тудо шагал огыл пудыранчыкым пурта: ужате — вашлий, ужате — вашлий. Пошкудышт маныт: «Ўрдыжтў илен ок сене — пўртылеш. Шке ялже деч тўнык гыч шикш лектын пытымеш веле корангеш».

Теве Онтон Майрукымак налаш. Кандашле вич ияш манын от шоно — але тугае южгыр. Шкенжым арун кучаш тырша. Пеш чулым, кумылым савырен мошта. Калык тудын деке эре толеда, могай-гынат костенечым конда. Майруш мужедеш. Василя первый семын тудын суртышкыжо шекланенрак пуреден коштыштеш ыле гын, вара чылт лишыл енеш ужаш тўнгале. Мучаш марте умыленжат огыл, конешне, но юзо виян ўдырамашын ушыжо раш да яндар.

Икана Василя Майрушын кудывечыш капкам шўкале: шонго, кумык суken шинчын, ала-мом пеш мугымата.

— Мом ыштет, кокай? - йодо Корабельшикова, а шкеже ны шенгек, ны ончык каяш — тўнгў.

— Ай, уда омым ужынам, тудым пуракеш урен шындем. Тый пуро, пуро. Плиташте чайник шолеш, йўртў. Чечас мыят ушнем, коктын чайым йўына.

Василя, йолчиемжым пўртўнчылан кудаш коден, пўлемыш пурыш. Сумка гыч ик суқыр ош киндым да кагазан кампет оптыман пакетым ўстембаке луктын пыштыш. Чайник чынжымак шолын шинча, пўрт тич шудо пуш шарлен.

— Шудым лўмын пыштышым, — омса лондем гоч вончышыжла ойла Майруш кува. — Мўшкырем таче тарванен. Очыннеш шўрым йўым, ок кўл ыле. Эр лўштышым Василя вате шешке кондыш. Тый, ўдырем, темкале чайым, теве чашкашамыч шинчат. Шўялтенам такше. Мыйже тунаре чыныын илем,

нимомат ыштен пытарен кертмыла ок чуч. Але нянькем мочоло полша. Парентым чыла Никукем дене лукна. Умлакат тудак погкалыш. Пеш тау тыгае ўдырым мыйын пеленем кучыметлан. Ава парентге тений шўйын — вес ий сай лектыш лиеш. Мыняр шылын кодшыжым, сокыр парентым, йўр деч вара лектын погем огыла. Пасунат шке пайже уло — мучаш марте садак муын от пытаре. — Пыртак шып шогышат, йодо. — Вашкет мо? Уке? Таче тыланет мужед пуэм. Мом шкетын илышат? Ала пўренет йыгыре коштеш?

Василя, шинчаж дене шыргыжалын, Майрушым колыштеш. А тудьжо контаончыч салмам налын тольо. Пўкеныш верланыш. Кок кидше дене салмам кучен (кўргышкылаже), умша ончылныжо пўтырал йодеш:

— Кумага ментге азам ышта?

— Кумагамбалан шыдан шочеш?

— Василя марлан кая? Пўрьен лектеш гын, салмам кече почешла кайыже, уке гын, кече ваштареш кайыже.

Кум парням кўшкыла нўлталын, салмам парня-шамыч валан шындыш да вуча. Василя шўлалташат ок тошт. Теве салма эркын тарванале, пурла мogyрыш пўрдын савырнаш тўнгале.

Майруш шкеже йывыртен колтыш:

— Ужыч? Лектеш тылат марий. Ешанат теве. Мый вет кўлан ончен пуэм, а кўлан уке. Молан тынар кужун илем, шонет? Чон ночкышто — садлан чыта, кукшышто лиеш гын, тана колем быле. Шкет кодмемлан кумлю ий. Мыйын нерген «Шотлен огыл марийжым» маныт. А мом шотлаш? «Икте» манат, да тек уке. Ен мом пала? Ойлыжеван, мыскылжеван. Ойыштым поген налын омыл, шкаланышт савырна. Чот витарыше йылман ўдырамашлан ожно каласышым: «Шўдў марийлан йўрў, но икте денат ватыла пырля ит иле». Мо шонет, шудышем шуо. Ит кае таче, пеленет мыланем ласка. Палет, мом йоднем? Кодем гын, мыйын мачем шкаланет нал. Кўнет?

— Йўра, йўра, — сўрыш Василя. Чеверласен лекмыж годым логарышкыже кенета комыля тольо... Пашажат тугае — шонто-шамыч «вельт», шўгарлаш чўчкыдын кошталтеш. Пўрт-влак петырналтыт, сокыремыт.

* * *

Моткоч лишыч палыме ешын суртшат ынде петырналтын. Окнам пудалыме. Сурт ончылно кыша уке: ни телым, ни кенгежым. Василян пурак дене модмо годсо йолташ ўдыржў тыште

илен. Шура Данилова. Василя мо шарна, Шура эре азам ончаш кодын. Уремыш модаш лекташат жапше лийын огыл. Аваже, Марпан Серук, шке нигунам ок шинче, шым шочшыжо ден марийжылан эрыкым ок пу. Василя нунын деке, кудывечыш пурен, нержым ончыктен гына шукта — начас тудымат пашаш шогалтат. «Тул наташ толмыла вашкен толын каяш төчет, ыртлан, — Серук ўдыржын йолташыжым пўтырен куча. — Шоганым пунен пытареда — Шурам колтем, уке — нигуш ок лек». — «Шинчамланат, пылышемланат, умшамланат оза улыт, — ойгырен ойлен Василялан Шура. — Тыйын нигө уке. Мо тудо, коча-коват гына. Нуно тыйым чаманат. Мыняре шонет, тунаре малет. А мый урок ышташ ом ярсе...»

Василя юзгунам нунын деке малаш коштын. Поснак тошто У ийым эртарыме годым чот онай лийын. Тўшкан чиен лектыт, пакча капка ангеш касалын индеш лум орам ыштат. Юарлат, модыт, лум вузык лийыт. Вара вўтамбач шудым ик нумалтыш нарым ўлыкө шуат, шудо пырчым ойыркалат. Мыняр түрлө олым але шудо погына, йытыран варат, индеш кормыжым саде индеш лум ораш кередат. Каванлат. Йоча-влак пелен Серук шогалеш, чылан шыпланат.

— Комдо дене ўдымө, кыдал дангыт куштымо, — серьёзнын ойла Шуран аваже, — кормыж гыч — кылта, кылта гыч — Майран копна, копна гыч — каван. А, Кугу Юмо, ончыкыжым киндым шочыкто: кайыккланат, вольыккланат, рушланат, марийланат, суасланат ситыже.

Чылажым Василя ынде монденат колтен. Но шинчаштыже тиде сўрет ўмырешлан кодын. Эрдене «каван-влакым» ончаш лектыныт. Кудыжо чот пёршангын — тугай шурно шукуырак лектыным пубышаш: уржа, шыданг але шемшыданг...

Йўдым аза шортмо годым Серук тудым рўпшен да монь ок толаше ыле. «Адак йөраташ тольыч мо? — йўкын мутлана шукертак колышо первый эргыж дене. — Эшеат от малте мемнам?» Ўмыр лугыч колышо йочажын упшыжым арала улмаш. Улнен каен магирыше йоча пелен саде упшым пышта:

— Колышо колышо пелен лийже, илыше илыше пелен лийже...

Аза мален колта, уло еш ласкан шўлалта да мален колта.

Тидлан ынде ятыр ий. Латныл ияш Василям олаш аваже деке кочаже ужатен. Шура дене серышым колтылыныт, но тудыжо вара возымым чарныш. Лач икмыняр ий гыч йолташ ўдыржын кузе илымыж нерген тыгай сўретым ончыланже сўретлен керте. Тудыжымат шуко түрлө енын каласкалымыже почеш чумырен.

Ик гана ең нерген манеш-манеш шарлен гын, мөнгешла от чумыро, мешакыш оптен, коремыш нангаен от шу, паза-рыш лектын от ужале. Ала-кушто ала-көн шып каласыме мут-шо эркин-эркын сирлемыш урын йоген волышо лавыран вүдла чарен шогалташ лийдымын йогаш тўналеш. Кө тиде толкы-ным чыта, а кө вожге куклен лукмо пушенте семын йөрлеш. Шыде мут нигөм ок чамане, кө улметым ок ончо.

Шура эре кугурак-шамычын шинчашкышт ончен кушкын: мом кўштеныт — тудым ыштен, кузе ойленыт — чынлан шот-лен. Акаже-шамыч марлан кайышт, изаже-влак, олаш каен, тушан ешангыч. Ялысе рвезе Женя дене келшаш тўналмекыже, Шуралан Марпан Серук вигак руалын:

— Кывачша яришкан эргыжлан адак марлан каяш ит шоно.

— Молан, авай? — лўдын Шура. — Осал огыл вет Женяже.

— Манме тыланет — коранг тудын деч! — кычкыралын сырыше тўсан ачажат.

— Чыте, тебе шкеж деке пөръен семын шоям шойыштын толам.

Каныш кечылан Шуран акаже, изаже-шамыч толын пурен-ныт. Тунам лач шудо солымо жап лийын. Чылан, уло ешге, ожнысылак эре пырля, чодырасе дялянкыш солаш миеныт. Кастене мончаш мушкылт лектынытат, ик ойым пидыныт: Шура Женя дене келшышаш огыл. Ұдыр шорташ тўналын. «А-а, тый эше торешланет?! — кычкырал шынден Серук. — Йышт вашлийнет чай? На тыланет, разымеш варныше! На, бестолковый, калер иге!» — Шурам пўтырен кучен, кыраш тўналын. Тудо ончычшат чўчкыдын кидшылан эрыкым пуэн. А тунам акаже-шамыч аваштлан шке шўжарыштым кыраш пол-шаш пижыныт. Изаже-влак ўстелтөрыштө ончен шинченыт. Еш оза тамакым тўргыктен. Шура чорике кычкырен, а тудым уже кўварыш шўдырал шуэн чуменыт, тошкеныт. Тувыржым шыр-шор кушкедын, кужу ўппунемже гыч руалтен, ўдырын вуйжым кўварыш шуреныт.

Нойымешкышт кырен, изишлан корангыныт. Шура иктым шонен: «Кузе углаш?» Пещерыште илыше ең-влак огытыл вет, чылан тунемше улыт. Но койышышт ик вўран улмыштым, тўтан мардежла ылыжмыштым вигак палдарен. Марпан Серук икана марийжым сырыме пуш дене тулыш шўкалын, маныт. Чаманен ок мошто шол.

Шура пыкше кынелын, эркин тўгө лектын, изиш шо-гылтын да капкашкыла тарванен. Уремыште умыр кас. Шып. Тўняжат солымо шудын мўян пушыж дене темымыла чучын.

«Кучыза! Уке гын кая тиде проклятый!» — шоктен пöрт гыч. Шура йöратыме Женяжын илыме уремышкыла куржаш тўнгалын. Но рвезын капка ончыланже садак поктең шуын, акаже-шамыч Шурам эше лупшышт, мушкындыльыч. Йүк-йүаным колын, Женя лектын. Вүран пытыше Шурам кидышкыже нöлталын, мөңгыжө нумал пуртен. Түкылымö капкам пеш мўтырыктылын шогеныт, вара, окнаш тоям шуэн, яндам шалатеныт.

Тыге Женя ден Шура ушненыт. Кандаш ий илымеке, Женя ильшыже лугыч лийын. Венгыже колымо нерген колмеке, Марпан Серук таве тўрыштö вате-влаклан ойлен: «Тулак күлеш тудлан. Тўнчыгыжө. Эң йытыра ўдырем шолышто, анчипут». Кандаш ий коклаште ик ганат ваш коштдымыштым шарналтенат огыл.

Шукерте огыл Серук шкежат колен. Сурт пустангын. Нигöлан күлдымыш савырнен. Василя кызытат Шуран аважын йүкшым колеш: «Ик тау дене кум кече илаш лиеш — мом тауштен шогылтат. Коч, мом пуымо. Тый вет шўшмўй дене иктак улат...» Мом тидын дене каласынеже улмаш?

* * *

«Нигунам нимолан ит öпкеле», — возен поэт Семен Николаев. Василя Андреевна тудын почеламутшо-влакым южгунам илыш уставла лудеш да, «Тыге илем але уке? Чын ыштем але уке?» маншыла, кужу жап ушыштыжо уэш-пачаш ойла. Поэт — мудреч. Но тудат чылаж гаяк тöр илен огеш керт докан.

Василя шке йонгыльшыжым ужын мошга, а тöрлаташ ўнарже ок сите ала йолагай пасен. Паша гыч толмеке, кид велеш, нимом ыштымыже ок шу: тувырым тўрлаш тўнгале — пел урвалтеш шуыш, носким пидаш онарыш — тачат кия... «Молан күлеш?» — шонымаш шочеш. Пашадарым вич тылзе огыт пу. Мом ужалаш лиеш, ужален колтыш. Район мучко йолын коштеда, шотлен пытарыдыме ментгым йолгопаже шарна.

Но чылажат нимат огыл ыле — Василян отдельш... Шура пашам ышташ тольо. Юмет! Öрдыж гыч нунын икымше вашлиймашыштым ужат гын, чылт кино. Шинчавўдымат ўштыльыч. А вара... пуйто кылмыжуо отдельш толын керылтын. Чынжымак, кушеч от вучо — тушан сўван лектын шинчеш.

Колышев Корабельщиковам ўжыкта:

— Василя Андреевна, тый социальный пашаенет деч черпыт дене шöрым конденат?

- Конденам ыле. А мо лийын?
- Тиде койыш сае огыл. Тетла ынже лий.
- Но мый ваштарешыже костенеч дене миенам...
- Нимомат ом колышт, лўмдам ида волто.

Василя тунаре иралте, кече мучко кочкынат ыш керт. Татьяна Добрикова лиеш гын, чонжым луштара ыле — кокимшо йоча дене мўшкыран, декретный отпускыш каен. Полина Игоревна адакат сессийыште. Шурам жаплан гына пашаш налме, Татьянам вашталташ. Колышевлан лач тудо Василя нерген ойлыштеш улмаш. Тыге лие. Уэш чан пералтымыла Василялан шонаш паша; яллашке миен коштын, тебе мом кольо: Шура шонго-влак деке ала-могай кагаз йымалан кидым пышташ йодын пуреден, «Василям паша гыч лукташ полшыза, вара мыланем паша вер кодеш» манеден. Ну, ёрат! Тебе Марпан Серукын ўдыржў шке тўсшым ончыкта. А Василя тудым изинек чаманен.

Эрдене кабинетыш мийыш — пўкеныштыже ший окса. Кушеч логалын? Техслужащият ок пале. Шура пурен шогале.

— Ой, салам, тый эре мый дечем ончыч толат. Чот пашам ышташ йўратет ала-мо?

— Вара, мыняр шонтем деке шуыч? Подписетым шуко погышыч мо? — тура йодо Василя.

— Мо тыйже? Кушеч камвозыч? Тўрлў манешым колышт коштат, нумалыштат оккўлым, — шинчажымат ок пычкыкте Шура. Кидше гына нершовычым чарныде пўтыркала.

— Аватын велке кеч тыйже ом кай ыле. Ялыш миен гынат, тыйын лўмнеретым нигунамат шўктен омыл, а тый...

— Мыйын йоча-шамычем улыт, нуным пукшаш, йол ўмбаке шогалташ кўлеш. А тыйын ик вуй, ик поч, — шыдын манеш Шура. — Паша мыланем постоянный кўлеш.

— Тыйжын образованиетше социальный направлениян огылыс?

— Ну и мо? Кертам садак, вуйым ом шупш.

Шомак гыч шомак. Василя первый ойлымым чарныш. Шурген тунемше огылат, ег верч намыс. Тунаре ёрын, тунаре когарген — каласенат мошташ ок лий...

А полышым йодын толшо-влак кече еда шукемыт. Чылаштан, кеч пудешт, калыклан социальный полышым пумымо шотышто районысо фондат оксам пуэден ок керт. Ты фондым Колышев вуйлата. Николай Артемьевич ег ойгым лишычынак пала. Тудын ончылно материальный полышым йодын возыман кагаз-влак кўжгў книга наре кият: кўн суртшо йўлен, кўн

вольыкшо возын колен, весын пöрт сўмырла, кумшылан неле операцийым ыштен улыт, шергакан эмым налын ок керт, ви-зымше шуко шочшан — чияш наледынеже...

Ондален возышат лектеда. Полина Игоревна, фондын секретарьже улешат, кажне погынымаш деч вара ик-кок тыгай эмгак нерген кочын каласкала: «Мыйынат ешем кугу, кўчаш каяш веле кодын» манын возенят. Мөнгышкыжө миен шога-лат — чапле деч чапле пачер, озавате шергакан костюмым чия, а пашам ышта... туныктышылан.

Отделын сомылжо шуко. Кече еда указ-влак лектыт: «Ин-валид-влаклан льгот», «Подростко-влак нерген закон» да ту-леч молат. Нуным ылышыш пурташ кўлеш. Эрла адакат корно вуча. А райгазетыште Василян увертарымашыже лекте: «Кö полшен кертеш, поро йўлам шуктыза: кө окса дене, кө вур-гем дене. Мом кертыда, намийыза. Тыланда суап лиеш...»

ВУЙЛЫМАШ

ОЙЛЫМАШ-ВЛАК

Мардеж нантайыш шўлыкым	5
Пуэн илыш корштышым	9
От пўртылтө	15
Шолып пўртсий	21
Авамын куэже	29
Кужу йўд	37
Кокымшо тошкалтыш	43
Шофёр ўдыр	64
Лавыран серыш	72
Иянше кинде курика	75
Пўгыр ўмыл	80
Тергыде, шкендымат от пале	83
Кузежым-можым... ..	89
Писте мўй	97
Пўрткайык шўм	104
«Ачай, поч — мый толынам...»	105
Кукталтше йолгорно	111
Овик ден Овоки	120
Ок ырыкте колятул	125
Чинга	132
«Шочашыжат ок кўл ыле...»	138
Лумўдыр	144
Шукто умылен	147
Шерева почеш пайлыме кечыйол	153
Пеледе тунамже шўршудо	161
Шылтыме шинчаончалтыш	167

ПОВЕСТЬ-ВЛАК

Тошто пўртын монологшо	175
Мий, кунам ўжыт; тол, кунам вучат... ..	190

Маргарита Тимофеевна УШАКОВА

ШЫЖЕ МУРО

Ойлымаш ден повесть-влак

МЕЛОДИЯ ОСЕНИ

Рассказы и повести

На марийском языке

Редактор *Н. В. Лихачева*
Технический редактор *Ю. М. Петрова*
Обложка художника *А. П. Алексеева*
Художественное оформление *А. И. Голубцева*
Компьютерная верстка *С. Г. Куклиной*

Подписано к печати 04.09.2009. Формат 84x108/32.
Бумага офсетная. Гарнитура «Times ET».
Печать офсетная. Усл.-печ. л. 11,76.
Уч.-изд. л. 11,39. Тираж 1000 экз.
Заказ 1276. Изд. 17.

ГУП РМЭ «Марийское книжное издательство»,
424000, г. Йошкар-Ола, ул. Советская, 104.

Отпечатано в ОАО
«Марийский полиграфическо-издательский комбинат»,
424002, г. Йошкар-Ола, ул. Комсомольская, 112.